Österreichische Nationalbibliothek

digitalisiert mit Google

Budapesti Arvizkönyv. Heckenast Gusztav kiadokönyvaros urnak barati ajandekul Irjak Bajza ... Szerk. baro Eötvös Jozsef (Ofen-Pesther-Ueberschwemmungsbuch)

Heckenast
Pest 1839-1841

Signatur: 55505-B.1
Barcode: +Z168669208
Zitierlink: http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ168669208
Umfang: Bild 1 - 322

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

55.505 - B Alt

3.50

55505-B

BUDAPESTI

ÁRVIZKÖNYV.

BUDAPESTI

ÁRVIZKÖNYV.

HECKENAST GUSZTAV

KIADÓKÖNYVÁROS URNAK BARÁTI AJÁNDÉKUL.

ÍRJÁK

BAJZA, BALOGH P., BEZERÉDY AMÁLIA, CSATÓ, CSÁSZÁR, CZUCZOR, GR. DESEWFFY A., GR. DESEWFFY J., DÖBRENTEI, B. EÖTVÖS J., ERDÉLYI, FÁBIÁN G., FARKAS, FÁY, GAAL, GARAY, GUZMICS, HORVÁTH CYR., HORVÁTH L., JÓSIKA, KAZINCZY G., KISFALUDY S., KIS J., KIS K., KÖLCSEY, KOVÁCS P., KUNOSS, LUKÁCS M., PÉCZELY, PULSZKY, SÁROSSY, SCHEDEL, SZALAY L., SZÉKÁCS, SZEMERE P., SZONTAGH, GR. TELEKY J., GR. TELEKY L., TÓTH L., VACHOTT S., VAJDA, VÁLLAS, VÖRÖSMARTY, B. WESSELÉNYI, ZSIVORA GY.

SZERKESZTI

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

ELSŐ KÖTET.

PESTEN,

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCXXXIX.

TEKINTETES

LÁSZLÓ FERENCZNÉ,

SZÜLETETT

SZŰCS JOSEPHA

ASSZONYNAK

A' BUDAI ASSZONYEGYESÜLET TAGJÁNAK

MÉLY TISZTELETTEL.

Martzius tizenharmadikán a' budapesti árviz első napján többekkel kimenék én is a' nagy jelenet nézésére. — Végig sietve a' városon, Geilért hegyéhez értünk, hol a' budai népesség munkás és legszegényebb része lakik. A' folyó már túl hágott magas partjain, a' töltésen pillanatrol pillanatra messzebb terjedett a' viz, 's egyes ledölt házak, széttört fedelekkel álltak a' viz felett. — A' lakosoknak egy része a' hegyre hordá bútorait, másika a' házak körül dolgozott, mig a' fájdalomszülte hallgatás közt itt ott kétségbe-esett jaj kiáltás, vagy a' dolgozók lármája tölté el a' környéket.

Mélyen meghatva állottam ott, midőn egy asszony siet el mellettem, 's karjánál egy gyermeket vezetve halad tovább olly ház felé, mellynek döledékei előtt a' szerencsétlen család épen

öszvegyüjtögeté holmiát. Csak hozzám jertek, szóla az asszony, jó szomszédok, 's ti is gyermekeitekkel, 's ti a' mennyien akartok, jertek hozzám mind; házamban csak nyolczvan ember van még, 's nálom sok megfér! 'S az asszony tovább ment, 's a' szegények tolongva gázlódtak utána, 's a' népnek szemeiben könyek ragyogtak, mellyeket nem bánat facsart ki szemeikből. Ez asszony **László Ferenczné** volt.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

BUDAPESTI

ÁRVIZKÖNYV.

Első kötet.

TARTALOM.

	Lap.
AJÁNLÁS. B. EÖTVÖS JÓZSEF. - - - - -	VII.
SZÁDVÁR ÉS VIDÉKE. FÁY ANDRÁS. - - - -	1.
A' HŰ LOVAG. VÖRÖSMARTY MIHÁLY. - - - -	55.
UTI VÁZOLATOK. PULSZKY FERENCZ. - - - -	67.
HONLEÁNY. ERDÉLYI JÁNOS. - - - - -	170.
DALFORRÁS. - - - - - - -	172.
NEMZETI ZÁSZLÓ. - - - - - - -	173.
ROKONSÁG. - - - - - - - -	174.
A' HALOM. - - - - - - - -	175.
ORMBÁL. - - - - - - - -	176.
A' CARTHAUSI. B. EÖTVÖS JÓZSEF. Első Rész. - - -	177.
DAL. A' KÖLTŐ. VACHOTT SÁNDOR. - - -	261.
A' DUNAPARTI 'S KIVÁLT PESTI VIZÁR 1838-ban. GR. DESEWFFY JÓZSEF. - - - - - - - -	262.
BUDA' VISSZAVÉTELE 1686-ban. PÉCZELY JÓZSEF. - -	267.
VÁNDORDALOK. KUNOSS. - - - - - -	291.

SZÁDVÁR ÉS VIDÉKE.

IRTA

FÁY ANDRÁS.

Szádvár és vidéke.

Históriai Novella.

Bebek György, vég ivadéka e' híres, és a' viharos hazában sokat viharzott nemzetségnek, példánya a' rossz példa-látások által elferdült nevelésnek, semmit sem hajtva az 1556. diaetának ellene kimondott száműzésére, folyvást szerte gonoszkodott a' hazában. Árvákat, utasokat, klastromokat foszta meg, papi tizedeket rabla el, hamis ezüst pénzt, mellynek márkája nyólcz lat helyett csak egy lat ezüsttel birt, verete, 's mint suttogák, mert hatalmas Bebek Györgyről másként szólani, veszélyes vala, Kassának is üszköt vettete. Türte, míg lehetett, Ferdinánd 's utódja Maximilián a' hatalmaskodót, mint azon szilaj kor' mirígyét, mellynek megorvoslására, a' kormány' sokfelé szaggatott ereje elégtelen vala; míg nem végre Maximilián, kifáradva kényszerült türelméből, Bebek ellen küldé Svendi és Forgács Simon vezéreit, kik eggyesülve Nógrád', Gömör' és Torna' nemeseivel, csak hamar bévevék Szendrő és Krasznahorka váraít Bebeknek; és miután ez már előbb elveszté vala Füleket, 's így egyedül Szádvárban tarthatá még fenn erejét: megszállák végre ezt is, számos ágyút és taraczkot vontatva seregök után. — Bebek György nem vala honn a' várban. Ő csak imént menekedve a' török fogságból — mellybe őt Hamza Basa fortéllyal kerité vala — mint szoká majd Bécsbe majd Bizánczba árulgatni hűségét, követei által

erre alkudozék most is, Zápolya mellől Svendivel, a' neki nem hivővel, a' maga küldetését szigorún folytatóval. Csak Patócsy Sófia, Györgynek lelkes nője, négy hajadon leányával, készüle bent a' várban annak hős védelméhez, büszkén utasitván el Svendi' felkérő izenetét. Vesselényi, Lorándfy, Pető, Darvas, 's más többek eggyesülének parancsai alatt a' bátor szivű asszonynak; mert kik frigyesei nem valának is zajos férjének, részint tisztelék az erényben gazdag, részint csodálák a' veszéllyel daczoló lelkes nőt, részint pedig többen, mint Pető Péter is, a' szép Judith' udvarlója, érdem-szerzés' alkalma után esenkedének, szivéhez kezéhez a' négy szép úrhajadonnak.

György megértvén családja' és vára' veszedelmét, háromszáz gyüjtött zsoldossal, és átkos haraggal siete Szádvár' ostromának feloldozására. Nem ugyan férji gyengédség vala az, mi őt sürgeté; mert Sófia' erénye régóta hideg közfal vala néki, és csapongáshoz szokott szivének unott birtok már a' hív házi nő — sem nem atyai érzelem vala az; mert az utólsó Bebek-törzs békétlen vala, hogy fiat nem szüle néki neje, 's gyakran méltatlan ezért a' büntelen lyányok iránt — sem nem vagyonvesztés' óvása kényszeríté őt; mert azon korban, mellyben a' korona felett Zápolya Izabellával és Ausztria vetekedtek, könnyü vala hüség-bérül kárpótlást reménylnie — hanem inkább nemzetségi büszkeség és azon dulakodási vágy zaklaták őt, mellyet a' közép századok' vad kora, lovagi vitézségnek és becsületnek tekintett; és mindenek felett boszú, keblében borzasztón dúló boszú üzé őt Szádvár alá; 's ez nem ellenségei ellen forra benne, nem! hanem nője, családja vala ingere, tárgya boszújának, mellyet keblében agyában, az eleibe már Budára szárnyallott különbféle hirek költének, 's nőttökkel dúló lángra gerjesztének.

Minthogy ez időben jól álla György a' törökkel, Füleknek vevé útját, hol megértvén az ostromló sereg' roppant erejét, nem mere sikra szállni ezzel, hanem ar-

ra veté meg minden fortélykodását: miként lophassa be zaklatott váráha zsóldosait?

Szádvárt a' tizenhatodik század' közepe táján, egy pár mértföldnyi körben rengeteg erdőség övedzé, melly a' járatlanabb hegy-óldalakban alig ismért valaha fejszét; a' fa-tetőkön nemes sólyom fészkelt, az aljt pedig makkoló nyájak népesíték. A' hegy-ormokat itt-ott várromok ülék, homályos előidőknek maradványi; a' völgyekben elszórt vadász-lakok, szénégető tanyák, bognár- és pintér-udvarok feküdtek, sokszor a' legregényesebb alakban lepve meg a' reájok bukkanó vándort. Emberi zaj ritkán zavarta meg a' laktalan vidék' tiszteletes csendét, hanemha ollykor vadászok' zaja, vagy a' vágó fejszék' kongása kis korig tevé azt, 's illykor a' kissebb-nagyobb hegyből, halomból állott rengeteg, kettősen, hármasan adá vissza a' csend-zavaró hangokat. Annál élénkebb vala itten ön a' természet' zsibajja. Zengő madár-sereg, csörtető vad, suhanó gyék, kopogó harkály, susogó vagy zúgó falombok, 's csergedező forrás-erecskék, ébresztének vagy andalitának itt mindenfelé 's rejtélyes borzalomnal tőlték el az utazót.

E' rengetegig halada György sötét éjnek óltalmában, Borzova és Szigliget környéke' számos barlangjaiba rejté csapatját, Ambrus nevü fegyver-hordóját czirkálni küldé a' vár körül, maga pedig a' hajdani birtokával határos, és vadászatokból ismeretes vidékben megindúla, lángoló szemekkel keresve azon tájt, mellyet boszúja' tanyájának készüle felavatni. Nem eszméle ő bájaira a' szép természetnek, melly őt környezé, hólt vala ez néki mindenkor, 's most inkább mint bár mikor; csak azon féreg élt dúlva keblében, melly őt boszúja felé üzé. Borúsan meredezett léptei előtt tekintete, míg nem az az erdősz-lak' kürtőjében, melly egyedül vala a' sürü tőlgyektől fedett kis lakból sejthető, fenn akada. Feléje tartott a' nyomott ösvényen György; mert lakosát, a' sokféle szolgálatút ismeré, 's híreire vala szüksége, hogy keble' poklát táplálja azokkal. Zörgete az alacson ajtón.

's egy sovány termet, szeplős keskeny arczczal, rőt szakállal, rőt bokros szemölddel, és bizonytalanúl ügyelgő szürke szemekkel nyitá meg azt néki. Hátra tántorodék ez, a' mint Györgyöt megpillantá, 's halvány arcza kiskorig még halványabb lőn; de csak hamar megemberlé magát, 's nyugalmas udvariassággal készté vendégét a' belépésre. György meredt szemet szegze reá, mellyet az erdőszé alig vala képes kiállani, 's ezért a' szűk szobában szerte ügyelgett az, 's csak ritkán ütközék György' tekintetével öszve. — Gáspár! szól végre Bebek György mély dörgő hanggal, melly a' félelmes bajnok' szájában, borzasztó ítéletül hangzék; te valál úgy-e, ki Füleknél elárúlál Hamza Basának? — Uram vitéz! felel nyugalmat erőtetve Gáspár; tudom mint vagyok elrágalmazva előtted, de esküszöm — Hagyd el az esküvést Isten- és nemzet-tagadó! rivall rá Bebek, mire eskünnél kóváy eb? Alláhra-e, vagy a' mi Istenünkre? Mi vagy jelenleg, rőt fattyú, török-e vagy keresztyén? vagy mind a' kettő, mint árúlásaid kívánják? — Nagyságos Uram! kezedben vagyok, mond hunyászan Gáspár; ismérlek, miként mentegetés előtted sikeretlen erőködés, határozz felettem; de ha ügyes hű szolgálatra van szükséged, neked, ki most elhagyatva mindentől, tán ön családodtól is, számüzöttként bolyongsz a' két hazában, kegyelmezzél a' féregnek, tán nem fogod megbánni nagylelküségedet! Az ön család szót kiemelve, 's olly fontos mosollyal ejté az álnok, melly György' gyanakodó lelkének borzasztó vala. — Nem bántlak Gáspár! mondá borúsan a' vitéz. A' mit tevél, ha tevéd, némileg hadi dolog vólt; árúlás ugyan, mert szolgámnak szegődél vala, de én is egykor haragomban megkínoztatálak 's így boszúnak tekinthetem galád tettedet, 's kiegyenlítettnek számvetésünket eggyütt. De ismérsz Gáspár, ki megbántott egykor, meg nem menekvék még bosszúmtól soha. Árt szabandok váltságúl neked is, 's bár hüségedre nem adok is semmit, de gyáva félénkségedre igen, melly remegjen boszúm előtt, ha még egyszer megkisértne az ördög té-

gedet, hűtlennek lenned hozzám; mert úgy áldjanak az ég' Szentjei, jobb lett vólna úgy nem születnie rőt alakodnak! — Gáspár féltérdről csókolá meg vólt urának kezét 's szórá fogadásait előtte. — Fogd be a' szádat Gáspár! mondá György, vedd úgy mintha hinném szavadát, 's tedd, hogy hinni azt legyek kénytelen. Istenemre mondom, nem fogsz veszteni benne. Ne véld, hogy ha most szorúltak dolgaim, már tönkre tettek Maximilián' ebei! A' Behek ház nem lidércz fény a' két magyar házában, hanem fénylő csillag, melly le nem hull egy könnyen egéről! — De Gáspár, most egy pár nap vendéged vagyok. Ím nehány tallér! szerezz falatozni valót rajta, 's egy pár kancsó bort számunkra. — Uram! szerencsés és szives gazdád vagyok, szóla Gáspár, el téve ravasz mosollyal a' tallérokat, minthogy ismeré azokon a' hamis nyomatot; felnyita egy korhadt, ferdén álló szekrényt, 's kiveve abból egy sajtot és egy kupa bort, 's eleibe tevé Györgynek, maga távolabb állván ura előtt. — Űlj ide mellém rőt! 's falatozzál velem, mond György, most úgy is csak vándor vagyok 's nem urad többé, 's különben sem esik jól, ha magamnak kell enni, mint egy vadon' remetéjének. Vonakodék eleinte Gáspár, de a' második zajosabb parancsra helyet foglala György mellett, evének ivának eggyütt, némi feszességgel elébb, 's külön érzelmekkel gondolataikkal foglalatoskodva, de később a' jó szigligeti termés hevítni nyítni kezdé a' hideg zárkozott sziveket, 's olvasztni vendég és gazda közt az illedelem' feszességeit.

Hallod-e Gáspár, szóla György, ez a' bor felséges egy ital, és sajtod is ízes! hol vevéd? Azt hinne az ember, sült gombával élsz e' viskóban, 's béka-lét iszol reá!

Gáspár. Uram vitéz! hiszen tiszt vagyok, ha nem nagy is; kezem alatt van a' szénégetés, az épületre, szerszámra való fa — érti Nagyságod? ügyes használónak nincs csekély hivatal.

György. Jól teszed Gáspár! úgy is elege van uradnak, a' vén Monokynak.

Gáspár. Osztán ő vala, ki hajdan ellenünk legtöbb lármát üte a' Lőcseiekért és Kassa' felpörköléseért.

György. Ne ugass rőt eb! vagy ezt a' kupát szétzúzom gaz koponyádon! Ez volt legostobább tettem életemben! Ki is parancsolá neked, hogy olly rögtön, orozva, alku nélkül vesd el az üszköt? Ó a' gonoszra száz kezet kapnak a' hatalmasok addig, míg jámbor szándékra eggyet! Ez a' tűz, ez a' tűz, te verhenyes ördög! még most is éget belül, 's félek még a' más világon is égetni fog!

Gáspár. Nyugasztalódjál Uram Vitéz! kiheveré azt már Kassa, 's aztán nem vala ez soha jóakarója házadnak.

György. Jóakarója nem volt; de még is átallom rovásomra elkövetett gaz tettedet. Homlokot homloknak szegezve szeretem az elleni harczot, 's a' győző ám pörkölje fel, ha tetszik, kivitt csata után ellenét; de ne orozva, ne hason csúszva lopja a' vészt hozó kanóczot, a' béke' nyugalmában biztos ellen' ereszéhez. (haraggal) Monokynak igaza volt; ez nem vitéznek, ez rőt szolgakölyöknek tette vala!

Gáspár. Bocsáss meg Nagyságos Uram! tulságos hűség házadhoz —

György. Ismerem azt! merő hűségedből hozzám, kész fogtál vólna lenni, Kassa' tüzénél nyárson sütni meg bőrömet! — No de vigyen a' patvar Kassáddal együtt Gáspár! számolj üszködről a' más világon, 's velem ne takaródzzál, érted-é? Most hallgass! hajts elébb kupádból eggyet, 's aztán beszélj nekem híreket Szádváramról, úgy is csaknem tövében lakol; de ne hazudj rőt, azt megmondom, se el ne hallgass valamit, mi a' begyedben van; mert kardommal vájom ki belőled!

Gáspár. Úgy szólok mint parancsolja Nagysád. (iszik.) Szádvárban Uram, vitézeinknek melegök van, asszonyainknak meg hőségök.

György. Hogy' érted ezt?

Gáspár. Természetesen, Uram; mert asszonyainkat kettős ostrom' tüze heviti, míg őrzetünket csak egy.

György. Értelmesebben rőt!

Gáspár. Vitéz Bebek Györgynek sok a' frigyese, barátja; de asszonyának még több a' frigyese, báj szépségü leányainak még több a' barátja. Igy Szádvárt van kiknek védeni (súgva) de az asszonyi szivek' bástyáit, Vitéz Bebek György —

György. (dühösen felszökik, 's torkon ragadja Gáspárt) Megakarsz-e titkodban fúlni, te pokol' rókája te! hogy kortyonként szürcsölteted velem gonosz mérgét? Ki vele! vagy azonnal bekötöm zsákodat, hogy a' levegő méreggé ne válhassék többé tüdődben! Szólj, ki fért becsületéhez fényes házamnak?

Gáspár. Szólok — mondom — csordultig előadok mindent — Nagyságos Uram! (György elereszti torkát) Azonban úgy ne járjak hireimmel Uram, mint a' kassai üszökkel, hogy rovásomra jegyeztessenek.

Györgyöt újra elfutotta a' harag, de még is türtetve magát, biztositá az erdőszt, hogy hireit hűsége' jeléül veendi, 's értök bántalma nem leend.

Gáspár. Hogy Judit úr-hölgy körül Pető Péter Uram öltározik, hallhatta Vitéz Nagy Uram —

György. Tudom, 's vőm is leend. A' Gersei Pető név méltó a' Bebek név mellett állani.

Gáspár (mosollyal.) De a' Nagy-asszony másként végez ám; mert Pető Uram nem igen akar tetszeni Ő Kegyelmének, pedig most Sófia asszony az úr a' várban és családban —

György. Ördög és pokol! hát meg haltam-e én?

Gáspár (csalfán.) Bebek Ferencz Nagy Urunk már éltében nem volt úr.

György. Kirántsam nyelvedet kígyó? tudod miket nem hallok örömest!

Gáspár Úgy értem Nagyságos Uram, hogy Sófia asszony nem a' tüzögető asszonykák közzül való, kik-

nek minden akaratjok legfeljebb csak ohajtás, melly csak akkor érik akarattá, ha az úr is azont méltóztatik ohajtani. Sófia, harczos, bátor, ön fejü, határozott akaratú asszony, ki most is mintegy megtévesztve nemét, nagyobb erő 's jeles vezérek ellen várat véd —

György. (fájdalmas hévvel vállára üt Gáspárnak) Gáspár! illyen asszony milly fiat szülhetett vólna Vitéz Bebek Györgynek, kinek karját nem egy pribék megérezte már! De nem! hogy mindeggyik szülése' kínját én is megosszam, hitvány szoknyákkal tőlti el váramat! 's el hagyja halni az agg Bebek-fajt! vagy — tán még az agg Bebek-faj' becsületét is! (meljen megrázza Gáspárt) Rőt fattyu te! látom ma sem jössz az igazi dőfésre. Jó lettél vólna hóhérnak a' kinzó pad mellé! Szólj: mit tudsz a' bognár-kölyökről?

Gáspár. Hála az égnek, hogy már tudja Nagyságod, mit Szádvár' vidékén minden banya suttog, minden gyermek fecseg már; mert ettől leginkább féltettem rovásomat. Tudja Nagyságod, hogy Sófia asszony nem igen szenvedhetett engem', 's illy esetben rágalomúl hangzik a' legigazabb szó is.

György. Mit mosod magadat kormos kürtő? szólj: való a' szárnyalló hír?

Gáspár (felforditott ájtatos szemekkel, miknek csak fejére látszató) Fájdalom, a' gonosz hír való! (kimutat az ablak' eggyik karikáján) Túl ama dombon fekszik a' bognár-lak. Gazdája már két éve elhalt, egy leányt hagyva első nejétől maga után. Most második neje özvegyül lakja házát, 's mesterségét az özvegynek fia, Dezső folytatja. (gúny-mosollyal) Nyulánk süheder-ke, tejfel arczú, bogár szemü, mézes ajkú, ölelésre hajlékony karú —

György. Ugass, rőt eb, ugass!

Gáspár. Bocsánat Uram Vitéz! leirásomat adnom kelle, hogy lásd miként asszonyod menthető, 's legalább ízléséhez gáncs nem férhet.

György. Kárhozat! — tovább, tovább!

Gáspár. A' nyalka fiú, míg Stambulban veszteglél, elébb titkon suhant, majd ragyogó nappal robogott fel a' vár' asszonyához. Sok szép ajándékot kiemele egykor-máskor a' várból, mert kedves vendég vala mindenkor abban, miért? miért nem? mit tudom én? 's nem tudja a' vidékben senki. Egyik vöt jövendől a' bognár-fiúban Bebek György Vitéz' fényes házának; másik — megbocsáss Uram, én csak a' hírt mondem — szarvakat tüz vitézi homlokodra.

György. Kasza-tömlöcz a' pór fattyúnak, és lator asszonyának! Darabokra szegdeltetem galád testeiket, hogy magának a' feltámadásnak is munkába kerülend egykor, az örök kínra öszverakni azokat! Esküszöm hős Öseim' csontjaira —

Gáspár. Ne esküdjél Nagyságos Uram; mert könnyen eshetnék, hogy meg nem tarthatnád esküdet. Dezsőt karddal övedzé körül asszonyod, 's a' kardot buzgányt ügyesebben hírlik forogni az erő' korába lépett ifjú' kezében, mint magát a' bognár-bárdot is; 's e' mellett a' szakállasból is nem rosszúl czéloz. Ha igaz, az olasz pattantyús tisztet is tegnap ő ejté el belőle.

György. Mit? Bebek Györgynek beszéled ezt?

Gáspár. Nem mintha öszve akarnám őt mérni ismért bajnoki erőddel, vitézségeddel Uram! de — az ördög még is üzheti játékát. Ma már mióta lőpor lobban a' csatákban, egy gyerek porba dönthetné hős Kinizsit, és szálas Holubárt. Minden esetre kasza-tömlöcz-boszúdat egy ideig halasztnod kell, azon egyeszerű okból, hogy a' bognár-fiú most váradban vitézkedik, 's jelenleg Vesselényi és Pető után, fő fő személy benne, míg nem épen legelsőnek üti asszonyod.

György. Nem! ég a' föld alattam; e' poklot meljemben tovább tűrnöm lehetetlen! Az ellenség nem sejti közellétemet. Be kell magamat zsóldosimmal még ma éjjel vetnem a' várba, 's itéletet tartnom, itéletet Gáspár, melly még neked is gyújtogatónak szánó könnyet fog facsarni szemedből!

Épen szóláni akara Gáspár, a' mint a' pitvar-ajtón erősen zörgetének. Ambrus a' fegyverhordó vala a' zörgető, ki sebtében hozá urának a' hirt, hogy Forgács elfogá Sófiához küldött kémjeit, 's így el van árúlva érkezte, megsemmisítve terve a' belopódzás felől Szádvár' falai közzé. Leirhatlan lőn dühe Györgynek. Mostani idegzetében, nem veszte utólsó várának, nem sorsa családjának tevé őt türetlenné, hanem a' boszúnak kezéből kisiklott alkalma vólt az, mi őt szinte tébolyitá.

Nagyságos Uram, szóla végre Gáspár, veres szakállán motozva kezével, és szemeit György' saruin jártatva, mellyekről csak néha veté fel pillantatát, lesni: mi hatást tevének szavai; engedd lerónom egy javaslatommal, ha valamit egykor ellened vétettem. Te iszonyú boszút esküvél a' bognár-fiúra, 's ezt igazságosan, mert gyalázat' szennyét rová, szeplőtelen fénnyel ragyogott házadra. De szólj, miből állandna ez terved szerint? Sebes halálból, mitől a' harcz' fia, millyen jelenleg Dezső is, nem remeg. Mindenkinek halnia kell egykor, 's így kinatlan halál az miért könyörögnünk illik. Dezső' bünhődése súlyosabb boszút kiván. Oszd ezt kétfelé Uram Vitéz, mint maga Dezső testből és lélekből áll. Hagyd a' testet, míg hatalmadba ejtheted; (foga közt) addig pedig lelkén ejtsd a' boszú' sebét, mellyhez képest a' test' halála néki csak bábjáték leend.

György csodálva nézte most Gáspárt. Rőt arcza égett mint hámor' koha, szemeiben vad láng lobogott, 's a' különben csak csúnya arcz, most ördögivé leve.

Csak elő, elő, Sátán-czimbora! kiálta neki György; tárd ki pokol-gépeidet, itt állok szemfül tanitványod! Bebek György nem riad vissza minden kis merénytől, mit babona pokolinak kárhoztat. Ismérsz e' részben Gáspár! —

Alkalmasint Uram, felele mosollyal Gáspár; de ez úttal sem nyak- sem lélek-törő a' merény, 's szokottainkhoz képest csak lakoma. Orvosság, mellynek íze szintolly kivánatos mint gyógyitása. Bocsásd el Uram

zsóldosidat, kiket a' várba belopnod úgy is lehetetlenné lőn; maraszd itt belőlök nehány leghübb emberedet, kit én szénégető tanyáimon rejtendek el — többi tervemet majd négyszem közt tárom elő.

Nem épen menten minden gyanakodástól, de bízva még is hatalmas kardjában, tevé meg György a' rendelést, mellyel azonnal csapatjához küldé Ambrúst. Ennek eltávozta után, ismét kupákhoz üle a' kettő, és Gáspár félig sugólag, mint titokkal szoktunk tárkozni, mellynek leses kihallgattatásától félünk, így nyilatkozék boszútervével György Úr előtt.

Abban, hogy Dezső kedves nagy-asszonyodnak, nincs kétség Uram; de ne véld, hogy az ifjú is megosztja annak érzelmeit. Tán a' gyakori ajándék köti csak hozzá, tán a' hiúság, hogy úr-asszony' szerelmével kérkedhessék 's monda' 's irigység' tárgya lehessen a' pribék. Az ő szive' tárgya itt a' bognár-lakban virít, 's nem más mint a' szép Hedvig, az elhalt bognár' leánya, kivel több év óta eggyütt nevelkedék, 's kivel, a' mint tudom, megjöttével egybe-kelni készül. Nem festem Uram neked a' leányt; mert szépségét szavakkal elérni úgy sem lehet; lásd öt 's ám hazudtolj meg, ha birsz, azon állitásomban, hogy ritka szépségü Judit leányod, alig ha mellette kilépni nem vólna kénytelen a' sarampóból. Az a' hosszas kerekded arcz, elöntve a' csak most nyiló kor' minden bájaival, két szép szem, mint legderültebb májusi ég, kellőn hasadt szácska, súgár termet, mint fiatal szarvaskájé —

György. Maszlagot nyeltél-e rőt lak, hogy annyira gyúladozol? Úgy forognak szemeid, mint egy préda-leső vércsejé. Tán neked is zúzádra hevített a' szép Hedvig, te hetes bagoly fiú te?!

Gáspár. (hidegen) Azt nem tevé. Emlékezhetel Uram, hogy épen azért használál szerelmes kalandjaidra, mert jég-hideg valék mindenkor —

György. Hallgass! azért mert asszonyom nem szenvedhetett, 's tudtam, boszúból szívesen teszesz hűt-

lenné, és azért mert a' fejér cseléd inkább a' halált ölelné, mint kiéhezett róka-alakodat.

Gáspár. (félre) Várj, talpas medve, várj! (fenn szóval) Sejti-e Nagyséd, hogy kedvem vólna még egyszer efféle szolgálatot tennem Nagyságodnál és a' szép Hedvignél? A' fiú böszülésig szereti mátkáját, 's ez halálba vólegényét — Vitéz Uram közikbe csap a' méltó boszú' fegyverével, mint héja a' gerle-pár közzé — az angyali Hedviget hatalmába ejti — ez előbb jajveszékel, átkozódik, — később makacskodik — később búsúl — később eggyezkedik — és legkésőbb megadja magát. Dezső pedig megjö — üresen találja a' fészket — átkozza a' napot, mellyen született, mellyen az úr-asszony' horgába harapott, a' háztól elment, mátkáját védetlen hagyá — 's felakasztja magát a' legelső fára, ha Nagysád kaszatömlöczét nem akarja fárasztani vele.

György. Ember! szoptatód legalább is méregkeverőné lehetett! Terved dicső! 's megbántatásomhoz mért! — A' leány szép, mondod?

Gáspár. Mint a' szárán nyiló virág. 'S mi úgy hiszem, nem vagyunk épen járatlanok a' leszakitásban.

György. Jól van! előbb látnom kell a' leányt, 's osztán dologra! Még egyet Gáspár: hová rejthetem a' leányt csak nehány napig, mig egyéb dolgomat intézhetem?

Gáspár. Lakom nem fogna lenni biztos; hanem van egy barátom közel —

György. Nem, nem, álnok róka! ez annyi mintha emberségedre bíznám —

Gáspár. A' mint tetszik Nagyságodnak! mond hidegen Gáspár.

György. Majd meglássuk! Most dologra!

Ezzel György felillesztè sisakját 's menésre készteté Gáspárt. Egyenes kéröbe készülsz-é Uram, Vitéz, Bebek György' számára? kérdi mosolygva Gáspár, hogy sisakban pánczélban kivánsz udvarolni a' bognár leánykánál? El akarod-é riasztni a' galambocskát, mi előtt ha-

ladnál nála? Az ördög, Vitéz Uram! midőn remekhez készül, eltakarja körmeit, hogy senki se sejtse azokról a' pokol-lakót.

György. Mesterem vagy rőt, szólj hát mit tegyek?

Gáspár. A' szomszéd klastromok, rendszerint ki szoktak így tavasszal küldeni szólgaikból e' hegyekbe, orvos-füveket szedegetni az orvos klastrom-atyák' számára, és hálókkal a' klastromi asztalokra húrosokat fogdosni, mikkel e' hegyek szinte hemzsegésig bővölködnek. Eggyik sem mulasztja el a' tudákos bognárnét meglátogatni; mert az orvos-fűvek' erejéhez magok a' klastrom-atyák sem értnek nála jobban, 's növésök' helyeire, szedetésök' eltartásuk' módjára nézve ő adja a' legbiztosabb utasítást. (Egy rosz szekrény' aljába nyúlva) Ím itt egy klastromi szolga-gúnya, öltsd fel azt vitézi köntösöd' helyébe, 's a' klastromi csuklyához még válassz e' tisztes szakállak közzül. — E' szókra három ál-szakállt dobott Gáspár az asztalra György eleibe.

Vártál e' kész szereiddel, te lélek-csiszár! kérdi csodálkozva a' Vitéz; vagy már tevéd a' nekem szánt alakban azon útat, mellyre készítesz?

Gáspár. Engedj adósnak maradnom kérdésedre Uram. Próbálj szerencsét a' szép mátkánál, 's majd megtanít egy pár napi idő: leend-é elrablásra szükséged, vagy, mint szokott lenni a' hölgyeknél, gyenge a' várvédelem? De okos légy Uram, 's elő ne robogj idő előtt. Se eskűidet se szitkaidat ne szórd hajdukként; mert ez klastromi szolgához nem illik, 's korán kimutatná a' sátán-körmöket. Ajtatos szavakkal élj; mert a' család kegyes; kárhoztasd a' világ' urait; mert a' bognárné gyülöli azokat — hihető valamellyik reá szedé egykor. Harsány dörgő szavadat ne ereszd meg Uram, mint zúgó szelet, hanem nyájasan mérsékeld azt sisegő szellőre; mert az anya gyenge érzékeny inazatú, beteges és sovány, mint egy czirkáló torony' vitorlája, 's midőn orvos-füveit tépdeli, majd elrántja az erőködés, mint gyenge libát, midőn erősb füszállal küszd. A' szép Hed-

vig pedig azonnal ápolói aggodalommal szökik mostohája felé, mert Dezsője' anyját kimondhatlanúl szereti, és ha betegekhez távozik Agnes asszony, mi gyakran történik, mert a' vidék bízik benne, Hedvig a' közel álló feszület alá megyen könyörögni beteges anyja' szerencsés visszatértéért. De a' kitől leginkább kell őrizkedned Uram, az, a' vén goromba, nyers mogorva Gerő, a' házi szolga, vagy mi? mert kötelességét, hivatalát valódilag nem is tudhatni. Ez téged igen jól ismér Uram, mert ő senki más mint egykori porkolábod Fülek' várában, míg bírád. Mint és mikor került ide? azt az Isten tudja. Egyébiránt ő kedves embere vólt asszonyodnak, Nagyságos Uram! — no érthetéd a' többit.

György. Kárhozat! ő keveri a' levet Sófia és Dezső közt, nem-e?

Gáspár Úgy suttogják; de ez nem az én gondom. — No de most menjünk Uram Vitéz; mert a' nap leáldozóban van, 's még ma dolgom itthon.

György felölté a' klastromi gúnyát, és tisztes szakállt; 's vitézi öltözetét, fegyverét Gáspárra bízván, ennek vezetése után megindúla a' bognár-lak felé.

Nem kelle messze menniök. A' mint megkerülék azon dombot, mellyet Gáspár imént mutat vala, egy kies völgyecske terüle el szemeik előtt, mellyet minden felől erdős óldalak szorítának. Közepén a' völgynek, éger bokroktól övedzve, egy nem nagy de mély medrü tavacska állott, mellybe egykor emberi kezek gyüjték vala meg a' hegy' forrása' vizét, hihető, hogy alább kereket birjon hajtani, vagy halat neveljen. A' tó felett, egy jókora meredek domb-tetőn, regényesen állának egy hajdani várnak romjai, mellyekből egyedül egy gömbölyű vár-torony, koczkásan veres márvánnyal szegett ajtajával, vala még hajdani használható alakjában. Fent a' vár' udvarán, egy kerekes kút állott, mellynek kerekéből a' küllők már hulladozának, tengelyén pedig már csak egy pár erősen beszegzett szeme a' hajdani kút-láncznak vala látható. Az öblös kút maga, mellyet a' vidék fene-

ketlennek regélt, négyszeg kövekből vala egykor kirakva, most az idő ezeknek nehányát kimozgatván helyéből, madár-tanyákat alkota a' kút' üregeiben, vagy búja növényeket tenyészte a' porladozó kövek' közeiben. A' vár' egyéb részei — most már csak köhalmok és eggyes fal-darabok — búsan hevernek vagy meredeznek, mint képei a' mulandóságnak, a' vár-domb megett sötétlő magasb hegyek előtt, megcsalva a' szemet, melly nem sejtvén a' tulsó völgyeket, ezen hegyek' óldalában véli látni a' romokat.

A' szük de csínos alakú bognár-lak, a' domb-óldalban a' vár alatt, ennek eggyik falához támaszkodva épült egyszerün. Úgy látszik, falát e' laknak, 's legtöbb részét a' hajdani vár' maradványi adák. Az ablakok azért nagyobbak rajta, mint rendes mives-házakon, 's azért góth hajlásuak, hogy a' vár-erkélyek' ablak-rámái, és hatszegre metszett üveg-karikái beléjök illjenek. Padlása a' szobának, a' vár-terem' sárgára festett menyezetének deszkáiból készült, a' lak' temérdek tölgy deszkájú ajtaja a' vár' folyosóját zárá egykor, és szint azon vas rudak, csapok, karikák tarták azt. A' hajdani tömlöcz' vas rostélyes ajtaja, most a' kamarát rekeszté, 's a' lak' külajtajához azon kőlépcsők vezettek, mellyek egykor a' védő falakra hágtatták a' vár' őrizetét. A' vár' felvonó hídjának vagy kapujának egy pár ízmos tölgy deszkájából, most két felől a' lak-ajtónál ülő-padok állának, 's ezeknek eggyikén az ablak felé Ágnes asszony varrogatott; a' kamara felőli padon pedig vén Gerő fóltozgatá húros-törkeit, mind ketten kellemes árnyékában a' várdombnak, mellynek immár megette állt az estveli nap. A' laknak hasított palánkkal kerített szük udvara, ízmos fa-törzsökökkel, dongákkal, szerszámfákkal 'sat. vala csínos rendben megrakva.

Gáspár, a' lak' ellen-oldalában, egy alkalmas cserje megé állítá Györgyöt lesbe, és súgva ismértetgeté a' táj' eggyes helyeivel, és lak' eggyes lakosival. György csak hangjáról vete Gerőre, arczáról nem; de az Ágnes'

fonnyadt arczvonásiban ollyast képzele valamit, mit, nem tudá álomban-e vagy valóságban? látott valaha, 's mi kalandozó pillantatjait akaratlan is a' bognárnéra vonà vissza. Ezen arcz, mellynek nagy részét rendesen elfedni szokta a' gyász fökötő és fejkendő, egy ált-szenvedett élet' romjait mutatta; az ájtatos, eget kereső szemek, szelid lélek-megadást tolmácsoltak, a' gyenge vékony étheri termet, 's bolygó rémet képező alak, nem azért látszék mulatozni a' földön, mert élni vágyik, hanem mert munkája, áldani valója van még rajta. — György' 's Gáspár' szemeik Hedvig után áhítozának; de ez látható nem vala sokáig. A' laktól óldalt, egy fa kereszt állott, a' bóldogúlt bognár' remek-mive; ez alatt tevé a' lyánka, mint szoká, ájtatosságát, veszély környezte Dezsőjeért és beteges jó anyjáért.

Ágnes asszony gyakran feltekinte megszünve varrásától, 's remegve hallgatódzék a' hegyek felé.

Gerő! nem taraczk-szó vala ez? kérdé az agg szólgát, minden erösb hangnál, melly az erdöből füleit üté.

Gerő. Dehogy taraczk, asszonyom! ne aggódjék szünetlen. Hiszen ezt az örök remegést a' kapu-vágó hajdú sem bírná meg, nem egy hitvány fejér cseléd!

Ágnes. Jó Gerő, te nem szólhatsz erről; gyermektelen agg vagy. Egy taraczk-lövés a' vár alól, kétségbe-eső anyává tehet engem, ki csak fiamat bírom e' világon!

Gerő. Igaz: úgy temessenek magamat is mellé. Mert asszonyom, bár atyja szerette vólna úgy valaha Dezsőt, mint én!

Ágnes. Tudom Gerő, az Isten fizesse meg egykor hűségedet!

Gerő. Ej, vólna is mit, Ágnes asszony! De miért is nem eresztett vele asszonyom?

Ágnes. Az ágyú-golyó' útját te sem fordíthatod más irányba Gerő. 'S tudod itthon gyenge asszonyoknak vala szükségök óltalmadra.

Gerő (morogva) Itthon szoknyát őrizni, míg közel vitézek csatáznak! —

Ágnes (szelíden) Tudod jó Gerő, magam is vagyok gyakran orvosolni távol, 's szegény gyámoltalan Hedvigünk —

Gerő. Jól van no; szivesen maradok. De asszonyom nyugodt legyen, ne remegjen úntalan, azt megmondom; különben örök könnyekben úszó szeme elől, úgy áldjon Istenem, inkább a' Forgács' ágyúja' torkába állok. Hiszen már szélnek sem kell fúni, hogy el vigye az asszonyt, csak szellőnek!

Ágnes. Légy türelmes irántam jó öregem. A' jó Isten nem sokára végét adja mindennek.

Gerő. Adja is, mert bizony ki nem állom így soká.

Szótlan 's összevont szemöldökkel folytatá munkáját Gerő, gyakori lopott pillanattal Ágnes asszony felé, ki mintegy ostromolva érzelmeit, kettőzteté varrási szorgalmát.

Hedvig megjöve ajtatosságából, 's a' mint a' kis ajtón belépe, derület szálla vele a' kis udvarba. Gyengédséggel nyoma csókot mostohája' arczára, jó estvét monda vén Gerőnek, 's nyájasan veregeté vállait, majd letévén fejkendőjét, olvasóját, eledelt szóra a' baromfinak, melly ismért hangjára, lármásan töré magát hozzá, 's kapkodva a' szórt magot, ollykor helyette a' lyánka' piczin lábait csipkedte. Majd egy hó-fejér tehén tért be a' kapun feszült tőlgyet hozván asszonyának haza, 's gyenge kurta bőgéssel sietvén Hedvig felé, megnyalogatva kezét, kéré a' maga szokott estveli eledelét. Várj hattyú, várj! biztatá Hedvig, 's beszökdelt az elkészített eledelért, míg hattyú nyugtalankodva zörgeté utána a' betett ajtót, 's csak akkor békéle meg, midőn kedves asszonya tele szapuval tére számára meg. Gerő morogva nézé Hedvig' szorgalmait: minden munkát, úgymond félhangon, ki vesz az ember' kezéből. — Dehogy, édes jó Gerőm, felel nyájasan Hedvig, 's jobbjával megsimogatja az öreg' idő-barázdás

arczait, hiszen kend vesződik mindennel, mi erősebb munka a' háznál, nekünk csak a' játékja marad. — E' méltató és nyájas megismerés, úgy látszék megengesztelé az öreget, ki félretévén kijavított törkeit, vidoran 's még izmos nyers erővel kezdé hasgatni a' tetemes fa-derekakat. Hedvig megnyugtatván kis majorságát, Ágnes asszony mellé üle a' padra, 's nyugtatgatá az aggódót azon megjegyzésével, hogy ma nem hallának ágyú-szót, 's igy hihetőleg megkészült a' várban az ohajtott béke; és Ágnes gyengéd vala vigasztalódni; mert Hedviget, kinek szintugy mindene áll vala a' csata' koczkáján, e' hittől megfosztani véteknek tartá.

György csupa szem és fül vala bokra megett, 's eltartóztatá, vagy elállt az, még lélekzetét is. Illy elömlött bájú lényt, illy igéző ártatlanságú hölgyet, hosszú tapasztalásában, sem láta még. Hedviget úgy képzelé vala magának, mint egy nyers ügyetlen, 's legfeljebb is egésséges, piros posgás, 's tagba-szakadt pór leányt 's ím egy bájoló hajadont láta maga előtt, ki mintegy kötésül állván az úr-hölgy és pór leány között, ennek természetadta ártatlan szellemét, testi épségét, amannak simúltabb módjával, miveltebb forgásival egyesité magában, 's kinek ízletes öltözete is ezen közép állapotra mutat, melly nem hagyja ugyan messze az együgyü természetet; de a' magasb divattal is barátkozik. Az angyali föt, midőn megjöve, könnyü vékony fátyol fedé, itthon pedig a' bája szőke hajfürtök szabadon játszadozának a' liliom vállakon; a' gömbölyü karokat széles kurta újjú és fodros gyölcs ing övedzé; piros arany sinór-szegélyü váll szorítá a' karcsu derekat, mellyen alúl fejér vékony köntös játszadozék a' szellővel; a' lyánka' könnyü sarúcskájit szalagok köték a' még könnyebb lábacskákhoz, mellyek úgy lejtének jártokban, mint szellő a' habzó vetés' tetején.

György, kinek szerelmi hite az vala, melly még ma századok múlva sem avúlt el egészen, mi szerint egy fő nemzetség' férfiának keze mindenkor családi viszonyé,

szíve pedig annyiszor-mennyiszer az indúlat' vonszalmáé — ámbár késő őszén már életének, egyszerre lángoló szerelemre gyúla Hedvig iránt. A' szívnek e' gyúlékonysága sajátja vala néki már élte' tavasza óta, 's illyen szív, mint mondják, csak vég elhamvadásával szokott elhülni. Terved Gáspár, újra mondom, dicső! ezt sugá György leső társának, boszút állandok a' gaz fattyún! Isten veled rőt, mig ügyünk öszvehozand!

Vad mosollyal vezeté ki Gáspár a' Vitézt a' kis ösvényre, melly a' bognár-lakba vive, 's György öszveegyengetve alakját, bottal támogatva lépteit, mint öreg klastromi szolga lépett be a' bognár-lak' kis udvar-ajtaján.

Áldás e' házra! jó asszonyom! köszönté aggott hangon a' lak' asszonyát; orvos füvek' szedésére vagyok küldve, ez, Istentől e' részben megáldott vidékre, a' Füleki klastrom' Guárdiánjától, 's hozzád utasítva, kit a' kegyes ég orvosi tudománnyal álda meg, a' bűnös emberiség' javára. Nem adnál édes jó asszonyom, a' jutalmazó Isten' nevében, egy pár napi szállást lakodban, a' kegyes barátok' agg szolgájának?

Szívesen öreg, szóla Ágnes, méregetve szemével a' jövevényt 's Hedvig azonnal a' másik padra vezeté őt, kivevé botját kezéből, és leemelé vállairól az öblös vászon iszákot, mellybe Gáspár mutatólag egy darab kenyeret és sajtot vetett volt.

Ismét egy ingyen élő! morga Gerő, 's mig György a' maga klastromáról, Svendi' gyülevész népéről, mint nevezé, mellyet Isten' átkába, 's a' vár' véd-seregéről, mellyet ég' oltalmába ajánlott, Ágnes asszony' orvoslási hiréről, melly minden szájon áldva forog, 's több illyesekről beszélt, nem egyszer morgá még közbe Gerő az ingyen élő czimet; mignem Hedvig be erőtetvén Györgyöt a' szobába, Ágnes félre szólítá Gerőt, 's a' klastrom' embere' számára, a' kamarát elkészittetni rendelé. — Ám legyen asszonyom, ha úgy akarod, mondá duzmadttan Gerő; de nekem ez a' klastrom' tányérnyalója nem tet-

szik. Minden szavában vagy hízeleg, vagy a' Szenteket rángatja elő hajoknál fogva; legalább is képmutató az illyen, Ágnes asszony, ha nem több! Hedvigünkön is nem legidvesebben jártatá szemeit a' vén farkas.

Ágnes asszony szokva vala Gerő' morgásihoz, részét azoknak eleresztvén füle mellett, részét megenyhítvén nyájasságaival. Most is beéré egy pár szócska kitérő felelettel; mert a' klastrom' embereit ifjúsága' éveiből kedvelte, Gerő' vádjait pedig, öregsége' békétlen mogorvaságának tulajdonította. Hedvig szívesen örvendett az új vendégnek, már csak azért is, hogy vele többen valának a' kis lakban, mi remegő asszonyoknak nyugtatóbb vala, a' vidék' csata-zajja miatt, főkép' éjnek rettegtetésiben.

György egy pár nap alatt, miknek egy részét fűszedés' örve alatt Gáspárnál tölté, sokat haladt az egész háznép' kegyében, magát Gerőt sem vévén ki. Mert az estvék' bealkonyodttával, midőn minden nesz élénkebb 's borzasztóbb vala az asszonyoknak, midőn az ostrom-zajnak minden Szádvár alól elhatott hangja öszve rezzentette szíveiket, ohajtottak valának Györgynek elbeszélései, Erdélyről, Törökökről, Budáról, mikre neki viszályos élete elég anyagot, társas forgottsága elegendő ügyességet nyújtottak. Éjfél utánig csalá el azokkal az álmot a' fejér nép' szemeitől, 's ez hálásán örvendett, hogy olly közel hozá nekik a' virradatot, melly borzalmaikat enyhítette. Ügyes számolással forgott György az eggyes lakók körül is. Ágnes asszonytól, mint tapasztalt orvosnétól, utasításokat kért, oktatásokat vett a' fű-szedés' tárgyában, 's Ágnes némi örömmel vegyes készséggel adá azokat. Györgynek módjában hangjában olly valami vólt, mitől lelkének homályos vonszalmát meg nem tagadhatá. Hedvignek még több oka vala, megelégedettnek lenni Györgygyel; mert hiszen ez nem válthata vele szót, hízelgés és szép szavak' özönlése nélkül, 's hogy e' részben György mindgyárt az első napon ki nem sikamlék vágásából, csak az okozá, hogy Gerő vont szemöld-

del czirkált körűlte, mi is illő józanságába nem egyszer rántá öt vissza. Gerőt szinte a' gyenge oldaláról ostromlá a' klastromi szolga. Gyakran tudnillik ő reá hivatkozék elbeszéléseiben, 's hagyá általa javaltatni, tóldatni, sőt igazíttatni is, a' maga felhozott történeti adatait; minthogy nagy részben vagy eggyütt éré azokat egykori urával Gerő, vagy biztos kútfőkből ismeré. Sőt maga rovására is tön próbát második estvén György Gerő' hiúságával. Tudnillik izmos, tagba-szakadt, 's valódi küszdő bajnoki termetét magasztalá Gerőnek, 's fájlalá, hogy illy nagy tettekre szánt test-alkat, csak ház körüli szük dolgokkal kopik el, 's a' fegyvert nem ismeré soha.

Csalatkozik kend Fráter Uram, morog Gerő neki feleletül, én egy fő rangú Vitéznek fegyverhordója valék, 's több csatában vóltam, mint kemed misén,

György tiszteletet bókola fejével az ősz bajnoknak, 's mosolygá magában az igaz-mondót; mert a' vár-kápolnának, kivévén az esketési és keresztelési szertartásokat, ritkán vala szerencséje Györgyünkhöz.

Mindgyárt sejtém, szóla csalfán Gerőhöz, Collega Uramban a' bajnokot, 's nem is kétlem, jeles egy fő Vitéz lehete, kinek illy érdemes férfiu hordható fegyverét.

Derék egy gazember vala biz az Fráter Uram! mormogá Gerő. —

Hogy hogy? kérdé megütközve György, 's kezei vonaglóan kúcsolódának öszve öklökké.

Ej no Gerő! szóla engesztelve Ágnes asszony; annál jelesebb, áldott lelkű és vitéz szívű neje, ki most is hősileg védi várát, roppant erő ellen.

Hogy? mit? tán csak nem Bebek György Vitézről vala a' szó? kérdi magát alig tartóztatva György.

De arról, felel Gerő; úgy áldja Istene, ott a' hol jár, kél! mint érdemli; de derék nejének tisztelet, becsület! Nem szokottan morogva ejté e' szavakat Gerő, hanem dörögve, kifakadt indulattal, 's mint egykori vég itélet, olly formán hangzának és hatának azok lelkére

Györgynek. Elhalt sokáig kedv és szó ajkain, melly idő alatt, magában tünödve, befoglalá boszú-tervébe átalkodott vén Gerőt is. Majd megemberelvén magát, és kitörni vágyó haragját, megprobálkozék, a' gyanú' ördögét szállítani be a' házhoz, épen a' váltott szó nyújtván alkalmat erre. Neje Bebek Vitéznek, így szóla nem ügyelést tettetve, mintha csak azért szólna, hogy meg ne szakadjon a' beszéd' fonala, derék egy asszony lehet, úgy ismérem magam is, mert hiszen még nem régen Bebek-jószág valánk; de a' merre jöttem, becsületének nem legkedvezőbb hirek forognak a' nép' száján, mit valóban szivből sajnáltam. Beszélik: a' várban egy Dezső nevű szép ifjoncz tartózkodik, kire, bár pór születésüre, férje' távollétében szemet vete a' vár' asszonya, 's titkos szövetségébe hálózá.

Átkozott dühös ebek! ordíta Gerő, 's magát feledve olly erővel üte izmos öklével az asztalra, hogy a' rajta állott tárgyak szinte tánczolának belé, 's az asszonyok rémültten rezzenének öszve.

Hagyd el Gerő, mondá szeliden Ágnes, 's köny szökék szemébe; hiszen e' csak hitvány rágalom!

Mellyet Dezsőről, ki ismeri, senki hinni nem fog; veté után meggyőződés' hangjával Hedvig.

Úgy mondám én is, szóla György, a' híresztelőknek; 's ha van valami a' dologban, az ifjú inkább a' vár' négy szép hölgye közzül valamellyikhez aggatná pór szerelmét, hogy úri családba vagyonba ülhessen be.

Ha ezt szólá kend Fráter Uram, elég hotorúl szólá kend! dörge Gerő, nem másként mint egy szemet hordó füles a' klastrom' udvarán.

György magát feledve szökék fel e' szavakra ültéből; de Ágnes asszony' kérlelő pillantatjára — erőt véve fellobbanásán, visszaveté magát helyére ismét. — Durva kend Collega, és nyers mint a' készitetlen bőr! dörmögé foga közt a' klastromi szólga, 's az előtte állott kupa borból,

mellyel Ágnes asszony vendégli vala, mohon nyomtatékot ivék forradozott haragjára.

Nem kárhoztatom kendet Ágoston! szóla Ágnes asszony Györgyhöz, hogy mások' rágalma illy gondolkozásra birá kendet; minthogy kend jó fiamat Dezsőt nem ismeré soha. De higyje el nekem úgy, mintha egy mondaná dicsőültjeink közzül, hogy Dezső a' maga sorsát 's kötelességét ismeri, és így sem fukar sem hűtlen lenni nem birna soha. Mert tudja meg: Dezső fiamnak mátkája, az én kedves Hedvigem, im itt ül, 's egy illy hölgyecskéről nem könnyű megfeledkezni.

E' szavak után gyengéd nyájassággal csókolá Ágnes asszony homlokon Hedviget, ki egy üdvezülőnek mosolyával viszonzá az anyai csókot. — Én nyugodt 's biztos hivő vagyok, anyám! szóla Hedvig; ne szóljunk többet a' banyák' e' mondájáról.

Bocsáss meg asszonyom, mentegetődzék Ágoston, 's te is kedves hölgy, hogy nem tudásomban busítálak benneteket. Igen! illy angyali mátkához mellyik halandó birna lenni hütelen?

E' szavakat némi hevével a' győződésnek ejté György, melly is őt kibékélteté az asszonyokkal, csak Gerő mene még hullámos kebellel és borús szemölddel alvó helyére. Csak hamar utána nyugalomra oszlék a' többi társaság is.

Györgynek szemeit a' kamarában kerülé az álom. Ezer indúlat viharzott keresztül lelkén. Nem egy bútorban, kupában, ismért ő saját vára' és családja' vagyonára, mik kétség kivül ajándékai lehetének vétkes asszonyának, 's ennek elgondolása átkosan marta keblét. Másfelől ez az erős tántoríthatlan hite a' kis családnak Dezső' erkölcse felől, ez az ártatlan bizodalom a' lyánkában, ki még gyanakodni sem képes, mert nem csalatott, nem csalt, nem birt csalni soha, ez a' nyers hűség az öreg Gerőben, kit míg szolgája vólt, megnyerni nem birt soha — szokatlan jelenetek valának neki, 's meggyőzék öt arról, hogy illy családon minden csábjainak, fortélyainak meg kell törni-

ők, 's itt csak gonosz erő határozhat. A' tökéllet erre, nem került sok küszdésibe Györgynek. Erőszak 's gázlás követék ifjusága óta zajlásait indulatjainak, 's most hoszú, szerelem, 's ennek szilaj leánya a' féltés egyszerre dühöngvén lelkében, csak hamar megérlelék abban az erőszak' tökélletét. Most Dezső még egyszer olly gyülöletes vólt néki, szerencsés hódítónak képzelvén őt várában, 's bóldog birtokosnak a' kis bognári lakban. Továbbá szerepe is nyommasztó kezde immár néki lenni. A' pár nap alatt, nem egyszer valának kitörőben György' felzajlásai főkép Gerő ellen, 's tartózkodása a' bájoló Hedvig iránt. Midőn ölelésre kívánkozának karjai, képmutató felemelésekre kelle azokat használnia, lángoló szemeit égfelé meresztgetnie, 's forró ahitatában megelégednie azzal, hogy kezét atyailag nyugtathassa egy pár pillanatig a' lyánka' gömbölyü karjain, vagy hó-fejér vállain. Illy erőszakot magán nem akara, nem bira többé tenni a' mindenkori kény-úr, ki megszokta nem óldni de vágni az érzemények' kötésit; 's ezt most annál kevésbbé, minél inkább meggyözödék abban, hogy álorczáskodása semmi sikerre nem vezetend. Változhatlan lön tehát feltétele, hogy más nap' valódi testi alakjában teendi nyilatkozását a' szép Hedvignél, 's valódi lelki alakjában lépend fel, ha szive' lángja ne talán megvetésre találna. Edzé ezen határozát az, hogy mint Ágnes asszonytól érté, ő másnap' beteg-látogatásra készült a' szomszéd faluba, Hedvigről pedig tudá, hogy naponkint reggeli és estveli ájtatosságát a' kereszt alatt el nem mulasztja.

Csaknem teljesen álmatlanúl lelé öt a' virradat. Felszökék fektéből, 's nyakába vetve iszákját, olly korán, hogy még madár nem ébredt a' csend-ülte erdöben és a' szürkület csak kétesen mutatta még a' tárgyakat, kiosont György a' kis lak' udvara' kapuján, nem láttatva mástól mint Gerőtől; ki az eresz alatt fektéből fülelve üté fel fejét, megtudni, kit üze fel illy korán dolga, vagy keble' férge, vagy hogy Gerő' morgásával éljünk, az ördög? Siet-

ve, mint ki rém elől távozik, haladt György Gáspár' laka felé, 's felvervén öt, a' szénégetőknél veszteglő emberei után küldé rendeléseivel, maga pedig leshelyre ment vissza a' bognár-lak' közelében, bizonyosságot nyerni: mikor távozik Ágnes asszony a' maga betegéhez, és szép Hedvig a' maga szokott ájtatosságához? Így lesi a' fene-vad, forgó szemekkel és szökésre feszitett lábakkal, ártatlan kijegyzett prédáját!

Már aranyzá a' kelő nap a' tetőket, midőn Ágnes asszony a' kis lak' küszöbén kilépe. Fejét tiszta fejér kendő fedé, bal kezében bekötve orvos szereit vivé, jobbjába támasz-botot foga 's Hedvigtől ki-kisértetve, az udvar-kapuig, mellynél szíves csókkal bucsúzék el attól, leereszkedik bádgyatt léptekkel a' völgy' ösvényének, gyakran köhécselve a' reggeli éles levegőben. Aggódva 's utána kiáltozva: takarná jól be magát, nézte haladttát Hedvig, mignem a' völgy' fáji, elfogák öt látása elől, ekkor vissza-fordula a' lakba, szokott reggeli dolgai után látandó.

Homályos előérzet' borongásával eredt kis útjának Ágnes, 's mintegy nyugtatásául szorongó keblének, előbb a' feszület alá veté magát 's rövid ájtatosságát végzi alatta. Felkelvén, nyugodtabban folytatá útját az ér' mentében, 's immár kiérőben vala az erdő' azon sürüjéből; melly a' czélzott falunak kies térü völgyére lyukadt ki, midőn gondolatokba merültét beszélgetés 's egy ismeretes hang riaszták fel; riaszták, mert a' hang rettenetes vala néki. Egyszerre felismeré Gáspárt az erdőszt, 's titkon magára veté Ágnes a' keresztet. El, vagy visszatérnie, minthogy észrevétetik, mint bántó úgy veszélyes vala; elhatározá tehát, ügyeletlenül haladni el a' két férfi mellett.

Jó reggelt, jó reggelt Ágnes asszony! kiálta eleibe Gáspár, olly hangon, mellyet, nem ismerő a' köszöntőt, szivesség' nyájas hangjának fogott vólna venni.

Adjon Isten! felele Ágnes hidegen 's haladni akara.

Ne olly hidegen, szomszéd asszony, háza' jóakarójához! szóla Gáspár, engesztelőleg kezénél fogva és marasztalva Ágnest; egy pár szóm van Ágnes asszonynyal, mellytől szép családja' boldogsága függ, 's épen aggódám vala, miként közöljem azt; mert hiszen eltiltva vagyok házától jóakaratomért.

Hagyjuk ezt, 's ha úgy tetszik a' közlést is, szomszéd Uram, beteg vár reám! mondá Ágnes.

Lehet asszonyom, mond komoran Gáspár; de ég úgy áldjon meg, otthon házánál a' nagyobb betegség.

Ágnes, kit különben is, homályos sejtemények aggódtatának, nyugtalan lön egy pillanatig; de eszében forgatván kivel van ügye, elhatározottan mondá: nem akarok hallani semmit, 's indúla.

Akkor sem, szóla vontatva Gáspár, ha tán egy pár óra, tán már ezen pillanat határoz Hedvig' sorsa felett, rémitőn határoz pedig, úgy hogy tán lakában sem találja szerető anyja többé?

Ágnest borzadás futá el; 's gyenge tagjai reszketni kezdének. Nem hive ugyan a' gaznak, de még is lehetetlenek nem valának borzasztó szavai.

Szomszéd Uram, mond Ágnes, merően szegezvén Gáspár' szemébe szemét, 's belső hánykódás miatt, reszkető kezét Gáspáréra téve, ha boszú az, mi kigyelmedet rágalmazni utamba hozá, hogy kínomon legelhessen, úgy kigyelmedet nem asszony szülé, 's vért szopott kigyelmed tej helyett.

Mentsen Isten! mond nyugodttan Gáspár, Hedvig engem megvete, anyja pedig, mint átkos előtt, becsuká előttem ajtaját; de mind ez boszúra nem zaklat engemet, minthogy folyvást szeretem Hedviget, mint más élő nem, és így a' szerelem és remény folyvást jóakarat' lánczaival kötnek engem jó asszonyom' házához. Mit mondani akarok, fájdalom! nem rágalom, 's úgy találjam egykor idvemet, mint igaz leend közlésem.

Szóljon! mond Ágnes 's e' szócska alig birt kilebbenni remegő ajkai közzül, 's egyik kezével egy fa-dereknak támaszkodott.

Asszonyom! szóla Gáspár, halk egyhangú szózattal, te harmad napja egy öreg klastromi szolgát fogadál be lakodba, 's ez gonoszabb vendég benne, mint a' kit kitiltál abból. Ezen aggastyán, javát élő 's ált-öltözött férfiú — nem szolga, hanem fő nemes — 's neve — Vitéz Bebek György!

Jézus Mária! felsikólt Ágnes, 's az élőfának dől, mellyhez támaszkodék vala. A' két férfi felocsúdtatá az ér' vizével az aléló asszonyt, ki kinosan merengő szemekkel látszék meggyőződés után esengeni, ha álmodik-e, vagy ébren hallá azt, minél irtózatosbbat nem hallhata?

Bátoritsd magad' asszonyom! biztatá Gáspár, még van időd, melly alatt lyányodat bátor helyre rejtheted, 's csak parancsodtól függ, hogy segélyedre legyek magam is.

Nem, nem, a' föld' minden kincseért nem! kiálta, eltaszító kezet tárva Ágnes.

A' mint tetszik, szomszéd asszony; nem tolakodom jóakaratommal, felele hidegen Gáspár.

Bebek György! az irtózatos Bebek György! mond maga eleibe meredezve Ágnes — csak fiam, csak Dezsőm vólna itthon —

Esengésed fiad, Dezsőd után, szegény asszony, csalatott vágy, hiú remény! öt hijában várod — mondá részvétet mutatva Gáspár.

Hogyan? kérdé egész valójának felriadttával Ágnes, 's halottnak sáppadása szállott arczaira; elesett? Csak haldokló ejtheté ezt olly kinosan, olly kimerültten mint ő.

Rosszabb asszonyom, rosszabb! mond Gáspár. De ne én, kit rágalom' gyanúja alatt tartasz, szóljam az anyának rettenetes hirt. Ím itt áll mellettem Vitéz Pető Péter Uram' szolgája, kivel csak imént találkozám; beszélje ő el neked, mit magamnak is hinnem csaknem lehetetlen vala.

Bocsáss meg asszonyom, ha anyai szivedet sebesítem, mond a' felszólított legény; de a' mit ím erdősz uram említe, mint igaz úgy gyalázatos. Dezső fiadat tisztelte a' vár' egész őr-serege, becsülék öt magok a' fő nemes Vitézek is; mert Dezső lelke vala a' véd-csatáknak, nem egy az ostromlók közzül harapott a' fűbe fegyverétől, majd nem minden védelem, az ő esze' kiszámolása után ment, 's jól ment; minden súlyosabb véd-pontra ő maga állott, 's meg is felelt magáért a' hol állott. De leginkább becsülte és szerette öt, szinte az irigylésig Sófia úr-asszony. A' nyert csaták után becses karddal övedzte öt Bebek' neje körül, majd drága arany lánczot akasztott nyakába, szép leányai pedig ön kezök szőtte vitézi övvel jutalmazák meg vitézségét, 's nem kétkedék senki közzülünk, hogy még nagyobb jutalom is várand reá a' vár-ostrom' felszabadúltával. De a' pór fiúnak csekély vala a' sokszoros kegy, hosszú a' várakozás, maga szabott rögtöni magas árt érdemének, 's mátkás és pór léttére szinte az úr-hölgyekig emelé fel szemeit, sőt ezek közt is a' legszebb gyöngy vala inyére, a' szép Bebek Judit, ezután veté ki csábjait, 's a' gonosz lelkek úgy akarák, szerencsésen; mert ez éjjel, a' vár' titkos csatornáján, csak ugyan kiszökteté magával Dezső a' szép úr-hölgyet, 's hordja hegyen-völgyön keresztül, mint ölyv az elorzott galambfiat!

Ágnes asszony, bár mint lázzadva valának érzményi, 's bár mint megviselve is az első hír által gyenge test-alkatja, könnyüden mosolyga e' hírre, melly olly igen hordá béllyegét a' rágalomnak, melly sem új, sem hihető nem vala, főkép az anya előtt, ki olly igen ismeré Dezső' feddhetlen lelkét, 's lángoló szerelmét ritka bájú mátkája iránt. Sőt Ágnes egyszerre ocsúdni kezde rémültéből, 's a' második csalfa hír miatt nem hinni az elsőnek is, nem hinni a' két ármánykodó hír-kovácsnak, kiknek egyikét különben is mint álnok gazt, rég ismeré.

'S honnan tudja mind ezt, jó Uram kigyelmed? kérdi a' szolgát félgúnnyal Ágnes.

Engemet ma éjjel eresztének ki a' várból, Uram Pető Péter' parancsára. Judit úrhölgy, Vitéz Bebek Györgytől az én Uramnak vala igérve rég; gondolhatja tehát jó asszonyom, hogy a' büszke Pető Vitéz, mátkáját csak úgy bolondjában büntetlen elkoboztatni orra elől nem igen fogja engedni. A' minthogy mihelyt az elszöktetés' hire a' várban bebizonyosodék, iszonyú esküt teve, Sófia a' várasszony előtt, ki ellen eggyet-értés felől gyanakszik, hogy a' várkaput felnyittatja Svendinek, Dezsőt pedig mihelyt találja, felnégyelteti. Én e' vidékbe vagyok küldve, Judit végett megczirkálni azt.

Meglehetősen öszvevágnak a' rágalom' környülményei, szóla mosolygva Ágnes, ügyes aggatók kendtek szomszéd Uram; de meg fogják engedni, hogy ne higyjem azt, mit hinnem lehetetlen. Ezzel útjának indúla.

Asszonyom! kiált utána Gáspár, ám te lásd ha veszélyt szül hiedelmetlenséged! Ha hazudtam, örökre átokként ejtsd ki ajkadon nevemet!

Tedd azt asszonyom az enyémmel is! kiált az idegen szolga.

Ágnes asszony sietésre erőteté lépteit; de meghányván elméjében a' két férfi' utólsó szavait, 's öszvevetvén magában a' klastromi szolga' beszédjeit, viseletét, 's ollykori elillését nyers hangjának, kitörésének azon agg kor' hanyatlásától, mellyet ősz szakálla 's tipegése hazudtak, szorongni kezdett keble, mi miatt megállván menésében, miután a' férfiakat nem látá többé jött útjában, sietve visszafordúla laka felé. Nem vala immár messze a' kereszthez, midőn alóla ismeretes hangok, egy férfié és egy asszonyé üték fülét. Sejtés' borzalma futotta meg tagjait, 's gépelyileg a' sürübe voná magát. Csak hamar felismeré Hedviget az ágak közzül, 's a' klastromi szolgát, amaz előtt térden esengőt.

Távozzál tőlem, mond hevesen Hedvig, 's utálattal veti kezét a' térdeplő felé; távozzál tőlem kettős vén bünhödő! ki meggyalázva tisztes korodat, 's vendégi illedel-

met, még e' szent helyet is fertőzöd vétkes indúlatoddal! El tőlem örökre, míg anyám meg nem tér!

Azt nem teszem, szép Hedvig, felel a' férfi, felkelve a' hölgy elől; csak halál választ el töled! Onnan mérd lángját szerelmemnek, hogy magának e' szent helynek sem bírám áltengedni a' kedvező alkalmat, melly anyád' távoztával mutatkozék számomra. Ne is csodálkozzál vén alakomon angyali hölgy, mert bájaiddal magát az őskort is felenyhíthetnéd fagyából; de én nem vagyok az, a' minek látszom (lerántván csuklyáját, szakállát 's ismét térdre hullván a' lyánka előtt) Ím ismérj imádódban szép Hedvig, Vitéz Bebek Györgyre! —

Bóldogságos szűz! kiált elrémültében Hedvig, 's mint riadott őzecske futni készül. György kézen ragadja öt. Nem távozol előlem lyánka, így szól, míg hajló kegyednek nem nyerem válaszát. Bebek György nincs szokva megtagadásokhoz. Hajolj szép Hedvig, im esküszöm —

Ne esküdjél kárhozat' fia! kiált éles ható hangon, leshelyéből kirobbant Ágnes, 's felemelvén feddő kezét az esküvő felé; emlékezel-e Vitéz Bebek György, mint esküvél egykor szinte feszület előtt szerelmet, 's kárhozatosan megtöréd esküdet! Mária barátném vala Vitéz!

György' arczaiból kiszökött e' szavakra a' vér. Indúlatok' zavara zajlott kis korig keresztül lelkén. De csak hamar eszméletre térvén bámúltából, mellyet nála meglepetés szüle inkább, mint lelkisméret' munkálata, boszúra lobbant tekintetet nyilaza az időtlenül jelentre. Fújj meg vén boszorkány, büvös szavaidban, ezt dörgé Ágnes felé; vala-e Mária illy bájoló, illy eget földet elvarázsoló, mint Hedvig?

Máriától tudom Vitéz! mond Ágnes, szint ezen hizelgésekkel ostromlád ártatlan de botorúl ámúló szivét. Azonban hagyjuk ezt; az ég igaz, Vitéz Bebek György! 's ítélni fog egykor feletted és Mária felett! Most csak arra emlékeztetlek, mit feledni látszol, hogy neked derék nőd van, Hedvig pedig fiamnak mátkája.

Ha feledem-e? Nem vén keritőné, nem feledem, sőt igen is élénken hordom a' friss sértést jó emlékezetemben, 's ezért, különösen ezért is, a' hölgynek enyémnek kell lenni. Dezső fiad gyalázatosan eljátszá idvét, mennyét, mellyet e' lyánkában birt vala, Sófia asszony' latrának szegődék; ő akará a' cserét köztünk — ám legyen meg! Fényes családom' meggyalázott becsületeért, tán csak nem fogod nagyolni a' kárpótlást, asszony?

Ó te átok minden jámbor lelkeken! kiált utálattal Ágnes, mit vétett angyal erkölcsű nőd neked, hogy szívtelenül gázolj jó hirében, nevében? Mit vétett derék fiam neked, ki prédának hagyott váradat, anyját, kedvesét hátra hagyva, védi? Nem György, te idv-vesztett ember! e' lyánka prédád nem leend soha, ezt én, bár gyenge asszony védem, 's csak testemen keresztül jutsz birtokához!

Minél elébb, annál jobb! ordít vérben forgó szemekkel György, 's gyilkot rántva ki kebléből rohan Ágnesnek, 's minden bizonnyal feláldozza őt dühének, ha Hedvig sikóltva nem veti magát élébe.

Mi baj? harsan a' sikóltásra a' lak' ajtajából Gerő, 's iszonyatos vas buzgányával tör le a' kereszt felé.

Pokol' átka! kiált György, 's be nem várva Gerőt, üzött vadként rohan a' sürűbe, törve magát Gáspár' laka felé. —

A' rémült asszonyok alig birák hála közt értesitni a' történtekről hiv Gerőt. Tanácskozának mi tevők legyenek? Gerő és Ágnes ismerék az erőszak-szokott vitézt, 's nem is kétkedének, hogy ez úttal sem leend emberibb. Hogy ő csak egyedül, kiséret nélkül bolyongjon e' hegyekben akkor, midőn vára előtt ellenség fekszik, nem vala hihető. Ágnes asszony' javaslata vólt, vigye Gerő Hedviget, elhalt férje' rokonához Bartónéhoz, ki csak egy órányira lakik, 's térjen azonnal vissza. Hedvig irtózék védetlen hagyni jó anyját, 's vele együtt menni vagy maradni, lön határozatja. Gerő mint

más erőteljes 's veszély-szokott férfiú, nem látá a' veszélyt olly nagynak és sürgetőnek, hogy távozni kellessen; szükség' esetére pedig a' lak' tetemes ajtaját, és maga súlyos buzgányát elegendőknek állítá arra, hogy két három ember' ostromának megfeleljen. Élénk vita után Ágnes asszony' javaslata állott meg, ki azzal nyugtatá meg Hedviget, hogy Dezsőt be kell várnia, hogy Gerő visszatérteig a' vártoronyban fog lappangni, 's annak rejtek-bóltjába rejtezhetik, mellynek titkos ajtaját csak hárman ismerik. Gerő tehát sietve befogá a' vár-domb' oldalában legelt pár lovat, az elhult bognár-munkálta kis szekérbe, egy pár öllel szénát tön bele ülésnek, be emelé az anyjától alig válható Hedviget, maga megé az üléshe helyré izmos buzgányát, búcsút inte fejével Ágnes asszonynak, megcsapkodá lovait 's hajta, hogy szinte repült a' kavics kétfelé a' szekér' kerekei alól.

Egy jó futamodatnyira haladhatott Gerő az erdő' sötétebb részében, midőn hirtelen két férfi kirobban az út mellől 's egyike „megállj vén kutya!" kiáltással, kardjával keresztülvág Gerő' fején, másika elkésvén vágásával, a' haladó szekér-óldalba zúzza vasát. Az elsőbb vágást, melly különben veszélyes fogott volna lenni, minden ártalom nélkül szerencsésen felfogta vaskos kucsmája Gerőnek, ki is, mi előtt új csapás érheté, kezébe kapva buzgányát, lerohan dörgő szitokkal ültéből, 's jól intézett csapásával a' kucsma-metszőt, kit sisakjáról fegyveréről nemes vitéznek ismere, olly nyomosan sujtja sisakon, hogy az fejébe horpadva urának, azonnal vérrel árad el, 's a' vitéz élet nélkül rogy öszve. A' másik, ki amaz' szolgájának látszék, elugrott a' hasonló sors elől 's utat vesztett az erdő' sürüjében. A' haragra forrt Gerő utána akara eredni, de remegő Hedvig' rimányai 's aggodalma, hogy a' rablók többen lehetnek, hátra tartóztaták. Ülésébe veté tehát magát 's folyvást szitkokat morogva, sietve tovább folytatá útját.

Gerő és Hedvig nem hittek egyebet, mint hogy a' lesujtott vitéz, Bebek György vala, 's ez némileg magokra és hára hagyott Ágnes asszonyra nézve, nyugtató vala nékik. Azonban csalatkozának; mert a' lesujtott — Gáspár vala. Ennek tudnillik nem volt tervében soha, György' kezére játszani a' hölgyet, kiért 's kinek szép kis vagyonáért ő maga ége, hanem Gerő' vaskarjától és Dezső' vitézségétől tartva, ezeken 's az őt útáló Ágnes asszonyon kivánta általa boszúját állani, 's az ő örve alatt magának orozni el a' leányt, miután Bebek Györgyöt e' vidékben, Maximiliánnak naponként növő pártja miatt, immár elveszettnek tartá. De látván, hogy György ő benne nem bízik, azon aggasztó bizonytalansága, hogy György nem fogja-e a' leányt egyenesen Budára vagy Erdélybe küldeni? olly határozatra bírá őt, hogy bármi módon is maga birtokába ejtse azt. Megleste ő Ágnes asszony' visszatértét útjából a' felfedezés után, meg a' kereszt alatti jelenést, 's így alkalmasan kiszámolá, miképen Ágnes asszony elküldendi láb alól Hedviget, 's ezt máshová biztosabban nem teheti, mint Bartóné rokonához. Felölté tehát Bebek Györgynek lakában letett vitézi készületét, 's maga mellé véve Petőnek szolgáját, régi czimboráját, lesbe álla kezére keríteni a' hölgyet 's egy ideig rejtekhelyre vinni azt. Bizék, hogy ezen áltöltözködés őt miden gyanú alól felöldja, azon esetre is, ha a' leány-orozás nem találna sikerülni. Borzadozott ugyan Gerő' vas karjától, de bizakodék abban, hogy kétfelől orozva támadtatván ez meg, már első csapásaik után tehetlen leend a' már koros férfiú. Mint láttuk, a' gaz vesztét kereste és találta Gerőnél.

A' megugrott Balás, Petőnek szolgája 's régi czinkosa Gáspárnak, kit ismerősi kancsal Balásnak nevezének, minthogy soha kivehető nem vala, kis ferde szemei mi tárgyon nyugosznak? ijjedtében rémedezve, hogy iszonyú buzgányos Gerő robog utána, lihegve csörtetett a' sürü cserje közt be az erdő' mélye felé, míg nem, esz-

mélve hogy nem üzetik, halkabb léptekkel keresé, rítkásra lyukadását az erdőnek. Kibukkana végre, 's nehány perczig folytatá a' megtalált mesgyét, a' mint elébb óldalt egy legelő felnyergelt lovat, tovább két terepély tölgy alatt egy fegyveres pánczélos ifjat, 's egy pár lépésnyire tőle egy deli hölgyet, mély álomba merülve megpillanta. Első rezzentét, csak hamar öröm váltá fel; mert a' párban felismeré Dezsőt 's a' szép Juditot, Bebek Györgynek leányát. Gondosan visszavonódék azonnal, megjegyzé magának a' helyet 's mene felkeresni Bebek Györgyöt, ennek és Urának Petőnek kivánván egyszerre, gazdag jutalmak' reményeivel, tenni szolgálatot. Gáspártól érté vala a' Vitéz' kalandját e' vidékben, és siete feltalálni őt.

György a' kereszt alól egyenesen Gáspár' lakához törekedett, reménylve, hogy meghagyásához képest Gáspárt, Ámbrust és embereit ott találandja. Forrt a' harag benne, midőn a' lakot zárva lelte, 's egy lelket sem körülte. Sietett a' szénégető tanyák felé, 's haragját menydörögve támadt embereire: miért nem teljesiték, ma korán Gáspártól izent parancsát? Emberei hunyászan menték magokat, hogy még ma sem Gáspárt nem látták, sem parancsot nem vevének. Gyanú villant azonnal György' lelkén keresztül, 's ezen gyanú meggyőződéssé lön nála, midőn embereivel Gáspár' lakához menve, ennek ajtaját befeszitteté, 's vitézi köntösét nem lelé benne. Épen átok közt iszonyú boszút esküvék fejére, midőn kancsal Balás mohó sebességgel hozzá betoppana.

Felesleges immár ezen boszú-esküd Uram Vitéz! mond ez; Gáspár nincs többé! 's előadá a' történetet, mint vélhetni némelly módositásokkal.

Mit? ordit átkozódva György, 's elhagyátok vinni Gerőnek a' leányt? ti gusaly-nyelek ti! Utána hív hajdúim! ezt kiáltja 's előre rohan.

Munkába kerüle Balásnak más gondolatra birni Györgyöt. Alig győzheté őt meg arról, hogy Gerőnek szeke-

ren haladttát gyalogúl elérni lehetetlen, hogy hová lett utazása bizonytalan, hogy Gerő sokáig el nem maradhat a' bognár-laktól, minthogy Ágnes otthon marada, 's így ezektől Hedvig' tartózkodását kicsikarni nem fogna nehéz lenni. Mindezekkel nehezen fogott volna bóldogúlni György Vitéznél, ha felfedezésével, haragját ennek, egyszerre Dezsőre és Juditra nem forditja.

A' hir' első hallására szoborrá merede György 's kétkedék, ha jól hallott-e? — Judit leányom? kiálta fojtott hangon, fel ismérted-e csalhatatlanúl te kancsal ördög? nem volt-e más, tán valami pór leány? vagy ha úrné, tán épen hitvesem Sofia asszony? 's véled: kímélni fogsz hírhamisitásoddal?

Nem Vitéz Uram, testesült Judit úrhölgy vala, kit láttam, 's még Szádvárban valék ez éjjel, midőn a' pár' megszöktét az ör-sereg megtudá és zúgott Dezső ellen; Pető Péter Uram pedig szinte dühödt vala mátkájáért.

Boszúlva lesz Pető barátom 's családi becsületem, fogadom! kiált György; vagy a' bakó, pelengér alatt törje öszve nemzetségi czimeremet. Vezess Balás!

'S mene a' csapat sebes léptekkel előbb, majd a' mint közeledének, lábhegyen lopódzva. György Vitézben olly zavara az indúlatoknak zajlék útközben, mellyről ön maga sem bira számot adni magának. Mind hír mind ön hiedelme után, nejét Sofiát fartá ő vétkesnek, 's hűtlennek Dezső miatt hitvesi hitéhez, 's ezt ferdült szive, bár homályosan, ohajtni látszaték. Azon felsőbbsége Sofiának ő felette, mellyet tiszta szennyetlen erkölcs nyújta néki, unalmas lön előbb Györgynek majd türhetetlen. Egyszersmind saját mentségeül használt volna Györgynek a' világ előtt, Sofiának maga megfelejtkezése, és ohajtott ürügy és palást Györgynek gyakori félre-csapongásira. Most e' helyett leánya gyalázá meg egy pór származásával nemzetsége' fényét, becsületét, a' nélkül, hogy ebből hasznot vonhatna magának. Ezen csalatkozása még inkább edzé Dezső elleni boszúját. — Két ártatlan hölgyet

áldoz fel a' gaz pór fiú búja gerjedelmeinek, mond magában György, kiknek egyike bájaival, másika születésével áll felette. És még is leányom a' tulajdonképeni áldozat: mert amaz mátkája, 's rangra egyenlő vele, hogy végre is neje lehessen. De leányom — fogat csikarva esküvé újra boszúját Dezső ellen. Még inkább forralá fellázzadt vérét az, hogy alig indulának ki az erdősz-laktól, midőn az ostrom-ágyúk és taraczkok is Szádvár alól megdördülének, mellyekre a' várból, mint kivehető vala, csak gyéren válaszolának. — Ugassatok, ugassatok ti német kutyák! ordita böszülve Bebek, 's öklével fenyegetve Szádvár felé; ó hogy nincs módom beverdesni minden fogatokat!

Még inkább sietteté most lépteit György, mintegy ellensúlyúl keble' sebes hánykódásának, 's csak hamar elérének a' helyre. Balás intett, 's embereivel megálla György. Balás karon fogá őt 's előbbre voná csapatjától, kimutata újjával a' gallyak közzül, 's György düh-forgatta szemekkel látá maga előtt az ifjú párt, ébren már 's biztosan ülve egymás mellett. Nyájasan tartá kezében Dezső a' lyánka' kezét, ki remegve hallá az ostrom' durrogásait, és hihető azok riaszták fel szunnyadásából is. Búsan fordula könny-ülte szemeivel az ifjú felé. Ah édes Dezsőm, így szóla, minden durranat öszverezzenti szivemet! Mi leend a' várból 's kedves lakóiból, miután te, lelke a' védelemnek, kiköltözél abból? Mi leend belőlem is, idegen kezek között!

Légy nyugodt, kedves Judit, szóla az ifjú; a' vár erös, jól ellátva mindennel, 's csak árúlás foghatna ártani néki. Te pedig anyám' gondja ápolása alatt várod be a' bóldogabb jövendőt.

Bóldogabbat édes Dezsőm? mond hiedelmetlenül főt rázva a' leány; jó híremet nevemet mi fogja védhetni valaha?

Tömlöcz és klastrom, te gaz szennye családomnak! harsann György Vitéz, kirobbanva leséből, 's Judit ájúl-

tan esék hátra. Dezső felriadva ránta fegyvert, 's a' lyánka elébe vetvén magát, dühösen védé azt, elszánva meghalni érette.

Élve hozzátok meg nekem a' pór latort! riadozék György a' Dezsőre rohanóknak; csak kínos halál töltheti ki boszúmat! Dezső' védelméből azonban nem mutatkozék remény ahhoz, hogy élve juthassanak hozzá. Egymás után három terüle el körülte a' bátrabbakból. György' emberei szinte csüggedőben valának, 's minden szórt átkai sikert vesztének nálok. — Utánam hitvány ebek! ordít végre György; Bebek György Vitéz tán csak meg fog mérközhetni egy pelyhes állú pórral; 's majd magán kívül dühében rohan Dezsőnek.

Egeknek atyja! felkiált e' szavakra Dezső, 's aléltan esik ki kezéből fegyvere. Megrohanák őt azonnal György' hajdúi, 's az ő parancsára gúzsba kötve hurczolák utána. Juditot ájúltan fekteték gallyakra 's követék vele a' bús menetet. Elől maga György lángoló szemekkel vezeté azt, 's vad lángjában boszúja' terveit főzögeté magában.

A' mint a' bognár-lakhoz befordúlának, György megálla hirtelen, mint kit szerencsés ötlet ére, 's megállást parancsola csapatjának. Magához inté Ambrust a' fegyverhordozót, 's valamit súga fülébe ennek. Iszonyatos lehete az; mert arcz-vonásai most sáppadttabban vonaglának szája körül, és szemeit a' düh borzasztóan forgatta. Ambrus nehány legénynyel, mogorva hallgatásban felvezeté a' fogoly Dezsőt a' vár' udvarába, felfogatá ott hirtelen ura' hajdúival, 's eszméletnél előbb a' vár' kerekes kútjába buktatá iszonyú halálra a' déli ifjat. Tompán hangzott fel egy pillanatig az esés' és jajszó' hangja, 's borzasztó lőn a' csend utána. Némán, elhalt ajkakkal 's meredező szemekkel tért meg a' bünnek csapatja Györgyhöz, ki az alatt leánya' élesztesével foglalatoskodtatta lent maradt embereit. —

Gerö, kézhez adva Hedviget, megfordúlt szekerével 's lóhalálban sietett vissza Ágneshez, homályos szorongató érzemények borongván lelkében. A' mint a' tó mellett befordúlt, 's a' váróldalban a' szokatlan ember-csoportot megpillantotta, rossznak sejtése döbbenté meg szivét. Ki sem fogá lovait, csak hámjaikat veté le, maga, buzgányát fogva kezébe, azonnal felsiete a' csoporthoz.

Gerö! kiáltnak némellyek a' csoportból, 's György Vitéz lángoló szemet vete a' jövöre. Felérvén Gerö, nem messze Györgyhöz megálla, buzgányára támaszkodék 's komolyan megjártatván szemeit Györgyön és emberein: mi hozott benneteket ide uraim, e' csendnek' tanyájára? szóla mély dörgö hangon. Jó nem lehet az, mert dúlt arczatok' vonásai, valami idvesnek jelenségei nem lehetnek!

Gerö! kiált hozzá György, 's egy pár lépést feléje lép; ismérsz-e engemet?

Ismérlek uram Vitéz! 's úgy reánk e' csendes tanya' lakóira, mint magadra nézve ohajtnám, ne látnálak itt soha! Te itt csak béke- és idv-dúló vagy 's ha Istent ismérsz, kérlek távozzál Uram!

Fogd be a' szádat, vén kutya! uradat kivánod-e leczkéztetni hitetlen?

Uram valál egykor Bebek Vitéz, 's vesztett idöm, ha nem rosszabb vala szolgálatom nálad; most derék hitvesednek vagyok szolgája, 's védője e' laknak; 's hidd meg Uram, Gerö nem fog fösvény lenni a' vérben, ha kötelességét leend tenni kénytelen.

Hitvesemnek, mondod? te Sófia' szolgája? Ha! gyalázatos bün-szövedék! Eggyet értö kerítök vagytok tehát, kerítöi e' bóldogtalan leánynak?

Gerö most veté elöször szemét Juditra, ki felocsúdva ájúltából, bádgyattan 's maga eleibe meredezö szemekkel ült a' gyepen, azon hélyen hol a' szolgák letevék vala.

Judit! felkiált csodálkozva Gerö, 's hogy jö az úrhölgy ide?

György. Tettesd magadat vén róka! tán nem tudod, hogy Dezső czinkosod orozá ki a' várból? Ezért kelle Hedviget elvinned láb alól, úgy-e? Ágnes' pór kölykének csekély vala a' bognár-leány; úr-hölgyre vágytatok, nem-e?

Judit. (esdekelve kúlcsolván fel kezeit, fájdalmasan) Átyám! hallgass meg!

Gerő. Uram Vitéz! a' dolgot meg nem foghatom; de Isten úgy áldja meg egykor utólsó órámat! csalatkozol abban, miben bennünket vádolsz.

György. Torkodba verjem gaz hazugságodat? Hová tevéd Hedviget? szólj, vagy nyárson süttetlek meg, mint egy vén pókát?

Gerő. Hedvig jó helyen van Uram, hová leseid nem érnek. Még egyszer kérlek, egykori bóldog kimulásodra Uram, hagyj békét e' laknak, melly bóldogtalanoknak menedéke. Hedvig' rejteke titkom marad, 's nincs kin, melly azt kicsikarja tőlem.

György. Majd meglássuk vén kérkedő! (gúnyos lassú hangon) 'S ha te meg némúlnál is, gondolod, hogy Ágnes sem fog fecsegni majd a' kin-padon?

Gerő elborzada kétkedésében: ha vallyon nem tudja-e már György Ágnes' hol lappangtát?

Gerő (borús elszánással) Uram, légy irgalmas, hogy te is irgalmat várhass egykor, mire szükséged van, ki éltedben bűnt bűnre halmozál. Hedvig jegyese Dezsőnek, egy ártatlan ifjúnak, ki sokat áldozva vala híve jóltévője házadnak, kinek, hidd meg Uram, hálával tartozol —

György (vadúl kaczagva) Tudom, gaz róka, tudom, 's le is fizetém immár hálámat, mint érdemlé. Látod ama kerekes kutat? Dezső czinkosodat, csak kevéssel előbb mint jövél, abba buktaták be hajdúim.

Judit e' szavakra, egy éles sikóltással felszökni erőködött, de erő-hagyottan rogyott helyére vissza.

Hatalmas ég! felordít Gerő, mint egy halálos sebet kapott oroszlán; a' kútba vettetéd? Alélt kezét az öreg

elébb homlokához vivé, mellyen halálos verítéknek ülének hideg cseppjei, majd meredező szemeit némán és halkan körülvivé Györgynek emberein, az iszonyú hir' bizonyitását vagy czáfolását keresve azoknak tekintetében. A' mint nálok a' kihalt 's bün-tudatos arczokat, szemeket látá, eljajdúla, szemeit eltakarva vén Gerő, örülés' fájdalmával szaggatá meg hajait, 's fojtott kinos hangon szóla Györgyhöz: ím a' fenevad, saját ártatlan gyermekét, saját jó fiát ölé el!

Elhalt a' gúny egyszerre György Vitéznek ajkain, homályos sejtemény futván, rezzentvén meg lelkét. Fiam? Saját fiam, mondod? örülésben szóltál-e? Dezső az én gyermekem? Hazug vagy öreg, téged a' pokol idéze fel ellenem!

Gerő. Nem, Bebek György Vitéz, mond Gerő, 's már ekkor felolvadott kinja köny-záporban ömlék le szemeiből; Istenemre 's minden Szentjeire mondom, nem hazudok! Dezső a' te fiad, 's Ecsegi Máriának, kit Ágnes név alatt rejtett e' lak, gyermeke.

György. Máriának? Fiam? Dezső fiam? Tehát fiúnak valék atyja, miért olly hön esengék? Gerő! ez iszonyatos vólna, több mint emberi erő elviselhet!

György még kétkedék; de a' mint Judit a' maga szája' vallásával, és Sofiának Máriához, vagy mint mi ismerjük, Ágnes asszonyhoz irott levelével, minden kétségét, 's azzal minden mentségét eloszlatá, mint kire az ég' bóltja szakadni készül, irgalmat áhítva emelé a' Vitéz, ég felé kezeit, majd kín- és kétség-ülte arczaira boritá azokat, hogy ne lássa öt az iszonyatos bünöst a' nap, ne lássa ö maga körül az életet, mellyet átokká mérgezett magának!

Térjünk itt vissza a' huszonegy év előtt történtekre. Pelsőczi Bebek Ferencz, Györgynek atyja, egy a' magyar hon' tizenhatodik századbeli hatalmaskodói közzül, veszélyes sebet kapott, a' közte és halálos ellene, gaz Basó Mátyás közt esett egyik csatázásban. A' seb elhanyagoltatván Ferencz és orvoslók által, elmérgesedék, 's a' Vitéznek fekhelyét kelle nyomnia. Illy bajában sokat beszélének frigyesi és baráti az özvegy Ecseginéről, a' Tornallyaiék' volt udvarbirónéjáról, ennek terjedt hirű orvosi tudományáról, halmozák jóakaratból, és mint történni szokott, nagyító csodálásból az eseteket, mikben a' tudákos asszony csodákat tőn, 's Ferencz elhozatását rendelé a' híres orvosnénak. Megjöve az 's vele Mária leánya, kit elhagyni magától nem mere. Mária virúló szépségben csak most fejlödék gyermeki korából által a' hajadoniba. György az ifjú Vitéz, szinte az ifjúság' gyulékony korában, meglátá a' bájoló hölgyet, 's mint nevezé gerjedelmét, forrón megszereté azt. Mária szintolly könnyelmü és fontolatlan vala mint szép, György szint olly deli, idomos és hajlékony termetben, barna lángoló szemekben és vonzó arczban, mint könnyü vidám a' szép nem' társaságában, merő és ragadó szerelmi ostromaiban, álnok hazug 's épen nem lelkismeretes fogadásaiban esküiben; 's igy a' szerelem' titkos szövetsége az apa' anya' tudtán kivül megszövödék a' fiatal pár között. György vagy túlcsapongva érzelme' mámorában, vagy csábitás' ingereül, ismételve fogadá a' szegény sorsú hölgynek, hogy asszonyává teendi öt; bevezeté beteg atyjának nem csekély kincs-tárába, 's menyasszonyi jegyet hagya választni néki. A' lyánka, kinek nem kincs, hanem a' szeretett ifjú után sovárgott szive, bájoló ártatlansággal fordúlt Györgyhöz: csak te egyedül, csak te vagy nekem kincs, és szerelmed fogadásod nekem menyasszonyi jegy, igy szól, 's vinni nem akar a' kincs-teremből semmit. De a' heves ifjú' ismételt unszolásira, Mária, részint kegyes indúlatból, mellyre anyjától szoktattaték, részint, mert az ohaj-

tó reménylő szív örömest kívánja ohajtása' érdekébe vonni az eget, mellynek hatalmától, kegyelmétől várja a' teljesedést, egy kis ezüst feszületet elefánt csonton, mellyet egykor Ferencz Vitéz a' mitlei apáturságból rabla ki, választ magának 's ájtatosan megcsókolja azt. György! mond az ifjúra vetve igéző szemét, tedd erre kezedet 's fogadd, hogy el nem hagysz soha! Megtevé a' szerető ifjú készséggel mit a' lyánka kére, 's még egy arannyal himzett fejér patyolat kendőt, bóldogúlt anyja' munkáját illesztvén fejére a' hölgynek: vedd ebben Mária egyszersmind bóldogúlt anyám' áldását, úgymond, addig is míg szigorú atyámét megnyerhetem számunkra! 'S a' tapàsztalatlan leány e' nap-óta György Vitéz' jegyesének tekinté magát, 's idvét találva a' csak kettőjök közt élő titokban, hallgata anyja előtt, mert György úgy akará azt. Naponként haladt ez után a' párnál a' biztosság, 's alkalom és forró vér-alkat elrezzenték végre tőle az ártatlanság' angyalát!

Felépüle Ferencz Vitéz, és Ecseginé búcsút vön Fülek várától, búcsút vele szép leánya is. Nehéz szívvel tevé ez azt, 's György is bánatra erőteté az elválásnál magát; erőteté, mert a' leszakasztott virág díszt veszte immár ledér szive előtt, 's az ohajtás' remény' küszdés' ingereit előlé vala szilaj keblében a' birás és teljesülés' szokott unalma. Ferencz Vitézt csak hamar elvivé Erdélybe sorsa, 's György beülvén még élő, de a' hűtlen fiú által hóltnak tekintett atyja' széles birtokaiba, fokonként merészülve űzé azon hatalmaskodásokat, mikben fajúlt atyja' oldalánál még csak kezdő segéd vala. Naponkint nőtt kincse, hatalma, tekintete, 's ezekkel rang- és ösbüszkesége is. Csak hamar felejtve lön a' homályos családú Mária, felejtve a' neki tett fogadások; vagy ha képzelete az ifjúnak ezekre tévede is ollykor, megmosolygá azokat, mint botor mámorban álmodottakat, mik páraként enyésznek, mihelyt a' mámort józanodás váltja fel. Szilaj kedvét töltve, folyvást hírt és hatalmat vadászott György

párti csatákban, 's lovagi játékokban, 's ezeknek egyikében megpillantván Patócsy Sófiát, a' nem ugyan egyszerre igéző, de lelkes, társalkodásban kedves, vagyonos, és tekintetes családu úr-hölgyet, elhiteté magával, hogy megszereté öt, megkéré atyjától, 's nem sokára csillogó számos násznéppel, pompás menyekzőt tartva, Füleki várába vivé asszonyát. Vége felé járt immár a' menyekzői lakoma, zajlott a' vár-terem, a' násznép élénk és itt-ott túlcsapongó vigalmaitól, mert a' kupákat sürüen üritgeté vala, most épen végsöt üríte az új pár' boldog élteért, 's végsövel viszonzá a' köszöntést a' bortól és szilaj kedvtől hevült vőlegény vendégei' egészségeért — midön egyszerre felnyilék a' tetemes szárny-ajtó, egy fejérbe öltözött ifju hölgy, elszórt hajfürtökkel vállain, élet-hagyott arczczal, kétségben meredező szemekkel, megáll a' nyitott terem' küszöbén, megjártatja vadúl szemeit a' násznépen 's megtalálván tekintetével a' vőlegényt, némán mint kisértő rém, reá mereszti azt, felemel jobbjában egy kis ezüst feszületet, baljával pedig fejére mutat, melly egy arany himzésü kendővel vala befedve, igy áll néhány perczig szótalanúl, szólani erőködik de csak hangtalanúl vonaglanak ajkai, 's egyszerre öszveomlik, minden jele nélkül az életnek. Szobrokká merevednek a' vendégek, elhal köztök a' zsibaj, elesnek a' kupát emelt kezek, 's a' szörnyü tünemény felé mered minden szem. A' bün-tudátos nöszö az, ki végre felszökik ültéből, indúlatos szitkokkal támadja meg szolgáit: miért bocsáták az érdemes vendégek' mulatozása' megzavarására be a' tébolyodott asszonyt, 's parancsolá azonnali elhurczoltatását. Felfogák a' szolgák Máriát, mert ő vala a' boldogtalan tünemény, 's kiemelni készülének öt a' teremből, midön az öreg Ecseginé, ki nem győze leánya' sietésével, betoppana. — Mi történik itt szerencsétlen leányommal? kérdi ez, bátran tekintve végig a' násznép' során. Senki sem felelvén, kivona kebléből egy szeszes üvegcsét, felocsúdtatá annak erejével az ájúltat, 's egy szekrényhez

támasztván az ébredőt és egy pár lépést előbbre lépvén: Vitéz Urak, így szól kissé reszkető de még is csengő hangon; engedjétek tőlem vitézi azon szép tisztetekre emlékeztetni magatokat, melly a' védtelen nő nemnek, hol igaza van, mindenkor óltalmat ajánl. Nehány hónappal ez előtt, mint orvosné, hivatva jövék e' falak közzé leányommal, 's míg az anya Bebek Ferencz Vitéznek életét megadá, addig a' Vitéznek fia György a' leány' szép becsületét elölé. Tiszta vala leányom és szeplőtelen, bár szegény; de Bebek György Vitéz halmozá fogadásait, menyasszonyi jegyül e' kendőt adá néki, 's im e' feszületre téve kezét esküvék neki hüséget, 's a' könnyelmü hölgy megszéditve ezek által, most szerelme' zálogát hordja szive alatt. Kérdem Vitézek: teheti-e György, Isten és emberek előtt, hogy hitszegetten és gonoszúl másnak adja hitét, melly Máriaé immár, 's gyalázatjának vesse martalékúl az ártatlan hölgyet?

Megállott e' szavaknál az orvosné, 's széttekintve a' teremben, várá a' feleletet. Mély csend lön benne nehány perczig, melly alatt György Vitéz' ajka körül gúny-mosoly lebegett, kedvetlen alakot kölcsönözve különben szép férjfias arczainak. Megszólala végre Bátonyi Prépost, az elhalványodott új nő' jobbja mellől: Asszonyom! értesítlek úgymond, hogy immár elkéstél követeléseddel, 's így kétszeresen alkalmatlan vagy ez úri háznál. Bebek György Vitéz már délelőtt letevé a' vár-kápolnában, Isten előtt házassági esküjét im itt Ő Nagysága Patócsy Sófiával.

Bóldogságos Szüz! kiálta Mária fojtott hangon; tehát csak ugyan hitét szegte? — Keble erős hullámokban dolgozott, a' kis feszületet mind két kezével szorítá szivéhez, melly szétrepedni készült, majd Sofia eleibe tántorogván, térdre rogya előtte: Nagyságos asszonyom, így szóla térdeit ölelve, olly hangon, melly sziklát repeszthete, légy te bóldog vele! — de ah mi lesz szegény magzatomból? — Sófia elfordítva halvány arczát, lenyúj-

tá kezét bóldogtalan Máriának, majd felé hajolva megindúlva súgá néki: anyja leszek Mária, úgy áldjon Istenem! — Mária hévvel szorította Sofiának nyujtott kezét a' maga szivéhez, 's felvánszorogván elöle, leroskadólag tántorgott helyére vissza. Egy a' vendégek közzül az ifjú Sámsony Vitéz kikapá hévvel maga alól a' széket 's reá erőteté a' szerencsétlent.

Bebek György Vitéz! kiált ekkor nemes lánggal Sámsony, agg magyar ház' ivadéka, vagyonban szegény, de erényben gazdag 's bár ifjú még, már is nehány nyert csatáról jeles; de most bádgyatt és halvány, mert lázbetegségéből csak imént lábbadozék fel — Bebek György Vitéz! frigyesül hívál meg váradba, de úgy áldjon az ég! ellened frigyesülök, ha igaz, mivel téged e' hölgyek vádolnak. Mentsd magad' Vitéz, e' fényes lovagi kör előtt!

György vakmerően büszke tekintetét meghordá maga körül, 's a' szólón megpihenteté azt. Pelsőczi Bebek Györgynek, így szól, nincs szüksége mentségre fiú! kardja 's hatalom-szava a' mentség nála. Felszólításod' megvetném; de illy fényes baráti körnek felvilágosítással tartozom, 's azt kész örömest adom. Nem tagadom Vitéz Uraim, hogy ezen pór leány, botor szerelme' varázs körébe rántott engemet; de a' dolog nem istenesen történt, anyja a' bűvölő orvosné bűvös szerelem-italát itatá meg velem, hogy pór leányát fényes családomba lophassa be. Kérdem Vitézek: szükség-e teljesítnünk az idvtelen mámorú fogadást, vagy máglyát rakatnunk a' sátán-szövetségű bűvölőné' számára?

Máglyát! máglyát! felkaczaga nagy része a' násznépnek, legtöbbnyire czimbora a' két Bebekkel, átallván eddig is a' vigság' megzavartát, 's ezért is ingerelt lévén a' két hölgy ellen. Lángra a' két boszorkánnyal! orditozának, kupákat verve az asztalhoz.

Ó te, mélyen süllyedett gonosz! feljajdúl égre vetett szemekkel Mária! 's megeredének, mint gát-rontott patak, könnyei.

Megállj Bebek György Vitéz; mond Ecseginé, éles pillantatot szegezve Györgyre; merészkedel állítni, hogy nekem tudomásom vala leányom' szövetségéről veled? Nem tiltál-e el minden közlést a' bóldogtalan ámítottól? Szólj, de ne felejtsd Istenedet Vitéz, nehogy az gonosz órádban elfelejtsen tégedet.

Ki tudná az anya' szövetségét leányával? mond György. A' mit mondék, Pelsőczi Bebek György Vitéz mondá, egy pór asszony, egy büvös kurúzslóné ellen. Van-e köztetek Vitézek, ki kétségbe hozná szavamat?

Javallva György' erőszakos szavait, hallgatának a' vendég Vitézek; de Sámsony nem hallgata. Villogó szemekkel álla ő elő, 's így szóla: van, Bebek György! igen is van e' teremben ollyan, ki gyanakodik, hogy gaz hazug vagy, 's az én, Sámsony Benedek vagyok; mert arcz, szem, szó 's minden mozdúlat e' két hölgyben, kiket te pórnak nevezel, ártatlan igazságnak nyomatjai. Ismerem én már gyermek éveimből ez orvosnét, ki anyámat tartá meg egykor, 's csak imént magamat ragada ki halál' veszélyéből, ismerem szelid erkölcsét, tudományát, hirét, melly jótékonyságát a' Mátrán innen sok ezer szájon hirdeti. Kényszerítlek Vitéz, vagy győző próbáiddal állj elönkbe arra, hogy ez asszony büvől, vagy sarampóba állj ki velem, hogy fegyver nyilvánítsa ki az igazságot; mert be nem bizonyitott vád, mindenkor alacson rágalom vagy gazság!

Györgynek különben is hevült vére dühhé forradott e' szavakra. — Tán szegénység' nyomorúsága megunatá veled a' csak most kezdett életet, így szól foga közt gúnyosan 's vesztedre törsz botor suhancz? Ám legyen tetszésed szerint! Bebek Györgynek már gyermeki játéka kardozás vala. De előbb vitéz rokonim, barátim, frigyesim, hallgassatok meg engem'! Sarampóba szállok ez aggatódzóval, 's megvívok vele lovagi törvények szerint előttetek; ha győz, ám dicsőítse asszonyait, de ha én leszek a' nyertes, lobogó rágalya innepitse győzelmemet,

lángok emésszék el rajta a' bűvös mesterséggel kártékonykodókat! Tetszik-e feltételem?

A' Prépost, a' Császár' neheztelésétől tartott illy önkény' gyakorlatáért; de a' nász-Vitézek egy szájjal javallást riadozának, és nem hajtva az új nő' rimányira, kirohanának a' teremből; a' küszdendők sisakot, pánczélt, fegyvert öltének, 's olly dühös vala minden részről gerje az indulatoknak, hogy Sofia menyasszony csak alig nyerhete magának és barátnéjinek annyi kiméllést, mi szerint ne a' vár' udvarán, hanem annak erdőre lenyúló kertjében essék meg a' viadal.

Lezajlának mindnyájan a' fegyver-szokottak, kivéve azon nehanyat, kiket az áldozatra szánt két asszony' őrzésére rendelt vala György, kört kerítének a' küszdők körül, megriada a' harczi kürt, 's mint menny-nyilakat rejtő borús fellegek, megütközék a' két vitéz. Inogva hajlott és visszahajlott a' csata' reménye egy részről a' másikhoz sokáig, 's ha tért engedett kis korig egyik a' másiknak, csak azért esék az, hogy új erővel tegye rohanását; folya már vágott sebekből a' vér, homályosodának a' csillogott pánczélok, lankadni kezde a' viadal, bádgyattabbak lőnek perczenként a' fegyver-csattanások, míg végre aléltan halának el azok, 's a' minden erőt elvesztett karok, tehetetlenül esének le a' tántorgó lábak mellé.

Pihenjen a' harcz! így kiált öreg Sajgóvári, 's utána mindnyájan: pihenjen a' harcz! gyüjtsetek új erőt új küszdésre!

Alig hangzék el a' kiáltás, midőn Sámsony, ki egy hársnak támaszkodék kimerült erejével, elsiklék mellőle 's ájúltan rogya le a' fűbe. György, ki hasonlóan aléltan pihenteté erő-hagyott tagjait, 's barátival folyó vérét állíttatá, öszveszedé 'é látásra vég erejét, 's dühhel rohana ellenének, hitetlenül eloltandó annak életét, ha társai nem tartóztatják; a' védetlennek orozó elgyilkolása, mondának azok, megrontja a' pár-küszdés' törvényeit 's meggyalázza a' nemes vitézt. Mert a' vadság' e' századában

is, midőn az erőszak és önkény napi renden valának, tiszteltették a' fegyver' igazsága, 's a' vitéz harczi becsület.

Ám éljen, ha úgy akarjátok, a' szoknya-hős! szóla György; de a' viadal' győzelme enyém; mert Sámsony előbb esék le, 's csak ugyan nyomja a' földet, míg én lábaimon állok. Most menjünk fel kupáinkhoz, asszonyinkhoz pihenni 's estvére lobogjon a' máglya! —

Ismét, mint ritkán szoktak egyebet, javallást riadozának a' Vitézek Györgynek, felkísérék őt, gyámolítva bádgyatt lépteit a' várba, 's míg Sófia, férjének örvendve, kit minden bús sejtései mellett forrón szerete, rendelést tőn Sámsony' ápolása iránt, a' vad férfiak kupákat ürítgetve folytaták a' félbeszakadt mámort. —

A' mint estvére borúla a' nap, gagyogva tőn rendelést György, hogy rakassék meg a' máglya a' viadal' helyén. Lecsödüle a' bor-gőzös vendég-csoport, 's nép mindenünnen a' meddig e' látvány' híre olly kevés idő alatt elhathatott. Lármásan javallották a' vak babona' és gonoszság' emberei, György' igazság-kiszolgáltatását, suttogva kárhoztaták a' józanabbak és jobbak, kégyetlenségét; látvány' reménye feszité amazok' várakozását, borzalom és szánakozás ezekét. Most meggyújtaték a' máglya, felcsapkodának a' lángok, 's György nehéz nyelvvel és mámoros fővel parancsolá a' poroszlóknak: hozzák le a' bűvös asszonyokat. Felmenének a' poroszlók, 's a' még feszültebb várakozás a' hangos szót is elzárá a' csoport' ajkain. Már megjöhetének vala a' foglyok, 's nem érkezék senki; türetlen lőn a' vitézi és népi csoport, de legtüretlenebb György, ki szitkos parancsot küld poroszlói után. Még sem érkezik senki. Újabb, fenyegetőbb parancs izentetik fel, a' váró szemek mind a' vár felé merednek, már parázs tűz az egész máglya, új eledel nyújtatik a' lángoknak, suttogás, majd zúgás, végre morgás hallatszik a' csoportban — 's még sem érkezik senki! Sokára a' poroszlók és foglyok helyett, Gerő, egyike György'

szolgáinak hunyászan sompolyog elő 's jelenti, hogy az asszonyok megcsalák bűvös mesterségeikkel az őrizetet, 's a' viadal' köz érdeke alatt kiszökének a' várból.

Sokakat a' csoport között boszonta a' csalatott várás, de valának ollyanok is, kik örvendezének a' két nő' megszabadúltán. Az, hogy bűvös fortéllyal szabadúlhatának meg, senkinek sem látszék hihetlennek a' nép között, a' vakság' ezen századában, 's azért kimentve valának előtte a' poroszlók; egyedül György, ki legjobban tudá: mint nem valának bűvösnék az orvosné és leánya, jöve magán kívül haragjában, tajtékzó száján szidalmak özönlének a' hitetlen poroszlókra, kik parancsát olly hanyagúl teljesíték; 's hírhozó Gerő nem fogott volna menekedni a' máglya' lángjaitól, ha az ártatlannak ismértet nép 's vitézek alattomban ki nem szöktetik magok közzül. De még is, bár később engesztelődék iránta a' Vitéz, várát eltiltá néki örökre! —

Az új nőt, Patócsy Sófiát, kit hő szerelme Györgyhöz, 's azon remény vive óltár eleibe, hogy a' különben sok szép tulajdonú 's külsejű ifjat, vad zajlásaiból kiszelidíthetik idő-jártával a' nőnek szelíd türelme, kérelme, folytanos példaadása 's tiszteletes erkölcse — borzalommal rázkódtatá meg a' házassági első nap. Vagy felülemelkedve a' köznépi babonán, vagy legalább e' jelen esetben nem adva hitelt annak, meg vala ő győződve lelkében a' két nő' ártatlansága 's férjének ármánykodása felől; vérzék szive, 's bús sejtemények borongának keblében, tapasztalván ma, mit olly szivesen nem hinne, hogy Györgynek fogalmai jóról, igazról sokkal ferdültebbek, 's egész lelkülete sokkal rögzöttebb a' gonoszban, mint sem szelíd és lassú hatású nő-erények' példái orvosolhatnák azokat. A' pár-viadal annyira megfásítá vala érzeményit, hogy alig lehete képes a' fogoly asszonyokra eszmélni. Gerő vala az, ki őt figyelmezteté. Sámsonyt, úgymond a' lelkes szolga, úgy tekintsd asszonyom mint elveszettet; György Vitézzel a' kardozásban alig ha mér-

közhetik a' két hazában valaki. Sámsony el van veszve, 's veszve vele az asszonyok is! Láttam mint uszának könyben szemeid kinaik' láttára, hallám, mert megetted állék, mit súgál Máriának; parancsolod asszonyom, hogy megmentsem őket? Forrón szorítá meg Sófia Gerő' kezét: tedd azt derék szolga! 's tarts hálámra számot. Illy undok bün ne kiáltson átkot új házunkra! 'S Gerő mene és a' viadal alatt, az egész vár-népnek 's poroszlóknak köz mámora is segítvén őt, a' vár' titkos útján kiszökteté a' foglyokat.

György, bár milly süllyedett vala is lelkében, nem fogta volna halálát ohajtni Máriának, ha az titkon, csak vele szemben követeli vala jogát; de követelése fényes vitézi kör, új asszonya 's a' vidék' legtekintetesb úr-asszonyai, hölgyei előtt, kiforgatá őt egész valójából; mert a' fényes agg Bebek-nevet általa örökre meggyalázottnak vélé, 's így a' vitézi rend előtt inkább akara igazságtalan és fenevad lenni, mint gyenge és fényes viszonyáról megfeledkezett. Vannak az életben pillanatok, mikben gyenge lelkek gyakran egy tévedés' egy emberi gyengeség' pirúlása elől, szívesen vetik bünnek karjai közzé magokat. Segité a' bor-mámor is vad felzajlásait Györgynek, 's még tarta ez, midőn visszatérve a' máglya mellől, borzasztó boszú-esküjét tevé a' két büvösné ellen.

Sófiának szép lelke, egyiránt örömest sugallá az irgalmat és igazságot, Mária' szenvedési iránt. Mind kettőt annál élénkebben fogá fel keble, minthogy a' születés mellett egyedül magát képzelé annak, kit a' sors Mária' boldogságának elébe vete. Neki tehát, miben csak lehete, kárpótlást nyújtani, erősen eltökéllé magában. Így küldé ő a' kitiltott Gerőt is az asszonyok' oltalmára, így lön folyvást ápolónéja a' kis családnak, később meghittje barátnéja Máriának, ki e' nap-óta, mint sarló alatt esett fü sinlett, fonnyadt a' sír felé, az ő unszolására 's hogy gyermeke' sorsat biztosíthassa, lön Mária a' beteges öreg Bognár' neje; ő nevelé, ápolá, tanittatá titkon Dezsőt a'

vitézi foglalkozásokban, kit úgy szeretett mint tulajdon fiát, 's annál jobban, minél inkább egyfelől enyészett reménye, hogy fiat szülhessen férjének, másfelől pedig élédt hiedelme arról, hogy Dezsőt törvényesítnie Györgynek, csak akarattól függő munka fogna lenni. Dezső viszont szint olly hiven ragaszkodék Sófiához, hogy a' két anya közt alig tuda szivében különbséget tenni, 's ezen hüség voná őt Szádvár' védelmére, mihelyt jótevőnéjét benne veszélyben tudá. Mind a' két család ismeré ezen viszonyát Dezsőnek, mellyet cselédség 's idegenek épen nem sejtének. Sófia' szép leányai gyengédséggel fogadák testvérjöket, 's Dezső viszonzá azt. Sófiának pedig határtalan vala bizodalma hozzá, miután férfias lelkületét, 's hüségét családjához kiismeré; ezen bizalom lőn oka, hogy Judit leányát az ő gondviselésére bízni merheté. Tudnillik Pető Péter, ki dühös szerelmével ostromlá a' leányt, de kinek vad gonoszságától mind anya mind leány borzadozának, estve a' vár' legnagyobb veszélyében kijelenté: miképen ő nyomon megesküdni kiván Judit úr-hölggyel, ki néki Bebek Györgytől igérve vala, 's megtagadás' esetében, embereivel Svendihez megyen által 's megnyittatja a' kaput. Pető' emberei, kik legfőbb részét tevék a' várőrizetnek, már gyülve állának a' vár' udvarán, a' veszély nagy vala és sürgető. Sófia kérlelé a' Vitézt, de ez féltésből Dezső ellen, még vadabb még türetlenebb lön, 's minden mit a' vár' asszonya kinyerhete, csak abból álla, hogy reggelig még gondolkozási időt enged. A' következett éj vala az, mellyen Juditot, Dezső' gondja alatt Sófia kiszöketé. Pető engesztelhetlen lőn kijátszatása után; pártot kiálta a' vár-őrzet közt, és Sófia kénytelen lön felajánlani a' várat, mellyet különben utólsó köig fogott volna védelmezni. Tisztességesek valának ugyan a' feladás' elfogadott feltételei, mert a' ritka nagyság asszonyi kebelben, tiszteltetek az ellenes Vezérek által; innen Sófiát leányaival kincseivel kiköltözni engedék, sőt elkisérteték Tornára; de a' rongált Szádvár nem épüle fel többé 's

romná dulaték később, nehogy zajongó Nagyuknak menedékül szolgálhasson. Ezt látja még most is a' vándor, ki a' Színből Szilasra, Tornára vivő ország-uton elhalad, 's láthatja az agg diófákat is, mellyek a' vár-domb' oldalában terepélyen állanak. Fiai és unokái ezek azon ős diósnak, mellyet egykor a' Bebek-család Szádvár alá ültete.

György Vitéz egész lényében meg vala rázva. Nem az dúlá őt, hogy igazságtalanúl kegyetlen vala Dezső iránt. Igazságtalanság, kegyetlenség, szokott dolgok valának ezen korban hazánk' zsarnokinál, és György annyi példáit látá és adá már ezeknek, hogy kallódott lelkismérete nem fogta volna őt a' jelen esetben igen élénken zaklatni; hanem hogy a' miért olly hön esenge, a' miért neje, leányai iránt hideg sőt méltatlan vala, azt im az ég megmutatá néki, deli jeles fiúval ajándékozá meg őt, ki nem csak virággal kecsegtete még, de már nemes gyümölcsben is bizonyítá nemes faját, 's ő — ezen fiút, 's benne minden atyai örömét, büszkeségét, családja' díszét, vég csemetéjét, fenntartóját elölé — gonoszúl ölé el. Enyhűltebb fájdalom a' csalatott reményé, mint a' vesztésé; pedig egy neme az a' vesztésnek, ha immár ohajtott czélunkhoz szinte a' bírásig juthatánk, kezünkben valának a' megragadás' eszközei, 's egy átkos pillanat ismét elsújt bennünket örökre attól! Megfutá elméjét Györgynek azon gondolat, milly könnyü vala néki, hüsége' feltételéül tenni Maximilián eleibe fiának törvényesítését, várainak visszaadatását, 's ekként fényes családja' neve' eltüntét megmentenie. Judittól értesítették, mint vala ez terve magának Sófiának is, 's csak ő váraték annak kivitelére haza. — György' bánatja mély és lélek-szaggató vala. Midőn Gerő, emlékezve, hogy a' kerekes kútba esett baromfi rendesen az alanti tó' színén bukkant ki, lerohant a' tópartra 's megsejdítve Dezső' hólt-testét, kihozá azt, György eljajdúlva, 's magán kivül fájdalmában, borúlt arra, 's alig válhatva meg attól, a' nélkül hogy Máriát, vagy nejét Sófiát látná 's látni kivánná, minthogy ezek' tekintetétől lelke rettegett, vadúlva szökött fel lovára, és mint ki világból siet ki, mellyet ár vagy lángok özönlöttek el, Erdélybe vágtatott, hol bensö kinok és élet-unalom, még azon évben véget vetének, sokképen zajlott életének. Benne kihalt nem szánva nem áldva a'

pelsöczi Bebek-név, 's leányainak további sorsuk is bizonytalan. —

Mária, ki a' vár-torony' aljában, buzgó imádság között várta a' kifejlést, nem tudá meg soha fiának bóldogtalan végét. Gerő okos kiméléssel hallgata, 's napról napra biztatá a' váró anyát Dezső' megérkezése' hazug reményével, míg nem a' szív örök remény és kétség közt megszoká végre a' bizonytalan vesztést. Hedvig, ki nem óltható bánatját, Dezső' anyja' ápolásával enyhítgeté; ennek elhúnyta után pedig, pusztán hagyva a' kis erdei lakot, hol egykor olly boldog vala, a' Margit szigeti apácza-klastromban végzé örömtelen napjait.

A' HŰ LOVAG.

IRTA

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

A' hű lovag.

I.

„Ki lesz, ki úgy örüljön,
Oh szépem, jóm, neked,
Mint e' szív, melly felé most
Forrón ver kebeled?
Ki lesz, ki úgy szeressen,
Mint én most, tégedet,
Ha távol a' világban
Balsorsom eltemet?
Ki lesz, ki mig belőle
Egy porszem fennmarad,
Lánghévvel égjen értted
A' súlyos föld alatt?
Ki lesz, ki síron túl is,
Az üdvök' közepén,
Csak rólad emlékezzék
Mint hű barátod, én?
És még is drága Róza
Hivednek menni kell:
Nem férfi, a' ki nem küzd
Hon' ellenségivel.
Letörni távozandom
A' pusztító hadat
'S megtérek elfogadni
Kezedből díjamat.“

'S zokogva, könyben ázva
A' lányka rá borúlt.
'S bár gond-sanyarta szívvel
Hös Zámor elszaguld.
'S Zámornak útja zordon;
De harcza diadal.
Gyász! hogy dicsö csatáin
A' bajnok oda hal.
Nyomát veszíti a' hír,
Nem lelni öt sehol:
'S Rózának szive vérzik,
Rózának könnye foly.

II.

Nap, év emészti a' bút.
Sok bal tanács után
Szép Róza új menyasszony,
Bár gyenge 's halovány.
Szivében gondok ülnek
'S az ör emlékezet
Gyötörni vissza hozza
Az eltünt képeket.
De nász előtt 's utána
A' női szív nem egy:
Gyönyörre olvadoz fel
A' jég oltotta kegy.
'S várában elbizottan
Duskál a' boldog úr.
Lélekben, hangszerekben
Mind vígan zeng a' húr.
De lenn a' tömlöcz' éjén
Penészes bolt alatt,
Elhagyva szenved a' rab
Hallatlan kínokat.
'S ha néha víg robajnak
Gyanítva fenn neszét,
A' kétség elborítá
Fellázadó eszét
'S szivében fájdalom, bú
'S az örjöngő harag

Emésztő lángjaikkal
Végig rohantanak,
Csendesb lesz, mint a' sírlak,
Olly csendes mint a' lég,
Melly a' még nem teremtett
Világon nyugovék.
'S e' csend' kietlenében
Haszontalan mereng;
Mert benn egy átkos élet'
Kintermő magva zseng.
'S nem látja senki búját,
Nem hallja semmi lény:
Örömnek háza tombol
A' szenvedő' fején.

III.

„Ki jő az éjlakába
Suhogva, mint a' rém?
Kinek fohásza kél fel
A' tömlöcz' kebelén?
Gazságnak áldozatja,
Ki vagy te új lakó?
Légy üdvöz! átkozódni
Ha úgy tudsz, mint az ó.
Átkommal én a' léget
Felhővé nevelem,
Felhőim' tüznyilával
A' kínzót üttetem.
Úgy verje őt meg a' sors,
Úgy verje öt az ég;
Gyúljon lélekzetitől
Lánggá a' tiszta lég
'S mint én, az életpályán
Úgy légyen áldozat
És ördögül szegődjék
Hozzá az öntudat!"
Kinoktól ostorozva
Igy szól a' régi rab;
Az új alélva rogy le,
Aléltan boldogabb.
De ébred 's egy sugártól
Derül az éji lak,

Hogy Róza 's Zámor egymást
Karolja sirjának.
Zámort a' vad bitorló
Rabbá tevén orúl,
A' szép menyasszony' ékét
Eltépte gyilkosúl
'S most elfajult hevében
Új kéjeket vadász,
Míg lenn az elcsapottal
Megnépesül a' ház.

IV.

'S ismét zajoknak árja
Csapong a' bolt felett.
Távol harcz' hangja tölti
Az éji teremet;
De most a' két szerelmest
Nem bántja semmi gond:
Egymás' szivében lelve
Szerelmök égi hont.
'S mindig zajosb, zajosb lesz
A' bolt-feletti lak,
Mig végre sok csapástól
A' boltok omlanak.
'S veszélyes résen által
A' két fogoly kikel.
Hol állnak, a' kemény vár
Most rombolt puszta hely.
Hol vagy te durva zsarnok
Hol vannak népeid?
Romoknak súlya fekszi
Mindnyájok' testeit.
'S Rózához mély keservvel
Így szól a' hű bajnok:
„Fogadtam és megállom,
Hogy híved maradok,
Életben és halálban.
Szólj, drága, mit tegyek,

Hogy szörnyü szenvedésid
'S emléke szünjenek?"
„Sir, a' mit én kivánok,
A' csendes temető."
Így szólal haldokolva
A' megcsalt ifju nő.
„Hittem csalárd szavaknak,
Örültem nélküled.
Egy bünöm a' világon
'S ez a' mi eltemet.
Ez életem' virága
Fonnyadva, tépve már,
Az egy halál maradt még
Melly nyúgalomra vár."
'S ott húny el hü karok köztt
A' puszta rom felett;
'S a' tiszta ég borít rá
Örök szemfödelet.

V.

'S mind pusztább 's elhagyottabb
Lesz a' bús omladék,
Hol kurta vigalomból
Olly szörnyű lett a' vég.
Csak néha éjfelenként,
Vagy fergeteg ha dúl,
Jár rémi arczulattal
Egy férfi ott vadúl.
Kitárt kebelre várja
Az ordító vihart
'S felhíja öldökölni
A' sujtó égi kart.
És nem talál nyugalmat,
Nem enyhet bánata:
Lelkében zordonabb még,
Mint künn, az éj 's csata.
Egy eltiport világnak
Jár ő ott romjain;
Egy eldúlt angyalarcznak
Mereng vonásain.
Idő és végtelenség
Nem adhat értte mást:
Sem élet- sem halálban
Nem lel vigasztalást.

'S nem teste sorvadoz csak
E' sajgó bánaton:
Reménye, vágya, lelke
Ott haĭ ki a' romon.

UTI VÁZOLATOK
1836-*ból.*

IRTA

PULSZKY FERENCZ.

I.

Bevezetés.

Nem tudom igaz-e, de beszélik, hogy Napoleon sokszor csata alatt elszenderedett, felelni szokván az e' felett csudálkozóknak, hogy időt kell hagyni a' történeteknek kifejlődésökre, 's ugy látszik az emberi nem' életében is vannak olly pillanatok, mellyek egészen magokra hagyatva csak a' történetek' kifejlődésére léteznek, mellyekben a' csata mindig határozatlan, a' folyt vér terméketlen. Illyen idők az átment időszakok, nagy idők kis lelkek' számára, a' cselszövényeknek 's csüggedésnek időszakai, mellyekben csak ki remélni tud, örülhet, 's a' tettre vágyó, várakozni nem szokott ifjuság kétségbe-esve elvész. Már sokszor élt a' világ illy időket, mindig midőn egy nagy idea, melly egy ideig az emberi nemet álthatotta, rendeltetését elvégezte, 's a' lassan elhalónak helyét a' következő csak lassan serdülő, bé nem tölthteté. Illyen idő volt, midőn a' görög 's római köztársaságok, a' peloponnesi 's sullai belháborúk után, szabadságra alkalmatlanok, egyesnek uralkodásától borzadtak; illyen idő, midőn a' régi hitet a' neo-platonismus' mély tudománya' vizsgálódásai sem támogathatták és a' kereszténység még csak kisded szikra volt 's gyanithatatlan azon hő fénye, mellyet az ó világ' romlott szemei el nem türhettek, de melly erősebb 's egészségesebb ivadékok által az agg világot még egyszer megifjusitá; illyen időt élünk mi is. Charactere

az illy átmenet-időszakoknak, mellyek különösen philosophusnak érdekesek, ki azon árnyékot esméri, mellyet a' a' jövendő történetek vetnek, hogy középpontjok nincs, hogy az ivadék' párfele szélyeloszolva, minden fellengést nélkülöz, áldozatra nem képes, keblében a' vallás' hiját hideg philosophia pótolja, 's az önzés uralkodik határtalanúl, korlátlanúl. Jelszava az illyen időknek azon norman' felelete, ki Olaf Trygvason' kérdésére „'s kiben hiszesz te", azt felelé „magamban." Materiális javítások, a' practicus tudományok' haladása, azon lepel illyenkor, mellyel a' socialis élet' sebei eltakartatnak, 's vannak mindig emberek, kik ezt eléglik, bár mindenki érzi azon fájdalmat, mellyet szellemi haladás gyógyíthat. Tekintsük közelebbről mostani időnket, milly különös ellentételben van a' mesterségek' 's ipar' haladása 's a' képző művészet' aljasodott veszteglése; a' minden távolt elenyésztő, embert emberhez közelebb csatló vasutak' 's gőzönyök, 's azon felekezetesség, azon meghasonlás, melly a' természet' legerősebb kötelékeit összeszaggatva, a' világból két ellenséges tábort alkotott; a' kényelem' 's materiális jólét, mint alap-ideája 's főczélja időnknek, míg a' civilisált emberi nemnél csak egy érzet közös, a' megelégedetlenségé. Valóban úgy látszik, mintha az emberek, elfutni kívánván ezen kényelmetlenség elől építenének vasutakat, 's röpülnének gőzönyökkel, mintha elkábúlást keresnének a' gyárak' füstje 's zöreje közt, mintha ezen mozgékonyság, melly mindenütt mutatkozik, csak ingerült inakat 's belső betegséget jelentene. A' társas élet' alkotmánya már annyira mesterséges. hogy a' régi idomok többé nem illenek reá, 's mindenütt érezhető a' javítás' szüksége.

De hol találni gyógyszert a' beteg' számára? az értelmesek' egyik része vissza akarja vinni a' társaságot a' régi egyszerűséghez, vissza gondolja hozhatni a' régi tiszteletet, buzgóságot, szerénységet, 's hiszi hogy az anya-

téj ifjúsíthatja az öreget. A' másik felekezet új formákat keres az új szükségekhez, új törvényeket az új viszonyokra, míg a' gondolkozástól irtózó temérdek többség, az érzett kényelmetlenséget azoknak tulajdonítja, kik rajta segíteni kívánnak, 's a' tespedésben reméli találni felüdülését, mint a' beteg, ki olly gyakran az orvos' szereinek tulajdonítja bajait. —

A' szépség 's szabadság enyhíték a' görög' fájdalmait. Róma olly magosan állott, hogy a' köz nagyság elfelejteté az egyessel szerencsétlenségét, a' közép kor' éjjelét a' vallásos buzgóság derité; — de hol van azon köz idea a' mai világban, mellyet mindig szeme előtt tartván nagygyá válhatna az ifju, mellyért élni a' férfi tudna, melly az öregnek szívét erösebben dobogtatná? A' kételem uralkodik mindenütt, bizodalmatlanság tölti el a' kebleket, elszigetelve állnak a' nemzetek, 's egyesek, 's az utolsó öket öszve-kapcsoló kötelék, a' politicus vélemény' egyformasága, csak a' jelszóhoz hasonló, melly a' csatában megismérteti azokat, kik egy zászló alatt vívnak, csatán kívül jelentése nincs. Nincs középpontja a' mostani európai életnek, 's ennek híját nem pótolják ki, mind azon nagy találmányok, mellyekkel az új kor annyira büszkélkedik. Mennyire tökélyesítetett a' mechanica; a' márványt, a' legdurvább porphyrt, a' régiség előtt ismeretlen módokon, vághatjuk kényünk szerint; 's hol Phidiászi, hol csak Michel Angeloi műve időnknek, melly előtt minden érező térdét hajtaná, mellyet nem láthatni szerencsétlenségnek tartatnék, mint az olympiai Jupiterről olvassuk? Mennyire foglalatoskodott a' chemia a' színek 's festő anyagok' analyzisával, 's hol van Raphaëlhez közeledő festész? Negyven évek alatt, négy századnál többet élt Európa, 's hol a' költő, kinek dala a' valónak nagyszerüségét elérné? Az új kor egészen új tudományt, a' státus-gazdaságot találta fel, 's a' szegények' száma nem

kevesül, 's á' pénz terméketlenül csak a' papiros vásáron kereng. Felvilágosodásról szól egész Európa, de csak az szól világról, ki sötétben ül: kire a' nap süt, az nem szól róla, de használja; — végre bizodalomról harsog minden azon időben, mellynek leghiresebb diplomatája Talleyrand merte mondani „hogy a' szavak csak a' gondolatok' elrejtésére léteznek." — De nem akarok többet Európának ezen állapotjáról szólani, nehogy valaki azt higye, hogy időnket rágalmazni akarom, ezen időt, melly a' múltért 's jövőért bünhődik, ezen ivadékot, melly jobb rendeltetést érdemlene, mint holt anyagot gyüjteni 's lélektelen alakokat formálni. De eljön talán még egy új Prometheusz, ki égi szikrával felélesztendi a' holtakat, 's derültebb kort hoz a' mostaninak helyére. Vagy talán nem bírják már a' nagyobb kifejlődést socialis életünk' alapjai, 's vissza kerülnek azon idők, midőn az ifjuságában olly szépen virított, annyi reményeket gerjesztett, az új kor' legnagyobb találmányaihoz olly közel álló*) görög 's római civilisatio gyökereiben rothadva tovább nem haladhatott 's egészségesebb 's durvább néptörzsökök által elnyomatva, vesztével ezeket termékenyité, 's előre szebb jövendőt készitett. Igy a' természet' nagy revolutiojiban a' feldúlt növény 's állat-fajok szebb 's tökéletesebb nemeknek csinálnak helyet.

Bevezetésül szolgáljon ezen sötét vázolat a' következőknek, hogy időnk' meghasonlottságáról mindegyikében újra emlékezni ne kelljen, mert csak azt akarám bennök kitüntetni, mi mindenütt különböző, érdekes, characterizáló, nem azt mi mindenütt közös, bár nem mindenütt

*) Milly közel állnak a' könyvnyomtatáshoz a' régi typáriumok, igazi stereotypek, a' rézmetszésre vezet Varó arczkép másolatja, opus Diis ipsis invidiosum, Plinius szerint, a' nagy financz-operátiókra az argentum aere solutum; szint olly közel voltak a' látcsövekhez, villámháritóhoz 's a' t.

első pillanatra látható. Időnk hasonlít Lord Byron' hőseihez, kívülről csend, belülről vihar, a' folyó' felületének tiszta jege elrejti a' habok' hatalmas torlódását. —

Különös hogy a' mostani időben olly számosok az utazási leírások, 's kritikák, úgy látszik, hogy az egész literatúra utnak indult, hogy ítéljen arról, mit látott 's nem látott. Ez is egy characterizáló jelenete időnknek, melly a' múltban nem létezett, a' megelégületlenség elhajtja most az embert a' honi tűzhelyről, áltfutják a' világot, szerencsét, boldogságot keresve, 's nem is sejdítik, hogy a' gond, mint már Horácz éneklé, velök utazik gyorskocsin és postán, gőzönyön és vas-uton. 'S minthogy a' teremtő lángész az embernek ezen legistenibb ajándéka áltmenet-időszakokban olly ritka, a' talentum a' létezőt méri, ítéli, alakítja, 's ez a' kritika. Főkép az angol és német literatúrában nyilatkozik ez, két harmada az úgy nevezett szépliteratúrának nálok ezen osztályokba vág, míg más oldalról a' productivitás 's a' feltaláló tehetség' hijánya hideg drámáikban 's unalmas rományaikban olly szomorúan mutatkozik. A' francziáknál ugyan kevesebb a' kritika, 's útleírás, 's gyakrabb a' teremtő szellem, de időnk itt sem maradott befolyás nélkül, még a' költészetre is, mellynek, mint a' napnak, ragyognia kellene a' pártok' vitája felett, mint a' virágnak illatoznia, még a' csatatéren is, — 's azon különös hajlam, melly az élet' árnyoldalai felé vonja a' költöket, rosz jel, borzasztó képek, nem egy szerencsés képzelődésnek szüleményei.*) A' gyenge magyar li-

*) A' tudós Matthiæ (Grundriß der Geſchichte der griechiſchen und römiſchen Literatur Jena, 1815.) igy characterizálja a' latin literatúra' aljasodását a' császárok alatt: „a' méltóságot dagály által majmolták, — azon vágy a' nagyoktól elmésség miatt megkedveltetni, a' kicsinységek' szellemét szülte, 's a' vágyat mindenben újnak 's elmésnek látszani; a' nyelv ugyan

teratúrában csak kevés utleírás jelent meg, de az olvasó közönség bebizonyítá részvéte által, hogy az europai társas élettel öszveforrva, annak ízlésében osztakozik, de költészetünkre még nem ragadott időnk' mirígye 's bár mennyire vessék is meg azok, kik más nemzetek' halhatatlan műveit esmérik, még is nagyobb reményü, mint minden mostani nemzeteké, mert középpontja van, 's ezen középpont: nemzetiség, hazafiság!

---

a' kifejezés sok új módjaival gazdagodott: de hogy új lehessen, a' költők' nyelve raboltatott meg 's ezek kénytelenítettek, hogy vissza ne maradjanak, nyelvöket egynehány fokkal feljebb hangolni. Legtöbb befolyása volt az ízlés' rontására Senecának, kinél nagy talentumokkal azon vágy párosodott, elme, ellentételek, 's hegyesített rövid mondalmak által tündökölni " 's a' t. Ez aligha nem a' mostani franczia literatúra' képe. —

II.

Prága.

Kényelem a' cseh tájaknak fő charactere, az erdő-koronázta dombok, 's hegyek által korlátolt bájos völgyek, 's a' Moldva' csendes habjai, mellyek nagy gombolyításokban jól mívelt szántóföldeket, gyümölcs-kerteket, csínos falukat 's városokat mosnak, nem is gyaníttatják Csehország' szerentsétlen historicus nevezetességét, 's még is e' csendes völgyek, mind ázon nagy vitáknak, mellyek egész Európát egymás ellen felfegyverkeztették, századok óta vérpiacza voltak. — A' történetek' sorában ezen ellentétel nem ritka, csatatérnek a' sors mintegy gúnyból felkeresi a' legvirágzóbb helyeket, 's hol egy nemzet megszűnt a' világ' történeteire befolyással lenni, földét teszi nevezetessé. Ez Cseh-országnak sorsa' innét jött ki Ottokar, a' Ghibellinek; követője Habsburgi Rudolf ellen, 's elvesztvén Morva' mezején magyar vitézség által életével a' győzedelmet is, véget vetett a' német császárság 's római szék közti százados véres visszálkodásnak. Más végetlen harcz kezdődött itten, midőn Husz' máglyájának tüze a' csehek' vérét forrásba hozta, 's lecsillapúlván ez, egy század után a' harmincz évi háború ismét itten gyúlad ki: ezen borzasztó tragoedia itt találta leghatalmasabb hősét Wallensteint, 's itt érte utóljára végét is, midőn Prága rövid időre a' svédek' kezeibe került. 'S ismét Cseh-

ország volt, hol II-dik Fridrik szerencsecsillaga béborúlt, mint legújabb időben Napoleoné is, midőn 1813ban a' dresdai csata után, Vandamme, a' mély Kulmi völgyben meggyőzetve Prágát 's Bécset tovább nem fenyegetheté. Mind ezen történetek némi emléket hagytak magok után a' fővárosban, Prágában, mellyen számos századok' és ivadékok' bélyege látszik, 's a' történtekről olly jól értekezik, mint egy német professor. —

A' város' fekvése gyönyörű, — két dombjait a' Moldva választja egymástól, a' vár 's uradalmi paloták alatt két békes zöldelő szigeteket formálván, mellyeknek fái a' tiszta habokban tükrödznek. Az útczák szélesek, olly aggodalmasan nem ragadnak egymáshoz mint sok más régi fővárosokban, 's telvék palotákkal, mellyek nagy részint a' tizenhetedik század' stiljében épültek. Ritkán szakitják közbe ezen nyomasztó pompával czikornyásan emelt épületek' sorát régi, komoly góth tornyok, 's az új kor' minden mü-stilt öszvekeverő lángelmű palotái. Urilag tün fel a' város 's még a' szép híd is minden részleteiben ollyan, a' széles kettős kocsiuton kivül, még elég hely maradott rajta öntött vasból készült emeltebb járdára a' gyalogok' számára, 's a' XVII-dik század' izetlen faragású szobrai bár közelről utálatosak, 's messziről nyomasztók, még is a' nehéz fényü palotákkal 's a' sürü köszén füsttel, melly mindig a' házak' felett gomolyodik, teljes öszhangzásban állnak. A' királyi lak 's Hradsin szintén ezen stilben épültek, de nyomasztó nehézségök még inkább sért, mert a' vártemplom' bevégzett csekély részének, a' góth izlés' egyik remekének, szomszédsága árt neki; a' könnyü hegyivek 's álttört karcsu tornyocskák mellett élhetetlenekne látszanak a' vár' czikornyái. A' templom' terve nagyszerű, mint egy fővároséhoz illik, de a' hosszas háborúk 's az ország' függetlenségének veszte lehetetlenné tették az egész' kivitelét, 's igy a' góth izlés' ezen szép példá-

nya is csonka maradott. Belseje telve van emlékekkel, mellyek közt legszebb egy Berga von Gutta nevű fejedelemnő' érczszobra a' XVIdik század' kezdetéből 's I-sö Ferdinánd 's II-dik Miksa császárok' nagy márvány emlékei, ámbár ezekben a' szobrászat' aljasodása már erősen látszik. A' hires oltár' a' négy ezüst egyházatyákkal 's szent János' ezüst emléke épen olly izetlenek mint gazdagok. De az emlékek' nagyobb része olly csonka, mint a' templom maga, a' Svédek törték ezeket öszve, midőn a' vár a' harmincz évi háborúban kezökbe került, mert vad fanatismusok mindent üldözött, mi az érzékekhez szól 's a' művészetet csak a' babonaság' elömozdítójának tartották. Számtalan a' remek müvek' sora, mellyeket ezen száraz nézet, a' poëzisnak e' legnagyobb ellensége Byzánczban a' képostromlók' idejében, keletben a' muhamedánusok által, Német- 's Angol-országban a' reformatio alatt elenyésztetett, 's ím a' művészet még sem veszett ki a' világból, mert eredete mélyebb 's lénye szentebb, mintsem hogy emberi indulatok' siroccoja által, melly virágait néha elhervasztja, gyökerestől kiszárítathatnék. —

A' museumban a' kép-, pénz-, régiség- 's ásvány-gyüjtemény kevesebbet érdekelt, mert minden iparkodások 's a' csehek' számos hazafiai ajánlataiknál fogva is, különösen nevezetes tárgyakkal nem bír: de annál érdeklőbb a' könyvtár, melly a' cseh literatúrára nézve nagy kincseket rejt magában. Mint magyart köirat érdekelt főkép, melly a' lépcsők felett a' bemenetelnél falba helyeztetett, 's mellyben Zsigmond császár rendeli: hogy cseh, latin, német, magyar nyelven hirdettessék ki az egyezés, melly a' Calixtinusoknak megengedi, hogy a' szent vacsorát két alakban szolgáltathassák ki magoknak. A' régi kéziratok közt egy deák Origenes' bekötésén mindjárt rá esmértem Zápolya' ezüst czimerére, kinek könyvtárához tartozott, itt Corvinusának tartották. Az érdekes cseh kéziratok 's

könyvek' száma, némellyek közzülök festéseik miatt érdekeltek, mellyek nevezetesek az által, hogy a' festészek' nevei rajtok feljegyezvék, mi különben nagy ritkaság. Igy Erneszt első érsek' festésekkel ékes Materiáléjában: Hoc Ibisco de Trutina pinxit 1259, egy deák etymologicus szókönyvben 1202ből, melly régi cseh gloszszái miatt különös tekintetben áll a' Csehek előtt, egy idomtalan kép alatt, a' czikkely' kezdetén olvasható: Mater Jesu Xti ora pro sera vacedo ora P. illre Miroszlao MCII. Ezen kézirattal egy cseh tudós épen foglalatoskodott, ki a' könyvtár' jelességeivel szivesen megismerkedtete bennünket, 's látszott rajta, milly szeretettel vonzódott hazája' régi nyelvemlékeihez. Érzékenyítő valóban azon szorgalom, mellyel némelly tudósok itten a' cseh nyelv' 's literatúra' csiráját őrzik 's ápolják, hogy egészen el ne veszszen, miután a' német nyelv által a' magosabb társasági körökből kiküszöböltetett — pedig a' cseh nyelv már egyszer virágzott, IVdik Károly alatt arany idejét is érte, 's még is a' századok' folytában annyira elaljasodott, hogy csaknem veszendő vala. Ezen iparkodások a' nemzeti nyelv' felebb polczra emeltetésére épen olly szentek, mint nevetségesek azoknak törekedései, kik idegen országokba hervadt virágokat általtültetni törekednek.

A' városnál még sokkal szebb környéke, felfelé leirhatatlan bájos a' táj, de a' Moldva' mentében néhány közel fekvő meredek szőlődomb e' völgyet 's a' folyam' gombolyitásait unalmasan zárják el. Prága' legközelebbi körületét a' Wimmer 's Canáli kertalkatok 's fasorok diszesitik, 's a' város' bástyái, mellyek legközelebb szép terv szerint, fákkal beültetve, kecscsel teljes sétává váltak. Gyönyörű innét a' kinézés a' Zsizska-hegyre 's Karolina völgybe, mig általellenben Tyho de Brahé, a' hires astrolog' háza, sötét tornáczával kisértetkép' emelkedik a' dombról a' tiszta levegőbe. Merre csak néz az ember,

mindenütt historicus helyek 's nevek tünnek szemébe, de a' gyönyörű táj 's a' virágzó természet, melly a' vérrel öntözött helyeket rózsákkal fonja körül, szelídíti 's csendesíti a' vad múltnak emlékét.

III.

Drezda.

A' cseh határtól egész Drezdáig a' táj nagyon kellemetes a' jó út mindenütt fákkal van körülültetve, fenyő, bikk, hars, topolya, eper, körtvély 's cseresnye tarka vegyületben váltják fel egymást, árnyékaikban források mellett lóczák 's faragott kövek nyugvással kínálják a' fáradt gyaloglót. A' faluk cseréppel fedvék, mellyeknek sötétlő szine különös öszhangban áll a' vetések' vidám zöldével, a' gyümölcsfák' fehérlő virágával, 's néhány közbe vetett répamag ültetményeknek sárga árnyéklatával, a' természet a' tavasz' üdvezletére legtarkább ruhájába öltözött.

A' fővárosba megérkezvén mindjárt áltfutottam az utczákat, hogy egésszéről tiszta képet szerezzek magamnak. Az utolsó harmad fél század tükrödzik itt leginkább, 's bár mennyire különbözzenek is elveik, emlékeik itt békésen állnak egymás mellett. A' vár, a' templomok 's az úgy nevezett Zwinger számtalan czikornyás díszítményeikkel, most szép angol kertalkatoktól, sürű bokroktól 's terebélyes fáktól vétetnek körül, mellyek legújab időben a' város' öszverontott erősségein 's betöltött sánczain ültettettek. Ezen kertalkatok, 's a' számos fasorok, mellyek az Elbe' partjait, a' piaczokat 's utczákat zöld lombjaikkal elevenítik, 's a' házak' unalmas szürke sorát fél-

beszakasztják, különös vidámságot szereznek a' városnak. Legszebb sétahelye a' Brühli terasz, egy királyi palota előtt, mellyet ezen a' múlt században fényüzése által elhiresedett minister épitett, honnan a' fák' hüséből a' kilátás az Elbére 's a' szép hidra nyilik, 's remek könnyüségét 's szabadságát kitünteti. Kevés ember volt épen a' Dresdaiak' ezen kedvencz helyén, mikor először oda mentem, csak néhány szőke gyermek játszott a' fák alatt, de én késő estig el nem tudtam válni ezen bájos helytől, gyönyörködtetve a' sok hajók által, mellyek a' Dunánknál sokkal csekélyebb Elbén, mint oriási hattyúk, az esti nap' sugarában aranyzott vitorlákkal vigan fel 's alá evezgettek. —

Drezdának legnagyobb része a' pompa-szerető Augusztokra emlékeztet, kik bár a' lengyel korona miatt, szerencsétlen háborúkba keverődve, a' kellemetes fővárost műkincsekkel gazdagiták, 's főkép' a' festészetet 's annak régi remekeit az élethajoknak ezen elfelejtető eszközeit, mellyek a' legjózanabb embert is ideál világba ragadják, megszereték — általa lett Drezda német Florenczczé. Temérdek költséggel gyüjték ők a' gyönyörü képtárt, melly még most is legelső Németországban, 's ismeretes, hogy egy kép, Raphaël' Madonnája, 80,000 aranyba 's egy másolatba került. Idejök' izlésében ezen fejedelmek gazdagságukat 's müszeretetöket öszvekötve akarták kitüntetni, 's nem létezvén müvészek, kik a' nemtelenebb anyagból is fizethetetlen remekeket teremtenének, az anyag' drágasága által kipótolhatni gondolták az érzés' és lángész' hiját. Ez leginkább az úgy nevezett zöld boltban (grünes Gewölbe) látszik, a' kincstárban, melly a' pompás Zwinger' egyik részét foglalja el, 's mindennap hat személyből álló társaságoknak, két tallér' lefizetése mellett, minden részleteiben mutattatik. Milly nagy az összehangzásnak ereje, milly nevezetes a' mükincseknél a' jó fel-

állítás, ez itten legjobban látható; mert a' pompás de terhelt, mesterséges de nem mesteri, drága de nem nemes művek' körülete olly szerencsésen alkottatott, hogy az egész azon meglepő kellemetes érzést gerjeszti, mintha az ember egyszerre valami phantasticus keleti tündérvárba vitetnék ált. A' falak nagy tükrökből alkotvák, mellyek előtt bizarr alapokon temérdek sokaságban mind azon czikornyás, drága kőből alakított díszedények fénylenek, mellyeknek különböző idomaikban, költséges anyagukban, nehéz kidolgozásukban 's káprázató szinjátékukban a' 17 és 18 század' buja képzelődése olly nagyon gyönyörködött. Itt állnak mind azon arany, zománcz 's drága kőből épült szobrok, billikomok és serlegek, mellyeket nagyobb részint Dinglinger alkotott 's csak az akkori fejedelmek' szeszélye 's kincsei fizethettek. Temérdek a' kristály, agát, jaspis, granát, amethist, keleti serpentin, borostyánkő, nephryt 's korallból vésett díszedények, szelenczék, toboszok' száma, kőzttök ezüst 's aranyzott nagy medenczék fénylenek, Limousinek, Smalták 's a' zománcz' minden nemei, kiütött 's vésett ezüst munkák, strucz-tojás, szarvorrú 's elefánt-csont poharak 's kürtök, de művészeti tekintetben csak a' nagy Augusztus' domború mellképe onyxon, 's két elefánt-csont szintén domború lövő, az egyik római, a' másik középkori, kitünők. A' kincsek' illyféle halmozása 's a' bájos felállítás egészen keletre emlékeztetnek, hol gondatlan Kalifák 's Sahok századok óta illy szemfényvesztő pompában mulatságot találtak 's üres idejöket illyen fénynek mutatásával betöltvén a' hatalom' nimbuszát magok körül hasztalanúl vélték terjeszteni. Neveli még ezen nézetet a' sok keleti alak, melly aranyból 's drága kövekből alkottatott, igy többek közt a' nagy Mogúl 's udvara közel száz kis szobrokkal, melly 2dik Auguszt alatt Tavernier' keleti utazása szerint, a' legdrágább anyagokból készült. Ezen mű az akkori 's kevéssel későbbi románokkal (Diderot, Voisenon, Crebillon,

Voltaireről), mellyek telvék chinai 's ázsiai mesékkel 's beszélyekkel, mutatja milly nagy volt azon időben Ázsia' befolyása az europai phantasiára 's általa kifejlődésére. A' nagy teremben, hol a' kitünő szépségü darabokból álló drága kincs őriztetik, a' kiváncsi főkép' a' nagy szines gyémántokra figyelmeztetik, mellyek közt a' hires zöld nagysága miatt nevezetes. Gyönyörü smaragdokkal, meglepő nagyságú saphirokkal, sehol nem látott nagyságú keleti gránátokkal, 's az esméretes nagy onyxxel, itt tartatnak a' pompa-szerető Augusztok' kardjai, aranynyal 's drága kövekkel gazdagon ékesített markolatokkal 's hüvelyekkel, szép arany lánczaik, drága diszjeleik 's ékes parancs-botjaik. Más szobában azon cseresnye-magot mutatják, mellyen nagyitó üveg által száz emberi arcznál több bevésve látható, 's mesterségesen faragott kis fa szentek, mellyeket Konstantinápoly' eleste után a' Törökök előtt futó szerzetesek, orosz kolostorokban izlés nélkül, de megfoghatatlan technicus tökélylyel, dolgoztak. — Milly' kár, hogy az Augusztok' ideje már terhelt, pompás és izetlen volt, 's a' mesterségesnek ideáját a' mesterivel összevezavarta, mennyit tehettek volna illy adakozó fejedelmek a' 15 és 16 században.

Drezda' gyüjteményeit főkép' a' tárgyak' elrendelésének 's felállításának czélszerüsége különbözteti meg, melly a' múlt kor' emlékeit, igazán közhasznúakká teszi, 's igy a' nemzet' pallérozódására különös befolyással birván, az életre hat: míg más helyeken, illy gyüjtemények csak haszontalan bámészkodás' vagy terméketlen fényüzés' tárgyai. Ezen czélirányos elrendelést a' történeti museumban csudáltam, ott a' tudós Quandt' érdemét. Az első teremben, mellynek ablakai régi üveg-festésekkel ragyognak, a' szász ház' tagjainak arczképeit, életnagyságban, Kranach Lukácstól festve látjuk. Czimeres ivópoharak, kürtök, fegyverek, mellyek itten mintegy czimül 's bé-

vezetésül fel vannak állitva, mutatják mit lehessen várni a' gyüjteménytől, hol minden mi a' lovag-korhoz tartozik, 's annak foglalatosságait, állását, 's életét magyarázza, gyönyörü rendben elrakatott. Ezen teremek olly becsesek, a' közép kor' historiájára nézve, mint Nápolyban a' pompéji gyüjtemény a' régire, 's elevenebb ideát adnak ezen regényes időszakról 's mélyebb tekintetet engednek belsejébe, mint sok könyvek, már azért is, hogy az idő' szelleme minden csekélységben tükrödzvén, nehány óra alatt két század' lelkét látjuk magunk előtt megjelenni, mellyeket különben csak huzamosabb olvasás idézhet elönkbe. Az első oldal-szobában felállitatott mind, mi a' lovag' házi életéhez tartozott, az ácsbárdtól egész a' kertész-gereblyéig; legnagyobb helyt foglalnak itt természetesen a' vadász-szerek, könnyü fegyverek és ijak, vadászkések 's kürtök, tarisznyák 's kulacsok, sólyomfökötők 's kutya-nyakra-valók. — Diszfegyverek, hosszú lándsák, a' vitézjátéki szép pánczélok, tournierokban használtak, töltik a' hosszú csarnok' felét; köztök két ezüst pánczél 's más három kivert aczél-alakokkal, 's aranyzott érczczel ékes, mellyekben Christian herczeg vívott lovagjátékokban, első helyet foglalnak. Csatában hordott nehezebb fegyverek 's pánczélok következnek; a' hátfalakat csatakardok 's harczkalapácsok, csákányok 's buzogányok, flambergek 's hajnal-csillagok szép csoportozatokban fedik; paizsok 's vasingek, kis pánczélok, mellyekben már a' hét évü gyermekek vasruhához szoktattak, 's diszes lószerszám nevelik a' nézet' tarkaságát 's gazdagságát. —

A' mint az erö' 's személyes bátorság' idejére a' pompa' időszaka következett, úgy itt is nehezebb csatavértek 's tournierpánczélok' helyébe gazdag lószerszám 's fényes öltözetek lépnek, Carrousselekben hordottak, vagy idegen királyoktól ajándékozottak, 's a' lengyel korona-

zások' fényes ékei. Különösen szép ezek közt első Auguszt' koronázási lószerszáma, melly egészen aranyzott ezüstből készült 's zománcczal 's csillogó kövekkel fényes. Egy Bécs előtt elfoglalt török sátor vonja bé a' következő szobát, mellyben keleti nemzetek' fegyverei elrakattak, ívek, nyilak, görbe kardok, mellyek közt sok magyar fegyver chinai 's japáni kardlándsák, idegen alakú kelevézek, tegzek, 's drágalátos markolatú török ékesítik a' falakat; 's a' legrégibb lószerszámok', puskák 's pisztolyok' sora, velök szép ellentétben áll. Természetes, hogy itt minden teremben sok a' historiai emlék, főkép' a' szász-házból leginkább érdekelt engem. Tilly a' híres ligisticus vezérnek, gyöngy házzal csillogó parancsbotja 's Gustáv Adolf' nehéz vaspánczéla, mellyet a' lüczeni csata előtt kényelmetlensége miatt levetett, — 's a' halálos golyó csak hamar megtalálta őt a' bőrmellényben, melly még most a' bécsi fegyvertárban látszik. Itt van továbbá a' golyó, melly Móricz választót ölte, a' vastag patkó, mellyet az erős Auguszt kezében tört, a' rosz kalap 's bőrfüggönyű kard, mellyet a' lengyel király Nagy Pétertől drága fegyveréért cserébe barátság' jeléül kapott, 's halálos ellensége XII-ik Károly svéd király' kardja; Bátory Zsigmondé, melly a' fejedelem' arany arczképével meg van jegyezve, 's ízletes, egyszerű, 's még is drága tokja által magát megkülönbözteti; Sobiesky' számtalan kereszttel jegyzett pikkelypánczéla, végre a' nyereg, mellyen Napoleon a' drezdai csatában ült, 's csizmái, mellyek akkor megázva a' királyi palotában felejtettek. —

Ide is, mint a' zöld boltba, mindig csak hat személy eresztetik egyszerre, ne hogy többek közt az emlékek megkárosodjanak. Kétszer hetenként nyitva e' gyüjtemény, de a' többi napokon is, két tallérért felnyílik mindig ajtaja, hogy a' megszorítás mellett is czélját elérje. Millyenek sokszor az illy gyüjtemények' látogatói, azon

társaságnál is látszott, melly velünk itt mulatott; egy fiatal berlini uracs, mindenhez meztelen újjakkal ért, ironicus gúnynyal, bár tudhatta hogy aczél 's fényes ércz sötét foltot kap, hol megérintetik; egy kevély oroszt pedig csak a' ritkaságok' ára érdekelte, 's vezetőnknek kérdésével, jófélék-e a' kövek, 's valódi arany-e ez, 's mennyibe kerülhetett a' tárgy, alkalmatlankodni meg nem szünt.

A' város' Elbén túli részében az úgy nevezett japáni palotában a' régiségek tartatnak, a' könyvtár 's a' porczellán-gyüjtemény. A' palota romlott páróka ízlésben épült egy század előtt, de belseje a' legújabb időben a' tárgyakkal, mellyeket rejt, összhangba hozatott 's főleg a' régiségek' teremei jól elrendeltettek. Azon egyszerű szép ízléssel, mellyet Pompejiben a' falak' festésein csudálunk, festettek ki ezen teremek eleven szinekkel 's vig diszitményekkel, 's az utolsó szoba, hol főkép' azon diszedények állitattak fel, mellyek, hol Rómaiak táboroztak, olly gyakran találtatnak a' sirokban, Columbáriummá, vagy Római nemzetség' sírboltjává változtatott, mellyben számos rejtekekben a' hamvvedrek felállitva 's felirásokkal megjegyezve találtatnak, 's így ízlés és tanitás köttetett öszve, míg máshol a' múseum fazékraktárrá válik.

A' könyvtár főkép' azon szabadályosság miatt érdekelt, mellyel közhasznúvá tétetik. Az olvasó-szoba nagy, de a' könyvek, főkép' nagyobb munkák, még azon kivül házba is adatnak, sőt otthoni használtatásuk még az idegennek is megengedtetik, ha csak házi ura, orvosa, banquierje, vagy a' követ jót áll érette. Illy formán készülhetnek csak azon számos, mély tudományú munkák, az élettől 's fővárosoktól elszakadott szegény tudósok által, kik az élet' mindennapi csekélyességét tudományos foglalatosságaiknál elfelejtetik 's a' fővárosból lel-

ki tápot könnyen kaphatnak. F. úr az udvarias könyvtárnok, ki a' tár' elrendelését 's ritkaságait, szép középkori 's persa miniatur festéseit, mexikói kéziratait, Dürer' rajzait, Fauszt' büvész-könyvét 's a' t. maga mutogatta, említé hogy az ismeretes berlini professor Raumer Poroszországban is használja a' könyvtár' kincseit. Milly ellentétel ez, egy hazánkhoz közel eső főváros' tárával, hol a' könyvek királyi palotában fényesen felállítva még reálmutatóval sem bírnak, hol az olvasó-szobában csak 36 hely van, 's ha történetből 300,000 ember közt 37 olvasni akarna, a' tár' használata, a' mint velem igazán történt, hely' szüke miatt utolsótól megtagadtatik.

A' porczellán-gyüjtemény a' földszinti teremekben a' gazdag Augusztok' chinai asztalszereit 's díszedényeit rejti magába, mellyek akkor az europai porczellán' feltalálta-tása előtt kirekesztőleg a' királyok' tábláin jelentek meg. A' gyüjtemény nevezetesebb, mint első tekintetre látszik, mert nem csak a' chinai 's japáni művészet' historiáját mutatja, de reánk is a' legnagyobb hatással volt, 's XIV 's XV Lajos' czikornyás izlését nagy részint okozta. Milly nagy a' mindennapi bútorok' idomainak befolyása az izlésre 's életre, azt érezte még a' szellemire kevesebbet figyelmező angol Parliament is, melly Hamilton görög díszedényeinek megvételét, az izlés' javítása végett elhatározta, 's az ország' pénzét gazdagon látja kamatolni, mert a' mindenütt elterjedt Wedgewood edény csak tiszta formáinak köszöni hirét. A' tálak, mellyek europai rajzok szerint Chinában gyárattak, 's ellentételül Beckernek első merényletei meisseni agyaggal, Európában chinai formákat, mellyekhez az urak' szemei szoktak, utánzók különös érdekkel bírnak, mert minden szorgalom mellett, ezeknél a' nyúgoti, azoknál a' keleti elem el nem rejtőzhetik. Becker tudós chemicus volt, 's róla azon hir szárnyalt, hogy aranyat csinál; a' fejedelem hivén, hogy csak

előtte titkolja tudományát az alchymista, a' szerencsétlent fogságba viteté, hol neki meisseni agyagból porczellánt égetni, unalmában elsült 's találmánya' jutalmául szabadságát nyerte a' fejedelemtől, ki 12 chinai díszedényért, a' porosz királynak, vetélkedő társának, egy dragónyos ezeredet adott. — Midőn a' japáni palotából gróf St**el a' város' Elbén inneni részébe visszantasítatnánk, csónakon mentünk által a' folyón; kiszállásnál a' gróf az evezősnek egy kis ezüst pénzt adott, mellyel a' becsületes német meg nem elégedett, de hallván hogy a' gróf drezdai, engedelmet kért, hogy idegeneknek tartott. A' jelenet csekély, de fővárosra emlékeztető.

Míg Drezdában mulattunk, a' múlt kor' emlékei közt gyönyörködtem leginkább, 's mintha rendeltetésem lenne csak múlt időszakokban élni, egy esmerősre találtunk itten, K. grófnőre, a' Napoleoni udvar' egyik romjára, kinél több estvéket kellemesen töltvén, azon nem régen eltünt, de nagysága miatt már mesés időnek részletéről folyt a' beszélgetés, egy olasz izlésű puszta palotában, a' távol külváros' végén, azon szobában, hol a' császár 1813-ban lakott. Pückler herczeg a' híres utazó 's iró a' grófnő' atyafia is jött többször szóba, 's azon dicsvágy, melly öt ifjuságában a' legkülönösebb tettekre ösztönözé, igy Drezdában mint testőrhadnagy, egy új Alcibiad, angol paripája' farkát leborotváltatta 's veresre festeté, hogy az emberek róla szóljanak.

A' hét' napjaiban megismerkedvén a' város' nevezetességeivel, vasárnap a' protestantismus' hazájában a' protestans templomba mentem. Nevezetes, hogy itt a' helyek fel vannak osztva 's eladatnak, van itt első 's másod emeletü páholy, vánkosos és csóri zártszék, mint a' szinházban, sőt a' két karzat sem hibázik. Ezen intézet neveli talán a' templom' jövedelmeit, de a' keresztenység'

szellemével még is öszveütközik, mert az új vallás' leghatalmasabb terjesztője, a' római 's görög világban azon Isten előtti egyenlőség volt, melly az apostolok által hirdettetett, melly kiváltságokat nem ismert, sem elsőbbséget a' templomban, mert a' szegények' számára hirdettetett az evangelium, nem a' gazdagokéra. Nem is használ mondani, hogy a' hely még is egyenlő, mert az előítéleteket le nem vethetjük mint a' ruhát, 's főkép a' műveletlenebb azt hiszi, hogy ha az oltárhoz nem közeledhetik, az istentől is távolabb marad, hiszen még az ó testamentom is csak a' főpapnak engedte a' közeledést a' legszentebbhez, a' frigy' ládájához.

IV.

Lipcse.

A' gyorskocsin, mellyről a' Drezda 's Lipcse közti historicus tájékot láttám, több kereskedő, tudós 's egy szép leányka ült, 's ennélfogva literatura, historia 's ipar volt beszélgetésünk' tárgya. A' kereskedő füstölő gőzkéményekre figyelmeztetett, a' leány szép újjával enyelegve mutatá a' kolostor' romjait, mellyből Bóra Katalin, később Luther Márton' hitvese, erővel megszabadíttatott, egy régiségbúvár Gustav Adolf 's Tilly' csatamezejére ismert, 's a' komoly tudós az 1813-ki vérpiaczon némelly jeleneteket említett azon ütközetből, mellyben ő is ifjonti fellengéssel vívott. Lehetetlen volt akkor nem emlékeznem azon hatalmas különbségről, a' mostani 's régi idők közt. A' reformatio' időszaka, mellynek classicus helyeit láttuk épen, mint egy végetlen tenger választá el őket, a' múlt kort, mellyben a' rangokat elválasztó vonalak a' köz élet' minden ereibe hatottak, midőn a' birtok 's tudomány csak különös osztályok', a' nemes 's egyházi rend' kirekesztő tulajdona volt, a' jelentől, mellyben tudomány köz birtokká lett, 's a' pénz uralkodik, hol ennek megnyerése minden embernek elérhető lévén, a' sokszor álomnak kikiáltott egyenlőség, az emberek közt már igazán létezik. —

Időnk' kettős irányának képviselői a' tudós és a' kereskedő, 's mintha éreznék hatalmok' közös eredetét, most jobban férnek meg egymással mint ez előtt még 50 esztendővel is. A' tudós már meg nem veti a' kereskedőt 's gyártót, hogy a' tudomány' szellemibb részét elhanyagolva az égi sugárnál csak aranyat keres; a' kereskedő becsüli a' tudóst, 's bár milly idegenek is előtte a' fellengő eszmék, még is tudja hogy gépelyei nem mozognának, kereskedése csökkenne, ha a' chemia' törvényeit föl nem fedezi, a' kereskedés-szabadság' hasznait bé nem bizonyitja, csendes szobájában a' tudós. — Lipcse egészen az új kor' városa, benne csak tudós 's kereskedő lakik, 's ezen két rend, a' születési aristokratia' örököse, épen olly kirekesztő, mint az volt, 's hatalmát mással felosztani, féltékenyen vonakodik: 's ezért Lipcsében csak tudós vagy kereskedő élhet, 's megvetés üldözi azt, ki sem pénzt sem tudományt nem keres, de mulat 's él, 's azért a' társaság itten egyszinü, bár elmés férjfiak nem ritkák. A' lakosok' két osztályát a' könyvkereskedő köti össze, 's bár milly nehezen türje is a' tudós, a' felette gyakorlott supremátiát, a' könyvárosok még sem olly szükkeblüek, minőknek kikiáltatnak, már a' közös költségökön épült szép kereskedő csarnok is, mindig diszökre fog válni.

Csak rövid ideig mulattunk mi ezen városban, de mennél nyájasabban fogadtak a' tudósok, mennél szeretetre méltóbb alakban tünt elönkbe az élettől többé el nem szigetelt tudomány: annál visszataszitóbbnak látszott Lipcse' kereskedő szelleme; olly prosai az, olly józan, hogy az ember kétségbe-esnék, ha nem tudná, hogy a' nemesebb végre még is győz. A' baj nem a' pénzben, nem a' kereskedésben fekszik, a' pénz-aristokratia sokszor nagyszerü, Medicis Cosmus 's a' Fuggerek, Velencze' nemesei 's a' genuai családok kereskedők voltak, mig a' mai aristokratia' nagy része, épen olly csekélyes, olly szükkeblü,

nagytól borzadó 's kicsinységekkel bibelődő, mint a' pénzemberek. A' szatócs-szellem 's a' rendkórság időnk' nyavalyái, mellyek az élet' legszebb virágait kiszárítják, hogy herbáriumuk' bibulája közé rendszeresen eltehessék.

Lipcséhez közeledvén, mingyárt látja az ember azon szerencsétlen szükkeblűség' befolyását, melly irtózik egyszerre valami nagyszerűbbre áldozni, izetlen kéjházacskák, csekélyes templomok 's pavillonokkal megterhelt kertecskék, már messzéről hirdetik a' szatócs-szellemet. Nagyszerűbbek ugyan a' kertalkatok a' város körül, leromlott erőségeinek helyén, mellyek angol izlésben alkotva, a' várost élénken díszesítik, de a' szomszéd Elster' habjain túl, a' szerencsétlen kéjházikók elnyésztetik a' kellemes benyomást, 's az egésznek karácson sátor tekintetet adnak. Az izetlenség' tetőpontja azonban Gerhard' kertje, mellyet még is egy utazó sem mulasztana el meglátogatni, mert Ponyatowszky' halál- 's temető' helye. Személytől négy garas a' bemenet' ára, de ezért sokat lát ám az ember a' nem nagy kertben, doriai templomokat fövényköből, 's chinai tornyokat téglából, közttök góth épületeket arabs kúpokkal, egyenes nyirbált fasorokat, 's angol tekervényes utakat, 's izetlen szobrokat, 's isten tudja még mit.

A' helyet, hol Ponyatowszky' sulyosan sebesítve vízbe fúlt, alacsony köb jegyzi, egyszerű felírással, lengyel 's latin nyelven; koporsója felett szintén kőkoczka áll, mellyen a' szerencsétlennek neve, születése 's halála' napja jegyeztetett föl; a' lengyel sereg emelte mind a' kettőt. Esmeretes azon monda, melly szerint egy vén jósló czigánynő, a' herczeget intette, hogy szarka által veszendő, szarkától óvakodjék: a' herczeg nevetett, de a' jóslás beteljesedett, 's a' szép hős az Elster' vizébe fúlt, midőn a' visszavonuló franczia sereg' védelmére hiv len-

gyeleivel a' frigyes seregek' rohanásának ellenszegülne. Nem messze sirkövétől egy kerek kertházban szép márvány mellszobra áll, 's a' nagy lovagszobor' mintája, melyet Thorwaldson a' vásárpiaczra készitett; mind kettő a' művész' ajándéka. Általellenben egy mellék-szobában a' halottnak több arczképei láthatók, a' pisztoly mellyet halálában sem ereszte el kezéből, az idegenek' könyve lengyel nevekkel megtelve, 's mellette más mellybe mind azon versezetek feliegyezvék, mellyek a' herczeget 's halálát érdeklik. Számuk évenként szaporodik, mert minden költő mint egy halál-áldozatul ir ide egy pár sort, azon koszorú helyett, mellyet a' régiek szeretteik' emlékére tettek. Egy lengyel epigramm tetszett nekem leginkább, melly 1831dik év' vége felé iratott ide, 's fordítva illyformán hangzik!

Vándor, mondd, hol hon, melly száraz lenne hazátlan
Lengyel' vérétől, vagy szeme' könyjeitől.

V.

Potsdam.

Kereskedő 's tudós lakja Lipcsét, katona és tisztviselő Potsdámot. Fekvése csinos, a' széles Havel' lassú folyása, 's a' sok szélmalmok' lomhán fordúló szárnyai, különös nyugodalmi charactert adnak a' dombos vidéknek. A' város symmetricus; első tekintetre látszik, hogy az úgy nevezett felvilágosodás' időszakában, a' múlt philosophicus században épült. Utczái hosszak, egyenesek, szélesek, a' házak mind egyaránt magasak, a' szekérzörgés' elmellőzésére deszka kerék-vágások tarkítják a' kövezetet, egyenes csatornák 's sorfák egyformán elevenítik az egész várost, melly mindenütt forma-ruhába öltözöttnek látszik. Legszebb épülete az új templom, melly a' hires Schenkel' terve szerint corinthi szép oszlopzattal épül. Kár hogy charactere nem határozottabb, 's tánczterem ép' olly jól lehetne, vagy gyülésház, mint templom. Ez mostani épületeink' legközönségesebb hibája, hihetőleg mivel egész időszakunk' határozatlansága 's habozása a' művész' eszméire hat, 's az ingadozó elvek, a' hit' hiánya nem is érlelhetik azon erős öneszméletü meggyőződést, melly a' régi világ 's középkor' minden müveire letörölhetetlen bélyegét ütötte 's a' czélirányost a' művészetivel öszvekötötte. Fő törvénye volt, hogy a' műnek alapeszméje rendeltetéséből az eleven 's mélyen felfogó érzetnek termé-

szetesen kitűnjék, de az újaknál a' szép ritkán czélszerű, a' czélszerű ritkán szép. A' világ' ifjuságában szépség volt a' kormányzó eszme, 's „szépen a' jót" főszabály; nálunk a' hasznos uralkodik, 's szabályunk: „hasznosan a' szépet." — A' most épülő potsdami templom a' régibb, néhány év előtt elegettnek helyébe emeltetik, mellyet II-dik Fridrik épitett, de valamelly hiba által belseje sötét volt, a' potsdámiak' legnagyobb bosszúságára, panaszukra pedig a' király a' szentirás' szavaival felelt: „Boldogok, kik nem látnak, 's még is hisznek."

Minden lépés Potsdámban Fridrikre emlékeztet, a' város felett áll Sanssoucci, mulatóvára, hol Voltairrel philosophált, hadi terveit készité, munkáit francziául irta, kutyáit temette, 's meghalt. A' vár a' drezdai Zwinger' további folytatása, 's a' múlt század' második felének izlését mutatja, melly a' czikornyákat, a' classicus időt 's a' keleti alakokat összeforrasztván, az egészet franczia izlésnek nevezte, melly olly tarka 's határozatlan charakterü volt, mint XV-dik Lajos' francziái. Kit Fridrik érdekel, annak Sanssoucci kincs. Itt vannak még a' szük székek mellyeken ült, a' kopott bársonnyal bevont asztalok mellyeken irt, a' szobák mellyekben fuvolázott, 's kutyáival játszott, a' kis könyvtár franczia törvénetirókkal 's stragetikus munkákkal, az egész azon rendben, a' mint halálánál találtatott. Mint ez bennem különös érzést nem gerjesztett, a' hazája' nemzetiségét megvetőt soha sem szerettem, őt ki annyira bizonyitá hogy philosophus királyi székén despota. Nem felejthettem el Dippold' szavait, hő panegyricusa' végén: „Fridrik' uralkodása autokratia volt, 's következményei károsan hatottak a' kormányra, melly egészen gépellyé vált." — Birodalma' erejét, melly a' nemzetben 's kormányban fekszik, Fridrik csak seregében 's kincsében látta, 's azért polgár 's katona sehol annyira egymástól el nem vált, mint Poroszországban, mi a' köz-

bizodalom' erejét gyöngíté. Fridrik nemzetével nem olvadott öszve, csak az uralkodó volt ezé, a' férjfi idegen körbe tartozott, 's ezen elválás' következményei fontosok voltak, sötét árnyékot vete ez a' nemzetre, megszorítá láthatárát 's veszedelmesen táplálá a' németek' utánzási vonzódását, annyira, hogy következményeit még most is sérelmesen érezteti. Mind e' mellett Sanssouccit semmi esetre meglátogatni el nem mulasztanám, mert a' föld szent, mellyen nagy férjfinak nyoma látszik.

Egyenes fasorok, mellyek közt temérdek sok márvány szobrok fejérlenek, vezetnek az új palota felé, melly még czikornyásabb, 's minden ízléseket egybeolvasztva egészen ízetlen; a' rosz szobrok' száma, melly a' palota ormán áll, legio. — Az első teremben kitünő nagyságú porczellán díszedény látszik, a' pétervári agyagból, Miklós czár' ajándéka; a' másik az úgy nevezett csiga-palota, ízetlenül csigákkal 's csillámló kövekkel kirakott falakkal, melly főkép' azért érdekes, hogy a' boltozatlan felett egy 100 láb hosszú, 6 láb széles 's 40 láb magas terem, nehéz márvány kövezettel emelkedik. A' királyi család most is sokszor mulat ezen várban, mellynek szobái képekkel, de nem kitünőkkel, ékesítvék. — Nagy Fridriknek más kis könyvtára őriztetik itten, melly ismét történetirókat 's hadi tárgyakról szólókat foglal magában, legnevezetesebb darab benne, franczia verseinek azon híres példánya, mellynek széleire Voltaire hizelgő jegyzeteit irta, 's a' franczia beütéskor elveszvén, csak néhány évek előtt találtatott fel, a' Bassanói herczegnő' tárában.

A' vitéz-szalaggal díszesített kastélynagy innét bennünket egy közel épületbe vezetett, hol Rauchnak mestermüve Louse királyné' szobra felállítatott, a' szép férjfilelkü fejedelmi nő nyugágyon fekve alkottatott, hó fejér márványból, lágy álomba merülve, kezeit keblén kereszt-

be vetve, arcza a' mint mondatik hasonló, a' nyugalom' kifejezése jó, a' redőzet nemes, a' szobor az újabbak közt a' legjelesebbekhez tartozik. A' művész különös szeretettel dolgozá, a' háladat vezette kezeit, mert a' királyné volt az, ki fiatal inasában a' művészet' ébredését sejdítvé, neki lehetségessé tette, hogy azon polczra emelkedhessék, mellyen most, mint Német-ország' első szobrásza áll. Távozni akaránk, zavarba jöttünk, nem tudván a' bona valdnak adatása vagy nem adatása által megsértjük-e még inkább a' kastély-nagyot, végre az adást próbáltuk, 's ímé a' veres szalagú hős mély meghajtással köszöné a' tallért. Távolabb az úgy nevezett barátság' templomában, a' Bayrenthi markgrófné' szobrát néztük, melly bár rosz módoros ízlésben készült, mint 2 Fridrik satyrikus epének tanúja, különös bájjal hat a' nézőre. A' grófné, Fridrik' legkedvesebb testvére, lőcslábú volt, bár jobb lába igen szép, ezt a' szobrász által fedetlenül parancsolta alakítatni, ruha-redőzete a' másikat eltakarja, de Fridrik ugy faragtatá, hogy a' leplezeten ált is látszik az idomtalan forma. —

Csatorna választja Sanssouccit 's a' királyi kertet a' korona-örökösétől, melly kisebb, de szebb. Különösen meglepő a' ház benne, pompéji ízlésben, belülről 's kivülről viaszfestésekkel, vidor, határozott szinekkel ékesítve; a' ház körül diszedények állnak, szökőkútak csergedeznek, érczháromlábúk fénylenek, 's az olasz módra borággal körülfontt csarnok egészen elfelejteti az éjszaki égaljt. Közel ezen régi izletü lakhoz, mert palotának kicsinysége miatt nem nevezhetem, egy új olasz épület fekszik, alacsony fedéllel, víztől körülfolyva, borágtól körülfonva, csínos rendetlenséggel az unalmas éjszaki részarcinosságot elkerülő, terrasokkal ékesítve, mellyeken virágok illatoznak csergedező patak által elevenítve,

melly régi tört márvány koporsóba hullatja tiszta cseppjeit. Itt lakik a' korona-örökös' kisérete.

Potsdam' körözetének a' szélesen folyó, tó-alakú Havel, 's a' fenyü-fákkal kevert haraszt facsoporzatok, messziről nagy kellemet adnak. Az új híd a' Havelen ált, nagy könnyüséggel olly jól égetett téglákból épült, hogy a' régiekkel is kiállják az öszvehasonlitást. A' híd megett balra, Károly herczeg' szép kertalkatja, jobbra a' Vilmoséi ékesitik a' tájékot, melly vimló oasisként kitünvén a' marki homok-tengerben, háladatosabb érzelmeket gerjeszt, mint más helyütt sokkal szebb tájékok; mert csak állandó szorgalom teremthet itt valamit, a' terméketlen homokban, mellyben még a' fü is kiszárad. Vilmos herczeg, kertének közepében a' dombon, mellyről a' kinézés legszebb, régi vár formára épitetett mulató házat, a' lovagkori izlést mostani kényelemmel párositva. Feladata szerencsésen fejtetett meg, 's nem maradott izetlen játék, bár kisebb mint a' laxenburgi lovagvár, 's butorai újak.

Még szebb pont Potsdam' környékében a' pávasziget a' Havelben. A' múlt század' kezdetével, üveg-gyár volt itt, később kietlen erdő, végre a' király faházat épitetett itten, körülte több emeltetett, mig az egész sziget szép kertté lett, mellyben szabadon 's rekeszek megett számtalan külföldi állatok tartatnak. A' sziget több festői helyekkel bir, 's a' gyep zöldjének megtartására nagy gőzmozgony által nyáron naponként megöntetik, csak kár, hogy az egész nem egyszerre, nagyobb-szerü terv szerint készült, mert igy a' mint áll, időnk' bélyegét viseli, részletesen szép, egészben nem öszvehangzó. Különösen csinos az úgy nevezett danczigi ház, mellyet a' német lovagrend Danczigban szép góth-izlésben épitett, később kalmár kezekbe kerülve, már szélyel kezdödött bontatni; de a' korona-örökös megvette, a' négyszeg kövekből épült

hömlokfalat, szétvitte 's itt újra öszverakatta. Még nevezetesebb a' gyönyörü üvegház, hol a' tropicus növények festői csoportozatokban, az aequatori éghajlatot varázsolják elönkbe; széles levelü pisangok állnak itten 's hegyes lombu pálmák, kövér kaktusok, 's csudálatos aloëk, körülfonva a' buja tropicus repkénytől, mellyen csillogó lepkékként tarka virágok ülnek. „Angyalok alkották öket — igy szól egy franczia iró — beléjök fújtak, hogy kerekitsék alakjokat, illatos lehelletök benmaradt.“ A' csalódás' kiegészitésére egy indus pagóda álttört márvány falakkal rejtözik ezen tropicus liget alatt, mellyet a' forró égalj' csillámló madarai körülrepdeznek. —

VI.

Berlín.

Berlini mulatásom alatt is a' régiségek 's mű-gyűjtemények vonták leginkább magokra figyelmemet, nem mintha a' jelen kor' küzdéseivel nem gondolva, a' múlt ezredekhez visszavonúlva, a' forró élet' öléből a' hideg holtakhoz kívánkoznám; mert nem vagyok sem olly gyáva, sem olly erös, hogy a' jelen' viharában részt nem véve, megállhassak: de midön a' felekezetdüh, mindent örvényébe ragad, 's a' percz' minden szenvedélyei még a' theologiára, philosophiára 's költészetre is erösen hatnak, milly kívánatos akkor menedékhelyet találni, mellyet a' partok' szélvésze el nem ért. Illy menedékhely a' régiség 's művészete, melly nem csak a' tudósnak, de minden műveltnek nyítva áll. Szenvedelem nélkül jár itten barátja, mert lába régen bedölt 's újra viruló sírhalmokat tapos, azon szent földön jár, mellyből a' jelennek terebélyes fája felnött, 's a' közös törzsöknél elfelejtve a' felekezetiséget, a' radical és tory kezet fognak. Igy megszűnik a' harcz az amerikai indusoknál, a' veres pipaszikla' közelében, mellyből a' régi monda szerint, a' törzsökök szedtek, 's a' pipa szent békejellé lett. De különben is nem hijába élte az emberi nem ifjuságát, 's négy ezred' öszve halmozott tapasztalása nem haszontalan századunknak. Nemünk' ezen ezredekről szólló oklevelei a' fenmaradott irók 's emlékek; de midön az iró mindig tulajdon

szemüvegét tolja olvasójának orrára, 's mindent egyedsége' színében mutat: akkor az emlékek, mellyeknek tömegében az individualitás elenyészik, tisztán adják koruk' szellemét és könnyítik azon közhasznú, jelenre ható, általános nézeteket a' régi világról, mellyek könyvekből olly nehezen szerezhetők. Könyvtárakat ált kell olvasnunk, míg az időszakok' szellemét megismerjük, míg az, az emlékekből hamar 's gyönyörködtetően érzékeink által értelmi ereinkhez szóll. De mi Magyarok általjában el szoktuk feledni hogy nem vagyunk tegnap szült nemzet, mint Amerika; az ifjúság' déli bábja kápráztatja szemeinket, 's a' régiekre vissza nem tekintünk, felszabadúlt rabszolgái a' diák nyelvnek, a' latint is megvetni hajlandók. De ki ne tartaná megbocsáthatónak, hogy inkább előre nézünk, mint hátra. — Illy gondolatokba merülve a' museumba menék, Berlinben, azon ország' fővárosában, mellynek utolsó honja' nyelvét írtó szolgája a' múlt század' második felében megholt.

Gyönyörü épület a' museum, Schinkel híres építész' remeke, az új kor' építményeinek könnyen legjelesebbike, mellyet lángeszü münek mindjárt eredetisége bélyegez. Nem hasonlít régi görög templomhoz, sem Palladio' müveihez, de első tekintetre azon sejdítést szüli, hogy a' müvészet' temploma. Szép ioniai oszlop-csarnoka előtt oriási gránit serleg csillog a' déli nap' sugarában, melly a' piacz' közepén, hol a' museum emelkedik, egy hatalmas szökökút gőzmozgony-hajtotta vizében számos szivárványokra oszlik; — a' szép tér a' homok-körözte Berlinben megkövesült fata morgana a' homok-pusztában. Szint' olly meglepő, mint a' museum' külseje, a' mükincsek' elrendelése benne. Az első terem nagyszerü rotunda, mellynek sárga oszlopai közt a' régi istenek' márvány alakjai állanak. Hosszú terembe jön az ember innét, mellyet két sötétlő veres porphyrt utánzó oszlopsor ékesít. Közepében

áll a' híres imádó fiú, érczből a' görög művészet' legszebb idejéből, Nagy Fridrik által 10,000 tallérért vásárolva. A' többi szobrok csoportozatokban állják körül az oszlopokat, halvány alakjaikkal ezeknek sötétlö színe előtt kimondhatatlan nagyszerü benyomást szülvén. Az istenek' teremhez egy oldalról a' mellszobrok' csarnoka, a' másikról a' császároké csatlakozik, mind a' kettő szép oszlopsorokkal. Gondolkodva jártam itt a' római császárok' mellszobrai közt, 's Tibér' alattomos arczkifejezésében, Claudius' bárgyu vonásaiban, Titus' jószivü szemeiben, Lucius Verus' keresett hajfodraiban, 's sütött göndör szakállában, Caracalla' zsiványarczában, a' régi világ' egyes személyek' lelkületétől függö gyásztörténetei előttem feléledtek, midön egyszerre Caesar' szikár, jelenetes szobra' általellenében egy új alakra akadtam, — Napoleonéra. Harmincz év mult csak a' jenai, husz a' waterlói csata óta 's már elnémult a' felekezetek' gyülölete 's a' császár' nagysága még a' berlini museumban is kivivta illendő helyét Caesarral általellenben. A' szobor-gyüjtemény alatt a' diszedények, terra cották, érczalakok, 's vésett kövek' gyüjteménye rendeltetett el; felette a' képcsarnok áll, melly bár öszve nem hasonlitható a' dresdai kincsekkel, még is szinte olly érdekes annak, ki nem csak a' művészet' csillogó virágát bámulni, de szerény bimbaját 's gyengéd csiráját is esmérni kivánja, 's azon pár-vonalt, mellyel a' művészet mindig a' nemzeti élet' áradó vagy apadó hullámit követte.

Nem messze a' museumtól az épitő academia emelkedik, melly Schinkeltől nemében egyetlen pontossággal vakolatlan téglákból épittetve, a' régiekre emlékeztető agyagból szorgalmasan égett diszitményekkel rendeltetését mindjárt gyanitatja. A' szép palota' második emeletében Schinkel lakik, a' lángeszü épitész, közel legfelségesebb művéhez, a' museumhoz. Itt láttuk milly nagy sze-

rű ezen művész' phantasiája, midőn rajzaihoz vezettettünk, mellyek terve szerint viaszfestékekkel a' museum' oszlop csarnokát ékesítendők valának. Ő maga nem volt otthon, mellének gyengesége a' cseh fördökben tartoztatta. Ezen rajzolatok a' legnagyszerübb műemlékek időnkben, a' világ 's emberi nem' történeteit megtestesítik, 's mint a' természet egészben olly jelenetesek, mint egyes csaportozatokban szépek.

Az első képen, mintegy bevezetéséül az egész képsornak, Uranosz ül a' királyi széken, körüllejtve a' csillagzatok' éjjeli tánczától. A' másik hosszú képen Saturn 's a' Titánok az előkor' sötétjébe visszavonúlnak, élesztő tüzet terjesztve; a' világ' új folyamatát elkezdi Jupiter, előtte az első világ-osztogatok a' Dioscurok; Prometheus a' föld' első lakói' számára a' tüzet elorozza. Saturn' birodalmára emlékeztetve elnyúlik az éjjeli egen a' hold fellegzet' nyája. Selene ragyogóan hajtja szekerét, élete a' Diánáiba ált-menvén vadász-alakok jelennek meg, mint az íjász' 's oroszlány' csillagalakjai. Serény égi hatalmak segítenek az éjnek sötét leple' feltárásánál, mellyből az alakok kifejlődnek, gyermekei körülte nyugosznak. A' meleg sötétben fekszik minden eredetnek csirája, a' szerelem', serkenés', 's ébresztés' különféle képében. Sokszínű élet elemei fejlődnek ki a' virradó nap eleibe menve. Egy álom, ébredéssé válik 's a' még alvó anya szeretet munkás életbe vonatik különféle alakok által, mellyek munkára 's aratásra mutatnak. Még állva, gondosan bétakartatik a' háború, mert hatása' ideje még el nem kezdődött, előtte szüz músák' vidám társaságában leheg a' béke, 's egy égi gyermek termékenyítő essöt önt a' földre. Tudomány-elemek mutatkoznak, mélységek méretnek, háborgatva jönek természet hatalmak közbe, a' szélvészek által éjmadarak rezzentetnek fel az erdőkből, ég-gyermekek ezen Saturn' országából felmaradott teremtésekkel

vívnak 's elölök megfutamodnak; mag, himpor, 's termékenyítés gondosan lehintetik a' földre, a' felegzetből hüsítő éj-harmat öntetik le, kakas hirdeti a' napot, mellyel a' gond kezdödik. Éj-teremtmények üldözései elől az anya gyermekét oltalmába veszi. Földmunkálatra mutat egy kertészpár, a' vederből reggeli harmat csörgedez a' virányra, hárfakar hirdeti reggel felhökben a' nap' keltét, harmatos búza-földekről éneklő pacsirták emelkednek; Venus, a' reggeli csillag, követi a' napot 's Erosznak jelenti földi rendeltetését, a' reggel fellegzetből a' remény' 's a' jövő nap' tiszteletének vidám képei emelödnek, a' nap' fénykörének felhözetében a' Grácziák' hirdetöji vezetik a' napisten' szent hattyúit, ki négy lován kilép a' tengerből, fényt osztandó a' világnak, vele lebegnek a' Grácziák, azt szépítendök. A' kép' ezen utólsó része csaknem egészen világ kevés alakokkal úgy hogy az ellentét' szándéka érezhető. Milly gyönyörü költészet rejtezik ezen képben 's még is gazdagabb a' harmadik. Pásztor nemzetek, csendes természet-éldeletben látszanak kezdetén; — a' reggel sybilla' tengerparti barlangja előtt a' kelet' természetének teljében magához vonja az ifju ivadékot, a' jövönek magyarázata által, mellyet levelekre jegyez föl. Durva vadász népek lépnek le az erdös hegyekből, meghatva a' sibyllinus a' költöi ihletés' magasabb kecseitől; Psyche a' músával húrokat vonnak lyrájokra a' költö' kunyhójában; a' nép részt vesz az erös ügyesség' versenyében; a' költö ifjú geniusza ihletést hangoztat ajkairól, köröztetve ifjaktól, kik szeretöen körülte foglalatoskodnak, legyeznek, forrásokkal játszanak. Itt látjuk az első merényt a' természet' szépét müvészet által megtartani, midön egy ifjú szeretője árnyát szénnel körülvonja a' sziklán. Az élet' nyarában 's delében az aratást találjuk 's öremeit; a' búzaföldön gyermekek 's nyulacskák játszanak. A' Helikon' tetején Pegasus' dobogása alól a' képzelet' forrása ered, 's ártatlan nymphák' édelgései közt lecsörgedez a' kútba, mellyből a' sze-

rencséltetett ember az ihletés' italát meríti, 's jóltevő lényektől veszi, hogy földi léte szépüljön 's az ég' sejdítései elő elvei kisérjék, kifejlődésében az előhaladás' törvényei alatt. Egy fiatal hőst az ihletés' forrása szép merész tettekre heviti; — hanga élv, ártatlan pajkosság a' phantasia' elemével. A' költészet' patakjának leomló fátyola alatt a' föld' mély gyomrában feltünnek a' párkák, mellyek a' földi élet' törvényei felett kérlelhetetlenül őrködnek. — A' költői lépel nekik is nyájasabb alakot kölcsönöz; emberszerető nemtők játszanak körülök, boldog lények a' szépség' elemében úszva 's azt másoknak osztogatva. A' távolban az erdő' hangája, megilletik a' szárnyas lónak őrülve; a' szép özönt jóltevő nymphák kútba öntik, honnét egy fiatal költő merit; meglepve közelit egy törvényhozó a' szép forráshoz, melly őt is hüsitendi. Ezt követi az emberiség' ősze 's estéje; a' müvész' mühelye régi emlékekhez csatlakozik; müvészi kéz által ered a' szobor, a' geniusz' befolyása alatt, kellemesen vezet maga a' természet diszitményekre, az acanthus körülfonja a' corinthi oszlopfő' formáját; a' mühelyben segédek 's tanitványok dolgoznak. A' szünet' ünnepe a' tél' kezdetét már a' tüzhely házi langját megkivánja; az anya melengeti a' tüz' fényének őrülő gyermekét. Győzedelmesen térnek vissza a' hősök, az öregség a' músák' szép táncza által mulattatik, mellyek estragyogásban 's holdfényben az öregséget meglátogatják. A' képnek hidegebb 's sötétebb árnyéklatai mind inkább 's inkább éreztetik az éj 's tél' közeledését; gondokba merülve néz Psyche a' bölcs' házából kedvencze felé, ki magas sziklaszékről az éjjeli eget vizsgálja, 's a' csillagzatok' lejtéseit kutatja. Luna lelép a' tenger felé; egy ősz elmerül az elem' szemlélgetésében, melly áradva jö eleibe; a' merész hajós magával viszi a' muzsa' köszöntését, 's kievez a' távol holdvilágitotta tengerbe. — 'S igy el van végezve a' körfutás, a' reggelből éj, kikeletből tél, pásztorból kereskedő lett, 's azért az utólsó táblán a' bú ké-

peztetik egy sírhalom körül, melly felett új reggel emelkedik. — Ez azon nagy költészet' tartalma, mellyet Schinkel, Fichtének egykor legkedvesebb tanitványa, a' museum' képdiszévé terveze, 's előlegesen aquarelben kivive: ez azon compositio, melly a' müvészet' újra születésére mutat, 's régi álláspontjára visszahozza, hol eszméket alakokban fejezett ki, 's mutatja hogy a' valódi költészet 's festészetnek egy az irányok, a' philosophia.

A' museum 's Schinkel' rajzai Berlin' legköltőibb oldalai; 's ezért bővebben emlitettem; mert Berlint különben a' takarékosság 's pedant csekélyes rendszerkor bélyegezi. Az új városban az utczák olly egyenesek mint a' potsdamiak, egy pillantattal áltnézhetők, hogy mindjárt látszhassék, hová ki jár. Még alkalmatlanabb szélességök, melly tisztán tartásukat lehetetlenné teszi főkép mivel föld-alatti csatornák' hijában csak fedetlen moslékárkok húzatnak a' házak előtt, 's a' szél az egyenes utczákban semmi ellentállásra nem akadva meg nem tört erővel hajtja maga előtt a' porfelleget. Bérkocsit ritkán lát az ember, az úgy nevezett droskék' száma 120, ezek a' rendőrségtől függnek. A' mint az ember a' könnyü, nyilt, fedetlen kocsira ül, mellybe egy ló fogatott, a' kocsis hosszú orosz ködmönének széles övéből czédulát húz ki, mellyen droskéje' száma, az időjegyzet 's a' fertályóra, melly húsz perczczel számitatik, ára 7½ garas egy, — 10 két személyre ki van nyomva, 's óráján az időt megnézi, 's a' kocsizaj' végén minden óráért három czédulát ad ált számadásként a' fizető kocsikázónak. — Ezen rendszer az idegeneket zsarolástól 's csalatástól menti, 's a' rendőrségnél a' számvetés' alapját teszi, mert a' kocsis minden reggel kapja czéduláit, mennyi estve közülök hibázik, annyi fertályóra-bértől számolni tartozik. Illyféle bérkocsi leggyakrabb a' „hársfák alatt" nevü csinos utczában, melly nevét nagyszerü hársfa so-

raitól kapta, 's a' dóriai oszlopzatú brandenburgi kapu által a' Thiergarten név alatt ismeretes közkerttől választatik el. Ez távolról sem hasonlítható a' bécsi Prater' nagyszerü kertalkatjaihoz, százados cserfáihoz 's buja vegetatiójához; vékony bikkfák, mellyek puszta homokból emelkednek olly csekélyesek, mint a' kis Spréa a' szőke Duna mellett; csak hogy a' Spréát Berlin mellett vitorlás hajók elevenitik, mellyek Dunánk' büszke hátán még eddig meg nem jelentek. —

A' franczia herczegek' tiszteletére seregszemle tartatott. Már jókor reggel kimentünk a' fövény fenyérre, melly a' várost körülveszi, droske bér-'s úri kocsi egymást érte, kutyák tejet vontak taligákban a' város felé, porfellegek közt mentek ki az örsereg-ezredek, előttök utánok egész Berlin. A' szemlét leirni haszontalan, minden katona ünnepélyek hasonlítanak egymáshoz, csak részletei különböznek. Nálunk a' zászlók' víg lobogása, a' muzsika' szédítő hangja, a' sereg' gyors mozdulata, a' segédnökök' iramlása élénk 's víg képpé változtatják a' seregek' békes gyakorlatát; de itt szótlan léptettek, hallgattak, bevonva vitettek előre a' zászlók, az egész szomorúan unalmas volt. De lelkületére nézve is nagyon különbözik a' porosz sereg a' miénktől, a' tisztek közt nincs azon testületi szellem, melly nálunk annyira uralkodik, mert ritkábban nőtelenek, feleségeik által különböző körökbe vonatnak, hol egymással öszve nem akadnak olly könnyen. De a' közkatonaság is különbözik a' miénktől, müveltsége által, minek jeléül a' museum mindennap közkatonákkal telve volt, kik itt a' művészet' remekeit csodálták, mig a' franczia seregek' jelenléte őket a' fővárosban nagyobb számmal öszvegyüjté.

Berlinről szólván, lehetetlen nem említeni két intézetet, nemökben egyetleneket, a' királyi vasöntőgyárt 's

az ipar-iskolát. Az első a' Spréa' partján épült, mellynek vize által a' mozgonyok' nagyobb része mozdíttatott, de bizonytalan lévén ezen erő 's a' kerek alól csapó, gőzerőmü hajtja most a' mozgonyokat. A' mühelyben a' glaibiczi Antal- 's király-hutta durva vas, részint közönséges lángkemenczékben, részént kúpkemenczékben, mellyekből az olvadt vas részenkint is kivehető, olvasztatik, 's agyaggal minden izben körültapasztott vasedényekből formákba öntetik. A' kemenczék' hengerfúvó müve 10 lóerejü gőzöny által hajtatik, melly azonkivül még két henger esztergályt, csavarfúrót 's vágó erőművet mozdit. 'S minthogy az egyik kemencze a' hideg levegővel, mint nálunk mindenütt, a' másik az új találmány szerint meleggel fúvatik, legjobban látszik milly nagy az utóbbi mód' nyeresége, mellynél két mázsa vas' olvasztására csak annyi köszén szükséges, mennyi amannak 125 fontra. — A' gyár kis tárgyak' öntésével nem bibelödik, 's minden hónapban 1000 mázsát önt, öntvényei közt legnagyobb kelete van a' vasharangoknak, mellyeknél ugyan a' tiszta érczhang hibázik, de mázsájok csak nyolcz tallérba kerül, mig az érczharangoké hatvanba. A' raktárban régiszerü díszedényeket, domború müveket, 's szobrokat láttunk, diszitményeket 's ékesitéseket, mellyeknek finomságát 's tisztaságát még semmi más országi gyárak el nem érték, 's mellyeknek okai a' vas' jósága, a' homok' könnyüsége 's a' dolgozók' ügyessége. De ezen munkák' tökélye mellett is előre látható, hogy az olcsó vas még is a' müvészetben el nem foglalhatja az érez' helyét, 's hogy nagy müvész nemes eszméjit soha illy nemtelen ásványban ki nem fejezendi, melly előbb utóbb az emésztő rozsda' martalékjává lesz. Sőt kisebb ékességeknek, nyaklánczoknak, fülbevalóknak a' vas, csak a' józan Oroszországban használtatik; máshol jobban szeretik a' drágább ezüstöt 's aranyat müvészet által nemesiteni, azért-e hogy a' vas olly sötét és fénytelen, vagy hogy illőnek

nem tartják asszonyaink, hogy azon ásvány diszesítse őket, mellyből kard készül és bilincs.

Nagyobb befolyással bir az életre az ipar-iskola, mellynek látogatására csak nehezen kaphattunk engedelmet, nehogy a' tanulók a' mutogatással sok időt veszítsenek. Egy hires német iró igy irja le, midőn a' Görögöknek hasonló intézet' felállítását ajánlja:

„Ezen csudálatos intézet minden mesterségekre terjed, mellyek fa- 's érczmunkával öszveköttetésben vannak. Czélja a' természettudományok', a' chemia 's mechanica szülte módok' 's tökélyesítések' életre hozatala, mellyek Franczia- 's Angolhon', Németország' 's Amerika' bámulandó iparmunkásságát növeszteni meg nem szünnek. 'S azért a' legjobb erőmüveknek tökéletes gyüjteménye találtatik itten, minden legujabb találmányok' mintáival, 's számos gypsz-leöntvényekkel, lenyomatokkal 's rajzókkal, az ifjú művészek' izlésinek képeztetésére, 's a' szép' érzelmének felélesztésére. Hozzá vannak csatolva az asztalos-, lakatos-érczöntö-műhelyek, valódi mesterek' igazgatása alatt, el nem felejtve a' mathematika' 's rajz' tanitói, a' tanúlók' oktatására. Mind a' mi ezen intézetből ered, úgymint fabútorok, új szerkezetü hidak 's molnák, házi eszközök 's érczszobrok, jó izlésök 's tökélyök által kitünő. De mind ez csak mellékes eredmény, a' fő, a' fiatal művészek' képeztetése, mellyek itt neveztetnek, 's tanulások' végén a' már létező intézetek' elnökével öszveköttetésbe lépnek, újakat alapitanak 's igy az ipar' tökélyesedését az ország' minden részeiben terjesztik. —

Az intézet' tanulóivá a' kézművesek' legjobb legényei választatnak. Minden tartomány' kormányzója köteleztetik kettőt esztendőként választani 's az ember biztos lehet hogy a' választás helyes, mert ha középszerü lenne a'

tanitvány, visszaküldetnék azon tisztviselő' szégyenére, ki őt Berlinbe küldötte. Az intézetben a' kormány' költségein tartatnak, sőt fizetésökből még némi takarításokat is tehetnek. A' műhelyekbeni gyakorlat, egyenlő léptekkel jár az oskolai tanulással, de ezen tanitás minden szigorúsága 's mélysége mellett, alá van vetve mindig a' kézimesterségek' szükségeinek. Lehetetlen képzelni azon ipart 's buzgóságot, mellyet ezen érdekes ifjuság, úgy szólván Poroszország kézműveseinek választmánya, ezen igazán királyi intézetben mutat.

A' mint a' tanulásnak vége lett, sokaknak közülök még szükséges eszközök is adatnak, hogy Franciahonban, Angliában, Amerikában utazhassanak, 's tulajdon szemeikkel 's nagyobb számban láthassák azon rajzokat, mintákat 's műveket, mellyeket csak leirásból ismertek, 's tanulhassák az újat. Visszajövén utazásaikból némelyek közülök visszalépnek az intézetbe, hogy annak nyereségére fordítsák azt, mit az idegeneknél tanúltak, 's csak a' hálátlanság' ezen tette után folytatják tovább pályájokat.

Terjedtebbek valánk ezen mű- 's mesterség-oskola' érintésében, mert az ember példákból könnyebben tanúl mint tanákból. Utánozzátok azért ezen példát, mellyet Némethon' intelligentiájának 's magas civilisatiójának középpontja ád, vagy ha eszközeitek e' pillanatban nem elegendők, tegyetek hasonlót kisebb mértékben, de kapcsoljatok hozzá egy hasonló intézetet azon kézművek iránt, mellyek gyapjúval, pamuttal, selyemmel foglalatoskodnak. Europa', 's az illy intézetek' emberszerető kormányai a' görögöknek kivétel nélkül jóakarói, szivesen nyujtandanak segédkezet, 's ezen pillanattól fogva látandjátok az ipart 's mechanicus mesterségeket virágzani, azon országban, mellynek felserkenése eddig csak régi urainak durva-

sága által tartóztattatott vissza. Fellépvén egyszer ezen pályára és segítve egy bölcs kormány' gondoskodásai által, műhelyeitek' ipara rövid idő múlva a' régi Európaéival versenyezend."

Igy szól Thiersch a' görögökhöz, hires munkájának: „De l'état actuel de la Gréce", második része' második czikkelyében.

VIII.

Hamburg.

A' tenger' közele egy egész darab középkort egész a' jelenig épen tartott, 's ez Hamburg. A' város' minden részlete Hanzára emlékeztet, a' német város-szabadságra, 's a' középkori patricius kevélységre; olly csekélyesen kényelmes, olly józanon száraz. Bár a' franczia forradalom 's bevétel óta már nem második kereskedőhelye Európának, institutiójit még is megtartotta, 's a' régi hanzeaticus formákban maradott 's mi csuda, ha a' külső alak is a' múlt századokra emlékeztet: a' szoros útczák 's bennök itt ott egyes fák, a' magas házak csúcsaikkal, számos ablakaikkal, régiszerű kapuikkal 's kivésett diszítményeikkel; a' csatornák, mellyek helyenként a' házakat mossák, 's az utczák' helyét egészen elfoglalják, hogy az árúk' szállitása a' raktárakból a' kikötőbe könnyitessék. Csinos a' városnak újabb-szerű része, a' Jungfernsteg, hol a' szép házak előtt fasorok övedzik az Alster' tiszta vizét, mellynek öszvegyült habjai itt kellemes tavat képeznek. Elevenebb a' kikötő, hol a' hajók százanként csinos rendetlenségben állanak, hosszú árboczokkal, öszszetekert vitorlákkal, 's a' kötelezet' szabályos hálójával, fáradozásaik után nyugodva, 's nyugalmokban is az emelitő habok által lassudan mozgatva. A' város' lerontott erősségei, mint majd mindenütt Németországban, szép kert-

alkatokká váltak, mellyeknek zölde a' házak' hosszú falsorai által elfárasztott szemet olly kedvesen mulattatja. Az ugy nevezett „hamburgi hegy" elővárosba mentünk innét, melly a' szabad várost a' közvetlen szomszédságban fekvő dán Altonától elválasztja 's a' nép' gyülhelye. Alakosok ütik itt fel sátoraikat, marionettek tánczolnak, külföldi állatok ordítnak, muzsika szól, közbe-kiáltanak a' szerencse-játékokra meghivók, Gáspártheatrum 's mülovaglás zajlik, a' nép tolong, legalsóbb osztálya kicsapongó örömmel, 's idomtalan mozgásokkal izetlenül piperézett, vastagon festett, nagy lábú, puha szivü leányokkal tánczol itt 's amott az alsóbb polgári rend, mulatásában a' jó társaság' illedelmét nevetségesen utánozza. Az egész a' Práterre emlékeztet, csak hogy a' bécsi nép' szépsége, eleven vigsága 's könnyü mozgékonysága sokkal élénkebb benyomást teszen, mint a' hamburgi hegyen a' közönséges arczvonatok 's tompa muzsikánál a' lassúdan élhetetlen tánez. Bérkocsin Altonán ált Ottenseebe mentünk innét ki, hol Klopstock el van temetve. Mint költőhöz illik, az út mellett nyugszik ő, az élők' közelében, terebélyes hársfák alatt, mellyek sirja felett vigan virúlnak, mint a' költő' emlékezete.

Másnap reggel gőzhajóra ültünk, de ellenkező szél miatt, csak délután értünk a' tengerbe, hol gyorsan előre haladva, estve felé csak alig látszott alkonyúló távolban Némethon' partja. Milly különböző alakban tünt fel előttem, a' német' élet másfél hónap alatt, ezen közép pontnélküli nemzetnél, melly mindenütt égalj összeköttetések 's viszonyok által különbözően fejlődött ki a' különböző országokban: „facies non omnibus una nec diversa tamen, qualem decet esse sororum." De található egy alapvonal az egész nemzetben, az, hogy az ideák' országában él, mi még a' vig bécsinél is a' német' fő typusza, 's még is azt

mondja L'herminier „à Vienne on ne pense pas“ *). Ezen csaknem mindenütt igaznak tartott idea, főkép onnét ered, hogy a' bécsi keveset ir, hogy ő nem hirnöke tetteinek, mint a' franczia, hogy nála a' toll nem fegyver, mint az angolnál. Nem is tudom honnét eredett azon balitélet, hogy ki irni, gondolni is tud; hiszen épen az irás az, mi a' forró gondolatot jegével megfagyasztja, mi az élőt koporsóba zárja, mint a' test a' lelket. A' szó a' gondolat' teste 's lebilincseli azt, melly szabad mint az ég, 's lehet-e fájdalmasabb érzet, mint midőn az égi gondolat púposan sántit elönkbe, vagy csörgő lánczot hordszol maga után 's piszkos foltok fedezik. De legjobb esetben is a' szó 's gondolat ellenségek maradnak, 's harczaikból csak ritkán születik a' mesteri mű, mint a' csendes béke a' fegyverek' zajából. A' szó letörli a' gondolat' lepkeszárnyairól az aranyport, elemészti leggyöngédebb illatát, gyengiti legóriásibb erejét, 's ha szépségét meghagyja, jóságát elrabolja. A' gondolatnak csak egy fia van, a' tett, a' szó csak mostoha gyermeke; de néha még is elrabolja amannak gazdag örökségét, mint midőn Göthéből nagy férfi helyett nagy iró lett. Érezte ezt Byron, ezen tettekre vágyó Titán, 's ki lehetne olly durva, kiben szánakozást ne gerjesztene ő, mikor az életbe ki nem törhető szenvedélyei' belső vitájában felkiált: Actions, actions said Demosthenes, actions, actions I say, and not writing, least at all rhyme“ **).

Szász-országban, a' reformatió' honában, most egy szükmellű aljas szellem uralkodik a' népnél, melly constitutionalismus által palástoltatik, de mindekkoráig bizo-

*) Bécsben nem gondolkoznak.

**) Tetteket, tetteket, monda Demosthenes, tetteket, tetteket, mondom én, 's nem irni; legkevésbbé pedig rímeket.

nyos, hogy két kamara-rendszerök csak annyiban volt hasznos, mennyiben a' nép látja, milly nehéz országot közmegelégedésre kormányozni.

Szerencsésebb e' tekintetben a' porosz nép, mellynek példája mutatja azoknak fonákságát, kik az egész világot egy minta szerint szeretnék elrendelni, bár látják milly sokszinü ruhában jelen meg a' természet, mindenütt különbözően, bár látják, hogy az egyformaság halál. — Porosz-országnak constitutiója nincs, de van két erősebb institutiója, melly a' népbe mélyen béhat, 's a' jólétet biztositja. Az első a' népiskolák, mellyek a' legalsóbb rendekig világot 's tudományt terjesztnek, miután az egész birodalomban a' kényszeritett robot-megváltás által a' haszonbérlő parasztból valódi birtokos lett, 's igy benne 's a' polgárban, ki a' híres városrendszer szerint maga választja felsőségét 's általa maga kormányozza magát, önérzés gerjesztetett. A' másik a' Landwehr, a' kivétel nélküli katonáskodás három évre, melly az egész nemzetnek nemesebb 's férfiasabb tartást adott, 's katona és polgár közt azon rettenetes hézagot elenyésztette, melly szerencsétlen helyzetekben 's időszakokban a' katonából hontalan rabszolgákat, 's a' polgárok' rémképeit alkothatja.

Igy elmélkedém a' haboktól ringatva, míg a' tengerkórság félbeszakasztá gondolatimat, 's a' legprózaiabb módon érezteté velem Neptun' hatalmát. —

VIII.

Angolhon.

Europának e' pillanatban legérdekesebb pontja Angolhon. Oda néz minden politikai felekezet' vezére, mint mágnestőre a' kormányos, 's Peel' vagy O'Connell' szavára egész világrész fülel, míg más óldalról angol szokás 's társalkodási csin, csaknem minden nemzethez utat tört magának, 's a' Westend' társas körei azon fokra hágtak, mellyen a' forradalom előtt a' franczia udvar állt, önkényes törvényhozója azon szabályoknak, mellyek Europa' minden müvelt társas köreiben szentül tartatnak. — Hogy veszthették el a' franczíák ezen felsőbbségöket, hogy mehetett által a' társasági formák' királyi pálczája az angolokhoz, kiknél a' radicalismus naponként terjed, míg a' ruha- 's divat-istenek még mindig a' Seine' partjáról parancsolgatnak a' világnak? Ezen kérdés' magasabb szempontbóli viszgálatánál mindjárt szembe tünik, hogy méltóság a' világ' történetei' minden időszakában mélyebben hatott, mint a' csillámló ész' mozgékonysága, 's azért ezredek óta e' volt a' jó nevelésnek megismértető jele. — Ezredek óta le akarta dönteni királyi székéről a' csillogó lángész, de méltóság megmaradott az emberi dolgok' igazgatója, szük társas körökben, mint világtörténetek' tágas mezején, sőt a' müvészetben is. A' legrégibb szobrok a' görög szobrászat' szép idejében is a' legszebb müvekkel egyformán vonták magokra a'

figyelmet, minden feszességök 's tökélytelenségök mellett, 's még a' császáridőkben is meg ismertetett bennök az isteni. Csak addig maradott Athén Görögh' vezetője, mig müveinek fő bélyege csendes méltóság, 's a' lélek' szenvedély nélküli béke volt. A' peloponnesi háború változtatá ezt. „Érzekiség 's szenvedélyesség léptek egy részről, a' másikról az ész' 's szó' sophistikai kimüvelése, a' régi időknek erős, 's megállapodott érzelmektől vezérlett gondolkozás-módja' helyébe, a' régi nemzeti elvek' korlátjai lerontattak, 's köz életben mint müvészetben élvezetvágy, 's az érzelmek' erősebb megindításának szüksége jelent meg. Lelke' általható erejével uralkodott olympi Perikles' helyét a' néphizelkedők' fajtája foglalta el, Kleon 's követői. A' privát életben nöttön nött a' hetaerek' befolyása. Euripides' indítóbb 's borzasztóbb modorja a' tragoediában mind inkább megnyeré a' nagy közönség' izlését, 's a' lyrika az új zabolátlan 's pompás dithyrambusba ment által, mellynek mesterei a' szigorúbbaktól a' hangászatnak, 's annak ethikus characterének rontóiként tekintettek. A' régi szónoklat a' szó' symmetriáján alapult 's a' legbékésebb szavallást kivánta, most szenvedélyes 's pathetikus szónoklat jelent meg. Különös megjegyzést érdemel még a' mindig növekedő szabadság 's tüz az indúlatok' kifejezésében. Perikles megtartá még arcza' szilárd tartását, a' csendes járást, semmi szónoki indulatnál rendetlenségbe nem jutó redözetét ruhájának, 's szava' egyforma hangját. Kleon által szokottabbak lettek az indúlatos 's szabad mozgások, a' régi szónokok' eukosmiája eltünt. De Athén' elsősége' helyébe Spárta lépett, hol Xenophon szerint az ifjú' szeme olly keveset mozdúl mint az érczszoboré." Így irja le a' hires Müller Ottfried Görögországnak a' peloponnesi háború utáni állapotját, 's vele együtt talán Europa' mostani állását. Franczia-ország csak addig volt a' társalkodási csín' előképe, mig az etiquette a' franczia szellem' mozgékonyságát egész a' túl-

ságig bilincsekben tartá. Elevenebb 's ragyogóbb színekben áll most előttünk franczia élet, 's franczia litteratura, de az angol' csendes méltósága már régen kifogott rajta, mint a' szilárd akarat a' mozgékony észen. Parancsolj magadnak, 's másoknak ura vagy; ez főtörvény a' társas életben is, 's azért nélkülözhetlen a' Gentleman' ideájánál a' függetlenség másoktól, függetlenség szokásoktól, indulatoktól, szenvedélyektől, mellyeknek nyoma az arczat mindig megjegyzi; mert akaratlanúl is szól minden mozdulatunk, minden tagjárásunk, czélzatlanul is mindig szellemi életet mutatunk. Ezen akaratlan előadás' szabályozása vólt a' görög nevelés' fő feladatja; azt tarták ők, hogy a' megszokás külső méltósághoz 's nemes illedelemhez, a' kedélyt is a' bölcs, szép, 's jó felé fordítandja. — Ez emeli a' keleti nemzeteket az europaiak felébe, mit herczeg Pückler-Muskau érint 's Lamartine olly gyönörüen charakterizál. „Előítéletnélküli szem előtt, így szól ő, az arab, török, indiai 's persa szokások' nemessége, illedelme, 's komoly kecse a' mieinkkel összehasonlíthatatlan. Rajtunk látszik, hogy új nemzetek vagyunk, mellyek alig léptek ki a' durva élhetetlen, tökéletlen polgárosodásból, rajtok meg lehet ismerni a' jó ház' gyermekeit, nemzeteken, mellyek régi bölcseséget 's erényt örökül kaptak. Nemességök, melly nem más eredeti erények' örökségénél, homlokaikra irott, 's minden szokásaikat bélyegzi. Pór nálok nem létezik." E' tünemény' okainak fejtegetésébe Lamartine nem ereszkedik, — talán az a' legfőbb, hogy keletben a' vallás még mindig a' köz 's társas élet' talpköve és zabolája, mig nálunk, hitetlen század' gyermekeinél, érzelmeinknek megszakadottsága külsőnkre is hat. Megjegyzésre méltó legalább minden esetre, hogy Europa' legvallásosabb nemzeteinél, az angolok és spanyoloknál, legtöbb illedelem 's társasági csín uralkodik. —

IX.

Angolhon.

(Folytatás.)

Az első benyomás, mellyet Angolhon reám tett, nyomasztó volt: a' halvány ég, a' köszénfüst, a' piszkos Themse, melly apadatkor csekély folyam, áradva tengeröböl, ahhoz London' végtelen útczái, ezen háztömkeleg, a' kocsik' sokasága, a' tolongó nép, most sebesen előre nyomúlva a' Cityben 's a' Stranden, most kényelmesen járdalva a' négyszeg Squarek körül, mellyek' közepében szobrok fejérlenek, terebélyes fák' zöldjétől körözve, 's vas rostély által a' piacztól elkülönözve, most azon négy kertekben mulatva, mellyek a' világváros' zajával olly békés ellentétet formálnak; — valóban ez elég volt, egy tapasztalatlan magyar fő' elkábítására. Olly idegennek látszott itt minden előttem, olly keveset öszvehangzónak mind avval, mit eddig láttam, hogy egészlen más világban találtam magamat. Azután a' szótalan ebédek az evőházakban, az iszonyu nagyságú ujságlapok, mellyeket órákig a' legnagyobb pontossággal végtől végig olvasgattam, a' játékszinek, mellyekben több darab éjfélig 's tovább is adatik elő, a' parliament, melly éjjel tanácskozik, hol a' követek, kényök szerint öltözve, fedett fővel nyújtóznak; — az itélőszékek' nyilvánossága, a' szóbeli védelem, a' prókátorok és bírák' hajporos parókái, a' lovagló házas püspökök, mind ez olly erősen meglepett, bár köny-

vekből régen esmértem, 's olly váratlan érzelményeket 's gondolatokat támasztott bennem, hogy első hétben mintegy lázban éltem. Ollyan azomban az ember, — csak hamar hozzá szoktam mind ezekhez; — a' szótlan ebéd jó volt, 's a' szolgálat még pontosabb, mint hol zaj a' tálnokokat elkábítja, — a' nagy újságokban megtanúltam az érdekes czikkelyeket első pillanatra felkeresni, — ha a' játékszín untatott, a' másik darab előtt haza mentem, — örültem, hogy sok követ olly kényelmesen nyújtózik a' parliamentben, 's hatszáz közt nem mindegyik hosszú beszédekkel időt pazarol, — szóbeli védelem, mint láttam rövidebb, 's szintolly hatékony mint az esztendőkig tartó replikázás, — 's hogy a' hajporos parókák alatt éles ész 's igazságszeretet lakik, abban talán az itélőszékek' kivételnélküli nyilvánosságának is némelly része vagyon; — a' mi végre a' lovagló házas püspököket illeti, azokat, megvallom, mindig szívesebben láttam nappal családjaikkal a' Hyde Parkban, mint éjjel a' lordok házában.

Három hétig mulattam csak a' világváros' zajában, hol a' mindennapi is nagyszerűsége 's tökélye által érdekes, azután tovább mentem. Portsmouthban az arsenal' műhelyeiben Angolhon' ijjesztő tengeri hatalmának bölcsőjét csudáltam; itt kovácsolja Albion Neptun' szigonyát, mellyel a' tengereket uralja. Innét fél óra alatt Wight' szigetébe tett által a' gőzös, hol a' gyönyörű tájék Armida' bájkertjébe, vagy a' boldogok' békes szigeteibe varázsolja a' látogatót. Ellentételül Oxford a' középkornak egy meg kövesült darabja gyanánt bényúlik a' jelenbe, repkény-övedzte góth tornyaival, hegy-ives, festett ablakú templomaival, 's megmohosúlt penészes nevelési rendszerével. — Oxfordhoz közel esik Blenheim, Marlborough herczegek' lakja, hol Angolhon' egyik leghájolóbb parkjában a' híres Churchill' utódja adósságai miatt bírói zár alatt él.

Beh sokszor jut eszébe az embernek külföldön, a' kedves haza! A' legsötétebb előkornak tanúja, Salisbury' fenyére, hol a' mesés Stonehenge' óriási sziklaköre a' Celták' vallásáról szól, kik most csaknem egészen a' nemzetek' sorából eltüntek. Halmok emelődnek körüskörül, millyenek közép Ázsia' fennsikjától (Hochebene) kezdve, Orosz- 's 's Magyar-országon keresztül Europa' nyugoti széleig terjednek, óriási mutatói azon útnak, mellyen a' népek keletről nyugot felé torlódtak, torlatokkal a' római világbirodalmat öszvezúzván. Szorgalmazott gyönyörű kert gyanánt terül a' vidék Bathtól, Bristolon ált Birmingham felé, hol az ember a' gépelyek' országába lép 's a' gyárkerületbe. Angolhon itt más szint ölt magára; a' zöld rétek, terebélyes fák 's csendes falusi lakok helyett, mellyek rózsák közül fejérlenek, csak felforgatott salakos földet, toronyalaku magas gőzkéményeket, füstbe burkolt sötét gyárakat lát az ember, mozgonyok zúgnak, 's gyermekek forgolódnak körültök, 's két forintot p. p. kapván legalább hetenként, munkájokért magok tartják ki magokat, 's ha a' gyermekség' vidor örömeit nem is izelhetik, legalább jó eleve szoknak a' függetlenséghez 's komoly gondhoz. Miután Birminghamból még Warwickba kirándultunk 's az angol aristocratiának egyik legjelesebb kastélyát 's kertjét csudáltuk, mellyben a' legfinomabb izléssel százados gazdagság párosúl, Angolhont elhagyván, Walesbe mentünk, ezen a' természettől minden bájaival bőven megajándékozott tartományba, melly nemzetiségét az angolok' százados törekedései ellen is, bár századok óta Angolhonhoz csatolva, mind eddig épen megtartotta. Angol élet még mindig el nem törleszthető a' régi szokásokat, angol nyelv, literatúrája' minden kincsei mellett, el nem némithatta a' gaël beszédet, 's bár I-ső Eduard 500 költőt egyszerre levágatott, hogy a' nemzetet a' régi időkre emlékeztetve, forrásba ne hozzák, még most is minden pitvarban a' hárfa áll, mellyen a' vándor dalnok énekeit han-

goztatja. Nehány gyönyörü' napokat töltöttünk ezen érdekes tartomány' éjszaki részeiben, 's igy Chesteren ált Liverpoolba mentünk, Europa' második fökikötöjébe, hova a' világ' minden kincsei öszvegyülnek, 's a' pénz uralkodik, korlátlanúl. Villámsebességgel dörge innét vas úton a' gőzkocsi Manchesterbe egyenes vonalban, folyók felett hidakon, hegyeken ált keresztültört barlangokban sietve, szélvészszel versenyt futva, mintegy szikra-okádó füstös sárkány negyven kocsit magával rántván. — Cumberland' ezen földmüvelő 's marhatenyésztő megyének szép tavait látogattuk még meg, mellyeknek partjai Coleridge' Wordsworth' és Southey', a' tó-iskola' (nem mint az Athenæum németből fordítá a' tengeriskola) énekeit viszhangozzák, 's igy Whitehavenbe hajóra ültünk, azon városban, mellynek köszénbányái, már messze a' tenger' feneke alá haladtak, úgy hogy csendes időben a' hajókhoz a' bányászok' tengeralatti éneke felhangzik, kik ismét fejök felől szélvészkor a' habok' morajját, 's a' küzdő hajósok' veszedelemlövéseit hallják. Angolhon' felét jártuk igy le, 's a' lakosokat mindenütt gazdagoknak, szabadoknak, boldogoknak találtuk. — Mi tehette őket azokká? — Némelyek azt felelik, a' köszén; miután azonban Irlandot láttam, meggyőződtem, hogy nem a' köszén. —

X.

Irland.

Ismeretes, hogy Siberia' hósivatagjai közt a' vándornak mindig valami sötét foltra kell szegezni szemét, hogy a' világosság meg ne vakítsa; illy sötét folt a' gyönyörű Britanniában Irland, Angolhon' ezen kiegészítő ellenképe, ezen árnyék, melly a' képnek kerekdedségét megadja, ezen ország, melly szerencsétlenségével szinte azt tanítja, mit Angolhon' boldogsága. Az ir nép szorgalmatos, ügyes, pénzt nem pazarló, — Manchester' 's Liverpool' gyárai, mellyekben a' dolgozók' két harmada ir, bizonyítják. Az ir föld termékenyebb az angolnál, fekvése szerencsésebb, mert közelebb esik Amerikához, partjai mindenütt természetes kikötőket formálnak, általellenben fekszik Whitehaven, kőszénbányáival. — A' természet' áldásában bőven osztozott a' zöldsziget, melly még is a' nyomorúság' legalsóbb fokán áll. Már a' szép Dublinban, félmeztelen alakok, mellyek a' legpompásabb útczákban is láthatók, sértik a' bámuló idegen' szemét, 's a' mint tovább megyen az ember, mindig szomorúbb jeleneteket lát, kunyhókat, mellyeknél hazánkban a' nyomorúlt czigánykunyhók sem rosszabbak, éhező népséget, nemzetet, mellynek negyedrésze koldus. — 'S ezen nemzet a' természettől szerencsésebb sorsra rendeltetett, mert eleven vidorsága a' legnagyobb inségben, könnyü fogalmu természetes esze, beszé-

des jószivűsége, az angol által is megismertetik, 's ha ez néki szemére veti könnyelműségét, elfelejti, hogy csak Angolhon' szerencsétlenségére lehetne Irland komolyabb, mert csak a' könnyelműség felejtheti el a' százados sérelmeket. 'S mi tehette az egyik testvérországot olly szerencsétlenné, míg a' másik olly virágzó? ezt kérdezi, ki, bár kevés időre is, mind a' kettőt látta, 's a' különbséget, melly köztök létezik. Toryk kormányzák századok óta, de lehetetlen, hogy annyi egymást felváltó helytartók közt, egy sem találkozott vólna, ki minden személyétől kitelhető módon, az ország' javát előmozditani nem törekedett vólna. Ezen törekedések' haszontalanságát látván, lehetetlen a' gondolatot elnellőzni, hogy az elv, mellyből minden tory helytartó kiindúlt, hibás vólt. Ezen elv pedig, melly Irland' számtalan százados sérelmeinek csiráit magában rejti, ezen pandóra-szelencze, mellyből még a' remény' szelid sugára is eltávozott, az vólt, hogy vallászkülönbség irányzá az igazgatást. Az alkirályok nem vóltak soha az ország' kormányzói, hanem csak egy felekezet' fejei; csak az angol eredetü egy millió protestansok voltak védenczeik, hat millió pápista elnyomatott. — A' törvény nem egyformán védte az egész nemzetet. Hivatalt nem viselhetett, ki a' protestans esküt le nem tette, a' pápista csaknem a' múlt század' végeig még prókátor sem lehetett. Mi csuda hát, ha a' népet bizodalmatlanság fogta el a' biró iránt, 's azon hiedelemben, hogy igazságot, hogy pártfogást sehol sem nyerend, maga szolgáltatá ki magának azt, 's meggyilkolta sértőjét; hogy hűját pálinkába fulasztotta, hogy ingerült állapotjában a' legkisebb sértés miatt is egymásba kapott, hogy protestans földes-urának kedvetlenül fizette a' haszonbért, 's ettől első alkalommal a' bérlett földről elhajtatva, mindig lejebb, 's lejebb sülyedett. Büszkén néze le akkor az angol a' szerencsétlenre, 's reá üté a' megvetés' bélyegét; sőt még most is azt hiszi, hogy az ir nem

képes magát kormányozni, hogy még most sem bírja el az angol szabadságot! És ezt mondja ő azon népről, mellynek százezerjei közt, a' hires clarei választáskor, melly O'Connellt legelőször parliamentbe küldé, három napig az indulatok' legnagyobb viharában részeg nem találtatott, kicsapongás nem történt. Sőt az utolsó választás is Dublinban, Europa' legnyomorúltabb népsége közt, midőn O'Connell' elválasztása csak egy hajszálon függött, a' legnagyobb renddel ment végbe: míg a' londoni választók dorongokkal kezdték az ellenféllel többségöket éreztetni. Illyen példák többet bizonyítanak mint sok könyvek, mások közt azt is, hogy a' szellemi erő még a' megrögzöttebb szokást is legyőzi, 's hogy Irland' rongyos lakosai, épen nem rosszabbak Angolhon' gazdag kereskedőinél. Egy franczia barátom, ki Irlandot Aeolus' barlangjához hasonlítá, mellyben O'Connell' erős keze alatt azon szélvészek zárva tartatnak, mellyek megszabadúlva Európát keresztül-rombolandják, azon erős meggyőződésben volt, hogy a' gondviselés csak azért hagyta Irlandot olly soká sínlődni, hogy a' világ rettentő példában lássa, milly szerencsétlenséget okozzon a' törvény, melly nem minden lakost egyforma pártfogásába fogta, 's hogy a' legnagyobb érdem is csak meddő föld, míg azt a' vallás vagy születés meg nem trágyázza. — Discite justitiam moniti! —

De még is azt hiszik sokan, hogy materialis jólét, 's némi nevelés, elégségesek a' nemzetek' boldogságára, 's elfelejtik, hogy Chinában a' tudományok mélyebben hatottak a' legalsóbb osztályokig, mint nálunk, hogy ipar, csatornák, utak, óriási viszonyokban, századok óta meg haladják az europaiakat, 's még is a' nép megkövesült, 's élete elfogyott, 's mumiává száradott. Még közelebbi példa, melly a' materialis jólét' 's felületes felvilágosodás' elégtelenségét bizonyítja, a' zsidó nemzet, melly nyomott állapotja mellett is, mindenütt a' legsze-

gényebb néposztály felett áll; koldus, vagy írni 's számolni nem tudó, közte ritkaság, az ipart a' pénzkeresést, 's materialis emelkedést meg nem törhette a' nyomás, de a' nemzet' lelkületét lealacsonyítá. Morális engedélyek nélkül a' materiális jólét haszontalan. —

XI.

Irland.

(Folytatás.)

Dublinban nem soká mulattam, az ország inkább érdekelt, mint a' város, bár ez is széles útczáival, mellyek közt a' nagyszerü Sackville Street, Nelson' doriai emlékoszlopával kitünik, szép hidjával a' Liffeyen ált, görög ízlésben emelt köz épületeivel, nagy piaczaival, 's a' lakosok' élénk, gondolatlan mozgékonyságával délszaki égaljra emlékeztetve, erősen különbözik az angol városok' komolyabb 's csendesebb külsejétől. A' harsány kiabálás, a' rongyokban jó kedvü pórnép, 's a' tisztátlanság valóban pillanatokra Nápolyba varázsoltak, de a' középületeknek hyperboreus esőzésektől megfeketült oszlopzatjai, 's a' némberek' angol szépsége, csak hamar emlékeztetett vissza Irland' nedves éghajlatára, melly a' gyepnek 's némber arczuak olly élénk 's ifjonti kinézést ád, mig a' görög oszlopok' összehangzását fekete foltokkal elrontja. A' csatornán túl csak a' góth épület' phantasticus gazdagsága egyezik meg az égaljjal.

Első kirándulásunk délfelé volt irányozva, Wicklow' regényes megyéjébe, mellynek bájvidéke egész Britanniában hires, mióta Avoca' völgyét Moore Tamás egy szép dallal dicsöité. A' szünetlen eső' ezüst fátyola eltakarta elölünk a' távolabb kinézéseket, de nem takarhatá a' la-

kosok' sajnálásra méltó állapotját. Csak kétszer derült ki az ég, midőn Lord Powerscourt' szép parkjában mulattunk, 's midőn Seven Churches nyomorúlt faluban a' régi Glendalough' romjain sétáltunk. Magas szikláktúl körülvett sötét tó' végén állnak itt hét templomok' maradványai, a' sürü repkény közt alig haladhat előre az ember' lába, a' romok közé, mellyek' legnagyobbika körül régi temető terül, egy régi ir királyi nemzetség' temetője. Közel hozzá találtatik egy azon Irlandnak sajátos kerék tornyai közül, melly 100 lábnál magasabb, néhány öllel a' föld felett emelt ajtóval, négy égsark felé irányzott ablakokkal, a' legrégibb idők' emléke, hasonló azokhoz, mellyekről az utazók Persiában emlékeznek, 's bizonysága azon népregének, melly az íreket Ázsia' közepéből származtatja.

Kedvezőbb volt az idő Irland' éjszaki részében, melly annál inkább érdekelt, mennél ritkábban látogattatik idegenektől. 'S még is ritka a' tengerpart, melly a' látogatást annyira megérdemlené, mint Antrim 's Derry megyékben, hol a' sötét basalt formatio' merész phantasticus sziklái a' dühös tengertől csapkodtatnak. A' hires Giants Canseway volt kirándulásunk fő czélja, azon basalt alkatu sziklasor, mellynek szabályszerüsége a' regét eredteté, hogy az óriások, Irland' első lakói, oszlopokból gyalog útat épitettek tengeren ált a' közel Skócziába, de munkaközben a' bévándorlott írektől meggyőzetve, kiirtattak. — Utunk a' Boynei csatatéren, az ir Mohácson ált vitt, hol a' Stuart házhoz hív írek meggyőzettek, azután Droghedán, 's Belfaston ált, Ballyecastlebe, hol a' basalt-oszlopok kezdődnek. A' vidék mindenütt szép, mivelt, a' városokban sok egyenruhás katona tünik szembe, mitől Angolhonban egészen elszoktunk; a' törvény' mostohasága, 's a' szabadság' hiánya szuronyokat tesz nélkülözhetlenekké. A' postakocsin a' legkülönbözőbb emberekkel akadtunk öszve, most vastag anglikánussal, ki az írt, vallása

miatt kárhoztatá, sőt neveltetését is lehetetlennek állitá, melly t. i. bibliaolvasáson nem gyökereztetik; mint az angol; most sötéten villogó szemű repealerrel, ki hazája' szerencsétlenségét mélyen érezve erősen O'Connellel tart, bár hibáit ismeri. Ezen izgató, igy szóla, időnk Mirabeauja, merészsége 's erkölcstelensége nélkül, sőt külsejében is hasonlit a' nagy forradalmi férfihoz az érzéki száj 's erős nyakszirt. De el sem titkolhatá hogy az O'Connell által annyira követett testületi rendszer meg nem szüntetheti Irland' békétlen, törvénykivüli állását, százados nyomorúság egyszerre meg nem szünik, 's ha meg is szünnék, el nem felejtetik. — Larne megett, hol a' gyönyörü út kezdődik, mellyet a' parliament temérdek költséggel a' sziklaparton Londonderryig épitetett, hogy akkori pillanatban az éhenhalóknak munkát 's kenyeret, a' kereskedésnek állandóúl közlekedést szerezzen, egy orangistikus nyugalmazott ezredes szegődött hozzánk, ki O'Connellt minden repealerekkel együtt, mint hüteleneket a' towerbe záratni kivánta, mert a' köz nyugalomnak beszédekkeli háboritása, 's a' felekezetesség' támasztása, melly annyira ment, hogy az egész szigetben nincs ember, ki neutralis maradhatna, legalább is illyen büntetést érdemel, itélete szerint. 'S a' mint igy declamált, észre sem vette, hogy az út mellett nedves sziklaüregekben, ablak, ajtó, 's kémény nélkül, vadakként, emberek laktak, 's hogy az ólakhoz mint házakhoz hasonlóbb kunyhók sokkal erősebben izgatnak mint O'Connell minden beszédei.

A' mint előre haladtunk a' tenger' partján', hol a' basaltformátio mindig szabályosabban 's merészebben emelkedik, útitársaink elhagytak, 's a' természet' nagyszerü szépsége időt sem hagyott emlékezni a' politikai villongásról, melly a' szerencsétlen országot szélyelszaggatja. Ballycastle megett mindig vadabb a' part 's a' fekete basaltszirtek szép ellentételben állnak a' csapkodó habok'

fejér tajtékával. Különös, 's vadságában vonzó képet ád — Carrié a Rede, egy fekete szirtsziget közel a' parthoz, mellyhez könnyü kötélhid csatolja, széltől rázott, 's ingadozó, ha az ember lába tapodja, 80 lábbal a' zajgó habok felett, hol gyászhangú fejér sirályok a' tajtékot szárnyaikkal letörlik. A' part' regényessége méltó előjátéka Giants Cansewaynek, hol a' basalt legszebb 's szabályosabb alakjában lepi meg az útazót. —

Midőn e' természetcsuda' közelébe értünk, egy csoport ir vett körül szolgálatit ajánló, 's helyben talált ásványokkal meg kináló. Négyet választánk közülök, a' csólnakot evezendőket, mellyen nyugtalankodó tengeren a' szép Dunkerry barlangba úsztunk. Hatvan láb magasságra huszonhat láb széles üreg nyilik itt a' fekete sziklába, óriási kapuként, melly megett a' szirtek körülvonva zöldellő mohhal, mig alól tajtékzó habok a' barna hínárt ingatják, mind inkább öszszeszorúlnak, 's a' barlang' végét eltakarják, de a' habok' zajlása még meszsze hallik.

Innét a' Causewayt magát látogattuk, harminczezer alacsony basaltoszlop itt három tengerbe nyúló gátokat formál, a' közepső 950. láb hoszszú, a' többi kettő 500 láb. Az oszlopok különbfélék, 15 egész 36 láb magasak. 15 — 26 hüvely áltmérőjök, a' háromszegtől a' kilenczszegig változik felületök, 's olly szorosan egymáshoz ragasztvák, hogy a' késél alig fér el köztök, csoportozatjaik különös alakokat képeznek, a' mint különböző magasságra a' habok 's kiváncsi útazók által eltördeltettek, 's a' néphitben nagy szerepet játszanak. Itt van p. o. sós tenger' legközelebbi szomszédságában, egy kitört oszlop' helyén, azon édes vizforrás, mellyből éjjelenként a' lelkek, mellyeknek holt teste, ha két halott egyszerre temető felé vitetik, az ajtóhoz később ért, vizet meriteni kénytelenek, mig más lélek által fel nem váltattnak, 's ezért az

illy esetet mindég kikerülik az irek, 's ha mind a' mellett nagyobb városban a' történet két holtat a' temető előtt összszehoz, a' vérengzés atyjokfiai közt bizonyos. A' Causewayt elhagyva a' kitünő szépségü Pleaskin öbölbe evezünk, melly szabályos félkörhöz hasonló. A' sötét sziklatalap felett, mellyet tajtékzó habok körülszegzenek, zöld pázsit húzódik fel, meredek emeléssel, közel kétszáz láb magasságra, hol veres éczmézréteg felett gyönyörü basaltoszlopsor egyenesen emelkedik; szabálytalanúl fekszenek rajta fekete szirtek, mellyek felett egy hatvan láb magasságu oszloptornácz az egészet koronázza, egy fényes Amphitheatrumot. Szabálytalanabb a' kisebb Bengore Head' öble, de formái merészebbek, felhevült képzelődés itt különbféle alakokat lát, templomot 's férfit, koronás föt 's farkast, mig végre egy patkóforma öbölben a' szabályos basaltformatio végződik. Mig ebben mulattunk, a' tenger nyugtalanabb kezde lenni, 's a' habok, mellyek Amerika' partjaitól semmi akadályra nem találva, itt magasabbra torlódtak, olly különösen zajogtak, hogy mindég hozzájok lehajoltam, nem hoznak-e valami izenetet a' távol nyugotból, de nem értettem szavokat. Evezőink közül egy megértette, mert midőn a' palaczkot, mellyből távol kedveseinkért a' xeresi bort harsány kiáltással hörpentettük, nékie nyújtottuk, ő a' vallásszabadság' megnyerésére ürité, 's az ürest háromszor hármas örömriadásunk alatt a' habokba veté. —

XII.

Skóczia.

Már sokszor mutattatott meg, milly czéliránytalan Európában Amerikát utánozni; állások 's viszonyaik olly különbözők, hogy minden utánzás szerencsétlen, minden összehasonlitás béna. Mint a' természetvizsgálók' gyanitása szerint Amerika később emelkedett ki a' habokból mint az ó világ, úgy a' nemzet is, melly lakja fiatalabb. Különböző ott az egész természet' alakja, roppant hegylánczok, végetlen fátalan fütengerek, óriási folyók, — de az erdökben az ó világ' oroszlánjai 's tigrisei helyett a' kigyók' sokféle nemei csúszkálnak, a' fényes tollu madarak' zengése komor 's rekedt, fülmile 's szöllö az égáljt ki nem állják. Az élet is egészen különbözik a' mienktöl, komolyabb az és egyszerübb, férfiasabb, de nem olly mozgékony mint az europai, 's azért ritka, ki az újvilágba költözvén, vissza nem kivánkoznék. Ismeretes, hogy a' legszebb, 's legillatozóbb virágok' növését, a' legtisztátalanabb trágya mozditja elö; 's mind a' kettö együtt jár Európában. De nem is lehet félni, hogy Amerika' példája erösebben hathasson Európára, nincs Herculesünk, ki az augiasi istálót kitisztitaná, 's a' história, a' múlt, olly varázszsal bir, mellynek erejét megtörni lehetetlen. — Ezt láttam leginkább Angolhonban, hol a' nép többsége kétségen kivül conservativ, 's csak nehezen nyúl változtató kezekkel azon alkotmányhoz, bár lássa

hiányait, mellyhez olly dicső emlékezetek kötik. A' skót nép' roppant többsége ellenben reformer, az 1745-diki forradalom után megszakadott históriájok' fonala, a' Clánok' patriarchalis szerkezete elenyésztetett, a' régi Skóczia Angolhonnal egy országgá forrt öszve. A' skót érzi, hogy ez szerencséjére történt, hogy ez által jólléte növekedett, 's azért a' múlt neki csak költői dicső emlék, mellytől álthághatlan örvény elkülönzi. Innen magyarázható az is, hogy a' múlttal kevesebbet gondol, hogy nála a' regék 's népmondák lassan elenyésznek, 's a' hegyekben Ossian' énekei kihalnak. Erős ellentételben áll ez iránt a' gael Highlander, Wales' kymri lakójával, ki nyelvéhez, 's szokásaihoz híven ragaszkodik, míg az ősei' nyelvét mind inkább felejti, 's angolosodik. Könyvek 's újságok gael nyelven többé nem nyomatnak.

Skóczia' legnagyobb része a' mai idők' szinét viseli, a' Clyde' regényes partjain gyárak kalapácsolnak, az esőbe 's ködbe burkolt Glasgow Britanniának egyik fővására, gőzhajók hasitják Loch Lomond' 's a' Scott románjaiból ismeretes tavak' habjait. Az utazók, mellyek kényelmesen rajtok járkálnak, politikára ügyelnek, 's újságokra, nem a' gyönyörű tájékra 's a' regékre, mellyek hozzájok kapcsolvák. A' partokon szigonyázó angolok ülnek, a' horogra órákig mozdulatlanúl vigyázók, mert Angolhonban a' halászat szint olly tekintetben áll, mint nálunk a' vadászat. Sőt hova juthatni még kevés évek előtt merézség kivántatott, Staffa és Jóna, a' nyugoti felföld, 's a' Hebridek, Obanból könnyen meglátogathatók. Az utazás, melly még kevés esztendők előtt terhes sőt veszedelmes volt, most könnyü és kényelmes, a' nagy caledoniai csatorna összeköti az alföldet, a' felföld' legszebb 's vadabb tájékaival, Obant Juvernessel, honnét ismét két nap alatt a' postakocsi, hazánkban példátlan sebességgel, Edinburghba ér.

Edinburgh fekvése a' legszebbek közé tartozik, melyeket ismerek, 's azért Nápolylyal szeretik összehasonlítani. Én e' hasonlatosságot nem találtam, 's olly hasonlításokat nem is kedvellek, mert a' világ nem olly systematicus, hogy a' szép csak egy alakban tünhetnék fel; olly különböző az, mint a' természet maga. A' város characterekben egészen ellenkező két részekre szakad, egykor mély széles árok által egymástól elválasztottakra, melly mostani időben virágzó kertalkattá vált. A' régi város első pillanatra óriási várként terül el a' tetőkön, sötét kéményeinek' sora pártázatot alkotván, de közelebbről tekintve sem veszti el középkori kinézését. Dombon emelkedik mindjárt elől góth ízlésben a' hires Edinburghi fogház, Midlothian' szive, felette magasabb tetőn a' királyi vár, melly a' városnak minden részeit uralja, megette fénylenek a' betegház' kúpjai, 's magas tornyai, a' harmadik tetőt koronázva. Az útczák mellyek e' dombokat öszvekötik ollyanok, mint a' középkor, mellyből származnak, sötétek és magasak, festőik távolról, közelről azonban kényelmetlenek. Az új város ellenben, világos, széles, hosszú utczáival pompás hasonlatos házaival, zöld gyepes 's fasoros piaczaival az új kor bélyegét viseli, 's Berlin' unalmas egyszínűségét szerencsésen kikerülte. Fő utczája, a' Princes Street, valóban gyönyörü, legnagyobb dísze azonban a' végén domborodott hegyecske Calton Hill, mellyre az Edinburghiak szerencsés pillanatban Athén' Parthenonjának mását nemzeti emlékül fel akarták állítani, de a' költségek nem álltak a' jövedelmekkel arányban, 's nyolcz fényes oszlop gyanitatja, 's sajnáltatja az egésznek dicső lehetetlen kivitelét. Minthogy a' nagy nemzeti emlék nem sikerült, a' domb lassan kisebb emlékekkel megrakatik. Nelson' nagy doriai oszlopa, mellyen az angol zászló vigan lobog, szilárd 's erőteljes, a' gymnasium, oszlopzatával, nemes sztílben épült, szint úgy a' többi kisebb emlékek, de kicsinységök 's sokaságuk a'

nagyobbszerű benyomást elenyésztetik. Sokszor jártam Calton-Hillre, mert Edinburghra ez a' legszebb nézö pont, 's ha az ember megfordul, ott látja keskeny házsor által a' várossal összefüggni Holywod-Palotát, 's a' távolabb engerparton, merre a' Forth nagy kanyarodásokkal virágzó szántóföldek közt kigyózik, az esti naptól pirítva egy aranynyal hímzett bíborlepel, Leith fekszik, a' kikötöváros. — Legkülönösebben tünik fel azonban Edinburgh éjjel, midön a' világított ablakok 's a' sürü légszeszlámpák a' különböző magasságon fekvő várost a' mély Princesgardenből egész a' várba, ezeregyéjszakai tündér-kastélyként mutatják. — Edinburgh sokat veszitett fényéből azóta, hogy Skóczia Angolhonhoz szorosabban kapcsolódott, a' nemesség az udvarral, később a' parliamenttal, Londonba ment ált, a' kereskedő Glasgowba vonúlt, 's Edinburgh' lakosai első osztályát most a' prokátorok 's törvénytudók alkotják. Többségök vallásban puritanus, politikában tory, literatúrában classicus. A' régieket ismerik 's müvelödésöket csudálják, mert szükkeblüen csak a' végzettet látják benne, 's a' tökélyesedésnek többé alá nem vetettet, 's meg is kell vallani, hogy kényelmes egy dolog, ha minden tünemény egy röffel mérethetnék. — Más nap reggel érkeztünk után, Edinburgh' oroszlánjait akartuk látni (ismeretes, hogy minden, mi neméhen első Angolhonban „lion" ugy p. o. a' parliamentben O'Connell, a' divatvilágban lord Alvanley). Az első a' vár volt, hol sötét szobában, gyertyavilágnál, a' meghalt skót nemzetiség' ereklyéiként mutattattak a' skót korona, 's a' két királyi pálcza, a' kard, mellyet 11. Julius pápa VI-dik Jakabnak külde, egy gyönyörü nyaklánczz, 's két szép vitézkereszt; engemet azonban a' szép kinézés még inkább érdekelt. — Innét a' régi város' sötét, szoros utczáin ált Holyroodba mentünk, Stuart Mária' 's X-dik Károly' palotájaba. A' szegény szép királyné veszedelmes időben kapta kezébe a' királyi pálczát, 's terhét el nem birta.

A' skótok vallási rajoskodásban a' királyi kápolnába rohantak, a' királyné házi óltárát összetörték; még most is mutatják a' kőre festett óltárkép töredékeit, — 's Mária sem a' néphez hajolni, sem azt megbüntetni képes nem vala. Borzadva láthatja most is ezen teremek' látogatója, a' szép királyné' hálószobáját, az elhalaványodó bútorokkal, mellyeket maga himzett, a' függöny által rejtett lépcsőket, mellyeken a' boldog Rizio bejött, 's más szobában az ajtó mellett a' vérfoltot, mellyet kitisztitani nem lehetett, mert midőn Darnley a' király neje' karjai közül kifejlő énekest lassan meggyilkoltatta, a' holt test 's az ájult királyné réggelig a' zárt szobában hagyattak, 's a' vérnek elég ideje volt, a' bikkfadeszkázatba beszivódni.

Viszszamentünkben az egyetemépületet néztük, melly eredetisége miatt szembe tünik. Hátrésze Museum, 's itt a' gyüjtemények' izletes 's czélszerü felállitását gyönyörködtetve láttuk. Az oszlopos, felölről világitott terem közepét, ásvány- 's csigagyüjtemény, három sor üveges asztalokon foglalja el, az oldalokat kitömött madarak ékesitik, egész a' boltozatig, (a' fentebb felállitottakhoz karzaton közelit az ember) a' teremet kisebb szobák körözik mindenféle természeti ritkaságokkal megteltek. — A' régi Parliamentházban a' jegyzők' 's prókátorok' könyvtárai érdemlik a' látogatást, 's a' főbiróságok' szálái; legnevezetesebb köztök a' sétáló terem, hol prókátorok 's felek, itéletre várva vagy védelmet készitve fel 's alá járkálnak (azért illy előterem franczíában: salle des pas perdus) mint a' régi skót parliament' üléstereme, 's a' 16-dik század izlésének szép példája, főkép' a' padolat által ékesitve, melly tölgyfából készült, öt rend aranyzott csúcsokkal.

Vasut vitt Edinburgból Dalkeithbe, kezdetén földalatti tunnellen ált, ló nélkül a' vasut' ferdeségén villám-

sebességgel legörögve, később, hol az út hárántékos, egy lóval, melly a' nehéz 26. személylyel megrakott kocsit egy óra alatt a' tíz angol mértföldre eső Dalkeithig vitte. Eső nem engedé, hogy herczeg Buccleugh' szép parkját megnézzük, 's azért Rosslynba mentünk, hol a' gróf' kertjében egész épségében áll egy góth kápolna, mellynek jó állapotja mély bényomást okoz, keresztény templom, melly csak mint kertdiszitmény tartatik meg! Belseje különösen gazdag, a' góth oszlopok az óldalcsarnokokban hárántékosan köttetvék öszve, az első oszlop balra, tekert, jobbról az első, négyszegü, mind ez mennyire emlékezem példátlan góth épületeknél. Kit a' padolat gazdag 's finom munkája nem érdekel, annak tetszeni fog talán a' felirás rajta „Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas." Az egész kápolna phantasticus álomként áll a' Rosslyni grófok diszkertjében.

Viszszajövet a' történet egy szép skót nember mellé ültetett, 's minthogy vasuton az idő még drágább mint máshol, már néhány pillanatok után élénken folyt köztünk a' beszélgetés. Olly buzgó mint szép, nem szivelhetté ő, hogy vasárnap nem templomban hanem a' tetőkön mulattam, honnét legszebb a' kilátás, 's engem bünöst meg akart téríteni, mint ki elveivel sem ezen, sem a' más világon nem boldogúland. Miután azomban megmondtam, hogy istenem előtt, boldog szív a' legkellemesebb imádság, 's legkedvesebb tisztelet, ha legtökéletesebb teremtményeiben imádtatik, szelid pir futá el a' térítő szép halvány arczát, 's mosolyogva elhivé, hogy e' világon még is boldogúlhatok. — Csak kár hogy a' vasút olly rövid volt, — a' kocsi megállt, 's a' szép térítő eltünt.

XIII.

Holland.

Egy óra volt délután, midőn a' gőzös, mellyel Hullban Angolországot elhagytuk, Rotterdamban megérkezett; a' hárminczadosak még elég szabadályosan bántak útipogyászunkkal, de annálszigorúbb volt utileveleink' vizsgálata; — szárazföldön voltunk, 's nem Angliában. Miután sem bennünk, sem pogyászunkban semmi rendőrségelleni nem találkozott, a' vendégfogadók' megbizottjai fogtak körűl, Europa' minden nyelvén bennünket magukhoz csábitani akarván, mig a' zűrzavarban egyet közülök követvén, közel a' kikötőhez a' vendégfogadóba értünk, 's mindjárt a' kész ebédhez ültünk. A' ház tiszta volt, 's az ebéd jóizű, de még is nem ollyan mint Angolhonban, hol a' vendégfogadók paloták, 's az ebéd, bár felváltva csak husból 's halbul áll, izletesb, mint a' szárazföld' konyháinak mesterkélt csinálmányai; még a' több hónap óta nélkülözött káposzta 's zöldelék sem felejteté el velem a' tehénhus' continentalis tekintetét, 's eszembe jutott Sir Francis Head' itélete, hogy egy grosvenorsqarei macska bajuszával sem akarná érinteni. — Délután Rotterdam' nevezetességit nézegettük, a' pénzcsarnokot, hol a' gazdag kereskedők a' napnak épen legizzasztóbb óráiban délután gyűlnek öszsze a' tágas épület' forró udvarában; az arany' szomja elfojtja a' közönségest, 's a' templomokat, mellyek

körül Venus' papnéi minden ablakból kaczérkodnak. Az ördög kápolnáját templomhoz szokta ragasztani; engem, mint óságbarátot, ez a' phoenicziai hierodúlok' 's indiai bayadérek' indézetére emlékeztetett. — Különös bájt nyer Rotterdam, 's általában véve a' németalföldi városok a' széles csatornák által, mellyek mindenütt az utczákat kettéhasítják; rajtok csendesen evező nagy csólnakok, felettük széles fahidak, mellyek' közepe, a' hajók áteresztésére, emeltyűvel nyittatik; a' partokat zöldellő fasorok szegik körül, mellyek mögött csúcsos, sokablaku téglaházak vöröslenek. A' járdák, (trottoir) sőt az egész útcza, téglákkal, keskenyebb oldallal fölfelé, van kirakva. A' Főhidon Rotterdami Erasmus' egyszerű ércz szobra érdekelt leginkább, középkori hosszú kabátban, nyitott könyvvel jobbjában, mellyben figyelmezve olvasni látszik. Kedves benyomást tön reám ezen férfi' emléke, ki a' reformatio' komoly idejében nevetve tudott harczolni, mert nevetése éles volt, mint kard. És ezen hatalmas ész, időkorának egyik fénye, még is majd egészen feledésbe sűlyedt. — Ki emlékeznék, tudóson kivül, az „Encomium Moriae" elmés szerzőjéről? de ez, az elmésség' rendeltetése, legyen bár hatalmas mint a' villám, muló is mint az. Rotterdamot gyorskocsin hagytuk el, melly sem gyorsaságra, sem kényelemre az angol stagecoachokkal nem mérközhetik; utitársaink angolok voltak, kik mint igazi touristák a' szárazföldre érvén mindjárt sipkát vettek, bajszaikat meghagyák, 's gorombák kezdének lenni; — mert hazájában az angol kalapot visel, borotválkozik 's udvarias. — Delftben, a' városházánál, néhány jó régi képet néztünk-meg, innét a' templomba sietvén, mellynek küszöbén oraniai Vilmos, a' hollandi szabadság' szerzője, orgyilkoskéz által elesett. Emléke a' templomban pompás, de egyszersmind a' művészet' aljasultának, 's természettőli eltértének emléke; bélyegét hordja azon dagályos és modoros, mesterkélt és hazug korszaknak, mellyet a' mü-

vészetben Bernini, a' historiában XIV-dik Lajos személyesítnek. Négy allegoriai modoros érczszobortul körülállva, alakoltatott itt a' hös, herczegi palástjában, holtan a' pamlagon fekve, lábánál kutyája, mellynek ébersége egyszer életét megmenté. A' herczegnek egy régibb ülö fegyveres szobra, mellyen még a' müvészet' élénkebb szelleme leng, áll az emlék elött, melly compositiójára nézve, még némikép a' középkor' régibb, szép emlékire emlékeztet, hol a' halott koporsóján fekve szokott ábrázoltatni, lábaival oroszlánt és sárkányt taposva, czélzással a' szentirás' ismeretes versére: „Et ambulabis super leone et dracone." Különös, hogy a' müvészet, melly a' múmiák festéséből 's a' halottak' utánzásából vevé eredetét, elvégezvén körfutását a' byzanczi időben, ismét a' halottnak alakoltatásával, a' feszülettel, szünt meg, 's másodszor is, a' középkorban, a' síremlékekből kezdett kifejlödni, — hogy sírokban gyökerezett azon virág, mellynek illata legélénkebben diszesíti az életet. — Estve a' csatornán egy ugynevezet Trecksujtra ülénk, könnyü hajóra, laposfedelü kabinnel, mellyet hoszszú kötelen a' ló ügetve húz. A' kormányos csöndesen pipázgat a' fedélen, hidakhoz érve elóldja a' kötelet, elöre menvén a' hajón, áltveti a' hídon, 's mig alatta a' hajó sebesen elsuhan, ügyesen felfogja, 's a' födélzethez kapcsolja. Illy utazás lassú ugyan, de szép időben kimondhatatlanul kellemes, 's a' környék' characterével egészen megegyező. Messze terülö rétek közt, hol a' buján termö fü közül legelö nyájak fénylenek, és számos fasorok szabályos alakokban az egész tájékot kertté varázsolják, a' csöndes csatornán, tisztafejér mezeilakok elött mozdult lassan a' sajka; a' leszálló nap' utólsó sugárai aranyozák a' kis habocskákat, mellyek hajónk után vigan tánczolva, a' vizi növények' széles leveleit kis örvényekbe sodrák. Csend és béke nyugvék a' környéken, mig a' hajóban élénk asszonyi társaság enyelgett, 's a' Holland' szép leányinak ajkain is

tompánhangzó félnémet nyelv az egész jelenetnek egységét nem haborítá. — Itt értém legelőször a' hollandi festészek' csendképeit (Still-leben). — Gyönyörü nyári éjjel vólt, midőn Hágába értünk, melly csillámló csatornáival 's éjjeli világitásnál phantastikaibb alakban feltünő házaival Velenczére emlekeztetett. — Ezen csatornák, mellyek a' belkereskedés' főrugói, a' közlekedés főeszközei, 's a' rétek' mesterséges öntöztethetése által a' mezei gazdaság' fő előmozditói, olly hatással vannak az egész nemzeti életre, hogy a' hollandiak, nélkülök nem lehetvén, még a' forró éghajlat alatt is, Jávaszigetén letelepülvén, Batáviát hazai módra csatornákkal szeldelék keresztül, de az álló viz dögleletes kigözölgései a' gyarmat' fővárosát máig a' hollandiak' temetőjevé tették, bizonyságúl, hogy ugyan azon szabály itt boldogithat, amott öl. —

Megjegyzésre méltó, hogy Holland' characteristicus nemzetisége, 's a' némettől különböző kifejlődése, geographiai fekvésének szükséges következménye. Mint a' régi Aegyptus alkotmányával 's vallásával együtt, a' Nilus' szülöttje, ugy Holland' lelkületét a' Rajna és tenger képezték; már a' föld maga is vagy a' Rajna' ajándéka, vagy a' lakosok' fáradhatlan szorgalmának jutalma, melly a' tengert óriási gátok által századok óta visszataszitja. Ezen roppant munkálatok edzék a' hollandit szabad férfivá 's a' gátok' nyitásával berohanó tenger, fegyverül szolgált néki szabadsága' kivivására 's megtartására, Claudius Civilis óta oraniai Vilmosig. A' csatornák élénk belkereskedést ébresztének, 's a' vizet a' németalföldiek' honjává tevén, öket tengeri nemzetté idomiták, annyira, hogy már a' köztársaság' kezdetekor szembeszállhattak ismeretlen tengereken halálos ellenségeikkel, a' spanyolakkal. Bosszúvágy készté öket Keletindia' szigetei felé evezni, a' keleti kereskedés' kincsét hozták vissza, mi ujra a' nemzeti lelkület' élénk kifejlődésére különös hatással birt.

Gazdagság 's férfiasb önállás volt közvetlen következménye; de azon elszigetelés, melly a' német császárságtól elszakadt 's a' francziáktól mindig irígy szemmel nézett polgárzatban egészen természetes, annál inkább, mivel mind köztársasági alkotmánya, mind az ezen formához leginkább simuló reformatus hitvallása által a' körülfekvő monarchicus 's katholicus országoktól élesen elkülönöztetett, az europai társas élet formáival 's kellemivel nem ismérkedtetheté a' nemzetet; míg más óldalról a' lakosok' csekély száma egy egészen új alapokon nyugvó 's némettől független nemzeti élet' kifejlését művészetben 's literatúrában nem engedte meg. Úgy látszott ugyan egyidőig, hogy Németalföld, önerejére tamaszkodva 's önállásulag kifejlődve, az emberiség' vezérlésére, 's a' történetek' forgására mint anyagi mind szellemi hatalmával maradó befolyással birand; de a' tengerek' királysága, 's a' művészeti tökély csak olly sokáig tartott, meddig azon fellengés, melly a' szabadságot kivítta, 's kivívása által uj lángokban fellobogott, kisebb arányokban hasonlítható azon dicső időszakhoz, mellyben Görögország, a' persa győzelmek által felhevülve, minden tudomány' 's művészet' honjává lett. Midőn Holland később a' növekedő angol erőnek Neptun' szigonyát áltengedni kényteleníteték, 's XIV-dik Lajos' ellenséges hatalma a' kormány' 's uralkodás' centralisatióját szükségessé tevé, akkor lépett le ezen nemzet világkormányzó állásáról a' másodrangu birodalmak' sorába, 's a' hollandinak charaktere, mellyben szabadságszeretet 's nemzeti érzelem, kereskedési pontosság és csekélyes tisztaság, élhetetlenség a' társas életben 's valódi fényüzés középlik, két fővonással gazdagodott meg: megvető büszkeséggel t. i., melly sorsát nagy érdemivel meg nem egyezőnek véli, 's a' múltnak élénk visszakivánásával. De ezek egyszer'smind hátráltatják a' nemzet' haladását, mert, ki előre akar menni, annak előre is kell néznie, nem csak hátra. — Érzik ezt már a' nem-

zetben a' nemesebb férfiak, 's megismerik a' nemzeti büszkeség' kártékonyságát. — Igy egy lelkes fiatal ujságszerkesztő, néhány szavaimból ismervén élénk részvétemet érdekes nemzetén, midőn nagyobb társaságban egykor délután a' „Busch" nevü csinos szabályzott ligetben sétálgatnánk, szivem fáj — igy szólt, — ha állásunkat meggondolom; annyi szép tulajdon mellett is mindig hátramaradunk, a' könnyelmü, következetlen belga, nagy iparja által, úgyszólván magasbra emelkedett, mint a' pontos 's éretteszü hollandi, kinél sem pénz sem ész nem hiányzik; semmiképen nem szokhatunk azon gondolathoz, hogy megszüntünk már nagy nemzet lenni, 's ez főhibánk; — néha szerencsétlenség a' dicső multkor; minket legalább arany lánczaival lebilincselt." Azalatt a' ligetházhoz értünk (maison de bois) az orániai Stadthonderek villájához, melly nem nagy, hanem izletes. Chinai papiroskárpitokkal van ékesitve az első terem, a' menyaszszony' 's vőlegény ünnepmenete látszik rajtok, 's az embert egészen különböző világba teszik által. A' másik terem' falait festvények diszesitik, mellyek mesterségesen bár, de nem mesterileg domború müveket a' legnagyobb csalódásig mutatnak. Érdekesbek a' billiardszobában a' családképek, mellyek nagyrészint híres művészek' munkái, koronájok I. Károly, angol király' gyermekei, van Dyktől, — Néhány Netschert, főkép két gyermeket a' ruházat' fényének szerencsés utánzata különböztetí meg. A' hallgató Vilmos' leánya Houthoustul, okos jelentetü szép arcza miatt jeles, melly fölött fekete fátyol lebeg. A' chinai nagy terem' pompás szőnyegeí selyemből, tollakkal, papirossal 's aranynyal domboruan kihimzett madarakkal, feltünő természeti hüségök 's élénkségök által mindent felülmúlnak, mit csak eddig a' művészet' e' nemében ismértem, a' vieux-lachól készült, selyemhímzetü bútorokkal, ezek a' chinai császár ajándékai. A' királyi mezeilak' fénypontja azonban az Oranjenzaal, Henrik Fridrik kormányzó' mausoleuma, mel-

lyet neki özvegye, a' solmsi herczegnő, Amália készitett. Nagy terem ez, felülről kép által világos, mellynek közepén a' dicsőitendőnek arczképe diszlik. Holland' leghiresb két akkori festésze festé olajban a' falakat; a' bémeneti óldalon Achilles' fegyvereit kovácsolják Rubens' cyclopsai, mellyekre életduzzadt nereidek várnak; általlenben tanitványa Jordaens, Henrik Fridrik' diadalmenetét sok allegoriai alakkal festé a' 27. lábnyi magas és 24. lábnyi széles homlokfalra. A' többi kép kevésbbé jeles, de az egésznek élénk szinezete 's gazdag tömöttsége, az akkori mozgalmas időnek olly életteljes képét adják, hogy még a' borús-kedélyü ujságszerkesztő' szemei is kiderültek felette. —

Hága' gyüjteményei érdekesek; a' képcsarnok a' német-alföldi mesterek' remekeivel diszlik; a' könyvtárban a' legrégibb nyomtatványok őriztetnek. Köztük Koster' Donatusa, melly Guttenberg' zsoltárával a' régibbség iránt döntetlen vitában áll. A' rövid függönyök, mellyek a' könyveket portul óják 's nekik hasonalakuságot szereznek, különösen czélszerüknek látszanak. A' régiséggyüjtemény vésett drágakövekben gazdag, mellyek közt az ismeretes onyx, Claudius' istenitésével. Feleségével ül a' császár, diadaljeleket vivő két centaurtól vont diadalszekéren; mögötte Roma, mellette Calígula, alatta két fogoly, fölötte Victoria a' diadal-koszorúval, gyönyörü emléke a' nagyszerü romai sztylnek. E' szép követ a' mostani király báró Papstól 50,000 forinton vette' meg, egy század előtt gazdagon aranyba foglalva a' chinai császárnak ajándékul ajánltatott, fejér elefántjának mellét diszesitendő, de a' középország' fejedelmének nem tetszett a' romai császár' kincse, melly igy Európába visszakerült. — Másik gyüjtemény, (az ugynevezett Curioſitäten-Zimmer) chinai müvekvekkel diszlik, mellyek Hollandban, hol China' befolyása annyira kitünő, különös figyelemre méltók. Itt láttuk a'

hollandi faczipék eredetijét; a' kölni pipák' kicsinsége könnyen magyarázható annak, ki a' chinai opiumpipákat látta; itt láthatni könyomatokat, fametszvényeket, stereotypeket 's papirospénzt, mellyek Chinában már rég ismérve valának, mielött Europa illyekről almodott volna. De úgy látszik, még a' művészetre is nagy a' chinai befolyás; XV-dik Lajos' sima képei 's a' XVIIId. század' czikornyás épitészete chinai elemeket mutatnak. A' japani műgyüjtemény, melly fővonaliban az előbbivel megegyezik, még ritkább; különösek ezen szigetlakók' puskái, mellyeket még most is kanóczczal szokás elsütni, mert nem találtatván náluk kova, inkább élnek tökéletlenebb fegyverrel, mint hogy idegenektől, bár csekélyebb tárgy iránt is, függjenek.

Miután még gróf Steindrach és Verstolk van-Soelen' gazdag képgyüjteményit megnéztük, kik a' hollandi oskola' remekeiben hazájok' dicsőségének szintannyi emlékeit látván, nagy pénzsommákat fordítnak folyvást megszerzésökre, 's a' schweningi hires tengerfürdőhez 's annak puszta homokfekvéséhez kirándultunk volna, hol a' szomorú kilátásnak csak a' habok' különféle szinjátéka ad némi változatosságot, Hágát elhagyva, lassan Amsterdam felé eveztünk. — Leydenben a' hires egyetem' gyüjteményét látogattuk meg; régiségtára gazdag, még karthagói 's indiai emlékekben is, miket azonban az ideiglení elrakás vagy inkább felhalmozás éldelhetlenekké tesz. A' gazdag természettárban, melly hasonlag elrendezve nincs, az ásványok közt egy kis geognostikai gyüjtemény, melly Magyarország' ásványi viszonyival minket megismérkedtet, 's tudós hazánkfiának Zipsernek ajándéka, külön van felállitva: a' gyüjtemény födisze azonban, a' nagy tizenötfontos arubai tiszta aranyrögből csak kis darabka maradt meg, a' többit az egyetem a' belga háború alatt, a' királynak ajándékul küldé a' pénzverőházba. Érdekesb

még a' híres Siebold' japáni gyüjteménye, ki mint orvos, hét év alatt az europaiaktól majd egészen elzárt szigeten mindent, mi a' japáni élet-, hit-, müvészet- 's természetre nézve nevezetes, életveszély közt gyüjtött összse; mert a' gyanakodó szigetiek megtudván szandékát, egész évig fogságban tartották, mellyből csak nehezen szabadulhatott ki. Itt láttam legjobban a' japáni müvészet' szellemét; — nálok a' képzelődés korlátok közt tartatik, valamint a' chinaiaknál; idealitás hiányzik, typus uralkodik; azoknál a' rajz, ezeknél a' szinezet jobb; mindketten a' mesterségesben, és finomban sokkal felülhaladják az europaiakat. Siebold ott több rajzot franczia eredetiek szerint készitetett, igy Napoleon' arczképét is, de a' keleti 's nyugoti müvészet' alapjainak különbsége mind ezen merényletet terméketlenül hagyja, 's a' viszonhatást csak károssá teszi; csak a' nemzeti életben gyökerezett müvészet rejti magában az élet' csiráit; az idegennek ki nem száradnia lehetetlen. — Harlemben levén, a' templomban csudáltuk mennydörgő hangjait a' híres nagy orgonának, melly minden csütörtökön déltül egy óráig, isteni szolgálaton kivül, a' lakosok' hangászati kimüvelésére ünnepélyesen játszatik; a' város különben hasonló a' többi hollandi városhoz, téglaházai csinosak 's tiszták. Midőn az utczán sétálgatánk, egy ajtóra szegzett fejkötő tünt szemünkbe, 's okát kérdezvén, egy lakos megismértete azon gyöngéd, még mindig teljeserejü régi szabaditékkal, melly a' férfit, kinek gyermeke születik, hat hétig bétogatástól 's perbeidéztetéstől felmenti, nehogy beteg feleségét felüdülte előtt kedvetlenség érje, 's ezért függesztetik-ki óvásképa' fejkötő, melly a' férjnek salvus conductusa. —

Amsterdam az ország' legnagyobb városa egyetlen a' maga nemében; csatornákkal hasitott, és sorfákkal ékes utczái középlőleg az Y öble körül futván, terjedt lapos félkört képeznek. A' németalföldi vizváros azon-

ban, melly a' német Velencze nevét kapta meg, csak azon arányban áll az olasz szigetvárossal, mellyben a' mocsár a' folyóval; a' tenger' árapálya hiányzik Amsterdamnak, 's e' hiány lehetlenné teszi a' vig velenczei csatornaéletet, mert az Amstel vize, ritkán mozgatva, nyáron büdös, télen jéggel fedett; egyébbiránt is quae immota quies semper premit, illa peribunt, 's csak quae continuo sunt agitata, manent. A' házak magasbak Amsterdamban; mint a' többi németalföldi városban, azon különösséggel, hogy a' felsőbb emeletek az alsóbbaknál küljebb állnak, 's kihajlanak. A' tisztaság szülé ezen különös épitészetet, hogy a' viz és fa a' felső emeletekbe felhuzathassék, 's a' lépcsők tiszták maradjanak. Ugyan azon tisztaság lehetetlenné teszi szombaton az utczán sétálást, mert az olajjal festett házak' külseje nagy fecskendők által tetőtültalpig lemosatik akkor, mi igen csinos, de igen alkalmatlan. A' város' különösségéhez tartoznak még az ugy nevezett sleetsek, rúd nélküli nagy szánok, kocsik helyett; mert az igazi amsterdami a' kocsikat (itt Brummer) veszélyteljes újításnak tartja, 's faczölöpöken épült házait megrenditéstől félti, de a' franczia uralkodás óta meghonosultak itt is a' fiakerek, 's a' nagy, alacsony 's fedett üveges szánok' száma ritkul. Nekem mindig rendkivül nevetségeseknek tetszének, alig birja azokat két erős ló, 's a' kocsis majd egyik, majd másik szánja alá fagygyús rongyot vét, hogy könyebben csúszszék; de zavarodása ott kezdődik, hol az eléggé emelt hidakhoz ér, fölfelé még a' fagygyús rongy segíti, de lefelé tulajdon lábait kénytelen nagy pathosszsal a' lovakhoz megvetni, és széles hátával a' rúdnélkül alálejtő szán sebességét mérsékelni. — A' város sőt egész ország' leghiresb épülete, a' fejér márványból épült régi tanácsház 's mostani királyi palota, nem felelt meg várakozásomnak. Földszint nem emelkedik eléggé a' földből, 's a' nagyszerü felsőrésznek nem felel meg; a' kapú hija nagyitja ezen hibát, helyét több ajtó foglalja

el, kétségkivül a' republicanus egyenlőség miatt. Belseje azon téglafalak által rontatott el, mellyek az épület' rendeltetésének megváltoztatásakor a' márványcsarnokokat lakszobákra felosztották. A' 100 lábnyi magas, 's 60 lábnyi széles tanácsterem négy pompás ajtóval a' hoszszoldalok' végén, most udvari tánczmulatságokra használtatik; fényes, sikamlós márvány kövezete ugyanazért deszkázattal takartatott el, 's a' halál' borzasztó szobra, melly a' homlokoldalon egy allegoriai csoportozatban áll gypszköpönyeget nyert. A' teremek' 's csarnokok' fényes ékesítései sehol nem változtattak meg, még ott sem, hol a' szoba' rendeltetésére sokszor gúnyorral czéloztak; igy a' megbukottak' szobája felett Icarust láthatni olvadó szárnyakkal, 's pénzládát rágó két patkányt; az árvaszoba felett két farkas és siró gyermekek, 's a' t. A' kihallgatóteremben a' thrón felett van-Speyk' halálának képe függ, azon nagylelkű hajóhadnagyé, ki 1830ban, nehogy belgafogságba kerüljön, hajójával együtt magát levegőbe röpité. Ő a' hollandiak' napi hőse, annyira, hogy a' nagy templomban kis kenotaphját előbb mutatták meg nékünk, mint a' hires tengeri hősét, Ruyterét.

Amsterdammal áltellenben, az öböl másik oldalán Zaardam fekszik, a' csinos falu, feszes kertekkel, hová az utazót azon ház hivja, mellyben a' nagy orosz czár Péter, mint ácslegény lakott. Mennyire változott azóta Europa' állapotja, mikor egy fejdelem még évekig isméretlen maradhatott! Ezen ház, melly azonban most sok márványfelirás, különféle diszitvény 's ékesítéssel van elboritva, 's igy régi charakterét elveszté, nagy befolyásu Oroszország, sőt Europa' historiájára; millyen lenne az éjszaki birodalom' állása, ha Péter Zaardam helyett Woolvichba megy, 's nem Holland' csekélyes rendszerességével, de Angolhon' nagyszerű intézeteivel barátkozik meg! Különböző érdekű a' másik falu, Amsterdam közelében, mellynek látogatását az utazó nem könnyen

mulasztaná: — Bruck; a' világ' leggazdagabb, legtisztább 's legizetlenebb faluja, hova Amsterdam' nyugalmazott millionerjei vissza szoktak vonulni. Keréksajkán (Raderboot) mentünk által a' Zuydersee tulpartjára, gépely által, mellyet hat ló hajt, a' gőzhajókerekek' módjára evező, 's a' nagy kör miatt, mellyben a' ló járt, élhetetlen tekenősbéka idomún, két kormányzólapáttal, hogy a' fordulás kikerültethessék. Bootsloban reggeliztünk; a' fogadósnő sejtvén, hogy nemzeti fejdísze magára vonja figyelmünket, méltóságosan megmondá nékünk, hogy a' fejdísz szép ugyan, de drága. Mi ezen felelethez már szokva valánk, mert alig lehet Hollandban közemberrel szólni, ki nem mondaná, hogy hazája szép ugyan, de külföldinek drága. A' fejdísz azonban igazán csinos és gazdag volt, ejszakhollandi arany homlokkötő, négyszegü boglárokkal a' tomporán, felette szük redőzetlen fejkötő, mellyen a' csipkefodrok csak fül mellett kezdődnek, alantabb a' vállakhoz simulók. A' keletfrisiai fejdisz még kedvesebb, széles ezüst bonczokkal a' nyakszirten, mellyek aranyrózsákkal a' halántékon végződnek. Bruckba mintegy tiz órakor érkeztünk; a' falú egészen chinai charakterü, csinos tó körül épülve, melly hosszú csatorna által a' tengerrel összefügg, szekérutja nincs, 's utczái tiszták, mint lakszobák. A' házak fából épitvék, mint Chinában, 's eleven szinekkel beföstvék — fejérrel és zölddel, vagy feketével, 's aranyzásokkal rakattak ki, az ablakok az utczafelé fatáblákkal bezárvák, 's a' csatornák felé nyiltak. A' kertek, feszes puszpang keritésekkel, mellyek állatok' idomára nyirbáltattak, nyirkált hársfákkal, tekervényes utakkal, czikornyás templomokkal, mozgó remetékkel, kis tavacskákkal és szigetkékkel, és sok zsirnövénynyel, az iztelenség' legfelsőbb fokát érték el. Legnagyobb kert B — * uré, kinek háza az egész faluban legszebb fekvésü; a' lócza, melly előtte áll, Bruck' szellemét legjobban bélyegzi, mert nem a' szép vidék, hanem a' ház felé van

fordítva, — a' háziúr csak tulajdonát akarja mindig látni. A' kép kiegészitéséhöz tartozott még a' kertészlegény, ki gorombáskodva követelt tőlünk borravalót; de látván hogy erösebbek vagyunk, morogva elballagott. Az egész falu kitüntetvén a' hollandi character' néhány éles oldalát, a' németalföldről intuitivus ismeret' kiegészitésére különösen érdekes.

XIV.

Kölln.

Kölln nem főváros, udvar nem elevéníti, egyetem nem von falaiba idegent, 's még is a' rajnaparti számos város közt legélénkebb, leggazdagabb. Naponként huszonhét gyorskocsi jön 's megyen kapuiból; két gőzhajó látogatja naponként. Ezen élénkséget szerencsés fekvése okozza, ez adta kezébe a' rajnai kereskedést. Romaiak épiték azon éles pillantással, melly az ó világot a' városok alkotásában kedvezően különbözteti az ujkortól, mellyben sok nagyobb, sőt főváros is sokszor csak szeszélynek vagy esetnek köszöni eredetét, mint a' viznélküli Versailles, a' folyónélküli Stuttgard, a' kietlen vidékben fekvő München, melly az ismeretes hasonlat szerint, arany nyereg sovány ló' hátán, ellenben Mainz még most is a' főerősség a' francziák ellen, Budapestet kedvező fekvése emelte fővárossá, Székes-Fejérvár helyébe; Alexandria még most is a' Levantei kereskedés kúlcsa. — A' régiekhez vezet Kölln' fekvése, a' város maga a' középkorba, mellynek legnagyobbszerű remekje, a' müvészi tökély' 's szépség' egyik fő emléke a' köllni székesegyház. Tervének készitője ismeretlen, mert készitése' igénytelen korában a' mester még elégedett, ha neve helyett müve lett halhatatlan, müvészi eszméinek kivitelére azon belső hajlam hajtá, melly magában az

alkotásban találja bérét, 's szerényen más jutalmat nem keres, mint a' mesteri mű szülte megelégedést, — csak illyen egyszerű, igénytelen elme szüli a' halhatatlan müveket. De a' nagyszerü épület el nem végeztetett, áhitatosan adta által a' kalapácsot 's vakoló kanalat egy ivadék a' másiknak, míg a' lelkesedés tüze lassan kialudott az utókor más eszméktöltötte kebléből, 's az épület, mellynek nagyszerüsége még az óvilág csudáit is elérendé, töredék maradott, mint az emberi ész minden merénylete. Hét millio tallérba kerülne a' kivitel, de ezen pénzsomma meghaladja a' mostani ivadék' hitét 's müszeretetét. A' végzett rész azonban, a' kar, elegendő a' terv' hasonlithatatlan nagyszerüségének megismértetésére. Szép viszonyú karcsu oszlopokon nyomúlnak felfelé a' hegyivek, mint a' fohászkodó' imádsága; izletes gazdag ékesitésökben mindig visszakerül kereszt és rózsa, változatosan öszvefonva, a' halál' és élet', a' szenvedés' és jutalom' jelképei: a' vakitó napsugárok' világát a' festett ablakok' szinei megtörik, a' vallásnak gyönyörü emblemái, melly a' tiszta fénynek tört szinsugára, az ablakok' lóheridomu alakjai a' kereszténység' szentháromság' titkára emlékeztetnek, a' czikornyák' általános végzettsége, még olly helyeken is, hol az ember nem láthatja, mutatják a' keresztény buzgalmat, türelmet 's szerénységet, melly külfényt nem vadász. Kőbe fejeztetett ki itten a' kereszténység' szelleme, ez hatja ált minden részleteit az emberi lélek' ezen dicsöitő emlékének. Kivülről kis házak ragasztattak a' templomhoz, mi a' hatalmas benyomást gyengiti, de az alacsony mindig a' nagyhoz szegül, hogy magához lehúzza, a' tölgyeken moh nő, 's a' föld' hatalmasait hizelkedők körözik. A' székesegyház a' szent három bölcseknek szenteltetett, mellyeknek koponyái itt őriztetnek. Majlandból kerültek ide, midőn Fridrik a' rötszakál a' várost elpusztitván, bölcs tanácsnokának, a' köllni érseknek, a' gazdag zsákmányból választást engedett. Bölcsen kiszemelte ez az

ereklyét, melly városának számos búcsú 's ezekkel összekötött nagy vásári által, századok óta kincseket szerzett. Az ezüst ereklyetartó aranyzással, zománczczal 's régi romai 's görög vésett kövekkel diszlik, 's számos szentek kis alakjaival a' német művészet' állapotját Barbarossa alatt tanusitja. A' byzanczi typus' bilincsei látszanak rajta, az akkori idő ugyan nem volt képes szépet alkotni, de érezte legalább mi szép, mit a' régi köveknek érzéssel 's belátással történt foglalása mutatja. Középpontúl választatott a' legszebb Cameé (domborúan vésett drága kö) becses onyx, mellyen Diana szobra előtt gyönyörü bacchansnő lelkesedett tánczban gazdag leplébe burkolja magát, melléje foglaltatott a' nagy háromrétegü onyx (a' hely sötétsége nem engedé a' közelebbi vizsgálatot, melly a' drága követ talán üveggé, bár úgy is nagyon érdekessé, változtatná), mellyen Tibér látszik domború alakban, Jupiter aegiochosként, lituussal kezében, királyi széken ülve, melly alatt a' sas áll 's telszarvat tartó nőtől koronázva (talán Nike Apteros vagy Oikumene) más oldalról a' nagy jaczintba vésett ülő Venus victrix, egyenes karddal kezében, két Ámortól körözve, egyike koszorúval száll feléje, mig a' másik lotoslevéllel legyezi, előtte Aeneas. A' kő' munkája később császáridőkre mutat, 's szép eredetire, melly azonban Caesarnál régibb nem lehet a' czélzás miatt a' Juliai nemzetségre; a' többi kövek kisebb érdekűek. Annál meglepőbb a' híres óltárkép a' 15-dik századból, mellynek közepe a' bölcsek' imádását mutatja, oldalszárnyai szent Orsolyát szüzeivel, 's szent Gereont a' romai katonákkal. A' csudálatos szépségü kép' festésze ismeretlen, de műve a' középkornak legtisztább, legártatlanabb, legkeresztényebb teremtése.

Különböző oldalról emlékeztet a' középkorra a' Gürzenich, nagy terem hegyíves oszlopsorral közepében, egykor kereskedőcsarnok, 's innepélyterem, most tánez-

terem, 's bizonysága, hogy a' régi szabadvárosi polgárszellem egész csintalan humorjával a' Köllniekben megmaradt. A' hegyivoszlopok óriási pezsgőpoharakká alakoltattak, mellyekből a' legdörébb álarczok kibuzognak, köztök jelenetek Göthe' Faustjából. A' falakat diszesiti a' bohóskodás' diadalma, festett szójátékok fedik a' karzatot, pajkos czélzatúak a' berlini szóejtésre, 's összehangzásban ezen farsangi szilajsággal, az ajtó felett régi álorczáskodás (Mummenſchanz) épen megmaradott a' közép korból. —

A' templomok közt még a' Szent Péteré érdekes, szép üvegfestéseivel, 's hatalmas oltárképével, Péter' felfeszitésével. — Borzalmas ezen kép, nem csak élénksége, 's természetigazsága, de compositiója által is. A' szentet, kinek arczvonásaiban a' menyboldogság' előizletével földi kinok küzdenek, csak vad hóhérlegények körözik, nincs szánakozó szív közel, 's az elhagyottat csak hite tarthatja fel. A' csudálatos érzelemmel festett kép' művésze a' hires Rubens, ki e' templomban kereszteltetett, a' ház mellyben született két arany csillaggal jegyeztetett meg, mert ugyan ottan, hol a' művészet' ezen csillaga kikelt, a' világnak egy nagy hatalmasa halt meg, Medicis Katalin, háladatlan fiától számkivetve, franczia királynő, három királynak anyja, a' Bertalanéj' okozója.

Az esküdtszék' (Assisen) üléseinek ideje levén épen, ezen keleti Europában szokatlan biráskodásmódot látni kivánván, az ülésház felé mentem. Utam a' régi városház mellé vitt, mellyben a' régi góth 's új olasz épitészet csinosan egyesül, mellette áll egy régi góth kápolna, szép könnyü toronnyal, előtte terül egy ritkán látogatott piacz. Itt egy régiségtől szürkült ajtón melly felett két domborúalaku angyal vésett mohos czimert tartott, benéztünk egy virágteljes kertecskébe, hol boraggal körülfont fejér há-

zacska előtt, egy gyönyörü leány ült, himzéséhez lehajló feje felett hársfaágon fejér galamb, — egy meglepő bájos csendkép. Nehány lépéssel tovább az útcza haraszttal volt behintve, középkori szokás, mellyel a' férjhez menő szeplőtelen szüz tiszteltetik meg, ellentételül szecskaszórás a' becstelenség jele. A' régi időnek emlékezete mindenütt követett, még ott is, hol már új középületek a' porosz uralkodást hirdetik.

A' félkörbe épült törvényszékházban a' nagy terem' homlokoldalán fekete középkori szabatú köntösben a' birák hoszszú asztal megett ülének, jobb végén a' tiszti ügyvéd, mellette balra, rekesz megett a' vádlottak, akkor épen két fiú 14, 's 15 éves, elöttök, nékik hátat fordítvá, ügyvédjeik, hoszszú fekete tisztöltözetben fejér prémmel. — Áltellenben a' birák baljára az esküdtek' székei még üresek voltak, az esküdtválasztás épen békövetkezett. Minden polgár, melly bizonyos nem nagy adómennyiséget fizet, birságbüntetés alatt a' biráskodásban részt venni kénytelenitetik, ha törvényes ok ki nem menti. A' renden lévő osztály a' terem' hátfenekén álló lóczákban foglalt helyet, mellyeknek része a' hallgatóság' számára tartatott fel. A' biróság' elnöke ekkor diszedénybe rakta a' renden lévő osztályt képző polgárok' neveit, hogy sors határozza meg a' jelen esetben biráskodandó tizenkettőt közülök. A' kihuzattak közül bizodalomhiányból nyolczat viszszavetni a' vádlottnak, nyolczat a' vádlónak szabad, mig a' szám megtelik, akkor megeskettetnek, 's szemközt a' vádlottal leülnek, hogy arczvonásai' változásait láthassák. — Ekkor fellépett a' tiszti ügyvéd, egyszerüen előterjesztve az esküdtszék elébe a' bünt, itt kilencz hal' lopatását, 's követelte a' törvényszabta büntetést, mennyire emlékezem hat hónapi fogságot; következett az önkénti vallatás; az egyik fiu makacsúl tagadta a' tettet, mellyet a' másik siránkozva megvallott; igy a'

tanúvallatás eskű alatt, a' mindenható 's mindentudó istenre hivatkozva, némbereknél melyre tett kezekkel, egy zsidónál kiterjesztett jobbal, minden más vallásszerinti különbség nélkül az esküformája iránt. A' tanukat csak a' vádló ügyész a' vádlottak' pártfogói 's a' bíróság' elnöke kérdezgeté, az ügy szövevényes vólt, egyenes bizonyság hibázott. Erre megújitá az ügyvéd panaszát, a' vádlottak' ügyvédei feleltek, az egyik férfias egyenességgel, a' másik ügyészi elméskedéssel. Az elnök előterjeszté most kivonatban az ügyet az esküdtetnek, kiket fontos hivatásokra figyelmeztete 's a' kérdéseket elejökbe terjesztette; — bünös-e a' vádlott, 's ha bünös, volt-e elegendő itéletereje, melly a' teljes bészámitást követelné? mert az esküdtek csak a' tettről itélnek, a' büntetést törvény szabja ki 's a' biró alkalmazza. Az esküdtek visszavonúltak 's rövid idő múlva visszajövén a' mellékszobából, előlegényök (Vormann) által, kijelentették, az első kérdésre, az első vádlott iránt: nem bünös, a' vádlott pontban felszabaditatott, a' másik iránt bünös, de a' másik kérdésre nemmel feleltek, — minthogy csak kévés hónap ólta törvényeskorú lett, 's gyermekisége szembetünő; mind ezt egyszavalug. Ezt mindig kijelenteni szükséges, mert egyenszavuságnál a' franczíáknál a' vádlott feloldoztatik a' kereset alól, ha 7 voks elitéli, 5 felszabaditja, az eset kétes, 's a' törvénytudó birák' tüstént itélete alá tartozik; porosz országban ezen határozat meg változtatott, 's egyenszavuság, sőt 7 felszabaditó voks 5 kárhoztató ellen, kétes, 's birói itélet alá kerülő esetet formál. A' jelen esetben még egy kérdés el volt döntendő, birák által, minthogy törvényalkalmazás fordult elő, — javitóházba küldendő-e a' teljes bünbeszámitást nem érdemlett bünös, vagy visszaadandó-e szüléinek? A' bíróság az utolsót látta igazságosnak, 's a' zokogó kis tolvajt a' teremben jelenlévő anyjának, 's könnyes ölelke-

zéseinek visszaadta, — az esküdtség eloszlott, mert minden perben újra választatik.

Meg kell még jegyezni, hogy a' pertkészitő biró' (Instructionsrichter) hatósága, mint nálunk a' szolgabiráké elég terjedt, 's kisebb kihágások' tüsténti büntetésére felhatalmaz, de ott is, mint nálunk, sokszor történik, hogy félénkségök néha csekelységek miatt bévádlottakat törvényszék elibe állit, 's velök fogságot szenvedtet, míg az esküdtség öszveül. A' magyar büntető törvényszék, ha rendbe szedetetnék, nem sokat különböznék ezen intézettől, sőt már az itéletet hozandó táblabirák viszszavethetése bizodalmatlanságból, mind a' két részről, elég biztositást nyujtana, mind azon visszaélések ellen, mellyek a' mostani rendszer mellett elkerülhetetlenek. —

XV.

Rajni út.

Köllnből Bonnba postakocsi elég lassan vitt, hol a' reggeli után a' Rajna' partjain 's az egyetemváros utczáin 11 óráig sétálgattunk, mig a' gőzös megérkezett, mellyre velünk egy deákcsoport várt, piszkos ruhában, térdig érő csizmában, zöldfejér szalagu sipka fejőkön, mezteien kard kezökben, muzsikától követve. Valami rajnaparti faluban készittettek ők nagy búcsuebédet, mielőtt a' vizsgálatoknak végével, elszélednének, 's ifjonti türelmetlenséggel a' gőzösre rohantak, melly útazó angolokkal tömve volt. A' férfiak visszahuzták magokat a' kabinba, nem akarván illy zajos társaságba keveredni, a' némbereket részint kiváncsiság a' födélzeten tartá, részint a' kaland' regényes oldala gyönyörködteté. 'S valóban a' jelenet festői volt; szép dombos tájékban a' széles Rajna, habjain a' füstölő gőzös, folyama ellen törve, 's rajta zene, vig ifjak 's bájos angolnők. A' deákokkal csakhamár megismérkedve, barátság' jeléül velök a' borral telt, ezüsttel ékes nagy ökörszarvát egészségünkre üritettem, 's enyelgéseikben részt vettem. A' tájék szépült, a' dombok bérczekké emelkedtek, 's Drachenfels' és Rolandseck' sziklavárai hatalmasan nyúltak a' folyam felé. Vig zenével 's férfikarénekkel köszönték őket a' deákok, 's elbeszélék a' régi mondát, melly szerint nagy Károly' hires bajtársa a' roncevallei ütközötben meg nem

halt, de vissza jött a' Rajnához azon nap, mellyen kedvese halála' hamis hirére a' godesbergi kolostorban apáczának felszenteltetett. — A' hős a' kolostor felett remetelakást épitett, honnan kedvese' ablakait láthatta, 's csak a' boldog múltnak emlékezetében élvén, nyoma sem találtatott. Soká keresteté a' hatalmast nagy Károly, végre holt testét találta a' kolostor felé fordúlva. A' remetelak helyébe vár épült, melly a' történet emlékeül Rolandseck névvel jegyeztetett meg. —

Ebédkor a' deákok elhagyták a' gőzöst, az angolnók azonban, mellyek közt egy fiatal leány meg bájoló szépsége által magát kitünteté, azt hitték, hogy a' deákokhoz tartozom, s Bulwernek Rajna' zarándokai által, mellyeket épen olvasták, felhevülve, megkértek, hogy nékik a' várromok' történeteit elmeséljem, mellyek a' királyi folyam partjait, felváltva zöldellő meredek szőllőhegyekkel ékesitik. — Nem használt itten semmi ellenmondás, hogy külföldi létemre olly keveset tudok a' rajni népmondákról mint ők magok; — ki állhatott volna ellen kecses kérelmöknek, kénytelen valék improvisálni 's majd regényeket az ököljogidőből Cramer' és Spies' izlésében, majd az új franczia oskola' rettentő modorjában, majd egyszerű valódi népmondákat mesélni, 's csakhamar betanúlván szerepembe, elbeszéléseim igazságát senki sem hozta kétségbe. — 'S igy meséltem nekik azon lovag negédjéről, ki merészen az ördögöt magát lóalakban megülte, 's az esméretes mondát a' rheinfelsi vár' uráról, ki rablásai miatt a' császártól madárszabadnak kijelentetve sem hagyott fel dúlásaival, de végre eltünt. Keresztháború vólt épen, 's midőn Fridrik a' rötszakál Styriában megakarná jutalmazni egy fedett sisaku lovag' példátlan vitézségét, 's kardja' élével a' sisakrostélyzatot felemelte, — a' híres rabló' megőszült arczára ismert. Az angolnók érdekesebbnek találták azonban a' regét a' palotáról a'

Rajnában (Pfalz im Rhein) melly egy keskeny sziklasziget' felületét egészen elfoglalva a' napsugárban mint egy elefántcsontkorona csillogott a' folyam' közepében, melly balról Caub' csínos városát mossa, jobbról a' sötét Guttensteini sziklavár' tövében megütközik. A' számüzött Henrik oroszlán' leánya élt itt, szoros vigyázat alatt, de a' császár' fiának szerelme felfedezte a' magánynak titkait, 's alattomos házasságok' gyümölcse, egy szép fiú, meg engesztelte a' haragos császár boszszúját, ki emlékül meghagyta, hogy a' rajnai nádorok' nejei mindig e' szük palotában betegedjenek le. — A' folyam feljebb szélesedik, hol szent Goár' nyájas városa félkört képez a' folyó' csendes öble körül. Ősi szokás szerint meg kérdik itt az idegent mivel akarna meg kereszteltetni, ha vizzel, leöntetik, ha borral, egy nagy bikaszarv megtöltetik a' legjobb rajnai terméssel, mellyet a' vendég a' város' dicsőségére kiüríti. A' város felett sziklák szoritják öszsze a' sebes rohanásu folyamot, 's medréből kőszirtek emelkednek, mellyek a' hajózást veszélyeztetik, a' Lurleyszikla oldalt marad. A' mint a' gőzös felúszott mellette kürtöt harsogtatott egy útas, 's szelid szelleménekként hangzott viszsza a' bájos zene. A' néphit szerint gyönyörü hableány lakja a' szirtet, a' Rajna' sirénje, 's ha esti alkonyatkor varázshangját a' csónakász meghallja, benső győzhetetlen hajlam a' sziklához vonja a' halgatózót, mig a' habok a' tört csónakkal a' kormányost is eltemetik. A' szomszéd gróffi hallotta egyszer énekét, 's eltünt, anyja kerestette, 's lovagjai a' halvány hableányt a' szirten ülve találták, borostyánkőkoszorút szőke nedves hajába füzve. A' leány visszautasítá őket, mert sejtve az anyaszív' mély sebét, visszaküldé a' szerelemtől lángoló ifiút, — ekkor egy tornyosodó habot hivott magához, melly sötét víziparipává, habzó serénynyel, változott, 's a' leánynyal eltünt. A' visszajött lovagok a' gróffit a' vár alatt találták, hova a' habok az eszméletlent kivetették, élet visszake-

rült ugyan belé, de vigság soha többé, sötételmüen zárkozott ö várába, 's midön anyja meghalt, a' folyam' habjaiba sietett, hogy kedvesével egyesülhessen.

Késő estve értünk Coblenzbe, 's a' lágy esti szellő 's fényes holdvilág kicsalt a' magas Ehrenbreitsteinra, a' híres kivíhatatlan porosz erősségre, 's az angolnők is kevéssel utánunk feljöttek. A' vár' délcsúcsáról csudáltuk a' gyönyörü vidéket, mellyet a' holdnak kétes világa még phantastikaibb kecsekkel elönté, a' Moselnek Rajnábai szakadását fényes lángokba borítva, mig a' hatalmas hidnak kerek ivei felette sötéten emelkedtek. —

Még feljebb mind inkább lapúl a' tájék, a' híres Johannesberg után jelentő lenni megszünik, söt vad regényes charactere a' lapos felvidéki Mainz' kerületében nem is gyánitható. Az angolok Wiesbadenbe menvén elhagyák a' gözöst, mellyel mi estve a' szövetségerősségbe megérkeztünk. Néhány napot töltöttünk itten ismerőseink közt, meg látogattuk az Eichelsteint, egy hatalmas romai sirtornyot, 's megnézegettük a' székesegyházban a' választó érsekek' emlékeit, mellyek chronologikus rendjök miatt, a' müvészethistoriára nézve nagy érdekűek, bár erősen tataroztattak, mert a' templom franczia időben szénatárnak használtatott, 's megrongáltatott. A' közel wiesbadeni fördő csinos, fökép oszlopokkal ékes nagy tereme, mellynek fő diszei fejér márványszobrok, mellyek Laetitia, Napoleon császár' anyja' számára készültek, 's 1814-dik után ide kerültek; de lakszobába rendeltetve a' nagy teremben kicsinyeknek látszanak. —

Szép kertje miatt érdekes a' nassaui herczeg' kastélya Bieberich, melly a' múlt század' parókasztiljében épült. A' parknak egy részébe a' zöld gyep hajókon hozatott angolhonból, 's bár most is élénksége a' némettől különbö-

zik, még is elveszté szigeti lágyságát, 's eleven zöld szinét. —

Két napig evezett fel velünk a' gözhajó Köllnből Mainzig, egy nap alatt le vitt viszsza. Új gyönyörrel csudáltuk még egyszer a' kecsegtető bájvidéket melly előttünk szemfényvesztésként kifejlödött, de egy varázs hibázott, melly felmenetkor a' gyönyörü tájt elragadtatóvá alakolta, az élénk társaság, a' szép angolnők. —

XVI.

Belgium.

A' mostani Holland' 's Belgium' vidékét századok óta ipar 's kereskedés eleveníték, 's népeiket elválasztá egymástól. A' Belgáknál ipar uralkodott, a' hollandiaknál kereskedés, 's mig azok felhevülő fogékony lelkületökkel, 's munkásságukkal a' gyártásban találák a' gazdagság' forrását, addig ezek még nagyobb szerencsével üzék a' bel- 's külkereskedést, türelmes szilárdsággal, 's érett szellemmel. De épen ezért lehetetlen volt köztök az egyenlőség, 's szerencsétlen volt mindég, 's állandó nem maradhatott, a' két testvérország' kapcsolatja, mert a' gyártónak a' kereskedőtől függnie kell. Ezen különbség még most is mindjárt első tekintetre szembe tünik. Hollandot csatornák hasitják végtől végig, a' belkereskedés' lassu biztos előmozditói, de Belgiumot vasutháló borítja el, az élénk személyközlekedés' jele, mert nagy felületü 's terhes áruk' szállitására alkalmasabb a' lassan haladó hajó, mint a' röpülő gőzkocsi. Érezhetőbb még a' különbség a' nemzetiség' különböző kifejlésében. E' két ország, azon fél német, fél franczia birodalmak' lánczának utólsó megmaradott szeme, melly a' két ellenséges nemzetek közt tengertől az Álpeszekig terjedett, 's az öszszecsapó két ország' hoszszú harczában, lassan a' ravaszabb franczia' martalékja lett, mint Lotharingia 's Bur-

gund. — A' franczia pedig az által juthatott főképen ezen szép örökséghez, hogy a' keverék nemzetek' franczia elemét ébresztette 's élesztette, 's szelleme által sokkal előbb meghódította, mint tettleg erővel. Igy Belgiumban is a' franczia elem uralkodik, mellyhez különben a' nemzeti szellem' fürge mozgékonysága, közelebb áll, mint a' német meggondoltsághoz, ehhez járulván az utólsó forradalomkor, a' hollandiak elleni gyülölség, a' nemzet nem volt idegen délnyugoti szomszédjához csatlódni. Szerencséjére ez nem történhetett meg, 's igy kifejlödvén önállásuan az ifjonti ország, érezni kezdé az uralkodó szellem' veszedelmét, 's lassan bár, de állhatatosan lénye' német eleme felé fordúl. 'S valóban nem ok nélkül, mert franczia országhoz hasonlítva Belgium sokkal boldogabb, mint annak akármelly kedvező helyzetü tartománya. Ott sok szép szó, 's kevés tett, ipar 's kereskedés az egyedárúság 's magas vámrendszer nyomása alól fel sem emelkedhetik, a' középpontosítás' szerencsétlen eszméje a' tartományi életet elfojtja, mig Páris' lázas hősége több szellemi erőt emészt meg mint egy egész ország. Itt ellenben élénk provinczialis élet, fenytelenebb de hasznosabb kamarák, meglehetős egyetértés a' kormánynyal, 's egy vasutrendszer, melly az egyének érdekét épen úgy mozditja elő, a' mint a' kormányét erősiti. A' véres elválás Hollandtól Belgiumnak arany gyümölcsöket hozott. — A' Maas' völgyében Lüttich felé, a' tájék angolhon földmüvelő kerületeihez hasonlit, szorgalmatosan megdolgozott buja vetéseket lát itt az ember, sok fákkal, mellyek azonban nem olly terebélyesek, mint ottan hol csak köszén égettetik, 's századok ólta háború nem pusztított. Hollandtól még inkább különbözik, melly baromtenyésztő 's réteket kedvellő. Lüttich némileg még a' testvérország városaihoz hasonlit, a' piaczokat sorfák élesztik, a' Maas' gyönyörü partja, a' vizig lehajló függő füzekkel 's szép kövezettel, a' csatornákra emlékeztet, a' házak csúcso-

sak, de kőből épültek, nem mint ott, vakolatlan téglából. A' középületek közül a' színház szép, az egyetem különös, nekem nem tetszett, mert útcza felé nem léven ablaka, nagyon disztelen 's szegény, legérdekesebb a' törvényszéképület (palais de justice) a' lüttichi érsek hajdani palotája. Szép négyszeg udvarát, melly a' flórenczi palazzo vecchioéhoz hasonlít, bizarr oszlopzattal ékes csarnok futja körül. Az oszlopok alacsonyok, virágok képezik keleti szellemű fejeiket, mellyeken széles hegyivek nyugszanak, a' csarnokban áruk rakattak ki, csak kár hogy nem gazdagabbak, 's nem izletesebben. Miután Seraingt meg néztük volna, hol az érsek hajdani falulakját a' hires Cockerill mozgonygyárrá változtatta, gyorskocsin estve Brüssel felé indultunk, hol reggeli hét órákor a' város legszebb 's legmagasabb részében a' Bellevue piaczon megérkeztünk, 's a' historikus Bellevue hotelbe száltunk, melly a' utólsó forradalomkor a' hollandiak által csak nem egészen szélyellővetett. —

Europa' fővárosainak többsége egymáshoz hasonlít, 's nem találtatik köztök sok változatosság, sajátlagos characterü ritka, sőt egyes részeik sincsenek azon összehangzásban melly tiszta mély benyomást gerjeszt. A' középkor' formái majd mindenütt modernizáltottak, de a' középkori elrendezés, a' keskeny utczák, a' szabálytalan házhelyek megmaradtak. Brüssel azonban egy piaczot egész középkori épségében mutat, a' városházért, melly a' művészetébredés (renaissance) gazdag kellemes sztiljében azon fényes 's komoly időket varázsolja elönkbe, mellyekben gróf Egmont' 's Horne' fejei e' helyütt hóhérpallos alatt elestek, — vérökből, a' mint tudva van, a' hollandi szabadság' még most is zöldelő fája emelkedett. — A' városház' belsejében nem tartatott meg annyira a' régi idők' characteristikus sajátsága, mint a' téren, mellyen az őszerü benyomást csak két ház' újitott alakja

gyengíti. Mig csak Brüsselben mulattunk, mindennap megáltogattam e' szép tért, mellynek komoly szépsége, idősb 's szebb testvéreivel, a' bájos velenczei szent márk' piaczczal, a' campo santo előtti derült térrel Pisában, 's oxford' sötétkedélyü Colledgeivel, eg olly gazdag 's költői köz életnek emléke, mellyel öszvehasonlítva a' mostani önnönösebb privát élet' minden kéjelmei mellett is sovány és kopár.

A' csendes mulató erdő (Park) az élénk városban, különösen szerencsés egy gondolat, mellyet az utolsó forradalom nemzeti emlékké változtatott, mert itt volt a' hollandi seregek' állása, midőn az utczákban állandó helyet nem foglalhattak. A' fáknak nagyobb része ágyú- 's puskagolyóktól meg van sértve, 's a' brüsseliek ezen sebhelyeket gondosan ápolgatják, veszedelmök' 's diadaluk' emlékeit. — A' forradalom' áldozatit a' martyrtér földje fedi, 's mig a' kilenczszáz hős' pompás emléke elkészül, sirukat narancsfák 's szép virágok ékesítik, mellyeket mindig viritó karban tartani, 's a' hervadtakat virágzókkal felváltani, az elhúltak' vérei 's baráti eddig el nem mulasztottak. —

A' városnak főtemploma, Gudulának szentelve tizenhat szép festett ablakokkal díszlik, mellyek a' mohácsi csatában elesett Lajos királyunkat 's nejét Máriát, a' németalföldi helytartónét, V-dik Károly, I. 's II. Ferdinand, 's I. Leopold császárokat, a' franczia I. Ferenczet, Portugali Jánost, 's Albert 's Izabella helytartókat életnagyságban térdelve, kegyuraik mellett, ábrázolják. — Lajos király 's neje közt szent Lajos ül, előttük isten a' feszületet kezében tartja, balról a' szent szűz a' gyermeket, alattok a' felirás: Ludovico Dalmatiae, Croatiae, Bohemiae, Hungariae regi, qui pro fidei Catholicae defensione in bello contra Barbaros fortiter pugnando occubuit, Ma-

ria ejus uxor, Caesaris semper Augusti soror 1577", az egész felett a' nevezett országok összefont czimere látszik. Nagyon sajnáltam hogy a' könyvtár, a' nyári szünnapok miatt nem volt látható, mellyben művészi tekintetben főhelyet foglal a' gyönyörű festésü kézirat Mátyás királynak tárából, mellyre a' belga lovagok a' hübéreskü le szokták tenni. Egy tudós franczia azólta Mária' helytartónő' német levelezését felfedezte, melly Magyarországot is érdekli, kivánatos lenne, hogy ezen kincs oda utazó hazánkfiai figyelmét ki nem kerülné. —

Egy szép reggel Brüsselből a' vasuton Antwerpbe kirándultunk. Nagy tolongás volt a' gőzkocsi-intézet' épületében, 's alig kaptunk helyet, midőn már a' húsz kéjelmes hintó elébe fogott gőzöny robogva megindúlt, kezdetben lassan, szikrákkal hímzett füstgomolyakat okádva, mindig kettőztetett dörgéssel, mig végre kéményéből fejér gőzt bocsájtva villámsebességgel úgy előre rohant, hogy a' tájék szemfény vesztésként a' szem elől elillant, 's az alig látott faluk' tornyai már elmaradtak. Gőzkocsira alkalmazható az aráb' túlságos lódicsérete, ha összejösz vele, mig köszöntöd, láthatárodat elérte.

Antwerpben sem a' híres fellegvár, a' nagy Carnot' munkája, melly időnkben az ismeretes játékháború által nevezetes lett, sem a' napoleoni nagy vizfogók (Baſſins) 's kikötő nem érdekeltek annyira, mint Rubens' halhatatlan remekjei, a' templomokban 's museumban. Szomorú idő volt az, mellyben ő született. A' művészek már nem a' músa' fiai, de unokái voltak, mint Leonardo mondá, mert nem a' szép természetbe de a' régi mesterek' müveibe gyökereztették a' művészetet, nemzetiségről nem is álmodtak, mintha ez a' művészetnél nem lenne olly szükséges, mint a' növényeknél a' föld, mellyben gyökereznek; az elkényeztetett képző erő nem volt képes magá-

ból meríteni, 's minták 's mindennemű összeszedett előképek szerint dolgozott, a' teremtő erő kiszáradt; mesterkélés 's száraz tanúltság lépett az élet 's természetigazság helyébe, felületesség 's külhatásvadászat (Effekthascherei) a' régi szerénység 's mélységébe, a' művészet' valódi útja el volt tévesztve. De Rubens' erős lélkülete megtörte a' járatlant, 's nemzetiségén alapúlva, csak a' természetet utánozva, olly magasra haladott ezen úton, mint a' régi olaszok, 's hova azokat nemes fellengésök emelte, oda igazság 's nemzetiség által jutott. Ez különösen antwerpi képeiben látható, hol a' formák nemesekkek, 's a' szinezet csillama a' festészt el nem ragadta. — Fő képe a' keresztlevétel, melly számtalan rézmetszések által elég ismeretes. Fára festé ezen öltárképet, melly két nem kisebb becsü, bár kevesebbet ismert oldalszárny által záratik. Jobb oldalon a' l á t o g a t á s ábrázoltatott, a' ház' csarnoka előtt szemérmesen áll a' terhes Mária az örvendező 's szeliden mosolygó öreg Erzsébet előtt, uti ruhában, a' szolgáló megette kosarát hord szép fején, a' hátrészt József 's Zakariás' köszöntései töltik. Még szebb a' balszárny, hol az ősz Simeon áhitatosan ég felé tekintve, ölébe vette a' gyermeket, mellyet néki az elragadtatásig szép szüz nyújt, előttök József térdepel a' két galambbal, megettök az agg Dorottya, a' kép' fenekén Simeon mellett két öreg, a' szűz mellett két leány. Rubens soha szebbet 's nemesebbet nem festett ezen Máriánál, mellynek tisztasága a' legjobb olasz képeket is diszesitené, kék leplezetének nemessége 's plastikai elrendezése, ellentételben Simeon' gazdag hímzett ruhájával valósággal elbájoló. Ezen kép a' főtemplomban áll, mellynek terve négyes oszlopsorával a' kölni székesegyházra emlékeztet, de az arányok nem olly szerencsések, az egész az oszlopfejek hija miatt szegényebb 's meztelenebb, a' góth ízlés' föremékénél, mellynek nagyságához 's könnyüségéhez csak messziről közelit. A' templom előtt érdekes a'

kútmennyezet vasból, mellyet Messes Quintin kovácsolt, mielőtt a' szerelem festéssé nemesítette. A' csinosan összefont levelekkel ékes rostélyzat' kúpjára egy vitézt állitott, kétfejű sassal panczélján, baljában láncsára támaszkodót, 's jobbjával nagy kéztyűt emelve, mintha a' néző' lábai elé akarná vetni. Jelentése könnyen magyarázható: a' belga nem retteg senkitől, de a' művész is kihivja az oda vetett kéztyű által a' mestereket, küzdjenek versenyt vele, 's bátran kihihatja őket.

A' képtárban, mellyben Rubens' 's van-Dyk' főremekjei ragyognak, egy kisebb kép tetszett nekem leginkább Rubenstól, mély alapideája miatt. A' tárgy Krisztus Tamással, szomorúan nyújtja az idvezítő jobbját a' kétkedő Apostolnak, ki a' sebhely' valódiságát szorgalmasan vizsgálja, sőt János is nézegeti, míg a' harmadik apostol kiváncsilag hosszú nyakkal hátulról közelit. De Krisztus' arczában mély sötételműség fekszik, látja hogy tanitásai hasztalanok, mert még tanitványai' számára is szükséges a' tapintó testi meggyőződés, 's mellét a' sohajtás dagasztja. Boldog az, ki nem lát 's még is hisz.

Honleány.

Elnyomott népnek baráti
Harczra keltenek.
Szolga és ur, ifju és vén
A' szabadság' vérmezőjén
Egyesültenek.

„Isten a' hadnak vezére,
Melly kicsiny, 's szegény."
'S a' maroknyiig fogyott nép
Harczmezőre bátoran lép
Hona' érdekén.

És ti nök imádkozással
Boldogultok-e?
Nem szakad meg, nem fakaszt vért
A' szerencsétlen hazáért
Mindenik' szive?

'S van leány, függvén nyakában
Csak paraszti mez,
Ki a' hösnek honn ekéből,
'S félvad ösök' czimeréből
Kardokat szerez.

Blanka ő, ki dalbeszéddel
Hősöket tüzelt,
És a' hősök vini szálltak,
'S elkifolyt vérben találtak
Menekülni helyt.

Ifjak és öszök halának,
Ügy' halottai.
Boldogok! még ők reméltek
De kik a' harczból megéltek,
Inség' rabjai.

„Lánczot, lánczot pártütőkre
Harmad iziglen,
Átkot, átkot a' szülőre,
És időrül uj időre
Sarja korcs legyen."

Blanka sejté a' jövendőt,
'S benne szörnyeket.
Szent kolostor' szüze lett ő,
Elhalandó, 's nem szülendő
Rabbá gyermeket.

ERDÉLYI JÁNOS.

Dalforrás.

Természet a' dal' temploma,
Ifju' szivére hat,
És lel magában éneket
A' szende indulat.

Az ifju költő csak nagyon,
Mélyen tud érzeni,
Nem birhat ő fájdalmiban
Ujat teremteni.

'S melly hangokat belőle bú,
Remény, öröm kicsal,
Viszhangi a' természetnek,
'S zeng népszerün a' dal.

ERDÉLYI JÁNOS.

Nemzeti zászló.

Háromszínű zászló lobog
Fuvalmi szárnyakon.
Légy üdvöz oh! kit ez jelent,
Szivem szerette hon!

Légy üdvöz, és virúlatos,
Te ősi szent haza!
Kit honfivér háromszínű
Alatt oltalmaza.

E' honszivárvány míg eged'
Borúlatin lobog,
Emlékezünk, 's a' sziv feléd
És — csak feléd dobog.

ERDÉLYI JÁNOS.

Rokonság.

Két leány, kincsiny 's nagy
Dombon ültenek,
És a' szép vidékbe
Elkínéztenek.
Mint jelenték arczvonásik,
Barna egyik, szőke másik,
'S ugyanegy dalt zengtenek.

Két különböző lány,
Barna, szőke lány,
Mért dalolnak egyet,
Fáj szivök talán.
Rájok illik szépen egy dal:
Nagy 's kicsiny hozzávalóval
Menjen át e' föld' baján.

ERDÉLYI JÁNOS.

A' halom.

Sok hű magyar veszett
Sajói gyászos vérmezőn',
Testből halom telék,
Melly a' csaták' emléke lön.

Ott a' nemes Jenő
Zászlót emelt, de véreset,
Küszdő csoport előtt,
'S honért vivott, honért esett.

Zászlója' hívei
Utána szentül küszdtenek,
Védék a' honczimert,
'S utána egyig vesztenek.

És úgy alusznak ők,
Zászlójokat holtan fedik;
Belőlök a' mezőn
Emléki domb emelkedik.

ERDÉLYI JÁNOS.

Orombál.

Csatába ment Orombál,
A' szörnyü kun vezér,
De ő László királylyal
Nagyságra föl nem ér.

László király azonban
Nyájas tekintetü;
De ő hideg nagy ember,
'S goromba termetü.

László király Orombál'
Karát tövön szelé,
És karja vérezőn hullt
A' kun vezér elé.

És benne volt a' kard is;
Orombál földre nyult,
Más kézbe fogta kardját,
'S folyvást előre dult.

ERDÉLYI JÁNOS.

A' CARTHAUSI.

IRTA

BARÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

Bevezetés.

Egy octoberi nap' komor reggele borítá el ködös világát a' Dauphiné felett, midőn én, eltérve az országútról Vaureh helységéhez értem, 's csak kalauzt, 's öszvért bérelve magamnak, tovább menék a' Grande Chartreuse felé.

A' fákat az ősz nagyrészint már megfosztá lombuktol, 's mi még rajtok maradott, sárgán, vagy vörösen, 's nehéz cseppekkel terhelve függe ágaikon, mintha szabadulását várná; a' dús füvet, melly között ösvényem kigyózá, hófejéren lepte el a' dér, 's a' hegyekről jéghidegen zúga le az őszi szél, mintha a' közelgő télre intené a' völgy' lakóit; minden hús vala körülöttem, ősszeg komor, 's elhagyott. — Köpönyegembe burkolva haladék tovább, hol öszvéremen, hol a' hideg ellen gyalog, 's így értem az úgy nevezett nagy puszta kapujához. —

Most a' fal megett, melly e' bús vidéket a' többi világtol elkülönözi, egy malom áll, mellette egy kis gazdaház, 's az egyszerű kápolna, mellyben az itt a' monostor számára sáfárkodó carthausi, miséjét mondja; egyébiránt minden elhagyott, a' keskeny hegynyiláson zúgva rohan át a' hegypatak, a' bérczeket, a' merre csak látsz, fenyves erdő takarja komor zöldjével, 's mihelyest a' kapun áthaladtál, vadonban goldolhatnád magadat, ha a' kis

kápolna' harangcsengése kalauzodat nem intené imádságra, téged, hogy szent helyen vagy, mellybe szenvedök, kiknek nagy civilisationk csak sebeket ada, menedéket kerestek.

O jó nevet választottatok ti boldogtalanok lakhelyeteknek; puszta ez, puszta mindenkinek; e' setét fenyvesekben, mellyek szakadatlan sorban feketélnek e' bérczek felett, 's e' sziklákban, mellyek majd nagyobb tömegekben nyúlnak ki a' hegyoldalon, majd szétszórva fejérlenek az uton, miként azokat az utolsó zápor ott hagyá, végheteln elhagyottság képe emelkedik a' vándor előtt; 's kétszer puszta néktek, kik az élet' csalódásait éldelve, 's elvesztve, miután mindenről lemondottatok, itt kerestetek tanyát fájó szíveteknek; nem remélve mást, mint magányt, 's egy sírt. — Mennyit kelle szenvedni, vagy reményleni annak, ki illy bús menedéket, vagy illy szörnyü büntető helyet kerese először magának, hogy fájdalmai után megpihenjen, vagy önkinzással menyországot érdemeljen magának; 's mennyit azoknak, kik e' küszöbön utána léptek át, de azon feltétellel, hogy soha a' világba visszatérni nem fognak, soha oda, hol minden virágot egyenkint láttak hulni, hol minden reményzöld előttök eltünt, 's az egész kör kopár téli köntöst ölte magára! — Itt legalább egy remény marada számokra, setét, 's komoly, mint e' fenyvesek' zöldje, mellyet a' haladó év meg nem változtat, de öröklő, mint ez, — a' hit. Itt e' fáradhatatlanul leomló patak mellett talán nyugalmat kerestek ök, talán csak olly helyt, mellyen az ár' dörgése a' kétségbeeső panaszt áthangozza szavával, mellyen a' sohajtozó ágak elfelejtetik a' kegyetlen világ' gúnykaczaját, mellyel az egykor panaszukat fogadá. — 'S valyon feltalálták-e hát ezen élet' sírörömét; e' nyugalmat, mellyért mindent oda adtak, még éltök' romjait is; mellyért évekig sohajtoztak, sirtak, és imádkoztak magányukban. — Ki

tudja. Még az sem biztos, hogy nyugodni fog, ki minden külső behatástol megmenekedett; — tenger a' szív, 's ha megszűnt a' vész, melly árjait felveré, öndagályától emelkedik. —

Illy gondolatokba merülve értem a' monostorhoz, melly rendetlen nagyszerűségben emelkedék előttem, félig a' köd' rejtélyes fátyolával eltakarva. Kopogtam, a' kapu megnyilt, 's rövid idő mulva a' burgundi nagy vendégteremben járék fel 's alá, hová a' szent atya, némi kételkedés után elvezete, mint ollyant, ki Magyar létemre, sem Franczia, sem Olasz nem valék, 's Német lenni nem akartam. Rövid idő mulva az atyák egyike jött hozzám, egy szelid, halvány arczú férfi, ki a' monostor' megmutatására ajánlkozott; 's elsetétedett, minekelőtte még annyi folyosókon, 's termeken végig meheténk, 's jól megnézhetém mind azon pompát, mellyel hiúság e' nagy embersirt felékesité. — A' Carthausi viszavezetve a' terembe, elment; magam valék ismét; — a' teremnek egy részét homály tölté el, 's száz egyes csillagok ragyogának át az ablakokon, míg' másik oldalán a' kandalló önté el fényét; majd nagyobb, majd kisebb körökre árasztva világát, miként a' láng felcsapott, vagy viszavonula, míg én a' tűz' közelében ülve, elmerültem nézetében. — Ábrándaimbol egy szolga ébreszte fel, ki gyertyákat hozva, két idegent vezete a' közterembe. — Ők előttem érkeztek a' monostorba, 's most épen szent Brunó remeteházától tértek vissza, 's kifáradva sétálásukban, mellém ültek a' kandallóhoz. — Egyike mintegy ötven esztendős férfi lehetett, magas homlokát redők szánták át, 's haja már őszülni kezde; de férfias erő, 's egészség mutatkozék arczvonásaiban, 's izmos termete mintegy ellentmonda az ősz hajaknak. — A' másik, élete tavaszában álla még; de a' szabályos, halvány arczon több keserü tapasztalás hagyá nyomait, mint ősz társa' nyugott vonásain, 's ki e'

két férfit egymás mellett megnézé, könyen láthatá, hogy az elvénült itt nem az, kinek haja őszülni kezd; mintegy virág, 's tölgy, úgy álltak ők egymás mellett; amaz csak napokig élt, de fonyadni kezd, ez századokat, de annélkül, hogy ereje megcsökkent volna, hogy zöld ágai elszáradnának. — A' fiatalabb komor egykedvüséggel ült a' kandalló előtt, mintegy elmerülve a' lángok nézetében, míg az öregebb időről időre gondteli tekintetet vete társára, mintha e' halvány arcz' mozdulataibol kémlelné a' gondolatokat, mellyek lelkén átvonulnak. — Végre az ifjú, mintegy erőt véve ábrándozásain, körültekintve igy szólt: Én itt jól érzem magamat, barátom. — Holnap itt maradhatunk; felele a' másik, — 's noha engedelem nélkül senkinek huszonnégy óránál tovább itt tartozkodni nem szabad, azt könyen mognyerhetjük.

Holnap, és holnapután, és örökre — viszonza bús hangon az ifjú, ablak felé fordulva, mint ha barátja tekintetét akarná kerülni, 's sejditené a' nehéz könyet, melly szemében ragyoga, midőn igy szólt; —

Örökre! nehéz, keserves szó ez, főképen korodban, hol az még egy egész életet jelent. — —

Nem akartalak sérteni, szóla meghatva az ifjú, 's visszafordulva barátjához, megszoritá kezét; 's még is, mért titkoljam, egy belső szükség az, mi engem ide von. — Ha szerencsénk elveszett, ha végre még minden vigasztalás' reménye is eltünt, akkor az embernek csak nyugalom kell, 's azon apathia, melly érzeményeit elöli, de érzeményeivel egyszersmind nagy bánatát; csak semmisedésért sohajt illyenkor a' szív, 's ez az, mit itt találni reménylek.

Az ifjú felkelt, az ablakhoz támaszkodva néze ki a' ködös setétbe, mig társa bús tekintetet vetve utána, hallgatva igazitá a' fát a' kandallóban. Végre felkelt ö is, 's társát követve megszolitá. Az ifjú szenvedélyesen felelt, 's hosszú beszélgetés támadt közöttök, mellynek távolságom nem engedte érteni egyes szavait, de mellynek értelmét arczaiknak komor kifejezéséből gyanithatám. — Igy mult majdnem két óra, melly alatt én leveleket irék, de annélkül, hogy figyelmemet a' két beszélgetőtől elvonhattam volna, főkép, midőn fel 's alá járva, egyes beszédtöredékeket hallék, mellyeket a' mellettem átmenök, nem is figyelve jelenlétemre, mondának el; mig végre az ifjú, megállva asztalomnál, mintegy elragadva fájdalmától, igy szólt; O elhiszem, lehetnek, kik sorsokkal megelégszenek, habár keveset találtam is még; a' gyermek, ki órákig kavicsokat szedett, ha végre süvege megtelt, 's fáradtan leül, megelégedett szivvel olvassa kincseit; 's miért nem elégednék meg az ember is, ki életén át kapált, vagy számolt, vagy csizmát foldozott, vagy egy könyvet irt, ha öregségében megpihenve visszatekint múlt korára, 's hiszi, hogy valamit tett, mert dolgozott 's elfáradott. Az emberek' nagy részének élete az élelem keresésében foly el; a' Danaidák hordaja a' gyomor, mellynek megtöltése szüntelen foglalatosságául adatott; ki ezzel megelégszik, annak adjon az ég jó étvágyat, 's kenyere, vagy válogatot étkei felett meg fog elégedni, 's tán hinni, hogy életét nem veszté el, mert füzetést kapott fáradságáért, 's hinni, hogy a' szüntelen haladás, és tökéletesülés törvényeinek eleget tett, mert évenkénti 500-rol épen anyi ezer francnyi jövedelemre emelkedett; kinek lelkét soha nem veré fel nyugalmából a' nagy kérdés, miért élt? az talán hiheti, hogy nem hasztalan szenvedett; és én irigyelhetem sorsát, de nem követhetem; épen olly kevéssé, mint a' méhet szorgalmában nem, 's nem a' medvét téli álmában; — természetünk különböző. — Előt-

tem csak egy világos, az, hogy ezen kivül más szerencse e' földön nincs, 's hogy ez nékem örökre elérhetetlen. — Nincs környülmény, mellyben boldogok nem lehetnénk; de vannak emberek, kik egyben sem lehetnek boldogok, 's ezeknek csak egy kötelességök marad: nem fáradni az elérhetetlen után, az az, kilépni a' világból 's magányosan hordani fájdalmukat. Ki az emberek' körében megelégedést nem talál, boldogtalanná tesz mindenkit, kivel társaságba lép; az asszony, ki szeretve simul szivéhez, a' gyermek, ki térgyéhez ragaszkodik, a' barát, ki jobbját szorítja, mind rosz kedvének áldozatjai. Legalább megelégedéssel tartozunk azoknak, kik rajtunk szeretve függnek, 's a' ki nem érheti el ezt, az vonuljon magányba, 's legalább egy nehéz szemrehányástól, hogy másokat boldogtalanokká tett, könyitse lelkét! — Nem tavasz, nem a' nap' meleg sugarai, nem a' langy nyári eső boritják lombbal a' fa' ágait, ön belsejében fekszik az erő, melly őt zöldelni készti, 's nélküle a' nap még inkább elszárítja galyait, az eső csak elrohasztja.

Az ifjú felkelt, 's lángoló arczokkal az ablakhoz mene. Épen a' horára harangoztak. — Hallod e' hangokat? szóla, társához fordulva; — a' vihar megszünt, mozdulatlanul állnak a' fenyük, 's a' völgyeket rég hallgatás tölti el, csak e' szent hangok lejtenek végig a' határon, mintha áldást mondanának a' szunyadó természet felett; — a' Carthausi felébred setét nyugtalan álmaiból, kinéz ablakán, 's meglátva a' csillagos eget, egy buzgó üdvteli imádságot mondnak ajkai, 's ő boldog, mert imádkozik. — Hoszú bánatteli éjszaka vala az én életem is, én is szörnyeket álmodék, 's kétségbe esve küszködtem képzetem komor képei ellen; most felszólalt a' szózat, melly imádságra hí. Oh! imádkozni fogok, imádkoznom kell. — Az üdvözitő keresztje elébe borulva fogok esdekelni egy vigasztalásért, 's böjtölni, 's testemet sanyargatni, 's szenvedni, mint

ember még nem szenvedett, 's ha végre egy reménysugár hatja át setét lelkemet, ha ez elszáradt szemeket egy köny töltheti ismét, ha ajkaim az első imádságra nyílnak: boldog leszek, mint ti világtokban nem lehettek.

* * *

Nem irhatom le, mi mélyen hatott reám ez egész beszélgetés, mellynek véletlen tanuja valék; 's átutaztam egész Francziaországot, 's nem felejthetém sehol a' halvány arczú ifjút, 's bús vallomásait. — Parisban véletlenül utitársával találkozva, miután vele megösmerkedtem, sokszor tudakozódtam hogy-létéről, de kevés sikerrel. — A' dolog annyira érdekelt, hogy később, miután Franczia-országból elmenék, ismerősömmel, ki majd nem barátommá vált, levelezésbe léptem, 's igy jövének hozzám ezen irományok, mellyeket most a' közönség elébe terjesztek. Az ifjú naplója 's részint emlékkönyve ez, mellyet a' kolostorban irt, 's halála után barátjának hagyott. Ki csak mulatságot keres, az tegye félre e' lapokat, mellyeknek rendetlensége müvészi kivánatainak talán meg nem felel, egyhangú bánata talán csak unalmát gerjeszti. — De kit egy jó, 's nemesre teremtett lélek' fájdalmai hidegen nem hagynak, kit egy szív' titkos története inkább érdekel, mint egy regény' ügyesen szött meséje, az olvassa végig e' lapokat, 's tán emléki megfogják mondani, hogy több, mint költöi képzelgés e' bánat.

I.

Ma hagyott el atyám. — Megtudva levelemből határozatomat, azonnal eljött, két napot itt a' kolostorban töltött, szüntelen kérve, hogy menjek el vele; végre itt hagyott. — Mélyen hatott reám távozása. — Nem, mintha szerettem volna öt; vannak időszakok, hol annyi idegen dolog tolong atya 's fiú közé, hogy előbb távol álnak, végre elidegenednek egymástól, — időszakok, hol mindenik különös, a' másiktól nem értett nyelven szól, mindenik különös, a' másiktól utált reményeknek örül, mindenik erős hittel ragaszkodik különös meggyőződéséhez, melly néki mintegy vallása lön, míg ifjabb kortársai benne csak előítéleteket látnak. — Illyen időszak a' miénk is; múlt, 's jövő, ez azon két különböző hit, mellyel két ivadék egymásnak általellenében áll, 's csudálhatjuk-e, ha a' mai Franciaországban olly kevés pontokban találkozik össze atya 's gyermeke? hisz régen közöttünk hullámzik a' nagy zendülés' vörös tengere, 's tölök, kik Egyiptom' hústálainál maradtak, miként nem állnánk távol mi, kik bátran útnak indultunk 's haladunk a' nehéz vándorláson, mellynek kezdete pusztaság vala, de végének egy szép dicső hon igértetett. — Még is mélyen hatott reám az elválás' pillanatja, 's még is szorult a' szív, midőn remegő kézszorítását érezém, 's a' könyet látám, melly halvány arczain végig folyt, o mert érzém, hogy egy világtol veszek bucsut e' pillanatban, 's hogy e' gyenge kézszorítás,

's e' köny az utolsó 's egyetlen, mi annyi szerelemből, melly egykor körülfogott, számomra megmaradt. — Eltünt ez is; ezentúl magányosan állok e' világon.

Atyám a' mint mondá, nem Parisba megy, hanem a' Provenceba: holnap ott lesz, hol én születtem 's anyám sírja áll. — Oh! ha anyám élne még, mi máskép volna minden, ha annyi szomorú tapasztalások között azon egy bolgogitó állt volna mellettem, hogy egy szerelmet még is birunk e' földön, melly idővel el nem enyészik; ha néki elmondhattam volna szenvedésimet, ha ő elbeszélte volna miket szenvedett ő, 's mennyire szüksége van reám, — nem jutok soha ennyire. — Mint a' Korán' szent mondásai, ollyan a' szerelem, köbe vágjad szavait, vagy szelet papirra irjad, talismánod lesz mindig, 's áldást hoz reád; a' ki szeret, nem lehet boldogtalan, nem lehet nemtelen érzésü soha, — 's én nem roszra születtem. — De ő meghalt, 's mindennek vége vala.

Mikoron sirjába fekteték, soká álltam néma hantja felett; tompa, szótalan fájdalmamba merülve álltam ott, mig nevelőm hazatérésre intett: a' nap leszállt, nem sokára éj lesz, igy szóla hozzám ő, — 's bár gyermek valék, megértém bús értelmét szavainak, mellyek szomorú jóslatként tölték el szivemet. — Oh! nagyon is jókor éj lett felettem.

Éj vagyon most is, — csak néha tör át a' holdvilág a' komor fátyolon, mellyel az ég elborult, még a' ragyogó csillagseregből, melly boltozatját örökė ékesíti, csak itt ott remeg át egy fénypont a' nagy ködtengèren. — Setét az éj, mint lelkem. De kevés órák, 's a' világosság visszajön; mind e' fátyolok megett majd a' nap emelkedik, 's mind e' fellegek, mellyek keletről most setéten tornyosulnak, ragyogva fognak állani az ébredő nap' bíborá-

han; világ lesz az égen 's a' föld felett. 'S te bús lelkem; benned nem hajnalnék több uj nap? 's a' dicső világosság, melly egykor fényével eltölte, örökre eltünt már? vagy nem volnál-e öröklő te is, mint a' természet? Oh, ha az vagy, ha a' vágyteli sejdités, melly egykor eltölte, nem vala puszta álom, ha a' ködfátyol fényedet csak eltakarta, 's nem semmisitheté; oh akkor ébredj napom, sugározzad át e' lélek' homályait, szakitsad ketté fátyolodat öröklő lényem, 's haladj tovább pályádon, mellyet a' teremtő jelelt elédbe. — De öröklő vagy-e? Oh! a' ki e' kérdésre megtudna felelni!

A' horára harangoznak. — Imádkozni megyek. —

II.

A' délutáni isteni szolgálat elmult. — Este volt, 's a' hoszú góth folyosóban, mellyre szobám' ajtaja nyilik, már csak kétes világ uralkodott; az egyenként celláikba visszatérő atyák' lépései mind inkább elhangoztak, körőm mindég hallgatóbb lön; végre magam valék. — Szivemet kétségbeesés tölté. — Én nem tudok imádkozni! a' templomban voltam, térden állva emelém szemeimet az oltárhoz; lángoló csókokkal boritám a' hideg köveket; mintegy őrülten verém mellemet, — hasztalan, én nem tudok imádkozni. — 'S még is szerencse imádkozhatni; helyzetemben az egyetlen szerencse, mert vigasztalás. Kik körülöttem térdeltek, imádkoztak valamennyien; minden arcz lelkesedett ájtatosságában, minden szem egy reményteli tekintettel emelkedék az éghez, — csak én maradék vigasztalatlanul. És még is tán közöttök is vannak, kik annyit szenvedtek, mint én; lehetnek, kiknek szivüket nehezebb vádak terhelik, mint az enyimet; 's miért csak nékem nem juta vigasztalás? — Mit tettem én? hogy annyira elhagyál Istenem? mert kételkedtem? de én kerestem a' kételyt? nem imádtalak e' mint gyermek öszvekulcsolt kezekkel, mint más gyermekek? nem telt-e lángoló vággyal az ifjú' lelke gondolatodnál? nem fáradtam-e utánad? nem küszködtem-e kételyeimmel? mért tagadtad el csak tőlem a' hit' kegyelmét? — Minden embernek megadád fájdalmait, a' gyermektől az aggig, a' koldustol

a' királyig; nincs egy szem, melly nem ontotta volna egykor könyeit; de megadád vigasztalásukat is, a' keresztet, melly sirukon áll, 's melly elég egész életük' fájdalmira. — De mit tegyek én, ki hitemet elvesztém, ki bízni nem tudok semmiben; nem benned, nem az emberekben; ki éltemet adnám egy meggyőződésért, 's az úgy nevezett valóságok között nem találok egyet, mellyen még nem kételkedtem volna. Mit tegyek én?

Memento mori! igy hangozék egyszerre mellettem egy szó a' homályból; 's mikor felijedve oda fordulok, az atyáknak egyike mene el nyugott léptekkel mellettem, cellája felé. — — — Memento mori, — — — sokszor gondolkoztam, miért választák köszöntésnek e' szavakat a' Carthausik? Most értem a' komoly mondás' értelmét. — Nem azért mondják az atyák ezt egymásnak, hogy a' vétektől visszatartsák lelküket, — nem hogy az itélet szörnyeire emlékeztessék egymást; e' szó vigasztalás, 's nem egyéb. — Oh miért nem szólítják meg egymást a' világban igy az emberek, hol annyiszor' szükségünk volna e' vigasztalásra. — Ha reményeid megcsaltak, ha ifjúságod' barátjaiból végre nem maradt egyéb, mint sirok, 's szomorú tapasztalások; ha tudásvágyodban a' tudományok örvényébe merülve, végre vizsgálatidat egy nagy kérdéssel végezted, ha — ha éltél, — mert ki számolhatná fel létünk' keserveit, — akkor el ne feledd o szív, hogy halandó vagy, 's légy nyugott. — Nézd a' vándort, bár milly fáradott ő, bár mennyi kő, 's tövis vérezte meg lábait, mihelyest a' vendéglő' fedele az estsugárban feléje int, ő nem panaszkodik többé, új erővel siet feléje, 's szíve emelkedik örömében, mihelyest csak meszirül látja nyughelyét; nem e' lakban élte ő első ábrándjait, nem ez a' czél, melly után annyit fáradott, 's jól tudja, hogy e' ház küszöbén kedvesei öt fogadni nem fogják, mint egykor reménylé, ha viszatérésérol gondolkozott; — de a' ván-

dor örül még is, mert hisz nyughely ez, 's csak pihenni kiván a' fáradott. — Más jövendőről ábrándoztál te is egykoron, árva szív; most éltednek egy czélja maradt, a' vég; de pihenni fogsz, 's mi kell néked más? Oh haddhaljak meg Istenem! lám, mikor a' fa elszáradt, eltöri az első vihar, 's a' felleg eltünik, mihelyt utolsó csepje a' földre húlt, 's a' láng elhal, mihelyt nincs mit emésztenie; elszáradt az én erőm is, elhultak könyeim, 's nem maradt semmi, min e' szív még felhevülhetne; mit tegyek e' földön még? minek lebegjek körül én, hasztalan töredék, a' lét' nagy tengerén, hisz miattam nem fog őrizkedni senki veszélyeimtől, nem tudja senki, milly sziklákban akadtam meg. — Oh hadd haljak meg Istenem!

Mint gyermek, 's ifjú is halál után sohajtoztam néha, szép boldog kor vala ez! teli reményekkel, mint én valék akkor, mindenkitől szerettetve, szeretve mindent, egy szép boldogító álomnak gondolva még ez életet, mellynek mély értelmét egy más világban fogom átlátni; miként nem hittem volna menyországot én, ki még jutalmaira érdemes valék, ki örömest még éldeltem. — Az ifjú nem fél a' haláltol; miként a' dús pazérolva elszórja kincseit, mert nem is képzelheti, hogy maradhatna vagyontalan, míg a' koldus fillérivel gazdálkodik; így veti oda gazdag örömteli lételét az ifjú, minden reménynek feláldozva életét, mert hogy ne hinne öröklétet ő, ki eddig csak tulajdoninak kifejlödését érezé; de ha végre az egyes erőt lankadni, 's végre elveszni is érte az ember; ha boldogító szerelme fájdalom közt meghalt; ha gyülölése, melly egykor tettekre buzditá, kihült, 's reményei félelmeivel együtt eltüntek; ha a' kebelben, hol egykor annyi szó zajgott, végre minden elhalgatott, 's a' csaták helyett, mellyek azt egykor eltölték, csak néha szólal fel, egy mélyen sértett érzemény' vég panasza; oh! akkor elhiszi, hogy halhat, egészen meghalhat az ember. — Boldog, ki il-

lyenkor éldelni tud; ki legszebb reményeitől megfosztva, ez életet megelégedetten elfogadja, 's miután egy túl után fáradni megszünt, e' nagy sárgömbön helyt talál kivánatainak. — Turja fel hangyaként a' földet, 's küszködjék egy darab kenyérért; vagy épitse mélyen föld alatt aknáit, hogy egy darabka fényesebb érczet hozhasson fel magával; vagy hajókázzon tengerről tengerre, egy új darab földet keresve, hol az emberi kinok', 's vétkek' jelenetét ujra megkezdhesse; — mind egy, — boldog mindenki, kinek czélja van, 's ereje elérésére, 's a' meggyőződés, hogy hasznost, vagy nagyot tett, ha elérte; a' gyermek büszke lehet kártyaháza felett, 's olly nagynak érezheti magát, ha előtte látja, mint Barant magát Péter templománál. — De én állatként nem tudok éldelni olly isteni remények után; nem akarok, nem tudok részt venni e' fárasztó játékban, mellyet életnek neveznek, e' játékban, mellynél annyian küszködnek, annyian sirnak, olly kevesen éldelnek, 's mellynél végre senki mást nem talál, mint időtöltést; nem akarok hatalmas lenni érezve semmiségemet, nem szolga, meggyőződve zsarnokim' gyengeségéről; eleget forgolódtam az álorczások között, 's most, miután megösmertem őket álszinök alatt, vagy legalább lárvásoknak láttam, szivem nyugalom után vágyódik. — Oh halgass meg mindenható, 's küld el halálodat, nem menyeket, mint egykoron, csak semmisedést kérek tőled; oh halgass meg; bocsásd vissza szabadságukba az elemeket, mellyekből állok; legyen por e' test, mint egykor volt; teremts belőle hernyót, virágot, követ, a' mit akarsz, csak embert ne többé, 's megelégszem, csak érzeményeimtől szabadits meg.

De légy türedelmes szivem, — gondold halandó vagy; 's nem elég vigasztalás e' ez?

III.

Ma a' szerzet' generalisánál valék; a' reggeli szolgálat után magához hivatott. Komoly szigoru férfi, ki nagy tiszteletben áll mind a' szerzetesek között, mind az egész vidékben erényessége miatt. Mint mondják indulatától elragadva kegyetlenségeket követett el ifjú korában a' nagy zendülés alatt; 's miután Napoleont császárnak látta, mélyen megbánva tetteit, a' kolostorba ment. — Most agg, de egyike azoknak, kiket az idő meghajtott, de meg nem törhetett; még ragyognak szemei a' mély redőkkel átszántott homlok alatt is, 's a' halvány aggarcz még nem veszité komoly, férfias vonásait; 's nem magas termete, bár föld felé hajolva, azon méltóságot, melly egykor tulajdona volt. — Rom ő, de mint egy diadaliv' romja, mellynek minden év egyenként leszedi ékességeit, de melly formáit nem veszíti, 's mellyen az utolsó napig meglátod, hogy dicsőségnek emeltetett.

Leveleket kaptál öcsém, — szóla az agg, 's két levelet ada kezembe, egyiket atyámtol, a' másikat barátomtol. — Én is levelet kaptam atyádtol — folytatá, — atyád kéret, hogy haza térj! Menj!

Csudálkozva nézék rá; hát el akarsz üzni — szólék végre: nyughelyül kerestem e' falakat, 's miért küldesz el innen is? —

Elűzni?! nem — szóla nyugodt hangon, azt nem fogom. — Az Úr' háza nyitva áll mindenkinek, 's nem rajtam, szolgáján áll, elűzni a' szerencsétlent küszöbéről, hol nyughelyet keres ő, mint én egykoron. — Csak inteni akartalak, — gondold meg, hogy az embernek minden pillanatban szükséges a' szabadság arra, hogy boldog legyen, 's hogy ifjabb vagy, mint hogy róla lemondhatnál; gondold meg, hogy e' pillanatot, mellyben tenmagad', 's egész jövendődet egy feltételnek alája vetve, szabad akaratodnak legnagyobb gyönyörjeit éldeled: hoszú szolgaság' évei fogják követni, mellyekben akárnod tiltva lesz. — Gondold meg, hogy idők jöhetnek, mellyekben elvénülve ifjúságod fájdalmait érteni nem fogod, 's talán elátkozni feltételedet, melly anyi kis örömeitől foszta meg. —

Meggondoltam mind ezt. —

Büszke szót mondasz — felele az agg nyugodtan — 's csak korodban mondjuk ki ezt olly elhatározottan. — Meggondolhatod előre, hogy fogod mivelni földedet, 's mit fogsz aratni vetésed után; meggondolhatod, miként épited házadat, hogy az tartós legyen, 's biztos védhelyet nyujtson agg napjaidra; — de nem jövendődet. — Egy gondolat véletlen lelkedre esve, mint a' mag, mellyet az őszi szellő a' földre hint, ettől függ jövendőd, 's jaj néked, ha e' gondolat, melly lelkedben naggyá nőtt, melly egész léted felett elboritá ágait, 's mintegy életeddel összeforrt, — környülményeiddel ellenkezésben áll, 's azokat nem változtathatod. —

Oh hát áldjad végzetemet — szólék, mélyen meghatva szavaitol — hogy egy világot elhagyhattam, melly lelkem' alapgondolatjával ellenkezésben állt; — hogy egy világtol megmenekedhettem, melly szivem legszentebb ér-

zelmeit bémocskolta gúnyával, míg ön magam elundoroddtam végre bálványaimtol, — egy világtol, mellyet beléptekor mindenki lenézett, vagy gyülölt, 's mellyben még is végre erényiböl nem tart még egyebet bánatánál.

'S azt gondolod, hogy kolostorban jobbá, boldogabbá válik az ember? — szóla az agg — bánatteli tekintetet vetve reám. — Oh ne hidd azt, sok bánat lakik e' falak között, mellyet ti nem sejditetek a' külvilágban, 's annyi fájó szivböl, melly itt menedéket keresett, nincs talán, mellynek sebjei meggyógyúltak volna, mint azok ott, mellyek künn a' temetön pihennek. — Csak a' boldog mondhat le a' világrol; csak az, kinek lelkét erös hit tölti el, kinek bús pillanatjait nagy reménye deríti, az lehet boldog kolostorban. — Mint a' nap, melly ragyogva áll a' világ felett, mindent eltöltve világával, mindenen áthatva meleg sugárival; illyen az Isten nagy gondolata; ki azt a' teremtésben keresi, mindenütt fel fogja találni; de jaj annak, ki egyenesen forditja reá tekintetét; elvakitott szemei elvesztik fényöket, 's setétben áll. 'S nem e' nagy gondolat-e az, mi a' Carthausinak mindene? 's ha ezt is elveszíti, ha egy kétely? — — — mi egy kétely annak, ki a' világban él; övé az egész világ, övé a' tavasz, 's a' virágozó természet, 's száz öröm, 's száz fájdalom, mellyek lelkét felderítik; a' Carthausi csak kételyét birja; ez világa, mellyben él, mellyért szenved, melly a' valóság' szörnyü köntösében elébe lépve, gyenge lelkét lesujtja. — Jól sejdité ezt sz. Brunó e' szerzet alkotója, midön az Istentagadó szenvedéseiröl szólva, igy beszélteti öt poklában: oh adjatok még új kinokat azokhoz, mellyeket már szenvedek; bonczoltassatok fel az egész örökkévalóságon át millio uj hóhérok által, csak Istenemtöl ne foszszatok meg egészen, — 's emésztö lángjaim rózsáknak fognak tetszeni, az ördögök dühössége nyajas öleléseknek, e' börtönök jajkiáltásai bájoló zenék-

nek, e' szörnyü lak gyönyörü palotának; — csak e' borzasztó kintol szabadulhassak, mellyet most szenvedek; csak Istenemet találjam fel ismét. — — Oh! hidd el, laknak emberek a' falak között, kik e' kinokat szenvedék, 's nincs a' világban más, mellyet ehhez hasonlithatnál; mert találni vigasztalást a' földön, hidd el, találni a' legnagyobb, legnehezebb keservek után is. Nézd csak e' hegyet, valaha, ugy látszik, conus volt; most tökéletességére egy darab hibázik, 's len a' völgyben domb emelkedik, alig szembetünő különben mint nagy sziklatöredékei által, mellyek rajta szétszórva fekszenek. A' hegytetön most magas fenyük állnak, 's a' völgydombon minden zöld, 's virágtakart. — Ki gondolná, hogy földomlás nyomdokait látja? — Ki gondolná, hogy itt, hol most minden olly zölden áll, egykor a' tetön egy nagy földseb tátonga, lenn a' völgyben pusztulás terült el. — 'S lám, mint ez, illyen a' világon minden; mit szépnek nevezsz a' világon, mi érzékidet gyönyörrel tölti, lelkedet csudálatra ragadja, — minden csak az idő által szebbitett pusztulás nyomán áll, az egész világ egy nagy dicső rom, mellyet az idő elborita szinével, — 's mind ebben csak ten természeted' képét látod, melly szerént örömeid nem egyebek, mint virágborítékok, mellyekkel a' kor mult fájdalmidat, 's szived' sértéseit eltakarta. —

'S nem hiszesz — kérdezém az aggot — gyógyithatatlan keserveket is?

Nem hiszek — felele nyugodtan az agg, — minden fájdalom halandó, 's ha vannak némellyek, mellyek sokáig tartanak, ez csak azért van, mert minmagunk ápoltuk kinunkat, 's még akkor is többnyire bánatunk' szavai maradnak fen, 's nem kinos érzeményeink; miként sirköveken soká, miután az utolsó köny elszáradott, még

ugyan azon szavakat olvashatni, noha régen hazugsággá változtatá az idő értelmüket. —

Igazod lehet — szólék az agghoz — az emberek' többségéré nézve igazod; de vannak emberek, kiket önszerencsetlenségökre más anyagbol teremtett Isten.

'S te egyike vagy ezeknek, nemde? szóla az agg, szomorúan mosolygva; — ki ne gondolta volna ezt egyszer életében, kinek nem voltak pótolhatatlan veszteségei, 's örök szerelme? — de élj koromig, 's akkor mond meg, mi maradt mind ebből? egy bús emlékezet, melly lelkedben véletlenül felmerül, 's ajkaidat egy keserü mosolygásra vonitja; — talán az sem; mint a' játékos, ki az éjszakát a' zöld asztalnál tölté, ugy állsz te, mint agg az élet asztalánál; szerencsés valál 's szerencsétlen, százszor nyertél, 's százszor vesztettél; de mennyiszer épen, 's milly kártyákon, ki tudná azt? elég — jatszottál, 's most hihetőkép' ágyadba mégy pihenni. — Hidd el, nincs emlék e' földön, mellynek nem vesztenéd épen legkeserübb részét az idővel.

Ha ez igy van — szólék ismét — mért nem maradnék a' kolostorban, hogy elfelejtve a' multat, legalább uj fájdalmaktol örizhessem szivemet? —

Mert a' kolostorban nem olly könyen felejtünk, — szóla az agg sohajtva. — 'S most menj szobádba öcsém, olvasd leveleidet, 's gondold meg jól magadat. Egy próbaévet töltesz e' falak között; ha ez eltelt, kérdezni foglak ismét, 's ha akaratod nem változott, üdvöz leendesz körünkben. — — Cellámba menek. —

IV.

Hát nem felejtettél még jó Gusztávom, 's utánom küldéd hiv soraidat e' magányba, hogy vigasztaljanak; vedd köszönetemet hivségedért; de ne hidd, hogy most is meggyógyithatsz.

Mikor most öt esztendeje betegen feküdtem 's te ragadtál vissza a' halál küszöbéről, akkor lelki 's testikép' ifjú valék. — Most lelkem elvénült, mig te csendes szorgalommal betegeid körül fáradtál, addig én Parisban éltem; 's csudálatos város ez, mellyben a' nép ötven esztendő alatt egy ezeredet élt, 's mellyben az ifjú napokban évek' tapasztalásait szerzi; én agg vagyok, 's mindentgyógyitó szereteted, hosszabbithatja' talán betegségemet, de nem fogja gyógyitani.

Életem' történeteit kivánod tudni? leirom számodra, nem mintha, szavaid szerént reményleném, hogy fájdalmam enyhülni fog, ha férfiasan elébe állok, nem mintha gondolnám, hogy állapotom könyübbnek fog látszani, ha viszonyait át gondolom, nem ezért; mert reményeim rég megszüntek már, csak azt akarom mutatni, hogy szeretlek, semmi mást. — Miután a' mi korunkban annyi emlékkönyv iratott, miután annyian jegyezték fel legkisebb emlékeiket, — bár mi csekély volt is korokra befolyások; érdekes lehet, legalább néked, azon milliók egyikének'

emlékeit olvasni, kik e' nagy változásokban csak szenvedőleg vettek részt, 's kikre e' század, mint egy anyagra hatott. E' lapokban egy század ifjának emlékeit olvasod — a' legszomorúabb történetet, mert mind ez való 's néked, kit a' fájdalom, melly barátodat érte, tán elbúsitana, mindig az egy szomorú vigasztalás fog maradni, hogy barátod egy cseppel sem volt boldogtalanabb, mint ezerek, kik vele együtt éltek. —

Mosolygani látlak, mint mindig, valahányszor korunk' kivételi helyhezetéről szóltam, 's te elbeszélted, miként boldogtalanok voltatok ti is, 's előttetek apáitok 's előttök mások, miolta a' világ áll. Hidd el, igy szóltál több izben; az ember mindig boldogság után fáradott; sok jót, 's hasznost talált e' küszdésében, de mint az Alchimista, soha nem azt, mit keresett. — Mindazoknak, kik éltek, a' szerencse mindig csak remény vala, vagy emlékezet, 's minden nemzet paradicsomot, vagy hesperiát bir multjában, 's egy menyországot, vagy Elysiumot a' jövőben, de egyik sem érte el; — 's igazod lehet; már mint gyermek, midőn dajkám még óriasokrol mesélt 's törpékről, vagy a' nagy Magnes-Szigetről, mindig tudtam, hogy csak mesét mondott, valahányszor e' szavakkal végzé: 's azután boldogok lettek. — De korunknak szerencsétlensége azon kételkedés, mellyet, mint egyetlen örökséget hagya a' mult ivadék a' mostaninak, annélkül, hogy boldogitó könyelműségét adhatta volna vele együtt, 's melly most elterül az életen, lealázva mindent, mi emelt, eltagadva, mi boldogitó, elvéve, mi nélkül nem élhetünk. — Mint egy Tantalus áll az emberi nem, a' mult között, melly az enyhet igérő vizként elfoly, mihelyt hozzá lehajol, 's meriteni akar, — 's a' jövő között, melly gyümölcsdús ágait elvonja, mihelyt utánok nyúl; sorsa enyhet látni mindenfelöl 's érzeni, hogy elátkozott, mert vágya elérhetetlen. — Egy elomlott világ romjai felett állunk-e már, melly-

nek szétdölt épitményi között nem marad hátra nemünknek egyéb, mint kétségbeesés és halál? vagy egy Chaosban, melly mint az, miből Isten földünket alkotá, egy uj paradicsom magvait hordja magában? éj lett-e már körülöttünk, vagy egy uj nap' első sugárja az, mi ugy elvakit? ki tudja? Boldogtalanok vagyunk, — 's nem minnen magunkban az ok.

Oh nem mi, nem én vagyok oka bánatomnak; te, ki ösmersz, mert szerettél, mond magad, nem valék-e reményteli egykor, nem lángolt-e e' szív mindenért, mit nemesnek éreze, nem hevült-e képzetem minden fenséges gondolatnál? 'S ha most lemondva állok itt, 's önösen, 's kétségbeesve, én vagyok-e oka? ki mindenre elszántan léptem fel az élet pályáján 's kört kértem magamnak, 's nem találtam; kinek keble, miután első hajtásait elrontva látta, olly dúsan sarjazott uj reményeiben 's megfosztva ismét kiviritott 's ismét, mig a' vészvert végre elpusztult, mint a' rét, mellynek termő földjét a' nyári vésztől kiontott hegyfolyam eltakarta szikláival. — Oh én küszködtem a' szerencse után, kétségbeesve vitam végzésemmel, mint a' szenvedelmes játékos, ki előbb egész vagyonát vesztette, 's koldulva jár körül, 's ha könyeivel egy fillért nyert, ismét oda megy, hol mindenét elveszté, 's ismét oda veti birtokát: ugy álltam én szerencsémnél; kétségbeesett állhatatossággal követve fordulásait, 's ha mindenem elveszett, a' gyermek' gazdag reményei, 's a' kis életörömek, mellyekben az ifjú vigasztalást keresett: én vagyok-e oka, vagy nem inkább a' játék maga, mellyben nem nyerhetünk.

De hagyjuk ezt, ha majdan történetemet ösmered, e' szív' annyi szenvedéseit, önmagadat fogod látni, hogy ott, hová vissza hisz, helyet nem találok. — Elég hajó-

törést szenvedett a' kebel, 's ha szétrontva békepartot keresett magának, hidd el, csak azért vala, hogy tengeren fenékre ne szálljon. — Fáradt valék, 's pihenni jöttem e' falak' árnyéka alá, mint a' munkás, kit a' dél' heve ellankasztott, a' fa alatt nyugszik, — míg az álom szemeit bé nem hunyja. Oh! engedjetek pihenni.

V.

Mint egy félórányira Avignontol nyúgot felé áll egy ház, ha Nimsröl jösz, 's a' Gardahalmain lenézesz a' Rhone felé, jobbodra fejérlik a' folyó tuloldalán, 's ha végig nézesz a' nagy téren, mellyé a' vidék, melly a' folyó innenső részén halmos, ott lápályosul: lehetetlen, hogy szemedbe nem ötlenék, annyira fejérré festette mostani gazdája, annyira különcz formában épiték ösei. — Ha közelebb jösz ez épitményhez, még különösebbnek látszik külseje; bár milly tudós légy, nem fogod elhatározhatni korát. — Falaiban itt ott egy romai felirásra találsz, mellyet egyik birtokosa, köre lévén szüksége, a' gardai aquaductus, vagy a' nimsi omladékokbol hozott magának; itt, ott, egy maur arabeskre, melly talán Arlsban készült, míg a' nagy góth kapu felett egy hatalmas négyszegű tábla Richelieu korára emlékeztet. Az ablakok' egy része góth, másika négyszegü, sor nélkül vágattak a' falba, miként éppen világra vala szüksége egyik, vagy másik gazdájának. — Századok épitettek e' házon, 's kövén századok' rontását látod; a' külfalon a' rézst, mellyet a' ligueemberi vertek tekéikkel, ben az udvaron a' tört czimereket, mellyeken a' 89-ki zendülés alatt üzte a' pór boszuját, mig a' rendes kifejérlés, 's a' dús olajfa ültetések köröskörül, a' jelen birtokos rendességét, 's vagyonosságát hirlelik. — De bár mi különösnek látszassék; e'

ház, csak urához hasonló. — Az emberi nem egyik legzajosabb korában elve, magán hordja ő is mind azon változások nyomait, mellyeken átment. Első ifjúsága' emlékiből, a' családi büszkeséget, mellyben neveltetett, 's melly minden iparkodás után soha egészen el nem tünhetett, 's mint a' góth ékességek a' házon annyi vakolás, és mázolás közt itt ott még is kilátszik, — a' revolutióból a' szilárd tetterőt 's vallástalanságot, a' császársági hírvágyot, a' restauratio' kicsiségeit; egy hoszú kornak műve ő is, ő is rég már nem az, mi egykor vala, hanem az, minek a' változó szükség alkotá.

E' ház az; mellyben születtem, e' férfi — atyám. — Most szomorú e' ház tekintete, ha bár még tisztának, 's lakhatónak látszik, még is a' kert utjain itt, ott, a' felnőtt fü, vagy egy darabka leomló vakolás világosan mutatja, hogy szebb napjai megszüntek, 's ha gazdáját látod, ha esténként magányosan jár a' felnőtt fasoron végig, mellyet egykor maga ültetett, 's míg fejér fürtjeiben a' langy esti szellő játszadozik, olly komolyan bámul maga elébe, mintha nem érzené a' meleg nyári érintést; vagy ha a' magas góth teremben ül asztalánál, 's előtte száz nyitott, 's félig kivágott könyv, 's ujság, mellyeket egymás után felvesz, 's olvas, és félre veti, mert nincs számára vigasztalás lapjain, — átlátod, hogy a' gazda' szebb napjai is rég elmultak, 's hogy ő, 's a' lak omladozni fognak. — Mert az, ki egykor nemtője vala e' háznak, 's a' férfinak angyala, elment; 's miolta ő távozott, nincs, ki a' falak' kis repedéseit kisimitaná, 's ki elsimitaná a' férfi' redőit, ha homloka gondtol vonul összve; 's mi csuda, ha tágul a' repedés, és mélyebbre nyomul a' redő. —

Menj a' Rhone partjaihoz, 's ha négy fát látsz, 's alattok egy fejér követ, állj meg, 's tudd meg, hogy egy

családi boldogság' sirkövénél állsz, mert alatta nyugszik anyám. — —

Vannak asszonyok, kiknek látásán a' szív önkénytelen megnyilik, kiknek körében boldognak érezed magadat, 's jobbnak, 's nemesebbnek; asszonyok, kiket mintegy vigasztalásnak teremte Isten e' világ' bajai közé, mint egy áldást, hogy boldogitsanak. Oh vannak illy asszonyok; ha a' házba lépsz, s' mindünnen öröm, 's megelégedés mosolyg elédbe, 's minden gyarapul, 's virágozik, az ő müvét látod, a' lélek ő, melly mindent áthat, 's mindennek éltet ád. — Az élet legnehezebb viszonyait együtt hordva férjével, ő nem vet meg semmit, még a' legkisebb házi gondot sem, mint gondoskodására érdemetlent, nincs semmi olly nagy, mitöl viszaijedne, semmi olly csekély, mit elunna, mert mindennek egy nagy czélja a' szeretet, — mintha holdnak alkotta volna a' teremtő a' komoly férfi mellé, hogy vonzalmát követve, csak körülötte mozogjon, 's ha rejtve is, míg égen nap sugárzik, feltünjék, mihelyt éj lett felette, 's világára szüksége vagyon. — Egy illy asszony volt anyám.

Mit mondjak azon évekről, mellyeket ez angyal' körében tölték, mint simogatta hoszu szöke hajamat, mint mondott esténként hoszú szép meséket, mint törülte le könyeimet lágy kezével, ha sirtam? 's miként mondjam el mind azon kis figyelmeket, mellyekkel olly nagyon boldoggá tett, 's mind azon nagy feláldozást, mellyel legkisebb bajaktól megörze; ha illy anyád volt, jól tudod mind ezt, ha nem volt, nem értheted boldogságomat. Mert ha édes viszaemlékezni azon korra, hol még egy ibolyaként áll előttünk az élet, mellynek nem képzelhetünk más jövendőt, mint, hogy nyilni fog, 's virágozni; hol annyit kérdezünk, 's kérdéseinkre olly könyü felelni, mert még nem kételkedhetünk; hol körültekintve e' világ'

homályos körén, örülünk az egyes ösméretnek, melly csillagként ragyog felettünk, 's öszveszámoljuk a' szétszórtakat, 's zajogva mutatjuk, a' feltámadókat, mert nem tudjuk, hogy csak egy nagy éj' fénypontjai ragyognak felettünk; bizonyára nincs senki, ki boldogabb gyermekségre emlékezhetnék vissza, mint én. —

Igy lettem nyolcz esztendős, ekkor halt meg anyám. — Utolsó estve még magához hitt, sokáig néze reám, végre szemei könyekbe lábadtak, nehezen emelkedve párnáján, mellehez szorított, 's megáldva, mondta, menjek el; a' falutemplomban épen a' kis haranggal harangoztak, 's mikor a' folyosóra értem, a' plébános jött elömbe, de én nyugodtan feküdtem le, 's aludtam, nem értve, mit jelent mind ez. — Más nap reggel bémentem szobájába, 's kiteritve találtam. — Mondták, hogy meghalt, 's hogy imádkozzam; de én nem hittem nékik, hanem ágyához mentem, 's megszólitám. — Nem felelt. — Arcza szelid volt, mint mindig, csak halaványabb; de a' zárt szemek nem nyiltak mint máskor, ha ágyához jöttem. — Megcsókoltam kezeit, 's hidegek voltak, mint a' kereszt, mellyet tarta; szivére borultam, de az nem dobogott. — Mit jelent ez, kérdezém magamban? 's elbámulva álltam ott, míg a' cselédek fenszóval zokogtak körülöttem. — Menjen el, szóla végre egy agg szolga, ki még mint gyermeket ösmeré anyámat; menjen el, ő meghalt. — Ne higyje János — szólék szorult szivvel, csak alszik, fel fog ébredni mindjárt, mihelyt tudja, hogy itt vagyok. — 'S ismét megszólitám, és ismét mellére borultam, 's hideg kezét csókoltam, — 's ismét — 's ismét — de hasztalan. Magamon kivül valék, könyeim záporként hultak. — Mit jelent ez? kiálték kétségbeesve. Ő meghalt kedves kis urfi, szóla az agg szolga, látja egészen kihült már, 's szive nem dobog. Oh ő meghalt, felelék szakadó szivvel, ő nem ösmeri, nem szereti többé fiát! Mint egy fátyol te-

rüle el érzékeimen a' fájdalom, 's magamon kivül az agg' karjai közé estem.

Mikoron harmad nap eltemették, 's hoszú kéréseim után még egyszer láttam öt koporsójában, nyugodtabb valék; azt mondták mind, hogy menyekben van, 's megvalék győződve, hogy én is megfogok halni; de mikor beszegezték, 's kivitték házunkból, 's lassu léptekkel mindig tovább, 's tovább a' Rhone partjáig, 's midön leeresztették sirjába, 's rá annyi hideg, nehéz földet, — oh akkor újra kitört bánatom, 's mint egy ellenségesnek látszott mind e' nép, melly anyámtol megfoszt, 's öt eltemeti; oh mikoron hazajöttem, kétségbe esve térdelék a' keresztfa elébe anyám' szobájában, hol imádkozni tanitott, kérve Istent, hagyjon engem is meghalni. —

Napok multak, 's hetek, 's holnapok, 's vigasztalatlan valék; minden, a' mit láttam, a' miről szóltam, csak anyámra intett, rá a' ház, mellyben minden üresnek látszott halála olta, rá a' domb a' Rhone' partjain, és a' hallgatás, ha este hazatértem, 's nem volt, a' ki mesélne, — rá a' harang, ha megkondult, rá minden. — E' föld legboldogtalanabb emberének gondolám magamat.

Egy különös eset ada gondolataimnak más irányt, 's igy vigasztalást. — Egy estve épen anyám' sirjától tértem vissza, midön közel kapunkhoz egy kis koldusfiut vevék észre. — Megszólitott, 's minthogy nékem nem vala semmim, nevelöm fukar, tovább menénk; a' fiu esdekelve követett 's ugy kért, 's rimánkodott, hogy végre, szivem bátortalanságomon győzve, megszólitám 's végre majdnem kényszeritém nevelömet, adna néki alamizsnát. — Ő fel sem véve kérésemet, tovább ment. — Oh anyám, anyám! zokoga a' fiu. Szemeim könyekbe lábadtak, midön kérdezém: az ő annya is meghalt-e? Oh nem, felele a' gyer-

mek, harmad napja éhezik. — Elíszonyodtam, 's midőn elválva perelő nevelőmtől, a' halvány asszonyt láttam, 's midőn házunkhoz kisérve fiával alig követhete, fájdalmasan érzé szívem először, hogy vannak a' halálnál nagyobb bajok a' világon, 's hogy elhunyt kedvesért sirni, fájdalom, de hogy boldog az, kinek, ha kedvesére gondol, nincs más oka könyezni. — —

VI.

Jaj annak, ki abban bizik, hogy felejtetni nem fog, ha egy nemzetben helyhezteté bizodalmát, mert életét áldozta neki vagy egyesben mert szereté; mindegy, ő csalódni fog, — nem sokáig emlékezik az ember. Irják márványra nevét, vagy ültessenek virágokat a' sirra emlékül: évek lemossák emlékét a' köröl is, 's jövő tavaszkor az ápolatlan virágokból nem maradt talán egy is nyughelye felett. A' sirdomb idővel lesülyed, a' sirbolt bételik, 's hoszabb, vagy rövidebb felejtetés, ez sorsa mindenikünknek. — Mikor a' nap a' hegyek megett leáldozik, 's a' fellegtömeg, melly nyugotban tornyosúl, csillogva emelkedik elötted, 's az egész láthatáron egy fényözöm ömlik el, 's a' fél égen fel a' zenitig a' piros alkonyat, hogy alig birhatnak szemeid annyi fényt: ki hinné akkor, hogy egy óra mulva e' fellegek setéten fognak állani elötted, 's hogy az elment napnak, az égen, melly annyira eltelt sugárival midön távozott, nem marad csak legkisebb nyoma is. 'S ki hinné, ha a' tenger zugva kél a' szélvész csapásai alatt, hogy ennyire megindulva olly hamar nyugodni fog, 's hogy mind e' magas hullámokból nem marad, mikorra a' nap ismét lealkonyodik, egyéb, mint egyegy kis hab, melly idöről idöre a' parthoz simulva széttöredik; — 's ki hinné, hogy azon férfi, kinek uj sirja felett nemzetek könyeztek, egykor egy puszta névvé válhatik, mellynek tudásában büszkélkedik a' tudós maga, olly annyira

felejtett, 's hogy a' nő, vagy gyermek, kit egy sir felett fuldokolva láttunk fájdalmakban, évek mulva, ha egy darab fekete rongy akad kezükbe, nem fogják tudni hamarjában kinek gyászán hordták. — Szörnyü, de igaz. — Semmivé leszünk, még kedvesink szivében is, 's a' siron túl, mint innen, reményeink csalódások. — 'S még is, mi szép a' remény, mi boldogitó a' gondolat, hogyha egykor nem leszünk, valami megmarad emlékünkből, egy tett, mellynek említésén az utókor felhevül, egy dal, mellyben, ha ajkrol ajkra száll, egy boldog óránk feltámad századok után, vagy ha körünk szerényebb vala, 's nem egy nemzetért lehete élnünk, egyegy családi emlék házi életünkből, mellynek említésénél a' szemek könyekbe lábadnak 's kedves ajkakról egy áldás száll utánunk. — Hasztalan ábránd! — Te ifjú, ki örök hirről álmodoztál, 's te agg, ki, mig gyermekeid élnek, emlékeikben tovább élni reményltél, csalódtatok ti, 's mind, kik az utókorban biztatok; ha más nem is, uj halottak ki fognak szorítani helyetekből, 's bár milly nagy árnyékot vetettetek a' földre; midőn napotok hanyatlani kezdett, higyétek, mihelyt leszállt, eltünik, csak árnyék vala. — Mi tarthatna e' földön, ha én is megfelejtkezhettem anyámrol, — róla, ki eddig mindenem vala, ki csak nékem élt, kinek minden szava, minden gondolatja égi áldás vala életemnek, 's én, kit halála után nem szerete senki ugy, mint ő, 's ki ezt érezém, — 's felejtém még is. — Míg házunknál valék, hol minden reá intett, 's agg cselédeinkben bánatomnak mindannyi frigyesét találtam, természetesen nem szünheték ez, ha bár idő 's szokás szelidebb, 's majd nem boldogitó érzeménnyé változtaták. De atyám, noha nem érzéketlen, csak az élet' practicus oldalát kedvelé, 's talán, mert egykor ön maga az élet' magasabb értelmét keresve, csak kételkedést talált, vagy mert olly korban született, melly az emberi nem' csalódásait kimeritve, végre kétségbeesö lemondással — mint a' vagyon-

vesztett játékos — csak conventionalis értékü dolgokért játszott, nem féltett semmitől ugy, mint hogy érzékenységem, e' szüntelen ápolt, 's nevelt fájdalom által nyöve, végre költöi megvetéssel lenézni tanitson azt, mit ö most egyedül tisztelt. Elküldé a' freiburgi Collegiumba, melly épen akkor adatott által a' Jezuitáknak, fájdalmam felejtése mellett, még azt is reménylve talán: hogy a' Restauratio alatt annyira kedvelt rend' nevendékjének, mint egy elöre utat készithet világi elömenetelére.

Milly fájdalmasan esett a' bucsú, mennyi könyeket sirtam anyám' sirjánál, 's agg komornyikunk' karjai között, gondolhatod; tudtam, hogy évekre távozom, hogy idegen emberek közé jövendek, kik nem szeretnek, 's mig szorult szivvel járék egykori játszóhelyeimen végig, 's annyi szép gyermeki emlék között, eszembe juta, hogy mennem kell: mint egy bús sejditès lepé meg szivemet. — Igy hagytam el e' házat, hol még a' nagy komondor is, ki távozó kocsinkat ugatva követé, egy kedves lény vala szivemnek, mellytől bucsuzni nehezen esett, 's igy értem Freiburgra, hol a' nagy komoly collegialis épület' falai közt fájdalmaim, mellyeket a' változó tájak közt felejteni kezdék, ujra felébredének. — Gondold is magadat helyzetembe. — Én a' boldog gyermek, ki előtt egykor szabadon állt a' kert 's mező, ki e' kis világomon korlátlan örömömben átzajogva, szabad valék; kinek, ha játékaiban fáradott, mindig volt valaki, ki öt térdére véve megsimogassa, 's ki most egyszerre e' tömlöczfalak között találtam magamat, annyi komoly arcz, annyi hideg felvigyázó között. — Oh mi férfiak ritkán sejditjük, sőt ha magunk sem valánk boldogabbak is, bokros bajaink közt ritkán emlékezünk, mi nagyok sokszor már a' gyermek fájdalmai; kiragadva házi köréből, hol boldog vala, 's egy nevelő intézet' szivetlen rendességéhez szoritva, ö is egy egész vesztett boldogságot sirat, érzi ö is a' szolgaság',

's elnyomatás' minden kinjait, ha zsarnok nevelője, mellyhez öt érzemény nem köti, rajta az erősebb korlátlan' hatalmával uralkodik, 's az elhagyottságot, mellyben öt szülei hagyák, 's mindent, mit mi férfiak érzünk, 's mi mint az elvetett mag sokáig rejtve csirázik, és nyő lelkében, míg végre kihajt 's megadja természét. — 'S ha néha férfiakat látsz, — 's mai időben sokat találhatsz — kik körülfogva örömöktől, miután majd nem valósúlva látják azt, mit boldogabb időkben csak reménylettek, mind e' mellett örülni nem tudnak, légy bizonyos, hogy e' bánat, melly lelküket fátyolként elboritja, még gyermek napjaikban szövődött, 's ha bár az ok rég megszünt, vagy most gyermekségnek látszanék, ollyanná nyött, mit ez élet minden örömeivel szétszakitni nem képes. — Az épen legszerencsétlenebb 's legbusitóbb része létünknek, hogy éltünk azon szakaszában, melly egész jövendönkre kihat, közönségesen majd nem a' véletlennek, vagy, mi még roszabb, érzéketlen béhatásoknak engedtetünk által, 's hogy, még mielött csak egyszer határozhattuk el magunkat, már jövendönk nevelésünk által elhatároztatott. — Mert ne bizzék senki a' gyermek' könyelmüségébe, 's hogy mert felejteni tud, fájdalmai 's örömei nyom nélkül menendnek át lelkén, ha bár Lethe választja is el a' férfit élete' első korától, 's ha az egyes emlék idővel eltünik, 's az egyes érzemény elveszti édes, vagy keserüségét, ö maga nem változott, 's csak az lép ki a' túlparton, ki az innensön beszált, arany ha salakját, salak ha aranyát vevé el nevelése. — Nem csak Newton' lehullott almája az, mi e' földön nagy következéseket szült, 's lehetnek kisebb okok épen olly nagy következmények' kútfejei, 's vannak emberek, kiket egy szó, mellyel szülőjök, vagy nevelőjök gyermek érzeményiket egykor sérté, embergyülölökké tön. — 'S még is mi könyelmüséget tapasztalunk a' nevelés körül, főkép' ha a' gyermek, szerencsétlenségére, azon irigylettek egyike, kikre egy ugy nevezett szép jö-

vendő vár. Ez élet' legszebb viszonya az, melly anya 's gyermek között létez, néki ösmeretlen. Idegen dajka' emlöin nevelve, idegen ajkakrol lesve első szavait, idegen karoktol vezetve, mig járni kezd, egy cselédszoba az, hol érzékeit fejledezni érzi. 'S mikor a' gyermek nagyobbra nyő, dadogása beszéddé válik, 's a' szív érezve hivattatását, szeretni akar, 's szeretni kezd; az, kihez első indulatában ragaszkodik, nem annya; ő távol van; tánczol, 's csudaltatik; a' szegény gyermek, a' cselédkörből szemel ki egyet magának, kit legszeretőbbnek gondol, 's ehez ragaszkodik. — Oh nézd csak, mint öleli kisded karjaival, mint mosolyog, ha közelg kedveltje, mint örül, ha csak lépteit hallja, mintha annyának hinné szegény, ki még nem tudja, hogy öt csak holnapszámra fogadták szüléji, hogy gyermeköket szeresse. — Néha fényesebb termekbe vezetik öt, a' társaság számos, a' délután hosszu 's mulatság kell. A' szoba teli idegenekkel, csak a' pamlagon ül egy szép asszony, ki néha napjában hozzá jön, 's kiről annyit 's annyiszor azt mondták mind, hogy annya, mig végre nagy nehezen megtanulta, hogy az, 's hogy hozzá nem szabad nyúlnia, mert mikor minap szive' örömében meg akarta ölelni, visszataszitotta, nehogy szépen göndöritett fürtjeit elrontsa. 'S mikor belépett, kérdi egyike a' társaságnak: hol van anyád? 's ő a' szép asszonyra mutat, 's félve a' még idegenebbektől, vagy látva a' csemegét, melly meszünnen int, oda fut, 's ott marad, mig az egész társaság az anyai szeretetnek örül, 's a' nemes házi ur egy nagyot ásit, 's a' gyermeket az asszony helybenhagyásával, ki lármás kérdéseit már is megunta, szobájába visszaküldi, hol ismét felejtve a' látottakat, játéknak indulhat, ha csak szerencsétlenségére nem mutatta valami által, hogy ápolóját annyánál jobban szereti; 's a' nagy dáma, kinek szeretetből nincs egyebe, mint a' féltékenység, ez egy barátnéját, — mert hisz az alávaló egészen magához édesgeti a' gyermeket, csúfosan

el nem kergeti, először éreztetve a' tapasztalatlan szívvel azon fájdalmat, mellyet illy elválás okoz, 's melly ha bár a' szülék' örömére a' gyermeknél nem soká tart, szivét jókor eltompitja, 's ragaszkodását elgyengiti. — És ez a' gyermek élete első éveiben, e' mulatság, 's tánczmesterből öszve szött létel, mellyből midőn kilép, talán három nyelvet fog érteni, csak a' szív' nyelvét nem, 's talán mesterileg köszönteni, 's tánczolni tudni, csak nem hív ragaszkodással valakit megölelni, mert mindenét kifejté első nevelése, kopáran csak a' szív maradt. — 'S igy adatik által hetedik, vagy nyolczadik esztendőjében nevelőjének, vagy épen azon intézet egyikébe, hol az egyenlő nevelés, többnyire egyenlő neveletlenséget fejt ki, néha egyes jól kifejlett individualitások mellett, — kikre a' felvett rendszer épen alkalmatos vala — számtalan ollyant, kik ahhoz, minek neveltettek, nem érezve hivattatást, 's hivattatásokra nem kapván nevelést, — már minekelőtte az élethe lépnek, elvesztették utjokat. — —

'S miből áll végre ezen nevelés? természetesen csak a' jót értem, nem is emlitve azon számtalan esetet, hol az nem más, mint a' hiuságtol a' legnagyobb vétkekig minden rosznak kifejtése, mi csak természetünkben szunnyadott, — mi más, mint fáradságos tanulása annak, mit később nagy részint felejtünk, vagy mi legalább nem boldogit. Mester mestert követi, tudomány tudományt, pihenés nélkül mindig tovább, ez a' systema: a' Rhetorica után Poësis, Poësis után Philosophia, és ismét a' természet nagy köre, 's erre minden, mit az emberek tettek, a' régiek, 's ujabb korunk, 's utána a' nagy természetjog, 's végre ellenmondásként hazánké, 's tudja Isten mi még; fáradhatatlanul izzad utánunk a' jó nevelő sereg, agarakként kergetve végig martalékjokat a' tudományok mezején, kezdettől végig nem engedve egy nyugpontot, mig az

idő eltelt, 's a' vadászatnak vége lévén, a' kergetett megpihen, többnyire a' mezőn kivül, 's vissza sem tekintve többet a' tudományra, mellyet jókor megutáltattak vele, néha léptenként viszafordulva, 's szánva a' virágokat, mellyeket ő épen talált volna, de mellyeket most üzői már legázoltak. — 'S igy lép ki neveléséből az ifjú, teli ösméretekkel, de szomoruan, jól tudva még talán a' napot is, mellyben Brutus hazáját szabaditotta, 's Leonidás a' Thermopiláknál Hellasért vérezett, de nem sejditve, hogy van egy hely a' világon, mellyért ő is ezt tehetné; egy mivelt ifjú, de elaggott érzeményekkel. — Nevelése elvégződött: húsz esztendős, 's nincs szive. — Hogy is lehetne máskép? elküldve atyai házától, vagy egyik távolabb szobájába zárva idegen nevelőjével, ki öt könyveivel minden életörömtől elsánczolá; hogy ébredne a' szív, míg csak az ész mivelődik, 's minden egyéb, még a' szülékkel való társalkodás is, elszóródásként csak ritkán engedtetik; elég jó még, ha a' lélek, — mellyben jókor ébresztetett az ambitio, hogy tanulásra birja, — annélkül, hogy meggondoltatnék, milly könyen válhatik e' szenvedély nemtelen irigykedéssé, — káros béhatása alatt nem alacsonyodott. 'S mind ezt, hogy azon szerencsétlen tudáshoz jussunk, mellyet később annyiszor átkozunk, és mellyért kiüzve gyermek édenünkből, mint ember eldődink a' tudás' fájáért a' paradicsomból, elvesztjük azt, mi által boldogokká válhattunk volna; az érzeményt.

'S mit a' társaság' felsőbb rendeinél gondatlanság tesz, azt, ha bár csekélyebb mértékben teszi másoknál a' szükség, 's azon naprol napra mélyebben leható elhidegülés, 's érzéketlenség, melly már az emberi nem' minden osztályait áthatva, egy nagy átokként terül el civilisatiónk felett, ezerte nagyobb, mint áldásai. — A' szeretet' hatalmas eleme neveléseinkből eltünt, 's vele a' gyermek' boldogsága, 's gyermekörömeivel azon vidám

optimismus, mellyre neveltetnünk kell, 's melly nélkül az élet csak fájdalmakat nyujt. —

De ha valaha gyermek elhagyottnak érzé magát, 's boldogtalannak elhagyottságában, 's ha körültekintve társaim közt, fökép' az év' kezdetével, több bus, mint vidám képre akadtam, nem lehete egy közöttök, ki ezt mélyebben érezheté, mint én. — Komolyabb kedélyü már természetem által, 's emberkerülő, mert magányosan neveltettem, elszigetelve álltam itt is társaimtol, ritkán osztozva játékaikban, soha örömükben; eleinte, mert még a' fájdalom, melly anyám' halála olta szivemben élt, meg nem szünheték, — később, mert ábrándozásokhoz szokva, boldogabbnak érezém magamat képzelet-szülte világomban, mint a' zajos körben, hol különcz modorom az egész tömeg' gúnypontjának jelele ki. —

Oh! és voltak boldog pillanatjai is e' napoknak. Ha az oskola megszünt, 's mig társaim a' kertbe mentek, magam maradhaték szobámban, 's ablakomhoz könyökölve lenézheték a' völgybe, 's a' folyóra, melly ölében kigyózik, 's a' váras' barna házaira, mellyek a' hegyoldalon lépcsönként emelkednek, — mi bájló álmak vonulának át lelkemen, mi megelégedettnek érezém magamat e' pillanatokban; mig végre az alkony fénye a' hegyeken elhalványult, 's sz. Miklós' templomárol az estharang imádságra inte. — Oh akkor letérdepeltem nyitott ablakomnál a' csillagos ég előtt, 's imádkozám; 's ha szemeim néha könyekkel teltek el, nem fájdalom facsarta e' cseppeket, — én boldog valék illyenkor; hisz akkor még a' tapasztalás nem állt gunyolva álmaim mellett, 's kétely nem támada reményeimmel, mint most; akkor e' lélek még hinni tudott, 's ki ne lenne boldog, ki felnézve menyeket lát, 's ha földre veti tekéntetét, a' sirt földi bajai között.

Természetemnek egyik fő tulajdona a' vallásosság; gyermekségem' első éveitől, hol míg anyám' karjai között rebegém első mi atyánk-imat, mostanig, hol kétségbeesve térdelek a' feszület előtt; hinni mindíg fő szüksége vala lelkemnek, melly ki nem elégítve, kínná vált, de soha meg nem szünhetett, 's a' kételkedés' fájdalmait egykedvüséggel enyhíteni nem engedé, 's gondolhatod, mennyire hatott helyzetem e' természetes irány kifejtésére. — A' klastromi csend, a' rendes imádság, a' szént képek a' folyosókon, 's az ének, melly a' templomból felhangzott szobámig, mintegy bájkört vonának körülöttem, mellyben képzetem mind inkább honosodott, szivem mindinkább megelégedett, 's boldognak érzé magát, mellyben egy új életet éltem, előbb nem sejdített vágyakkal, 's gyönyörökkel. — Van valami nagyszerü az egyház' rendtartásaiban, mi a' szívhez szól, 's talán éppen azáltal boldogító leginkább, mert földre borulva a' megfoghatatlan előtt, hitének inkább képeket keres, mint magyarázatot. Ki nem emlékezik vissza gyermek korában, vagy éltének egyes pillanatjaiban, — hol egy nagy örüm, vagy fájdalom lelkét hideg egykedvüségéből felveré, — azon béhatásra, mellyet az isteni szolgálat lelkére tett? — Kinek szivét nem szállá meg néha ájtatosság, midőn a' setét egyházba belépett? — kinek lelkében nem támada egy titkos vágy, 's ha térdre borulva az oltár előtt, szorult szivvel elmondá ismét gyermek imádságait, 's ha a' szent ének, mint egy nagy áldás hangzék vissza a' magas boltrol; ki nem érezé vigasztaltnak, sőt boldognak magát? —

Ezek valának örömeim, mellyekben vesztett szerencsém után vigasztalást találék, 's néha boldogságot; 's metyek jövendőmet egy szerencsétlen szótol függesztve fel, melly lelkemben kételyt támaszt majd, okái mostani boldogtalanságomnak. —

De a' szívnek is vannak jogai, 's ki egyszer szerettetett, mint én, az szeretni kénytelen; mert a' szív ha elveszti is egykori birtokát, uj tárgyhoz ragaszkodik, miként a' fa, ha földjéből kiásod, másban is csak ugyan azon virágokat, 's gyümölcsöket termi. Igy ragaszkodtam én érzetem egész hevével Armandhoz, kivel mint avignonival már gyermek emlékeim, de mindenek felett természetünknek azon komoly oldala füzött egybe, melly mindkettönket társainktol elkülönözve, mintegy szükségként vete egymás karjai közé. — Komolyak valánk mindketten, 's szerencsétleneknek érezök magunkat; ez vala egyetlen rokonsága lelkünknek. — Nem egy álmodozó vala Armand, mint én, öt nem egy szebb múlt' emléke busitá el, mint engem; ifjú lelkét váló keservek dulták fel, 's egy komor tapasztalás, melly élte' fáját tövénél megszegé. A' váras' egyik leggazdagabb banquierének fia, az élet minden kényelmeiben felnevelve, számtalan barátot, 's hódolót látva egykor attya körül; tizenkét esztendös vala, midön attya egyszerre megbukott. — Az élet' kényelmei eltüntek, a' kis lak, hová szép házukból költözködtek, üresen maradt reggeltöl napestig, a' barátok idegenekké váltak, a' szerencsétlen család elhagyotta. — 'S ö látta ezt mind, 's érzette, 's hallotta attya' ajkárol a' kétségbeejtö oktatást, mellyet emberösméretnek nevezünk, 's hallotta az átkot, mellyet a' szerencsétlen férfi, mint egyetlen vigasztalást hoza magával, ha körüljárva egykori barátinál, estve visszatért, 's fáradtan a' koldulástol, 's törött szívvel ágyára veté magát, mig egy éjjel a' háznépet egy nagy durranás ébreszté, 's a' szerencsétlen, iróasztalánál vérezve találtatott. Armand egy elhagyott árva állt a' világban, mig a' kormány, mellynek attya boldogabb napokban egy kölcsön által nagy szolgálatot tön, öt sok könyörgés után e' klastromba adá nevelésbe. — Ö szerencsétlennek érzé magát, 's nem ok

nélkül, mert ha keserves csalódni a' férfinak is, 's ha száz tapasztalás után alig türhetjük még azon egy végsőt, melly legkedvesebb álmainkból ébreszt, 's ha kínos, visszatekintve egy pusztaságot látni hátunk megett, menyivel kínosabb ez a' gyermeknek, ki belépve az életbe, csak kételkedést visz magával remények helyett, 's lételünk szebb örömeiről lemond, még minekelőtte küszködött. — De éppen ezen szerencsétlenség, ezen elhagyottság vala az, mi öt szivemnek még kedvesebbé tette. — Nem boldogíthattam-e öt, nem lehettem-e mindene én, ki néki enmagamat áldoztam volna fel? ifjú szivem olly büszke vala szeretetében, 's érezé, hogy boldog ez egy barát' szeretete által. 'S mit kelle a' világ nékünk, minek az emberek, kiket megvetni kezdék; a' szív mindenhatónak érzi magát, ha szeret, 's én szerettem öt, — nem azon hideg meggondolt érzeménnyel, mellyet később barátságnak nevezünk, 's mellyet néha csak szokás, vagy nehéz pillanatokban becsületérzés tart, mellynek rokon érzemények, 's próbatételek, 's közös célok kellenek; — én szerettem öt ok nélkül, de lángolón, szivem' egész ifjú erejében, mikép' csak egyszer szerethetünk gyermek korunkban, hol olly közel állnak még lelkeink egymáshoz, hogy társunkban mintegy magunkat ölelhetjük, hol egész érzeményünk, mellyel egykor a' hazát, a' világot, 's kedvesét öleli a' férfi, egy lényben pontosul, 's megelégedettnek érzi magát.

Álom vala ez is, mellyből bús tapasztalások végre felébresztének, de melly éltem' setét fátyolán még most is átragyog, hol e' szív, mint mindenik, önössé vált, nem mert nem akara szeretni, hanem, mert nem vala senki, ki hozzá valóban közelített volna, 's ha bár annyiszor csalva, végre lemondani tanultam, 's ha bár körültekintve éltemben, mint a' kertész, kinek virágait dér fonyasztá el, nincs ezen kivül egy emlék, egy érzemény,

mellyet épen találnék: ez egy megtartá szépségét, ez egy könyekkel tölti szememet.

De Armand eltünteté anyám' emlékét lelkemből. Talán büntetésül adatott, hogy általa szenvedjek? —

VII.

Mint egy hat esztendőt töltöttem itt, ez idő alatt atyám két három izben meglátogatott, valahányszor írtam, mi név, születés, 's újesztendő napján rendesen megtörtént, egy pár sorban felelt, 's új szorgalomra intett; egyébaránt elhagyatva valék. Egy szép estve, éppen Armanddal a' kertben sétáltam, 's mert egy pár nap múlva el kelle mennie, mély fájdalomal elválásunkrol beszélgettünk, midőn az öreg János egyszerre elömbe lép, 's még minek elötte egészen rá ösmernék, könytelt szemekkel melléhez szoritva, tudtomra adja, hogy értem jött. — Még két napig maradtam, hogy Armanddal mehessek, 's elhagyám a' Collegiumot.

Nem tudom, mi különös érzemény tölti a' szivet, valahányszor bucsuznunk kell, ha a' hely, mellytöl megválunk, nem gerjeszt is boldog emlékeket lelkünkben; sőt ha csak fájdalmat találtunk körében, keblünk még is szorul, 's majdnem olly nehéz síroktol megválnunk, mint kedveseinktöl; balgatag szív, melly mindig ragaszkodik, csak hogy ha végre el kell szakadnia, annyival mélyebb sebet érezzen. — De ha nehezen esett is az elválás, 's midőn őszhajú priorunk végáldását mondta rám, 's társaim végköszöntésüköt kiálták utánunk, szemeim könyekbe teltek; alig értünk a' városon ki, honnan visszafordulva elhagyott lakhelyünket nem láthatók, 's boldog-

nak érzém magamat; 's hogy nem? milly fájdalmat nem felejtne az, ki magát szabadnak érezi; 's én annak gondolám magamat. A' nyilt vidék hullámzó vetéseivel körülöttem, előttem a' messze elnyúló út, hol majd egy vándor, majd egy utazó kocsi vonà magára figyelmemet, itt ott egy setét erdő, 's messzünen a' hegyláncz, melly láthatáromat beszegé; oh ez szép vala! előttem egy új világ nyilt, egy bájló, virító világ, mellyben nagy látkörömtől a' legkisebb növényig minden, a' mit láték, szivemet gyönyörrel tölté, mellyben a' messze áthangzó harangszó, 's az emelkedő pacsirta' éneke mind annyi vig köszöntésnek tetszék szivemnek. — 'S ennyi öröm között senki, a' ki mondaná, hogy sebesebben menjek, vagy lasabban, jobbra, vagy balra, senki, a' ki örömöm' kicsapongásait kémlelné, feljegyezné, 's intésivel rontaná; szabadon, mint a' madár, melly felettem elszállt, szabad, mint csak gyermek érezheti magát, ki szigorú nevelőjétől megszabadulva, vigan lép ki első tömlöczéből, nem gyanítva még, hogy az élet, mellybe lép, csak egy más nagyobb fogház, mellynek rendszere elkülönözés, és munka, mint, mellyeket Americában épitenek. Oh! bájló csalódás mellyel a' világba lépünk! mi dicsően áll a' föld napunk első sugáriban, mi könyen oszolnak a' ködök, mellyek téreit itt ott elboritják, 's milly könyü az út, melly elöttünk terjed, 's mellynek átfutására még annyi erő, annyi kedv forr keblünkben. Hogy mind ennek illy hamar kell mulnia. Oh! ha a' gyermek sejditené, mi vár reá? ha tudná, menyit szenvedhetni e' rövid életben, milly magányosan állhatunk ennyi emberek közt, mi reménytelenül e' szép világban? ha csak gyanithatná mind azon szenvedéseket, mellyeket el nem kerülhet, a' nagyokat, mellyek lelkét lesujtják, 's azon kis bajokat, mellyeknek még könyeket se adott a' végzet vigasztalásul, 's hogy barátjai, kiket hiveknek gondolt, el fogják hagyni, 's hogy lángoló szerelmével nem nyerhete mást, mint egy tapasztalást, érdemeivel ellen-

ségeket, míg végre fényes reményei, mellyek egy világot járának át, egy kis gödörben pontosulnak, csalatva még ott is, ha emlékezetet várt. Oh! hála néked Istenem, hogy a' jövöt előttünk eltakartad.

Atyám' engedelméből nem utazánk egyenesen hozzá, hanem kis napjárásokban a' Schweiczon végig Bernbe, innen a' fenséges Oberlandba, Lausanba, a' Lemanitón végig Genfbe, 's Chamonixba. Mi boldog valék; te, ki e' vidékeket ösmered, képzelheted; szép annak a' föld, ki benne csak színét látja, 's nem azon kis lényeket, mellyek rajta küszködnek, 's gyülölnek, 's szenvednek, 's mellyeket, mint a' tisztának vélt cseppben, microscopium által az infusoriumsereget, ha később meglátunk, elundorodunk. Agg Jánosom, ki szive' örömében alig érzé a' gyalogút fáradságait, 's az egész úton nem láta mást, mint engem, 's hogy anyámhoz hasonlítok, velem vigadott; csak Armand nem változott, szomorú vala, mint mindig, sőt mennyivel inkább közelgtünk hazánkhoz, annyival komolyabb, meglehet, hogy a' franczia határ gyermekségének bús emlékeit ébreszté szivében, vagy hogy talán érezé, mennyire idegenné válhatik a' föld, mellyen születtünk, ha nem vár senki reánk határi közt. 'S igy értünk Chamonixba.

Van egy hely a' Montblanc' hegylánczában, mellyet kertnek neveznek, — egy kis zöld mező ez, jegesektől körülfogva, mellyet sok utas, ha bár az út fáradságos, 's maga a' látmány inkább különös, mint szép, meglátogat; ide mentünk mi is, nem lévén semmi inkább gyermekképzetemhez szóló, mint e' kis zöld oasis e' nagy jégpusztaság között. Kipihenve egy szikladarabon 's beásva palaczkunkat neveinkkel, visszamenet már ismét a' jégtengerhez közelitettünk, midőn a' Montblanc csúcsán előbb mint egy kis füstoszlop, később mindig setétebben egy nagy felleg vonula fel, vésszel fenyegetve, melly, még

minekelőtt-e a' jeges közepéhez érheténk, egész erejével kitört. Fenséges vala a' látmány, de borzasztó; körülöttünk a' nagy fellegár, itt ott egyes villámtol kettészakitva, szétfoszolva gombolyogva 's darabokra szaggatva a' nagy szélvész csapásitol, — alattunk setét kéken a' jeges, mig a' zápor zugva mosá hullámzó jegét; 's a' szél ordítva futá át a' völgyet, 's a' menydörgés száz bércztől, 's sziklától visszalöketve, felhangozék hatalmas szavával. — Szivem szorult 's még is emelkedett, felmagasztalva valék, 's elborzadtam, 's igy sieténk tovább vezetönk után, majd hosszú jégtáblákon végig, majd a' nagy hasadékokon jégről jégre szökdelve, mig egyszerre, midön egy széleseben átugrom, lábam elcsúszik, hanyatlani kezdek, setétkéken tátong a' mélység alattam, botom ketté törik, és — — Armand megragadva ketségbeesés adta erövel magához huz 's megölelve fentart. — Mentve valék. — Vezetönk halványan álla melettünk, agg Jánosom térdre borulva imádkozott. — Én hallgatva álltam közöttök, magamon kivül valék, mint egy álombol ébredve, lenézve a' mély hasadékba, melly elöttem tátongott, 's alig szokhatva még az élethez, annyira elfogá lelkemet a' halál' borzasztó gondolatja; de mikor körültekintve barátomat látám mellettem, lángoló arczain az első örömsugárt, 's szemében a' nem szokott cseppet, 's mikor érezém a' kezet, melly most remegve pihent az enyémben, akkor boldogság tölte el, akkor érezém, hogy élek, 's általa élek, kit e' földön leginkább szereték, 's karjai közé borulva, záporként omoltak ki örömkönyeim. — Ezt el nem felejtem; — zokogék, 's érezém, hogy e' szó egy eskü vala. — A' vész az alatt elvonult, ragyogva futá át egy napsugár a' tájt, 's a' fejér Montblanc kilépe ködfátyolából, mintha ősz fejével megáldaná ifjú szövetségünket. Oh! ez szép pillanat vala! —

Egy pillanat, 's utána e' hosszú bajteli élet, 's utána ennyi szenvedés, ennyi véghetetlen kín; egy mustár magöröm, 's utána e' szörnyü növény. — Oh átkozott pillanat, mellynek illy hosszú büntetése! — 'S miért örültem hát én? — mert megmentve valék? megmentve életre! Nem fekszik-e keserü gúny e' szavakban; megmentve, hogy egy percznyi szenvedés helyett évekig türjek, egy halál helyett ezeret szenvedjek; feltartva mint a' kegyetlen tudós, ki tanulva egy állat' mellét felbonta, vigyázva elkerüli a' halálos szúrást, hogy tovább lássa dobogni a' remegő szivet, hogy kegyetlen örömének továbbra halassza a' vég pillanatot, mellyben martalékja' szenvedései megszünnek; és én köszöntem ezt! Oh nevethetnék, — nevethetnék még e' szörnyü kinok közt is, ha visszagondolok, mint féltem a' haláltól. 'S mi a' halál? — A' gyermek, ki álmodá, hogy magasrol lezuhan, már érezte kínjait; a' fáradt munkás, ki délkor egy fa alatt elaludt, már ösmeri semmisedését, 's mi remegünk, 's türünk mindig. — Oh gyávaság!

VIII.

Kevés napok mulva atyámnál valék. — Szivesen fogadott, ha bár a' komoly szabályosság, mellyből ő soha ki nem lépett, hidegnek is látszott nékem, ki csak szenvedelmeket ösmerék. De miután kevés napok mulva Avignonból visszatérve tudtomra adá, hogy Armand nálunk marad, 's hogy vélem menend a' toulousi egyetemre, 's miután János megsugá, hogy háladatosságból a' Praefectura által magát barátom' gyámnokáva ki neveztetvén, egész neveléséről 's jövendőjéről gondoskodni fog, akkor felejtve vala minden, 's csak öröm 's szenvedelmes köszönet tölté szivemet atyám iránt.

Egy vala, mi e' tiszta eget elboritá 's lelkemet néha mély gondokkal tölté; azon vallástalanság vala ez, melly, fájdalom, majdnem egész Francziaországban már közönségessé vált, de mellyet én atyám házában először láttam. — Jesuitáknál nevelve, ifjú szivem' egész hevével ragadva meg azon hitet, mellyben évekig boldogságomat találtam, nem lehete nem csudálnom azon hideg közönbösséget, mellyet most magam körül láték. — Vasárnap jött 's senki templomba nem ment; a' nép egy processiót járt, mi nyugodtan nézénk ki ablakainkon; az egyház böjtöt rendelt, 's mi húst evénk; én enni nem akartam, 's atyámat a' böjtre figyelmessé tettem; ő mosolygott. Mit jelent mind ez? gondolám magamban; atyám mosolyg! 'S lelkemben

az első kétely támada, gyengén 's küszködve még erősebb hitemmel, de még is szüntelen visszatérve, 's mindig uj erővel. Tán a' böjt nem fő dolog? — igy töprenkedém magamban, de hát mi volna az, ha az egyház' egy parancsolatját meg szabad szegnünk? 'S gondoltam, 's gondoltam mindig többet, 's mélyebben, de annélkül, hogy lelkemnek nyugtot találhatnék, vagy visszavarázsolhatnám azon örömöket, mellyeket hitemben egykor találtam, 's ha a' templomban valék, vagy szobámban Mária képem előtt térdeltem, mindig ujra feltámada a' kérdés lelkemben; vallyon miért mosolygott atyám? vagy talán nevetséges volna mind ez, a' mit teszek? Elijedtem vétkes gondolatom előtt, 's ujra elmondám imádságimat; de hasztalan, ők elvesztek varázserejeket.

Szerencsétlennek kezdém érezni magamat; szivem egy uj, előbb nem ösmert bánat' sulyát hordá 's fájt annyival inkább, mert épen vigasztalásait veszté; de én hallgaték, nem merve senkivel közleni a' gyötrelmet, mellyet olly vétkesnek gondolék, 's melly ha bár kinza, nem vala egészen gyönyörtelen, mint minden illy vizsgálódás nem az, hol az ember lerontva boldogságát, az első pillanatokban csak önerejét érzi. — Még minekelőtte atyám' házát elhagynám, kételkedő valék.

'S nem szörnyü-e meggondolni, hány ember lett azzá illy módon, mint én? kételkedővé, azaz szerencsétlenné, mert lángoló hitével csak egy hideg megvető mosolygás fogadá őt a' világon; nem szörnyü-e, főkép' ha körültekintve látjuk, hogy nem egyes szerencsétlen kivételek' sorsa ez, hanem hogy köz baja századunknak, mellyet csak kevés boldogabb, vagy erősebb kerülhet el. — Megkereszteltetünk szokásból, mint keresztények neveltetünk, mert már a' felvett rendszer ugy hozza magával, 's miután évekig hittünk, 's évekig boldogok valánk hitünkben, be-

lépünk az életbe, 's csak vallástalanság áll körülöttünk; hitünkről szólunk, 's mindenki vállait vonitja; az egyház' parancsirol — 's mindenki szánja gyengeségünket; mert practicus egy század ez, mellyben élünk, mellynek jelszava: számolj 's dolgozzál, a' kor' vallása haszon, 's ha vannak martyrjai századunknak, csak pénzvágy az, mi őket szenvedni 's lemondani tanítja. — 'S vallyon illy környülmények közt az egyes megtarthatja-e hitét? állitsd öt magát hitével ezer üldöző közé, 's ő küszködni fog, 's halni meggyőződése mellett; de ha nincs, ki csak ellenmondana, ha mindünnen csak szánakozás, vagy megvetés lép elébe, ha mindenki türi az ábrándozót, de mint egy ártatlan bolondot felelet nélkül hagyja; fog-e hinni igy is? az egyes talán, a' többség bizonyára nem, mert miként az életben kiki csak a' közfolyamatú pénznemeket gyüjti, ugy a' gondolatok világában is, csak közbecsü fogalmakat, 's kevés van, ki ellent állana, fökép' ha ellenállása még nem is csudáltatik.

Ezeknek egyike valék szerencsétlenségemre én is, 's miután egyetemi éveim eltöltek, 's miután olvastam, 's tanultam, 's erősen ragaszkodva hitemhez, mintegy kétségbeesve vitam mindig nagyobb kételyeim ellen, a' kételkedő tagadóvá lett, az egykor boldog gyermek örömtelen ifjúvá, 's igy jövék vissza atyám' házához.

IX.

Tizenkilencz esztendős valék, mikor az egyetemet elhagyám, 's az atyai házhoz visszatértem, nem olly boldog, mint mikor gyermek játékaim között szaladgáltam át termeit, mert belvilágom, mellyet egykor szerelem, és vallásosságból alkota lelkem eltünt, de boldog ismét, mint minden ifjú, ki pályája kezdetén állva, erejét győzhetlennek érzi, 's a' díjt, mellyért küszködni akar, nagyobbnak; — ki nem képzele egy nagy dicső életet magának illyenkor? ki nem éreze egy Caesart, vagy Mirabeaut lelkében e' napokban, hol nagyszerü önösségünkban elfelejtjük, hogy van más is e' világon, ki az emberi nemnek feláldozhatja életét, nem csak mimagunk, 's hol még semmi sem látszik lehetetlennek, kivévén, mi legvalószinübb, hogy közönséges emberekké válandunk. — Oh mi szomorú később visszatekintenünk! Nem mert minden év elhozá sirjait, 's bús tapasztalásait, melly több keservvel tölti szivünket, hanem visszatekinteni ön lelkünkbe, 's látni, mi kevés maradt az ifjubol a' férfiban; látni, mennyi remény, mennyi magas érzemény fekszik temetve a' szivben; oh ki tehetné ezt csak huszonnégy esztendős korában annélkül, hogy melle egy sohajtól emelkednék, és koldusnak nem érzené magát. —

Én gazdag valék, tanuló társaim közt egyike az elsöknek, atyám által mintegy biztositva, hogy érdemeim

homályban nem maradhatnak, 's mi kelle több? nagy költő az ifju kor, 's nem kell csak annyi sem, hogy egy szép jövendőt alkosson magának képzetében; 's nem kelle atyám' biztatása, ki az élet' azon korához érve, mellyben mindenki önségének kevés hátra lévő napjaiban már elég helyet nem talál, szivesen helyhezteté reményeit gyermekében, — 's nem szüne meg fényes terveket alkotni, 's hiuságomat ébresztgetni. — Nagy úr léssz, igy szóla ő, ha néha magunk valánk; a' Bourbon-ház nem felejtheti érdeminet, 's benned fogja megjutalmazni. — Nagy ember leszek, igy álmodoztam én, ki csak magamnak akartam köszönni jövendőmet, 's megelégedtünk mindketten: ő, mert arczomat lángolni látván, képzelé, hogy Lajos' keresztje után dobog szivem, én, mert hizelgő szavaiban érdemeim elösmeresését láttam, 's mint egy biztositását nagy reményeimnek. —

Armand — ki eránt érzeményem nem változott, 's ki olly hiven látszék ragaszkodni hozzám, hogy barátságunk társaink közt szinte közmondássá vált, velem jött most is, 's talán egyetlen fájdalmam az vala, hogy nem osztozék örömömben. — Ő búsabb vala még, mint ennekelőtte; mennyivel többet szóltam reményimről, annyival komolyabb redőkbe vonult homloka, 's én, ki nagy nemeslelküségemben meg nem foghatám, hogy nem örülhetünk barátunk' örömeinek még inkább, mint ha mi birnók; — mert nem én valék e' helyzetben, 's boldog nem tudja, hogy irigyek lehetünk, ha nincsenek reményeink; — bámultam kedélyét, 's a' mennyire lehete, mulatságok által igyekeztem elűzni bánatját. — Vadásztunk, sétáltunk, naponként Avignonba menénk, 's néha tovább, 's igy mult majd nem egy hónap; — Avignonban egy néném lakott, dús, a' mint atyám mondá, 's azért ollyan, mellyet meg kell tisztelni; ehhez menék' majdnem naponként; Armand közönségesen nem jött velem, 's ha végre az öreg' szám

talan kérdéseitől, 's intéseitől szabadulhaték, mindig a' nagy templom vala találkozóhelyünk. Egyszer néném nem vala otthon, 's idő előtt érve a' templomba, soká járék fel, 's alá a' nagy góth épületben; majd a' sír kövek', felirásait olvasgatva, majd a' szent képeket nézve egyenként. Az est közelgett, a' templom keleti része homályosodni kezde, míg a' nyugot felé nyiló ablakok az alkony' vég sugáriban égtek; mély csend uralkodék körülöttem, 's lelkem ábrándokba merült. — Én ösmerém e' templomot, sokszor hozott ide anyám, 's még jól tudtam a' helyet, hol akkor térdepelni, 's imádkozni szoktam; — akkor mennyit érezék e' falak közt, — mennyi értelem élt e' köszobrokban, 's most, — álmaimból könyü léptek ébresztének fel, 's visszafordulva, egy asszonyt láték, ki a' templom' egyik mellék kápolnájában eltünt. Mit akarhat ez itt, gondolám magamban, illyenkor, 's illy magányosan, 's egész kiváncsiságom felébredett; már követni akartam, midőn a' templom' másik ajtaján egy magas fiatal ember lépe be, ki körüljárva a' templomon, végre ugyanazon kápolnába eltünt. Szerelmesek, gondolám, 's mi közöm nékem, örüljenek, 's már menni akarék, de nem tudom, mi titkos vágy tarta vissza, hogy nem meheték annélkül, hogy meglátnám. — Oszloptul oszlophoz haladva, mintha a' templomot nézném, olly helyre jutottam végre, honan a' kápolnába láthaték; — egymás mellett álltak, az asszony lehajtá fejét, a' férfi szenvedélyel látszék beszélni, néha egyszerre elhallgatott, hihetőleg feleletet várva, mert az aszony illyenkor tagadólag rázta fejét, mire ő mindig nagyobb szenvedéllyel tovább szólt; — végre a' férfi elment; a' nő egy pár lépésre követé, csendesen visszatartva öt karjánál, 's kezét nyujtva, mire ő haragosan visszataszitá kezét 's elsietett. — Az asszony egy ideig utána nézett, végre eltakarva arczát kezeivel, az oltár elébe térdepelt; — ő sírt. — Valami olly regényes vala ez egész történetben, mi egész szive-

met megkapá, 's még mozdulatlanul állék oszlopom mellett, a' kápolnára függesztve tekintetemet, mikor Armand a' templomba belépe. — Út között éppen a' látottakat beszélém Armandnak, midön a' póstaház előtt elmenve, egy fiatal embert látánk a' kapun bemenni. Fogadni mernék, hogy ő — szólék barátomhoz, 's kevés perczekkel azután a' parisi Mail zörge végig az utczákon. Még is szeretném tudni e' történetet, szólék ismét. Hadd el, felele Armand roszkedvüen; az egész bizonyára nem olly érdekes, mint gondolnád; egy férfi, ki egy asszonyt csal, 's ez közönséges, vagy talán egy asszony, ki egy férfit csal, 's ez még közönségesebb, egyike azon szenvedéseknek, mellyeken valamennyien átmegyünk, mint gyermek-betegségeinken, de annélkül, hogy veszedelmesek lennének, vagy hogy egyszernél többször bántanának; — ne félj, kerül még rád is a' sor, 's akkor megtudod e' szerelmesek' titkát is; suttogva azt fogod mondani kedvesednek, mit ezen úri ember mondott templomi szépednek; azt fogod tőle hallani, mit ő hallott, boldog lenni, 's boldogtalan, mint ő; hisz ezeredek olta ugyan azon kivánságokat ismétlik millió ajkak, ugyanazon kinokat szenvedik, ugyan azon örömökben boldogok; miolta a' világ él, nemünknek nem volt egy józan órája. —

De míg ő igy szólt, szokott keserüségével gunyolva az embereket, addig új, meg új történeteket szövék képzetemben, 's nem vala nyugtom, míg ismét más nap reggel Avignonba nem meheték, hol az egésznek nyomára reményltem akadhatni. —

X.

Midőn más nap néném̀hez menék, az egész házat megváltozva találtam; a' füves udvaron egy utazókocsi állt, az első talán, miolta a' házi asszony 1800-ban az emigratioból visszatért, a' pitvar teli rakva málhákkal 's böröndökkel; az előszobában idegen cseléd, mindünnen söpörés, tisztogatás 's lárma; minden vendégre mutatott. — 'S nem képzelheted meglepetésemet, midőn néném' közteremébe belépve az agg barátné helyett, mellyet a' jövevényben vártam, egy deli nő tekinte fel rám, 's néném jókedvüen kezemnél fogva engem, mint egyik rokonát mutata bé a' szép asszonynak.

Megkiméllek leírásával, mert tudom, hogy szavakkal csak Isten teremthet, 's nem akarok költők' módja szerint rózsát, 's eget, 's éjt, 's más illy szépségeket öszvekeverni, mi legfelebb olly fogalmat adhatna a' leírott tárgyrol, mint a' festő paletje, képéről, mellynek csak színeit látod; ő szép volt, mint asszonyt még nem láték elébb, 's ha első látására meglepettem, mert némi hasonlatosságot találék azon asszonnyal kit a' templomban láttam, mikor kezét nyujtva, mint rokonának, ajkaimhoz szorítám kezét, szivemben egy érzemény ébredett, mellyet eddig nem ösmerék, 's melly a' templomi regényes találkozást, hamar elfelejteté. — Néném nem győze eleget kérdezni férjéről, ki csak egy hónap előtt halt meg; 's

hogy jött? meddig marad? mit hordanak leginkább Parisban illy korú asszonyok, mint ö? hogy néz ki a' király? 's tudja az ég, mit nem, hogy szegény rokonom alig győze felelni, én hallgatni. Végre az öreg magunkra hagyott. — Mennyit nem akarék beszélni előbb Juliával, milly szép phrasiseket fontam képzetemben, csak várva a' pillanatot, mellyben magam leszek, hogy minden tökélyeimet kimutassam, — 's most a' néne elment, 's én hallgaték. A' vér szivemhez tolult, arczaim égtek, szinte imádkoztam egy gondolatért, 's nem juta eszembe semmi. — Ki nem volt illy helyzetekben ifjú korában? hol még beszélgetni nem tudunk, mert mindig akarunk valamit mondani; a' perczek, mellyeket illy hallgatva tölték, éveknek látszottak, de Julia végre megkönyörült rajtam, 's megszolíta, 's minden helyén vala. — A' kő, mellyet valaki megindita a' tetőn, nem futhat sebesebben lefelé, mint én beszédemmel a' tárgyakon; Julia olly figyelmesen hallgatott, olly kérdezőleg felelt, olly szépen mosolygott, hogy hamar elfelejtette velem, mi rövid ideig ösmerem; szivem' örömében mindent kifecsegék, mi csak lelkemet tölté multat 's jövőt, reményt 's bánatot; tizenkilencz esztendős korunkban ugy is csak azért vannak titkaink, hogy mennyivel többekre bizhassuk: 's mikor néném visszatért, kiket mint idegeneket hagyott el, szinte barátokká váltak, — sőt én szerelmessé.

Nem tudom, voltál-e valaha szerelmes, mert sokan vannak, kik ez érzeményt soha nem ösmerik, miként sok fa nem hajt virágot, 's sok ember nem érzi a' költészet' szépségét; de ha voltál, emlékezz vissza az időre, hol komoly arczod még érzeményeid' lángjaiban égett, hol egy tekintet több vala az egész világnál, egy kézszoritás több az egész emberi nem' dicséreténél; hol minden szó egy örömvilágot alkota benned, 's mint egy meghalva a' földnek, egy menyországot éltél szerelmedben; 's ha az

emlékezet egy könyet csal szemedbe, 's mint egy honvágy tölti szívedet e' boldog idők után, akkor megértettél. Én öt szerettem, lángolón, véghetlenül az első pillanattul; mert csak igy szerethetni. Kinek napok kellenek, 's hetek, és évek, míg végre tökélyt tökély után kiösmert, 's az egészt felszámolva, végre meggondolva, kimondá, hogy szeret, — az boldog férjjé válhat, de nem szeretett soha. Csak kinek lelkét mint egy őrültség ragadá meg, ki egyszerre boldognak érzé magát, vagy elkárhozottnak, mintha éltét egy átok, vagy áldás hatotta volna át egyszerre; ki nem keres tökélyt, nem ösmer hibákat, nem tud, nem akar semmit, hanem csak érez, 's egyszerre veti oda mindenét ez egy érzeménynek, 's nem reményl semmit, 's nem fél semmitöl, az szeret, mint én szeretek, — az itélheti tettimet.

Armand hidegebb lelkü vala, 's mikor visszatérve Avignonbol, szívemet kiöntém előtte, 's egy először szerető sokbeszédüségével mondám el egész boldogságomat, 's hogy Julia mindenem, 's hogy nélküle nem élhetek, 's mit egy szerető illy alkalomkor, főkép ha felette csillagos ég boltozik, mondhat; ő mosolygva hallgatá szivömledezésimet; nemde mondtam — igy szóla nevetvé, — hogy rád is még fog kerülni a' sor, 's mi hamar bételyesedett; minden embernek megadta őrültségét a' végzet, csak félek, hogy néked nem juta elég, hogy vele soká beérhessed, 's nincs fájdalmasabb semmi e' világon, mint megjózanodni. — Most öröknek gondolod szerelmedet, de hidd el, álmak nem tartanak soká, 's főképen ez nem, mellyre sokszor nem kell erősebb érintés, mint egy csók, hogy örökre eltünjék, vagy legalább csak metempsichosis által éljen tovább, mint hynduknál a' lelkek. Ó ti szegény szerelmesek, nem büszkébb a' mechanicus, ki mobile perpetuum' feltalálójának képzeli magát, mint ti, ha öröklő szerelmetekröl szóltok; de még hangzik a' ma-

gyarázat, 's már is megállt a' műszer, 's már is elszégyenülve öszverakjátok szegény holmitokat, boldogok, ha még privilegiumot nem kértetek nagy találmányotokra, azaz, nem házasodtatok, 's nem kényszeritettétek magatokat örök tettetésre.

Nem fáj semmi ugy, mit hallani, a' mit később magunk tapasztalunk, 's kértem Armandot, hogy hagyjon fel gunyolásával; ugy sem szerettél soha, szólék sohajtva. — Csalatkozol, felele ő, én szerettem, ha bár nem szóltam is, mert lelkem nem szívesen tárja ki kincseit; én szerettem lángolón, igazán mint te, 's megszüntem szeretni, mint te fogsz; én egyszer' szerettem életemben, 's te, kinek természete lángolóbb, hihetőkép többször fogsz szeretni, de azért szerelmem még is csak egy pillanat vala, mint a' tiéd leend, mert az aloë, melly egy században egyszer virágoz, 's a' rózsa, melly minden holnapban új bimbókat hajt, egyformán csak napokig tartják virágukat. —

'S ha szerettél — szólék — miért titkoltad barátodtol?

Mert ösmerem az embereket — felele keserüen — 's sejditém, a' mi most megtörtént, 's mert büszke vagyok, 's nem akarnék szánatni, még általad sem. — Ő elhallgatott.

'S miért? kérdezém szinte ijedten?

Hihetőkép, mert egy más érdemesebb, az az, nagyobb nevü, vagy vagyonú fogá helyemet; hisz a' szerelem vak, 's nem csudálhatni, ha egy szép név' hallásán, vagy egy kevés arany' érintésén megindul. Jó éjszakát; álmodjál kedvesedről, 's ha tán ő is a' szép lo-

vakrol álmodik, mellyekkel veled Parisban kocsikáz, 's inasaidrol, 's házadrol, akkor holnap véghetetlenül szeretni fog. —

Nem irhatom le, mi kellemetlen béhatást tettek e' szavak reám, mellyeket soha nem felejthetek. De mikor ismét magam valék 's felnézék a' csillagos égre, melly setét kéken boltosult felettem: Julia képe támada fel lelkemben, 's hallgatott minden emlék, melly nem szólt felöle. —

XI.

Nem akarlak úntatni boldogságom' leirásával; mint a' tiszta nyári ég, mellynek kék boltozatján semmi kitünőt nem találsz, mert mindent egyenlő világosan hatottak át a' napsugárok, mint a' tér, mellynek egyenlőségén tekinteted elfárad, mert minden talpalatnyi föld megtermi virágát; illyen vala életem szerelmem' első napjaiban, egy véghetetlen boldogság.

'S hogy is lehete máskép', miként nem lettem volna boldog én, ki eddig elzárva, könyveim közt, elszigetelve az élet' örömeitöl töltém napjaimat, 's ki előtt most egyszerre egy világ nyilt, 's minden, mit az élet csak boldogitót nyujt. Mert ha van boldogság a' világon, ha van valami, miért érdemes élnünk, bizonyára első szerelmünk az, 's bár mennyi gúnyt halmozzon reá a' világ, több gyönyört nyujt e' képzelet, mint éltünk minden porvalósága. Én éldeltem.

Armanddal ritkábban találkozám most, 's bár tagadtam önmagam előtt, érezém, hogy töle távoztam; a' szivben több érzemény férhet meg, de csak egy szenvedély, 's nálam a' barátság is az vala egykor, minekelőtte Juliát ösmerém, 's Armandtol nem kelle hallanom a' hideg gunyt, mellyel érzeményemet sérté; most lelkemben csak egy gondolat élt, szivemben egy érzemény lángolt, 's az

Julia vala. — 'S mi kelle egyéb? Miben a' szív egészen él, az világunkká válik, 's legyen haza, vagy asszony, boldogíthat, mihelyest eléggé szeretjük, hogy érette magunkrol megfelejtkezhetünk. —

Néném, mint gondolhatod, pártolá szenvedélyemet, ő jó vala, 's nyájas már természetétöl, és az élet' azon korához érve, hol minden asszony jóakaróan néz azon érzeményre, melly által egykor boldog volt, 's szívesen hallgatja a' szerelmesek' titkaiban mult élete' történetét. Szegény jó asszony! mennyiszer nem keresett dolgot magának, hogy magunkra hagyhasson, miként nem örült, ha halkan belépve, nem vevök észre jöttét; mennyi reményeket nem gerjeszte szivemben biztató szavaival, valahányszor Juliárol szólt, majd egy véletlen mondását beszélve, majd, hogy elpirult, midön rólam szólt, 's tudja az ég, mi más kicsiségeket, mellyekben szivem akkor egy menyországot talált. Mint egy felmagasztalva vala ő is szerelmem által, éltének ismét egy czélja volt, 's szinte megifjadott. —

XII.

Egyik kedvelt sétálásunk Vaucluse vala. A' nyájas vidék, hol a' csörgedező patak, 's minden falevél, mellyet a' szellő ingadoztat, a' nagy költő szerelmét, 's dalait hozza vissza emlékezetünknek, hol Julia mellett mindent érezék, mit a' költő énekelt. — Még áll a' vízmeder mint századok előtt, tisztán 's nyugottan magas kőfalai között, mellyek meredeken emelkednek körülötte, mintha védenék a' helyt, hol egykor egy költő álmodozott. Mindünnen csak sziklákat lát a' szem, hátul félkerék fallá egyesülve, a' meder két oldalán meredek halmokká hajolva, csak a' víztükör felett zöldel egy füge fa, mintegy képe azon egy reménynek, melly Petrarka' lelkében élt, 's nem hoza gyümölcsöt, mint e' fa árnyékos helyen, 's még is szép vala, mint e' zöld ágak e' kopusztaságban; elől vizesetekben zúg le a' patak, 's fen a' bérczen Laura vára áll. 'S itt ült a' dalnok, a' víz' medre mellett; talán ugyan azon a' kövön, hol mi ültünk, 's lenéze a' habokra, mellyekben az ég tükrözik, 's hallá a' patak' zúgását, de lelkében csak egy gondolat élt — Laura. — Most hallgat ő, a' szív elhamvadott, 's vele fájdalom kereste borostyánja; Laura vára omladékokban áll 's minden, a' mit a' költő szenvedett, egy agg regévé vált, de a' gondolat él, él e' tájban, mellyet képeinek használt, él minden fában, minden kőben. — Még is különös a' költő' végzete, jövő századokra hagyhatja bánatát, 's könyeket facsarhat ezer

szemekből, ha már emlékköve is porrá lett: 's nem teremthet egy boldog perczet magának. Vagy boldog volt-e ez, ki egykor e' helyeket tölté sohajtásival, ő, kinek lelkében kettős szerelem lángolt, 's kinek sorsa vala csak kinokat találni mindkettőben, hazáját szétdulva, Laurát elválasztva örökre esküje által. Vagy boldog valál-e te lángoló Tasso, csak végső órádban is boldog? mikor annyi szenvedés után végre Onufrio' klastromában megpihentél, mint a' haldokló, gladiator üldözőid' zajgó tapsát hallva magad körül végső pillanatidban. Azt beszélik, mosolyogtál 's lelkesült arczaidon az első örömsugár lángola, de valyon nem egy szörnyű elkeseredésből mosolygtál-e? 's ez öröm nem tölté el inkább azért szivedet, mert végadományokat veszed az emberektől, mint mert épen babérod vala? 'S boldog voltál-e te Rousseau, te Byron, vagy ti százak az ezernyi milliók közül, miolta a' föld áll, kik egész korotok' fájdalmait hordtátok kebletekben, 's tán egy örömöt nem vigasztalásul, kiket mint a' gyémántokat a' szén között, azért teremte az ég, hogy ragyogjatok, 's hogy bennetek lássa a' jövőkor a' lángokat, mellyekben boldogabb társaitok elenyésztek? — A' nép csudál 's irigyli sorsotokat, mert lelketek gazdagabb, 's magas homlokotokat a' babér köríti; oh de nem gondolja senki, hogy a' mező tarlón áll, hol ennyit arattatok, 's hogy csak az életfa' vég hajtása e' zöld ág, mellyet miután leszakítottatok, nem zöldel többé semmi számotokra.

Vaucluseben valánk egy szép juliusi estve is, a' nap rég lealkonyodott, mikor hazamenésre gondolánk, 's Petrarka és Laura czimű fogadóhoz indultunk, hol kocsink várt. Egy különös jelenet lepe meg itt. — A' közönségesen olly nyugott ház most tömve vala vendégekkel, a' konyha' tüzhelyén egy vastag paraszt ember ült két gyertya között, mint egy csudának kitéve, míg háta megett nagyobb világosság végett egy fakanócz veté néha elhaló

lángjait, 's elöl a' piros szolgáló tartá oda füstölgő mécsét; a' körülvilágított főszemély némi nehézséggel, de fenszóval olvasott valamit, miben formájából, 's a' tartalomból hamar a' Moniteurre ösmerék, míg a' körülte álló, 's tolongó sokaság majd figyelmes hallgatással, majd hangos tapssal, 's éljen kiáltásokkal követé szavait. — A' gazda, 's nője egy üveggel a' másik után hozta a' bort, 's kin az ajtó mellett egy kis Savoyard rikácsoló hangon ajánlgata három szinü cocardákat. A' juliusi zendülés' híre érkezett éppen ide is, 's a' mit látánk, a' nagy parisi tett', liliput' utánzása vala, melly az nap talán egész Franczia országban megtörtént. Julia megijedt, 's a' mint lehete, sietve hajtatánk el e' hazafiúi társaságból, honnan még egy hangos: vesszenek az aristocraták, — szálla kocsink, 's bérruhás cselédjeink után. —

A' ki soha kedvesét nem látta félelemben, az nem tudja, mi a' boldogság, 's csudálhatja, mint nem érezhettem én e' pillanatban, hol hazám megfordult, egyebet szerelmemnél? 'S még is ugy vala; kocsink mellett kisebb, vagy nagyobb csapatokban ment a' nép Avignon felé, majd, éljen a' király, majd, éljen a' szabadságot kiáltozva; de én alig hallám e' hangokat, mellyekről évekig álmodoztam, 's mellyeknek hallásán csak egy pár hónap előtt is szivem feldobogott volna örömében; én csak a' remegő kéz' szorítását érzém, csak az elfojtott hangot hallám, mellyel Julia hozzám simulva nevemet mondá. — A' szerető tulajdon világában él, 's elszigetelve minden egyébtől boldog lehet, míg honja felbomlik, mert egy kézszorítást éreze, 's boldogtalan, míg nemzete győz, mert egy tekintet sujtá öt földre.

Mielőtt Avignonhoz értünk, leszálltunk, nehogy aristocraticus külsőnk kedvetlenségekbe keverjen, 's karöltve gyalog menénk be a' városba. Igy érénk minden bán-

tás-, habár Julia' részéröl nem félelem nélkül, néném' házához, hol a' kapunál egy öreg cseléd várt, ki azt, míg mi szegény nénémhez sieténk, vigyázva bezárta. —

Ki a' jelenetet, mellynek most tanúja levék, nem látta, alig képzelheti azt. — Az egész háznép az ebédlöteremben vala összegyülve, néném utazó ruhában az aggszerü kandalló köoszlopára támaszkodva, mellette öszhajú lelki attya, kinek halavány arczain ma mindent inkább lehete olvasni, mint egy vigasztalást; e' két föszemély körül néhány agg házi barát, kivel a' félelem társaságot kerestete, vagy ki személyét, 's drágaságait, mellyeket magával hozott, e' köztisztelt asszonynál biztosabbnak gondolá; a' szobába ide 's tova járó, 's suttogó cselédek, félig berakott málhák, 's mind e' felett a' kopantani felejtett gyertyák' világa valami olly meglepö egészt képezének, mellyet le nem írhatok. — Mikor beléptünk, egy örömkiáltással futa a' jó öreg asszony Julia elébe, 's melléhez szorítva sírt, maga sem tudva talán, öröm facsarta e' könyeit, mert vesztettnek gondolt kedvesét meglátá, vagy fájdalom, mert illy pillanatban kelle öt meglátnia. — Az egész társaság engem ostromlott kérdésekkel, 's mikor mindent elbeszéltem, viszont olly szörnyeket beszélt mindenike, annyi iszonyatosságokat, mellyeknek tanúja volt, hogy szinte elborzadtam. —

Az utczáról muzsika hallatszék, 's egy ideig csend lön, mindenki egész figyelemmel hallgatta, a' még csak egyes szétszakasztott hangokban közelgö zenét. — Oh Istenem — jajdula végre az Abbé, kétségbeeséssel öszvetéve kezeit — kin a' Marseilleset éneklik, veszve vagyunk; az átkozott republicanusok közelgenek, ök szegény rendünkön fognak boszút állani Brune' haláláért, 's mit tehetünk mi róla? 1815 olly ájtatos vala a' nép, ki tarthatta volna vissza szent haragjában. A' zene közelgett,

termünkben halálos csend lön, csak néha egy imádság-töredék hallatszék az Abbé ajkairol, míg az utczáról a' büszke 89-ki dal harsoga fel hozzánk; 'a' muzsika-kar, 's a' nép durva, de hatalmas szava egy menydörgéssé egyesült. Néném imádkozott, Julia halványon köszoborként álla mellettem, 's hallgatott, míg a' szörnyü dal vészként átvonulva házunk mellett, 's egy mellék utczában egyes hangokban elhalt. — Bocsásd meg vétkeinket, — sohajta a' fejér hajú komornyék; éppen ollyan volt ez, mint 792-ben mikor a' boldogult Marquis — Hadd el — szakítá félbe néném, alig titkolhatva megindulását — ő királyáért halt, 's a' jó ügyért; ki tudja, mi sors vár reánk? — Julia a' szoba falain jártatta szemeit, hol családi képeink függtek; hozzá lépék, hogy bátorítsam, de ő elvadult tekintetet vetve rám, 's a' képekre mutatva, kiálta fel: itt három ember' képe függ, ki a' vérpadon végzé életét, 's görcsösen szoritva kezemet, lerogyott. Szobájába vivők, 's még alig hagytuk ott komornájával, midőn a' piarczon új lárma támadott, éljen a' király! le a' republicanusokkal! harsoga mindenfelől, 's Abbénk, 's az egész társaság mint Moses' kigyóvá vált botja, egyszerre felugrott, 's egymást megölelve, 's tapsolva szökdele körül a' teremben. — Most hös vala mindenik, mindenik megveté a' gyáva pórt, mindenki kész volt meghalni királyáért, maga a' gazdaszony diadalmasan ingata egy napernyót, mellyet éppen a' málhába kelle raknia, esküdve, hogy mind fel kell akasztani a' lázadókat, — míg egy új ellenkező kiáltás az egész öröm', 's bátorságnak véget vetett. — Most hogy Julia, 's néném, kit tisztelék, a' szobát elhagyák, 's hideg vizsgáló szemekkel tekinthetém az egészet, alig tartóztathattam magamat a' nevetéstől, olly annyira caricaturává változtatta a' félelem az egész társaságot, 's éppen arrol gondolkozám, milly nevetséges lehet az ember élte' legnagyobb pillanatjaiban, midőn egy új, 's az előbbiket meghaladó lárma egész figyelmemet magára von-

ta; most kétféle kiáltások hallattak egyszerre; egyfelül Éljen a' király — hangozék, míg a' másik oldalról a' Marseillese, 's Éljenek a' parisiak — harsoga; míg a' kiáltások mindig dühösebben ismételve, egy borzasztó lármává vegyültek, mellyben semmit érteni nem lehete. — Itt csata lesz, szóla az Abbé; csak ne lőnének, — sohajta egy sovány báró, kiben emigratioi félelme ébredett ismét, 's ki talán már ismét burnót boltjába kivánkozott vissza, mellyben külföldön életmét kereste. — Én, kiben a' zajra egész ifjui kiváncsiságom feltámadott, kalapomat vévén, kimenék, nem kevés bajjal rábirva az egyik inast, hogy a' kaput felnyissa. —

Az utcza tömve volt, a' városi pór, 's a' közel falukból bejött népség, itt ott egy polgár tisztességes öltözetben, vagy egynehány katona vad rendetlenségben tolongták mindenfelül, majd szitkok közt egymással szemlbe szállva, majd egy pap, vagy császári veteran körül, ki rongyos formaruháját újra felöltè, 's véletlenül vezérré lett, csoportozva. Mindünnen vad rendetlenség, 's fenyegetödzés, 's emelt botok, 's dorongok, fejér három színü cocardok, 's lobogók, 's mind e' felett a' szurok-fáklyák ingadozó világa, 's a' setét ég, melly mint egy bús jóslat függe az egész felett. — Az egész olly valami rendkivüli vala, mi egész képzeletemet magával ragadta, valósulva mutatván azt, miről én, mint minden ifju franczia, éltemben annyit ábrándoztam, — egy zendülést. —

Amint látszék a' royalista párt itt erösebb vala. Avignon természete szerént catholicus, 's monarchicus város. — A' nép soha nem feledi virágozása' korát, 's ha bár szolgaság volna is, mi által kitünö volt, visszakivánja a' zsarnokot, ki nevét dicsöité, mert minden önösségek között még is hiuság a' legerösebb, 's nemzeti dicsöség olly valami, mi a' legutolsóbb hiuságának is nyujt

legalább némi táplálékot; 's így emlékezik az Avignoni pápájára, kinek palotája városának fő ékessége maiglan is, hol falai bár mennyire megfertöztetve belölről ujabb időkben, még magasan állnak a' többi házak felett, nagy emlékeket gerjesztve lakóiban. — Ezért gyülöli az Avignoni a' revolutiót, 's mindent, mi azt követé, 's mi által mind inkább tűnni látta azon fényt, mellyet egykor legalább emléki adtak városának. — Pillanatról pillanatra nőttek a' fejér cocardú csoportok, mindig hangosabban, 's fenyitőbben harsoga az: Éljen a' király! végig a' városon, míg az ellenpárt' sorai közül eltünték azon jó kedvü polgár arczok, mellyek egy óra előtt, hol még minden biztosnak látszott, olly büszke nyugalommal jártak körül az utszákon, 's most hihetőkép szobájokban, mindenre elkészülve egy nagy fejér cocardát vartak magoknak. Különös neme az embereknek, mellyekből a' franczia többség áll, 's mellyek által épen azért vitettek véghez olly nagy dolgok, mert magok minden kormánynak ellentmondás nélkül engednek, mellyek miatt azért történt annyi zendülés, mert zendüléstől való félelmek mindent elfogad, mit az éppen győző párt határozott. —

Mindenek szerint közelgett az öszveütés' pillanatja, 's akár a' dühös pórarczokat nézém, kik fejér lobogójok körül emelték dorongjaikat, akár a' kisebb bátor csoportot által ellenében, ki annyi lelkesüléssel énekelé apái' harczdalát, mellyet ők győzve elfelejtének, — csak vérengezőnek gondolhatám azt, midőn a' város' másik oldalán egyszerre új lárma támadott, 's megelőzve, 's követve egy zajgó néptömegtől, — egy marseilli csapat jöve a' piaczra, melly az ottani municipalitástol küldve, éppen jókor ért városunkba, hogy minden royalista visszahatást meggátoljon. — A' royalista sokaság morogva szétoszlott fegyveres ellenei előtt, 's ezek vig ölelések, 's kézszorítások közt éltették álmodott respublicájokat.

Én mint nyugott néző állék ott, környülményeim, 's leginkább szerelmem tettlegi részt venni nem hagyának, 's még is, nem mondhatom mennyire hatott ez egész jelenet reám. Gondolatimból, mellyek, megvallom, nem Franciaország' mai állapotját varázsolák elémbe, nevem ébreszte fel, 's midőn visszafordulók, Armand, ki szenvedélyel melléhez szoritott. — Alig ösmerék reá, a' puska kezében, arczain a' nem szokott öröm, melly azt szinte megváltoztatta, mintegy új emberré alkoták öt. —

Az vagyok — szóla lelkesülve, midőn ezen észrevételemet jókedvüen közlém — új ember, vagy inkább ember egészen, szabad, mint te, 's boldog. — Most nincs semmi közöttünk többé, mi elválaszthatna, ma éjszakától hasonlód vagyok, 's csak most igazán barátod. —

És elébb nem lettél volna az?

Oh! hidd el szerettelek — felele ö meghatva — inkább, mint valaha embert szerettem, a' mennyire koldus gazdagot, a' pórfiú a' grófot csak szeretheti, de nem kellett-e megtisztelve érzenem magamat barátságod által, nem leereszkedésnek nézni érzeményedet, nem félni, hogy a' lelkes ifjuság' évei után, a' barátból jóakaró váland, oskola pajtásombol nagy úr, ki a' szegény irnokot egyik homályos büróban kegyesen pártolni fogja, vagy felejteni; — mert ha bár az, ki magasabban áll, elfelejtheti pillanatokra állását, az, kit alatta helyhezett a' sors, nem fogja felejteni; imádhatja a' magasabbat, félheti, vagy gyülölheti, — szeretet csak hasonlók közt létezhet, ott, hol minden adományt elfogadhatunk, annélkül, hogy a' gondolat sértené érzeményeinket, hogy nem fogjuk viszonozhatni. —

Nem vala e' földön semmi, miről olly' bizonyos lettem volna, mint Armand' barátsága, 's gondolhatod mi szomorúan érzém meglepve magamat, midőn ennyi regényes álom után olly hidegen lépe a' való elömbe. Szivemet egy nagy fájdalom tölté, mert érzém, hogy éltemnek egyik legszebb csalódása eltünt, 's gyanitám, hogy az visszatérni nem fog. Armand nem sejdité bús gondolatimat, ő boldog vala e' pillanatban, 's nem képzelheté, miként nem volna más is az e' nagy napon. — Jer velem — szóla kezemnél fogva, miután egy ideig a' vegyelék csoportok között körüljártunk, — menjünk ki a' mezőre, 's nézzük a' felkelő napot, melly már szürkülni kezd, 's halljuk mesziről ez örömzajt, hol a' rekedt hangok a' nagy népszózatban eltünnek, 's e' nevetséges karikaturák egy nagy egésszé egyesülve néppé válnak; csak távolrol nagy az ember, csak ha individualitása a' tömegben eltünik. —

Kimenénk; az ég tiszta vala, setétkék boltozatján egyenként tünni kezdének a' csillagok, míg a' hajnalé, mintha múló fényüket mind magába egyesítené, mindig szebb, mindig ragyogóbb sugárokban tündöklék; keletről már gyengén pirulni kezde a' láthatár, 's a' téren egy hüs fuvalom lejte át. Egy ideig a' táj félhomályba boritva, ösmert formáiban inkább sejdítve, mint látva álla előttünk, míg a' közelgő nap' a' homályt fokonként szétosztá, 's miután az egész vidék dús olajberkeivel, 's csinos házaival lassanként kifejle ködéből, első sugárit veté a' váras' falára, 's a' viruló vidéken végig. —

Hallgatva álltunk egymás mellett, nézve a' lassanként kifejlő tájképet, mellyet a' világosság mint egy újra teremte élőnkbe, 's elmerülve nézetében.

Mi szép e' korány! — szólék végre meghatva, mint mindig, valahányszor a' természet' nyugodalmas csodáit láthatom. —

Szép, valóban szép — szóla lelkesülve Armand, — egy nemzet' reggele derült fel ránk; 's hallod a' zajt, melly a' városból tompán hozzánk száll? ez a' Memnon' oszlopa, melly felszólalva köszönti első sugárit. Az ég áldjon meg barátom, én megyek Parisba, hol egy új élet kezdődik, 's ezentul csak az nem haladhat, ki gyenge, vagy bátortalan. Dicsően látandsz, vagy soha; 's megszorítva kezemet, elment. — Sokáig néztem utána, míg alaka a' fák között eltünt, 's sohajtva visszamenék Avignonba. —

Oh 's szép vala e' reggel, dicső mint az, melly most önti első sugárait e' kopár hegyek felett, 's kis ablakomon át cellámba, ha bár nem egy nemzet' korányja vala is, mint szegény barátom álmodá. Az embernek nincs korányja e' földön, ha bár nehéz álmaiból néha felszökik, setét véghetetlen éj terül el körülötte, 's ha lepihen ismét, új álmakat alszik, de nem lesznek szebbek azért. — Sorsunk, reményleni e' földön, 's csalódni, 's szenvedni, ha csalódtunk; egy végzete mindennek, mi e' földön él; az egyesé, mint nemzeteké, egy szép álom, 's egy hoszú tapasztalás, hogy nem jelente semmit álma. Az egyes a' világ' történeteiben olvashatja jövendőjét, hogy nem fogelérni semmit, miután küszködött; ki nemzetének reményl szebb jövőt, emlékezzék ifjú reményeire, 's tanuljon lemondani. — Csak a' természet szépsége változhatatlan; csak a' föld borítja új zölddel évenként sírjait; csak a' nap nem veszti fényét annyi kinok felett, nagyszerű nyugalommal haladva véghetlen utján, míg a' parányi ember-faj küszködik, gyülöl, 's sírjába száll, hogy a' földet, mellyen éldelni nem tudott, testével termékenyítse. — 'S mi küszködünk, 's mi halhatatlanságról álmodozunk e' sír világon, mellynek pora egykor élt, 's gondolkozott, mint mi, hol minden hely talán nagy tettek' tanuja vala, 's mindenik csak semmisedésre int. O vanitas vanitatum! — —

De ezen föld, melly lábai alatt szüntelen virágozik, 's ez ég, mellynek napja vég nélkül ragyog utjai felett, nem adatott e' talán vigasztalásul a' szegény embernek? amaz, hogy benne pihenjen, — ez, hogy egy remény sugárt öntsön el életére; 's e' vágy, melly lelkünket e' földön tulemeli, 's olly kinosan érezteti bilincseinket, nem volna-e jele, hogy hivattatásunk magasabb? A' madár is nyugtalanul repked kaliczkájában, ő is nyög kínjai közt, ha erős rostélyai kűszködő testét megvérezék; de ha végre ajtaja megnyilik, mint emelkedik akkor ég felé, mint énekli legszebb dalát szabadsága' első pillanataiban: e' szívben is van valami, mi emelkedni tudna. — Vannak pillanatok, hol ismét reménylek. Itt e' nagyszerü hegyek között, hová a' világ' bús zaja nem hat, hol új bánat nem érheti szívemet, 's szerelem, 's gyűlölés reményeimmel eltüntek, lelkem is lassanként feltalálta nyugalmát. — 'S hát az ég' képe, melly egykor benne tükrözött, nem tölt hetné el azt ismét? hisz a' nagy tengeren is, ha hullámi elsimulnak, újra ragyognak a' csillagok. —

XIII.

Kevés napok mulva a' béke helyre állt; néném kirakta butorait, a' ház régi rendességében állt, mint ennekelőtte, 's a' várasban mindenki visszatért elébbi foglalatosságaihoz; egy hónap után alig marada más e' nagy zendületből, mint egy új király, 's egy már unalmassá vált beszélgetés tárgya. — Nem hibáztak természetesen házi barátjaink között ollyanok, kik naponként egy új Vendéröl peroráltak, 's mint minden megvert párt nem lévén mit beszélniek a' multrol, jósolással vigasztalták magokat; egyébiránt nem bízván álmodásaikba, a' legnagyobb nyugalomban élt mindenki, mint annakelőtte; 's én boldogan, mint kinek szerelme naprol napra nyött, 's ki majd nem egész éltemet kedvesem körében tölthetém. —

XIV.

Egy szép augustusi nap' estvéjén láttam öt utolszor Avignonban, mintha tegnap lett volna, olly tisztán emlékezem vissza e' napra. A' társaság jókor eloszlott, 's magunk valánk. Lelkes arczát kezére támasztva ült Julia az ablaknál, én mellette boldogan, elmerülve nézetébe. A' nap lealkonyodott, az általelleni házak' fedelei felett az est' bibora lángolt, 's az utczán langy esti szellő lejte át, alig eléggé erős Juliám' fürteit ingatni, 's még is enyhitően hüs a' forró nap után, mintha az éj egy vigasztaló szavat suttogna a' fáradt földnek. — Szombat vala, 's a' város' lakóji nagy részint a' falakon kivül sétáltak, míg az ünepélyesen csendes utczákon csak néha verék fel a' hallgatást egyes munkások' léptei, kik elkésve műhelyeikben, most sietének mulató társaik után; 's a' toronyrol az estharang, melly, mint egy nagy áldás lejte el a' váras, 's táj felett. — Egyike vala azon óráknak, mellyekben a' hallgató természet elénkbe lép, 's a' szív mintegy kérdésnek véve nagy hallgatását, beszélni kezd, mellyekben elmondja, mit szenvedett, mit reményit, 's elveszitett; 's mellyekben minden érzemény végre egy rejtélyes könyben egyesül, mellyröl alig mondhatnók: boldog, vagy kinos meghatás facsarta e' szemeinkből.

Én Juliát régen szerettem; szerettem, mint csak akkor szerethetünk, mikor még jóslatnak nézi boldog ál-

mait a' szív, 's hisz az embereknek, mert nem ösmeri önmagát, 's magában mi gyáva természetünk. — Holnap Parisba kelle indulnia, 's magunk valánk. Gondolhatod állapotomot. — Beszélgettünk, de ne kérdezd miről? mit tudom én; ki ugy érez, mint én érezék akkor, legfeljebb azért szól, hogy ne halgasson, de szerelemről bizonyosan nem, mert érezi, hogy a' természet midön a' legfensége-sebb érzeményeknek a' szavakat megtagadá, egyszersmind pótlékul azt adá nékik, hogy minden szóban, bár milly conventionalis értelemben használják is azt mások, magát egészen kifejezhesse, 's rokon kebliektől egészen megértethessék. — Beszélj az időről kedveseddel, ha szeretsz, vagy tánczról, vagy akár miről, mind egy; beszédünk ollyan, mint a' harangszó, mellyben mindenik azt hallja, mi épen akkor tölti el lelkét, 's mellynél míg az egyik mély keservben könyezik, mert tudja, hogy megholt kedvesét kisérik e' hangok a' temetőhöz; a' másik, gondolva, hogy delet harangoznak, nyugodalmasan igazitja óráját; szeretők közt egykedvü szó nincsen, 's nem lehete köztem, 's Julia közt ollyan, melly szivemet mélyében meg nem rázta, melly uj szenvedelmeket nem ébresztett volna. — Szeret-e ő? — azt nem tudám; voltak órák, hol erősen hittem, napok, hol kételkedtem, de nem volt egy pillanat, hol nem érezém, hogy én csak benne, 's általa élhetek, 's hogy a' bizonytalanság kinzóbb a' halálnál. — Tudnom kell, — gondolám magamban, 's legyen bár halál következése kérdésemnek, megkérdezem. — 'S megkérdezém, 's nem felelt, de rám függeszté setét szemeit, 's én érezém, hogy nem kelle felelnie e' tekintet után. Oh mennyi vala kimondva e' tekintetben, mennyi mult e' setét szem' bánatában, mennyi jövő e' lángokban, mellyekkel rajtam nyugodott, egy egész történet, egy egész jóslat, 's egy egész menyország nékem, ki elmerülve sugáriban, csak azt érzém, hogy szeretett vagyok 's boldog. —

Mint a' vak, kinek most rántá le szemhályogát orvosa, 's ki az első sugárt látva, egyszerre érzi fényének hatalmát, 's eljajdul örömében, úgy valék én, lesujtva boldogságom' érzetében. — Szivem sietve dobogott, mintha egészen le akarna futni ez egy boldog pillanatban, kebelem feszült, ajkaim szónak nyilva remegtek, magamon kivül valék; egy chaosa minden boldogságnak, mellyet ember valaha érezett. — Mosolygva néze rám a' szép nő, mintha örülne boldogságomnak, 's nevemen szólítva, jobbját nyujtá. Ajakimhoz szoritám a' remegő kezet és elboritám csókjaimmal. — Éltem' legboldogabb pillanatja vala ez.

Szükségem vala magányra, 's elmenék. — Végig sietve a' hallgató utszákon menék ki a' kapu elé, hullámzó szivem a' szabad után vágyodék, viruló térek kellének neki, 's csillagok, 's a' határtalan éj, 's egy egész világ, hogy helyt találjon örömében. — 'S futottam czél nélkül mindig tovább, mint kit nyugodni nem hagynak gondolatjai, míg végre egy távolról áthangzó éjizene ébreszté fel álmaimból. Akaratlanul majd nem megkerültem volt a' várast, 's egy gazdag kereskedő villája előtt állék. Csak a' felső emeletben világított még egy ablak, a' többi setéten állt lombos fáji között, mellyek alatt a' rejtett kar hangozék, míg hátulról a' váras' fala látszott mint egy setét szalag, 's meszebbről a' pápa-vár, mellynek hajdanszerű fedele egy nagy ernyőként feketéle a' csillagos égen. — Láttál-e már tiszta csillagos eget olly pillanatban, midőn magadat boldognak érezéd? oh ha nem láttál, nem tudod mi szép e' föld, 's mi boldogok lehetünk tekéjén. Ha a' kaszált rétekről ezer fonyadó virág' végillatja nem lenge körül; ha nem hallád messzünnen a' folyó nyugott csörgedését 's feletted az ágak között a' madarakat, ha ébredve felreppennek 's uj ágakon halkan felszólalnak, mintha nappali dalukat kezdenék, 's ismét elhallgatnak;

— 's nem láttad a' remegő csillagokat magad felett, 's a' fejér téjutat, melly egy könyü fellegként nyulik el az égen, ha bár millionyi napokból alkotta is az isten; 's akkor, midőn mind ezt hallád, láttad 's érzéd, nem valál boldog szerelmed által: nem érthetsz; csak a' szerencsés érezheti a' természet' egész szépségét. 'S mi, ha még illyen pillanatokban az éj' homályiból édes hangok szállnak füledhez, ha a' dal egy láthatatlan folyóként lejt át felgerjedett lelkeden, 's érzeményidet elragadja árjában; ha az ének ösmert hangival egyszerre mult örömidet varázsolja elődbe, 's kebledben minden, mit az emlék csak boldogitót adhat, 's az érzékek édeset, egy sohajtásban vegyül; gondold magadnak mind ezt egyesitve, 's képzeld, mi boldog valék.

Már rég elhallgatott a' zene, a' hangászok elszélyedtek, 's ez egy ablak is elsetétedett, mikor haza felé indultam. Már szürkülni kezde, 's a' nagy templomban a' lélekharang zokoga. Ki gondolta volna akkor, hogy az boldog, kiért harangoznak, 's nem én?

XV.

Parisba kelle mennem. — Kocsim felrakva állt a' kapu alatt, midőn Avignonból vissza térve, hol bucsúzni jártam, atyám' szobájába léptem. — Már estve vala, a' szobában csak a' kandalló' tüze árasztá el lobogó világát. — Atyám elmerülve a' lángok' nézésében ült karszékén. — Melléje ültem, kezét nyujtá, 's ismét hallgatánk. — Végre mintegy felébredve álmaiból, igy szólt:

Holnap Parisba mégy fiam; örömök fognak csábítva környékezni, asszonyok, játék, száz, meg ezer veszély, ammint mondják, de én nem ezektől féltelek; ösmerem természetedet, 's a' század' szellemét, melly komolyabbá vált; te örömök által sülyedni, vagy elveszni nem fogsz. Tanácsom csak egy: ne higyj senkinek: mert önös e' század, mellyben élsz, 's Paris még meghaladta századát. — Emberek fognak jönni hozzád a' barátság' álorczája alatt segédedet keresni, egész társaságokat fogsz találni, mellyek mintegy segédeszközökké ajánlkozva terveidnek, bizodalmádért fáradoznak; ne higyj senkinek fiam; csak eszköznek, nem czélnak keres mindenki, bár milly nagyok volnának is érdemeid. — Főképpen ne higyj azon színlelt lelkesedésnek, mellyel bizonyos politicus elvek csábítják az ifjút; mert minden népmozgalomnál mindenkinek megvan különössége, mi az egésznek czélúl hirdettetik, csak ürügy, 's jaj annak, ki ez által megcsalatja magát.

Ovjad magadat minden politicus lelkesedéstől; mert nincs alkotmány, melly nem épülne alacsony talpköveken, 's melly szenvedélyes ragaszkodásodat érdemlené. Minden kormányban jut helye az erénynek, mindenikben befészkelheti magát a' gonoszság, mert ennek, mint minden alapítmányinknak határa természetünk, melly sem a' jóban, sem a' gonoszban tökéletességet nem enged. — Nincs politicus rendszer annyira szükséges az emberi nemnek, hogy érte vért ontani érdemes volna, miként alig van egy mindig alkalmatlan; minden a' pillanattol függ, 's ha bár férfi alig értheti első ifjúsága tetteit, 's a' nemzet alig azt, mit eldődei cselekedtek; minden idő magával hozza azt, mi legalkalmatosabb, 's csak ki idejét érti, az hatalmas. — Mert ne gondold hiúságodban, hogy az embereknek te adhatsz' irányt; gondolataid vagy magok is a' korszellemnek szüleményi, vagy ha nem azok, bolondnak fogsz tartatni, ha kimondod; de ne gondold azt sem, hogy nem kormányozhatod, mert bár ellentállhatatlan a' megindult tömeg, ha egyenesen ellene törsz, gyenge 's engedő, mihelyest csak útjából térited el, 's futásának egyébiránt szabad utat engedsz. —

Jaj annak, ki Don Quixotti vitézséggel az örökké forgó szélmalom-népnek ellent áll; de jaj annak is, ki hozzá ragaszkodva, minden fordulatát követni akarja; mind kettő széttöretik; a' józan használja az erőt, melly e' mozgások által kifejlik, 's önmagának öröl.

Vannak emberek, kik mindig a' multrol álmodoznak, 's mások, kik csak a' jövőben élnek; te ne kövesd példájokat, 's mindenek előtt, ne kövesd elveidben a' szigorú logicát; mert a' pillanat mindig vegyülete a' mult — 's jövőnek, 's miolta a' világ áll, következetlenségekkel kormányoztatnak; sőt épen inconsequentiák által állnak

alkotmányaik, a' monarchia szabadsági elemei által, a' szabadság, mert nevében szigorúan kormányoztatik.

Ne csudálj semmit; nincs fa olly magas, melly egykor mag nem lett volna, 's nem inkább a' földnek, mellybe véletlenül esett, mint magának köszönhetné nagyságát; senkit meg ne vess; mert a' csiga, melly a' tenger fenekén leül, egy világrész' talpköve lehet, 's nem tudhatod előre, mennyire nyö végre az, mi olly csekélynek látszott. — Józan ember soha az első három napban zendülést el nem fogad; az első három hónap után ellene nem áll: egy szóval, légy nyugott, vigyázó 's önös, mihelyest több emberrül van a' szó, mint legfeljebb háromrol; néptömegek nem hálaadók.

Szomorúnak látszhatik e' tanácsom, főképpen ifjúnak, kinek közönségesen még nem tetszik semmi, mi nem lehetetlen; de ha egy pár évet átéltél e' világon, át fogod látni, hogy való. — Ifjú valék mint te, 's lángolóbb, mert századunk gazdagabb vala reményeiben, 's a' mult negyven év' történeteit még lehetetleneknek gondolta volna mindenki, lehetetleneknek fönségük, 's alávalóságuk, változásaik, 's mégis változhatatlan nyomorúságok miatt. Mikor Demoulin az asztalra szállva, kalapjára tüzte zöld levelét, én is egy egész világot teli reményekkel hordtam kalapomon e' zöld levélben, én is egy szebb jövöről álmodoztam, szabadságrol 's emberszeretetröl, míg a' terrorismus futni kényszeritett. — 'S miután a' directorat alatt minden ok nélkül üldözött visszatért, velek jöttem én is, 's láttam Bonapartét a' consult, 's láttam Napoleont, 's utána a' Bourbonokat, 's ismét öt, mintegy elvonult vész' utolsó villámát váratlanul még egyszer átrohanva a' láthatáron, 's ismét a' Bourbonokat, 's most Juliusi napjainkat, 's Fülöp Lajost; mind ez volt, 's mind ez elmult, 's mi maradt? emléke, 's talán itt ott egy kevés jó, mit minden

zendülés, mint a' Nil' árjai iszapjokat, maga után hágy; de valyon ki az, ki negyven évben nem csalódott volna? 's ki az, ki a' negyven jövőben nem csalodnék, vagy ezek után, vagy míg emberek élnek? Még egyszer mondom, ne higyj senkinek, 's tudd meg, mennyivel többet raksz magad után azon pompás zerusokból, mellyeket a' világ csudál, mint: haza, emberiség, szeretet, annyival többet számolsz; ha magadat utánok teszed, örökké egyenlőn kevés léssz! —)

XVI.

Éjfél elmúlt mikor Avignont elhagyám. Az ég félig borult vala, csak itt ott ragyoga át egy egyes csillag szürke fátyolán; csak néha lépe ki a' fogyó hold fellegei közül, pillanatnyi fényt vetve a' tájra. A' város hallgatott. — A' fal körül itt ott még égtek a' lámpák, lobogó világot vetve a' hajdanszerü tornyokra 's a' magas fákra mellyek környülözik; míg minden egyéb, hova világuk nem hatott, csak mint egy setétebb vonal vála el a' szürke égtől. — Az egész vidék kétes világban álla előttem, mintha azon tájaknak hol éltem, csak tünö emléke emelkednék lelkem előtt. — A' mit a' gyermek bámult, hova a' fiu visszavágyott, hol az ifjú legszebb napjait élte, az e' váras' körében álla mind; lelkemben hány emlék ébrede, midön sebesen elhaladva a' falak mellett, végre utolsó szegletük eltünt szemeim előtt 's lelkemben mintegy véletlenül a' gondolat támadt, hogy vele minden eltünt talán mi ez életben boldogító volt.

Nincsenek kisértetek, így szól e' század' Machiavelje. Oh vannak, fájdalom vannak kisértetek! Szivünk mélyébe temetve sok emlék fekszik, 's ha magunk vagyunk 's körülöttünk csend 's keblünkben setét éjszaka, ekkor elhagyják mély sirukat 's a' múltrol beszélnek egy bús regét, míg a' szív elborzad elhagyottságában. Oh vannak kisértetek! 's ki a' boldog vagy boldogtalan, ki előtt

fel nem támadnának néha? Ki nem látta ábrándjai közt a' helyet hol egykor jó vala és boldogabb, 's melly most mint egy nagy szemrehányás emelkedik elötte, hol minden emlék egy váddá vált? ki előtt nem tünék fel az arcz, melly egykor boldogságot mosolyga életébe? ki nem érezé a' rég legyőzött fájdalmat, ha mint a' haldokló oroszlán még egyszer megragadja ellenét, hogy magát keblébe marva vég erejével csak vele haljon meg? Oh én érezém e' kinokat; szivemen bár mennyi vész dúla át, lelkemet bár mennyi fájdalom zavará fel: nincs emlékeim között egy melly elveszett, 's szívem nehezen talált nyugalma felett fen nem úsznék, mint a' hajótöredék, mellyet minden dagály a' parthoz visszahoz.

Mint a' gazda szétdölt háza' romjai között, úgy andalg képzetem a' multban. Itt még egy szög maradt a' félig ledölt faldarabban, mellyen egykor egyik kedvesének képe függött; ott a' szegletből roskadva feketlik a' kandalló, mellynél annyi boldog estét töltött; a' földön szemei szétszórt egyes bútortöredékekbe akadnak, mellyek a' gazdanő büszkeségei egykor, most feldúlva hevernek a' pitvaron, mintha lépteit gátolva rontott szerencséjére akarnák inteni a' körüljárót; míg a' kedvelt hárs' ágai feketén nyúlnak be az üvegtelen ablakon, szárazon most mióta a' ház' lángjai éltető nedvüket felemészték, de még is híven állva a' fal mellett, hova az ős a' fát egykor ülteté, mint szebb napokban. — Mennyi rom! Oh 's ha múlt életemre visszanézek: mennyi szerelem egykor, mennyi hit, milly barátság, mennyi remények; 's most: — mennyi rom. Oh a' ki a' gazdának azt mondta volna, hogy a' házat mellyben annyi örömöt élt, annyit remélyt, így fogja látni! 'S ki nékem mondta volna, hogy napok jöhetnek olly üresek, mint én éveket éltem!

Dal.

E' nemzet hányszor onta vért
Harcznak halálos mezején,
'S még is homályos éj borong
Hazája barnuló egén.

Oh! annyi honfivér elég,
Talán sok is leendene:
Pirúló hajnalt festeni
Egedre, szép hazám, vele.

A' költő.

Hogy illatos virággal
Legyen a' kert tele,
Szükség: felássa földét
A' kertész eleve.

Hogy érzelemvirágot
Teremjen a' kebel,
Szükség: hogy azt a' bánat
Átjárja tőrivel.

VACHOTT SÁNDOR.

A' duna-parti és kivált pesti víz-ár 1838-*ban.*

Quod adest, memento
Componere aequus: cetera fluminis
Ritu feruntur, nunc medio alveo
Cum pace delabentis Etruscum
In mare; nunc lapides adesos,
Stirpesque raptas, et pecus, et domos,
Volventis una, non sine montium
Clamore vicinaeque sylvae,
Cum fera diluvies quietos
Irritat amnes.

HORAT. CARMINUM LIB. III. ODA XXIX.

I.

Gyász megszokta Magyar, te a' kinek folytoni jajjait
A' jó-léti remény egy ideig kezdte lefojtani,
Ah hívd-vissza megint könnyeidet! 's önts-le szemekröl
Árt, a' két duna-part' bő javait fedte özönre most.
Óh szörnyü vegyület! mellyet az ég' bosszúja, 's emberi
Honnos fájdalom így összekevert; 's annyi leszaggatott
Ház', élet', vagyonok' zúgva rogyott romja felett, mutat!

II.

'S olly dühhel ki rohant rég-ikeres Pest-Buda' partira?
Nem hát éppen azon tág Duna, melly messzi-menő uton
Lép hozzánk, 's le nem ölt senkit is a' kül-haza' térein?
Pusztított egyedül honnomon ő; mink noha hévvel őt
A' jól úszni ügyest, 's Ázsia' szép partjaihoz futót
Lengő gőzönyivel jutni korán, szinte segitgeténk,
A' vén 's szebb keletet, kötni velünk össze, sohajtozók.

III.

Mért jártak, kegyetlen! Pest homokos házai' ormain
Zúgó árjaid áldta Dunánk? a' fejedelmi vár
És a' csillagos ég-mérte torony' szikla-tetőivel
Szem-közt, a' magos ég' néztire? hogy dúlva-le kerteket,
'S léget meg palotát rázva, az egek' boltozatához olly
Rögtön már haladó tágra terült Pestet elönteni,
'S kár 's jajjok' közepén, zsenge-virányt döntni siessenek?

IV.

Akkép' zúg a' vihar, a' kiröpült méz-teli méhekre,
Ők hem'segve midőn donganak. A' sürü csapatba ki-
Szállóknak szabadán üzi tömött tarka csoportjait,
Halk zongásokat a' bús zivatar' porba kevert szava
Elnémitja a' mezőn, 's gallyak alatt bérczi tetőken is.
Hasztlan szállni tovább szárnyasak! ah, hátra, — elé, —
baj áll!
Földön fekszenek ők a' lesepert dolgosok és aprók!

V.

Hálátlan Duna! tán megremegél, hogy ha fel-érve jobb
'S dúsabb sorsra, kegyes sok vizeid' bő segedelmivel,
Több pénz tölti zsebünk', venni fogunk szüntleni fék alá
Téged'? vagy vas avagy más örökös nyerget a' sík-sima
Fagy-hátodra akarunk boltozatul majd kifeszíteni?
Elszántabbak adót nyujtani, mint függni, cserében, ősz
Kényedtől, 's egyedül hogy-ha te is rendeled, üzni azt.

VI.

Vagy hervasztni szokott kény, nehogy (úgy mint sietön esik
Mászó féreg a' friss érni szökő rózsa-virágba is)
Bennünk tiszta erényt rágni-ki, és a' hiuság' silány
Vak fénnyel ragyogó mételyeit hintni 's beoltani
Indúljon, leverél? sujtni kegyes, 's lássa szemünk, hogyan
Kényelmekbe belé rogyni, 's csupán tünve veszőket
Bálványozva sziven hordni, üveg' kába imádata?

VII.

Te karczolni csupán, nem pediglen gyilkot a' hon-kebel'
Bús mélyébe valál mártani kész, így behegedhet a'
Múló seb, miután adni kegyet tudsz, 's mutatád is azt
Régenten, mikoron sík-jeged a' hősi Szilágyinak
Kivántára, Budánk 's Pestnek öröm-néztire, fegyverest
Tizszer négy ezeret vállira vett, a' haza' kedviért.
'S Mátyás' díszire kő-háta tükrén hordoza, 's volt kevély.

VIII.

Csak sás 's nád-koronát fön viselél, még is olly áldva jó
Voltál Ister, a' szép honnom iránt! Annyi hajód halad,
Hullámot 's levegöt metszeni; 's jár-fel 's le jelenkoron
Párával repülő. Szárnyaidat most Duna, és koronádat is
(Melly gőzbül fonatott, 's füst lep-el) ott rendre a' partokon
Kül-bel-föld' egyesült tapsa csudálja; ad neked a' mikor
Két oldalrul a' part, kegyre, csoport példa-tanácsokat.

IX.

Hálásan legelébb Bécs' lakosit, 's a' köz-atyánkat ép
Szivünkkel te siess' áldani, zúgd a' füleikbe, mint
Czukrot, mézt, 's mi hamar tudtak a' már rég keserű-
bül is
Láng-keblünkbe belé-önteni; és vésni vigasztalást.
Tudnillik közel a' házaik a' nagy szivü Ferdinánd'
Ó lakjához hol szív-kegyelem szüntelen otthoni,
'S nem sejtet mi-velünk, 's bár kivel is, puszta hanyaglatot.

X.

Hasztlan tolna vihar megmaradó ködöt a' fejedelmi sas'
Sziklán állt magos ős lakja körül. Tiszta tetőihez
'S házához közel a' nap, közel a' fényi-derületek,
'S Zevsz a' menykövek' és a' sasok' ősz bölcs ura, hol neki
A' Fátom szünetlen nyujt maga, bő jó tanitásokat,
És leczkézi, miképp' kell 's lehet? ott fent leszakitani
Kormos fellegeket; meg mikor itt lent, a' sötét homályt.

XI.

Üdvözlök titeket hát, egy azon jó atya' népei,
Testvér-népek! a' kik hiv magyaron megkönyörültetek!
Nem törvény 's a' szokás, nem ruha, és a' külömblete
Nyelvünknek, kötözött nálatok a' szivre le, kérgeket;
Inségünk, kegyesek! most ha velünk öszve-csatolt, szívünk
Hozzátok tul-ezen, 's kölcsönös és közös érdekü
Boldogság' szeretet' kapcsa, szünet nélküle kötni fog.

GRÓF DESEWFFY JÓZSEF.

BUDA' VISSZAVÉTELE 1686-*ban.*

IRTA

PÉCZELY JÓZSEF.

Bécs alatt (1683 Sept. 12.) egyszer hütlenné lett szerencséjét, bár mint igyekezék is, sohasem tudá többet zászlóihoz csatolni a' török. Minden erölködései, mellyeket Magyarországon e' végre újabban tett, csak ujabb, nagyobb romlásával végződtek, így Párkánynál, így sz. Endre 's Hamsabégnél. Legerösb várai, Esztergom, Visegrád, magyar kézre kerültek. Párthivei közzül sokan, kiket remény, félelem hozzá 's Tökölihez kötének elébb, most, hová a' szerencse, ök is a' győzedelmes Austria' részére hajoltak, használva a' kivánt alkalmat, a' császártól mind azoknak, kik haladék nélkül kötelességökre vissza térendnek, önként ajánlt köz-bocsánatot. De állt még hatalma' legerösb bástyája, birodalma' széke honunkban, Buda. Ezt is megkisérté következett (1684) nyáron a' hös, kié a' vitéz Szobieszki társaságában, Bécs' megmentésének is dicsösége, császári fövezér lothringiai Károly. De, bár a' vizi várost megvette; bár a' vár szabaditására sietö osman sereget szélyel verte; a' várbeliek' bátor ellent állása, a' táborában elhatalmazott betegség, az öszi alkalmatlan tartós esözések, a' bécsi föhaditanácsnak az övéivel nem mindenkor összehangzó parancsai, a' munkálatokban innen eredt rendetlenség, élelem-szüke [1]) utóbb is, szinte negyedfél hónapi (Jul. 19. d. Nov. 1.) ostrom 's 25,000 ember veszteség után, szándékával felhagyni kénszeriték. Ezen megszállásban adta első próbáját vitézségének, az

itt csak ugyan meg is sebesedett sabaudiai herczeg Eugenius, akkor még alig 21 éves ifjú, idővel Austria' legnagyobb hadvezére, ostora és félelme a' töröknek, 's az egykor szolgálatját el nem fogadott kevély XIV Lajosnak.

Ezen első próbatételnek szerencsétlenül lett kiütése nem kevéssé hátráltatta Budának az osman járom alól kiszabadulását; nem csak mivel a' próba nagy veszteségibe került a' császárnak, hanem azért is, mert az ellenség a' bizonyosnak hitt ujabb megtámadtatáshoz most sokkal inkább hozzá készült; a' várat újra jobban megerősítette, a' 7000 főnyi őrsereget 3000 válogatott Jancsárral megszaporitotta, 's parancsnokká a' várban azt a' 70 éves öreg, de erőre ifjú Abdurrahman (Abdi) basát nevezte, ki közelebbi nyáron olly dicsően védé meg Caminiekvárát az azt 40 napig hevesen vitt, 's rohanással nem egyszer megvenni próbált lengyelek ellen, 's kinél akkor sem harczban tapasztaltabb, sem elszántabb török vezér nem tartatott.

Lotharingiai Károly ugy ezen előkészületeket, mint seregei' kevésre olvadt számát, megtört bátorságát maga előtt tartva, a' következett (1685) táborozás' czéljául nem Budát, hanem Érsekujvárt tűzte ki. De ezt magát is, pénz nem lévén, csak a' pápa XI Inczének részint saját adománya (300,000 forint), részint a' papság' adóztatására a' császárnak adott engedelme, és azon 663,000 forint tevék lehetővé, mellyeket a' közelebb (Jan. 14.) meghalt esztergomi érsek Szelepcsényi Györgynek hagyományából örökölt a' kincstár, 's hogy hadait kiegészithesse a' császár, kénytelen volt a' Szász, Bajor, Badeni, Braunschweig-Lüneburgi 's több német fejedelmekhez folyamodni, kik öszvesen egy szinte 40,000 főnyi sereget állitottak; 's az austriai rendek külön még 100,000 mérő élet segedelemmel is járultak a' köz ügyhöz. Igy felkészülve a' táborozáshoz, miután még több önként vállalkozott franczia urak

is csatlakoztak hozzá. Julius 7d. megtámadta Érsekujvárt Károly fővezér. Már 27 napig vitta, midőn egy 60,000 emberből álló török sereg' jöveteléről tudósittatik. Erre 20,000 emberrel Kaprárát a' vár alatt hagyván, maga 47,000-ed magával siet elébe az ellenségnek; az attól az alatt megszállott, 's már már megvett Esztergomot még idejében megmenti, magát a' sokkal nagyobb számu, az ő közeledtének hirére Esztergomtól egy negyed mértföldnyire vonult, 's ott igen erős állást fogott ellenséget, sánczaiból elébb, hol hozzá férhetetlen volt, tettetett futással ki csalván, egy igen öldöklő harczban aug. 16d. összetöri, minden tábori 's ostromló készületeit elnyeri; harmad nappal későbben (Aug. 19d.) Érsekujvárnak is rohanással ura lesz.

E' közben több más csapás is érte a' törököt. Még 1684ben a' pápa sürgetésére egy hármas (szent) szövetséget kötvén Austria, Velencze és a' Lengyel, hárman 4 óldalról (Lengyel, Magyar, Dalmatország és Morea felől) szárazon vizen egyszerre reá támadnak az eddig rendesen csak megtámadni, nem megtámadtatni szokott, e' harczhoz épen nem készült ellenségre, 's mielőtt magát rendbe szedhette volna, a' Velenczeiek sz. Maurat, mellytől függött a' szomszéd tenger' 's 7 joniai sziget' birtoka, majd Prevesát is; a' győzedelmes magyar-austriai fegyverek pedig Veröczét, miután 131 évig nyögött az osman járom alatt, több tóth- és horváthországi várakkal együtt meghódoltatják. Ide járult Tököli' pártjának Felső-Magyarországon, a' császár' részint győzedelmei', részint hirdetett bocsánatja' következésében, naponként gyengülése; Tökölinek magának, a' constanczinápolyi udvar' parancsából, vagy mert gyanúba vette hüségét, vagy mivel igy akart magának a' diadalmas császárral békélésre útat készitni, Váradon elfogatása, ökör szekeren, kötözve, Drinápolyba hurczoltatása; erre 8 vagy 9 ezer fönyi seregé-

nek, minthogy urával illy bánás után semmi jót magára nézve nem várhatott, a' császárhoz mindenestül áltpártolása; várainak, az egy Munkácson kivül, mellyet hitvese a' hős Zrinyi Ilonának bástyáknál erősb lelke megoltalmazott, egymás után, ostrom vagy önkéntes feladás által császári kézre jutása; végre erdélyi fejedelem Apafinak, ki jónak látta az osman hatalom' teljes romlását be nem várva, az erősebbnél keresni pártfogást, a' bécsi udvarral titkon szövetkezése. Mind ezek ellen kevés vigasztalást 's kárpótlást nyujtottak a' Töröknek egyszer másszor Magyarországban nyert apróbb diadalai, Vácznak és a' visegrádi várnak visszafoglalása, majd ez utóbbinak az Esztergom alatt megvert Sajtán [2]) seraskiertől [3]), mintsem vagy óltalmazásával erejét megossza, vagy a' keresztyéneknek engedje, puskaporral fölvettetése.

Érsekujvár' megvétele a' császár birtokin kivül is, egész Német-, Lengyel- és Olaszországban, a' kitörő öröm' minden jeleivel, istennek adott hála, 's puska- ágyu-ropogások között innepeltetett. Ebből megitélhetni, milly fontos dolognak tekintetett az nem csak Magyarországra, hanem az egész keresztyénségre nézve is. A' török fővezér, ugy látszik, maga is úgy nézte azt, mint előpostáját egy közel lévő nagyobb szerencsétlenségnek. Hogy ezt elforditsa, a' sultán' parancsát sem várva, nemzete' szokott gögét félretéve, maga esdeklett a' békéért; esdeklése meg nem hallgattatván, sietve kér segitséget hazulról, elő terjeszti a' növekedő, Budához mind közelebb vonuló vészt, a' császár' nagy erejét, még nagyobb készületeit, nagyitva mindent szántszándékkal, hogy annál több oka légyen udvarának nem késni a' segitséggel, annál kevesebb neheztelni ő reá szerencsétlen harcza, Esztergom' meg nem vehetése, 's mi mindennél több volt, Érsekujvár' meg nem tarthatása miatt. A' segitség nem késett, mert Buda' fontossága jól tudva volt Constanczi-

polyban; de ő maga a' halált — csatavesztett osman vezérek' szokott sorsát — el csakugyan nem kerülheté. Kara Ibrahim nagyvezér, félve maga is a' sultan' haragjától, ne hogy az rajta töltessék ki, sietett a' mindenben okul vetett Sajtánt, számos tisztjeivel együtt kivégeztetni. — Helyébe seraskiernak Magyarországra, a' Lengyeleken Bojannál közelebb nyert győzedelmével nagy hirre kapott Suleymann basát neveztette ki, nem mintha emelni akarta volna rettegett vetélkedő-társát, hanem hogy annál bizonyosabban elveszítse azt, a' mint erősen hivé, szerencsétlenül folytatandó magyar háboru által. De rajta is bételt, ki másnak vermet ás, maga esik belé. Sulejman sejtve a' neki vetett tört, ravaszul elibe terjeszti urának, miként csak rendkivüli hatalom, és a' sultánnak magának, vagy legalább a' nagyvezérnek jelen léte eszközölhetnék Magyarországon a' dolgoknak jobbra fordulását; 's ezzel, mit épen akart, meg nyeri, hogy a' seregeit sem maga személyesen vezetni, sem egy harczban forgatlan udvarival, millyen Ibrahim, szerencséltetni nem akaró sultantól, Ibrahim' helyébe, ki azonnal Rhodusba számüzetett, később megfojtatott, maga neveztetik nagyvezérré.

Most Sulejmannak a' nagyur' benne helyzett bizodalma, eldődjei' szomorú példája, nemzete' érdekei, saját becsülete mind annyi ösztönök, semmit el nem mulasztani, mi a' fényes-udvarnak Magyarországon omló félen lévő birodalma' megerősitésére valamit tehetne. Igazgatását azzal kezdi, hogy Tökölit szabaddá teszi, Magyarországra, 9,000 Törököt rendelvén ségitségére, fejedelmi czimmel beküldi. A' nézet helyes, de sikeretlen volt; mert Magyarországon Tökölinek már semmi pártja, a' Töröknek, épen az ő vele való bánásért, semmi hitele többé; 's minthogy a' szerencse naponként inkább Leopold' részire hajlott, kedve senkinek magát bizonytalan nyereségért bizonyos veszedelemnek tenni ki. Tökölinek megujitott felszólitásai,

igéretei, fenyegetései elhangzottak, a' nélkül, hogy csak egy is előkelőbb volt párthivei közzül hozzá csatlakoznék; 's minden erölködéseivel csak annyira sem mehetett, hogy Munkácsot 's hős hitvesét az ostrom alól felszabadithatta, vagy a' várba segitséget küldhetett volna. Tökölin kivül a' Francziát is, örökös vagy ellenségét vagy hütlen barátját Austriának, igyekezett ez ellen felültetni az uj nagyvezér; de ezen szándéka sem sikerült. Egyedül kellvén a' szerint a' fenyegető veszéllyel szemközt menni, minden gondja valamint reménye a' sereggyüjtés volt; 's ez maga, üres kincstár, pénz' nem léte miatt, nem kevés akadályllyal összekötve; mellynek elháritására elébb magános erszényéből adott a' sultan egy millio tallért, utóbb serailja' arany-ezüst készületeit, drága ezüst lószerszámait parancsolta a' pénzverő házba vitetni; annyira szivén feküdt Buda 's Magyarország' megtartása. 'S midőn mind ezzel sem látszék a' szükség fedezhetőnek, hamis pénzzel, mellyben minden 100 lat ezüsthöz 40 lát réz volt vegyitve, segitett magán a' nagyvezér. Igy volt képes tavaszra kelve egy 60,000 főnyi sereget összeszedni, mellyel majus' elején (1686) maga Magyarországra megindult, határtalan hatalommal felruházva, tenni mindent, mit a' birodalom' javára czélszerünek itélend; 's hogy lépéseit annál nyugodtabban intézhesse, előre a' nagyúr saját kézirata által arról biztositá, hogy semmiért, történjék bár mi, számadásra vonatni nem fog. A' Mufti, hogy annál inkább felgyúlassza a' seregek harczvágyát, a' szent zászlónak is javaslá vitelét; de a' nagyvezér, látva a' köz leverettetést, tartva, hogy ez utolsó eszközhöz nyúlás az ilyedt elmékben nem lelkesedést, hanem csak nagyobb ilyedtséget fogna okozni, jobbnak itélte javaslatát el nem fogadni. Kiindult tehát a' szent zászló nélkül, de — urának serkentő fényes igéretei, népének áldásai között — erős elhatárzással keblében: megérdemleni ura' kegyét, különös bizodalmát, 's füstbe menni

nem engedni Allához érte emelt buzgó fohászait övéinek. Utját eleinte igen lassan folytatta, a' tatár chán' segitő hadaira várakozván; de ki, megújitott fel szólitásaira is, utóbb sem jelent meg, a' Lengyelek' részéről fenyegető veszedelemmel mentegetődzvén. Készen várták ellenben Magyarországon, mint parancsolá, hadaikkal a' temesvári, eszéki és fejérvári basák; de mielőtt ezekkel egyesülhetett, sőt Magyarországra csak bé is léphetett volna: kivitta lotharingiai Károly a' főhadi tanácsban, hogy nem székes Fejérvár, mint legtöbben akarák, hanem ujra egyenesen Buda szállassék meg; 's előkészületek tétettek, millyenek még sohasem, mintha ez fogna az utolsó elválasztó harcz lenni, mellytől függ az osman uraságnak Európában vagy örökre megalapitása, vagy végképen felforgatása. Mint egykor (1396) a' Zsigmond által Bajazet ellen elvesztett nicopolyi nagy harczban, mint a' nemzetünkre nézve dicsőségesebb (1664) szent-gotthardiban, mint legközelebb a' sokáig szorongatott, végre is (1669) elesett Cretaert harczoltban: csaknem egész Europa munkás részt vett a' most Buda, e' nem csak hazánk' de az egész nyugoti keresztyénség' legerősb bástyája —. felett keletkező viadalban. Számtalanok az önként vállalkozott hátrak, 's nem csak harczos őseiktől harcz- és dics-vágyat öröklött Nagyok, spanyol Grandok, franczia Marquisek, anglus Lordok, olasz Grófok, német fejedelmi vérből származott Herczegek; de még polgáriak is, ezek közt csak Kataloniaiak 60-an, mind mesteremberek Barcellonából: kik siettek lotharingiai Károly zászlói alá, részint vallásos szent buzgóság- vagy a' hitetlenek iránti gyülölségből, részint tanulni, vagy dicsősséget fegyverrel aratni Europa' legnagyobb harczmestere alatt.

Jun. 15dikén indult meg komáromi táborából Lotharingiai Károly. Seregei öszves száma 63,000 volt, köztök: 14,000 Magyar, 30,000 birodalombeli segitő ha-

dak, a' többiek önkéntesek, 's a' császár örökös tartományaiból valók; a' Magyarok a' nádor Eszterházi, Pálfi', Batthyáni, Petneházi', a' többek is mind a' legbátrabb legeszesb, harczban tapasztalt férfiak' vezérlése alatt, kik közzül név szerént említendők: a' 8000 Brandenburgiakat vezetett Schöning; a' császar' veje 's bajor választófejedelem Maximilian Emmanuel, 's a' bádeni márkgróf Lajos, ifjak mind ketten, amaz alig 24, ez 30 éves, de mind ketten tapasztalt vitézek már, 's ösméretesek a' Bécs' közelebbi megszállásában kitüntetett bátorságukról. Jun. 18d. érkezett még a' herczeg Buda alá, mindennel, mi sikert igérhetett, gazdagon ellátva. Rakva volt a' Duna hajókkal; ezeken 's a' Duna' közel eső szigetein annyi élelem, hogy 100,000 ember 9 hónapig könnyen megérhette vele. A' bécsi fegyvertárból hozattak, egyéb vivó szerszámokon kivül, 60 legnagyobb-, 30 kisebb rendü, és 40 mosár ágyuk. — A' seregek' kormányzása megosztva annyiban, hogy a' fiatal, tüz- és erőtelyes császári vőnek a' maga 8000 Bajorjain kivül még ugyanannyi császáriak, 's 5000 Szászok adattak parancsnoksága alá: de a' fővezérség valósággal a' sokat tapasztalt, mélyen látó, hidegen fontoló Károlynál, ki mozgató lelke az egésznek. Öröm, de egyszersmind némi titkos borzalom futotta el mindenek', kivált a' Magyarok' kebleit, midőn megérkeztökkel Budának általok 2 évvel előbb erősen megrongált falait, omladékaikból kivetkeztetve, a' legjobb állapotban, uj fényben, magasan égnek emelkedni megpillanták; mert egyszerre előttök állott a' várnak a' gyászos mohácsi vérnap óta kiállott sok viszontagsága, több rendbeli ostroma, [4]) a' roppant ember-veszteség, mellybe azok kerültek [5]) 's mellybe ez utólsónak hitt is hogy kerülni fog, előre bizonyosnak tartották; hallva kivált a' vitéz Abdi' nagy készületeit; magának, katonáinak — a' most ujra 6000-rel szaporitott, igy összvesen már 16,000 emberből álló őrseregnek vég magok eltökélését: életök-

től elébb mint a' vártól válni meg. Igy is m. a. Istenbe vetett erös bizodalommal, 's azon, az ostromlottakéhoz hasonló elszántsággal: hogy vagy győznek vagy dicsöen vesznek, bátran szembe szállnak a' miéink az akadályokkal, melyeket természet, mesterség, 's mindenek felett a' várat oltalmazók' rendítetlen lelke, egyetértése látszának veszélytelyes merényökben elejökbe vetni.

Hogy az ellenség' erejét annyival inkább megosszák, három oldalról határzák a' várat egyszersmind megtámadni fövezéreink. A' szerény herczeg az ifju tüzes valasztófejedelemnek engedvén a' helyválasztást: ez a' vár megett a' sz. Gellért hegyén fogott állást, mivel azon részről volt a' vár legerösebb, legtöbb nehézség — 's veszedelemmel járó a' megtámadás. Épen az ellenkező oldalon, a' Bécsikapú irányában állott meg hadai' legnagyobb részével a' herczeg; a' viziváros felöl Schöning a' Brandenburgiak — 's néhány császári csapatokkal. Margit' szigetére tétetett a' kórház; a' lovasság' egy része Csepel' szigetén, a' másik nagyobb fele; az Eszék felöl váratott nagyvezér' feltartóztatására, Pálfy' vezérlése alatt sz. Fejérvár felé a' Sárviz mentiben állíttatott fel. Az elsöbb napokban mindjárt 2 olly történet adta magát elö, miböl csak jót jövendöltek magoknak a' miéink. Pálfy egy, Ercsiböl Budára szándékozó török csapatot körül fogott, és ugy levágott, hogy az egészből meg nem menekedhetett több háromnál. Ugyanakkor a' Csepelszigetén ört álló Batthyáni elfogott 14 ellenséges hajót, mellyeken számos fö török asszonyságok, köztök a' basa' 92 válogatott nöből álló háremje, saját felesége, kincseikkel együtt menekedni próbálának a' fenyegető veszély elöl. Véltnél nagyobb volt a' nyereség, kimondhatatlan az öröm. A' fogolynök, mind ritka szépségek, száznál felesb számmal, mint rabszolgálók eladattak, a' nyert prédán megosztozott

a' diadalmas huszárság, süveggel mérve aranyat, ezüstöt, mit együtt többre becsültek 200,000 aranynál.

Miután a' futó-sánczokon, az ellenség' hasztalan kiütési között, harmad napig szakadatlanul dolgoztatott, jun. 21dikén hozzá kezdett a' viziváros ágyúztatásához Károly herczeg; 24d. a' nyitott résen már rohanást parancsolt, 's bár mint vitézkedett is az örsereg, éjszakára kelve engedni kénszerité azt, 's a' felső városba vonulni. Jul. 10. napján ezt is el kezdte, még pedig tüzes golyókkal, lövetni, 's 12. napi folytonos tüzelés által annyira megrongálta falait, hogy nagy reménységben volt ostrommal megvételéhez. Jul. 13dikán tehát estveli 6 órakor rohanót fúvat. Az adott jelre ritka lelkesedéssel törnek elő három felől futó-sánczaikból vitézeink. Kevés óranegyed alatt meghágva általok a' meredek hegy, ált törve az ellenséges sáncz, a' várbeliek irtóztató kő'- puska'- és ágyu golyó-zápora között. Már az omladékon folyt a' harcz, olly átalkodottsággal egyik, mint másik részről. A' csata' és öldöklés' dühében Abdi basa elgyujtatja löporral töltött, földalatti fúrásait; egy pillanat alatt szétszaggatva, levegőbe vettetnek az elölvivők, a' megrepesztett földdel az árokba zuhannak a' hátulsók; puskaporos zsákok hajigáltatnak utánok, 's mielőtt a' félig zuzottak, félig perzseltek magok mentéséről gondoskodhatnának, a' kőfalakról sebten leugráló merész várbeliektől öszvekonczoltatnak. Elébb, mintsem a' föld alatti fúrások elpattantak, kihágtak már a' falakra néhányan a' miéink közzül; látván ezeknek veszedelmét, pihent csapatok sietnek segitségökre, legelől az idegen nemzetbeli önként válalkozott urak, és Catalaunosok. Ezek a' füst és láng között a' falakra vergődvén, a' Jancsárokat visszaverik; azután társaikkal egyesülve, a' sánczon keresztül, a' második falig elönyomúlnak; de, mielőtt felhághatnának, az omladék, mellyen kapaszkodának, terhöket nem birva, leszakad,

sokakat agyon üt, többeket megsebesit; a' hátrálásról még sem gondolkozik senki az ostromlók közzül, mignem a' fövezér, látva a' lehetetlenséget 1400 bátor vitézei' elhullta után, visszatérőt fúvat.

Mihelyt népét rendbe szedte, ujra elkezdte 's 14 napig egyre folytatta az ágyuztatást Károly herczeg, sz. Ferenczi szerzetes Gábor Péter', és a' Niederlandi Gonzalez Antal' igazgatása alatt. Legirtóztatóbb pusztitást tettek az ezen utólsó által felállitott mosárak, melyekből másányi, — 's több — nehézségü, tüzet okádó golyók hányattak a' várba. Egy ezek közzül jul. 22dikén a' fő fegyvertárra repül, keresztültöri a' bolthajtást; meggyúl a' több mint 1000 másа port magában rejtő puskaporos torony; egy percz alatt az egész épület a' szomszéd házakkal 's mintegy 1500 emberrel a' levegőbe vettetik; az ég elsötétül; a' föld körüskörül egy mértföldnyire megrendül; a' sáncz 60 lépésnyire szélyel nyilik; a' Duna árkából kivetődik, ugy hogy az örök futással kéntelenek a' rohanó habok elől menekedni. Sokan lettek a' mi táborunkban is, kivált a' közelebb állott Bajorok közzül, a' lehullott omladékok' áldozatjai. Innen mérve az ellenség' lehető kárát, ilyedtségét Károly herczeg, rögtön, mielőtt zavarodásából magához jöhetne, fölkéreti a' várat gróf Königsegg által, minden vagyonaik — 's hozzá tartozóikkal együtt szabad elmenetelt ajánlva a' várbelieknek, ha önként kaput nyitnak; 's hogy ha nem: korra, nemre, rangra tekintet nélkül, vég kiirtással fenyegetve mindnyájokat. Abdi basa minden felelet helyett szász kapitány Lebel' 's száz más társai' elmetszett fejeiket póznákra füzve, magasan, hogy az ostromlók láthassák, a' Stambúlikapu elibe fölfüggeszteti. Erre újonnan megdördülnek menydörgésöket Bécsig hallattató rettenetes ágyuink, 's olly szörnyü rombolást tesznek, hogy más nap, ha különös eset által meg nem gátoltatnak, ostromot valának a'

miéink ismét próbálandók. Egy szerencsétlenül elgyúlt földalatti furásunk saját embereink közzül igen sokakat eltemet, megöl vagy megsebesit; az ártásra soha nem rest ellenség e' közben kirohan, 's mielőtt a' nagyobb erőtől visszanyomatnék, a' Brandenburgiaknak elébb, azután a' szászoknak esvén, belőlök több százat levág.

Jul. 27dikén csakugyan meglett a' szándékba vett második általános rohanás, az elsőnél is jóval hevesb és vérengezőbb. Tizenkét ezer válogatott vitéz rohanta meg egyszerre a' várat, 6000 a' bécsi, 4000, mind Bajorok, a' vármegetti oldalt; amazok a' Pfalz-Neuburgi herczeg' és Souches tábornok', ezek választó fejedelmök', Bádeni Lajos' és Sabaudiai Eugenius' vezérlése alatt. 2000 Magyar a' nádorral, a' feljebbi napokban fellobbant puskaporral ejtett akna felőli résre küldetett. Három óráig tartott a' viadal. Előbb, minthogy az ellenség nem csak igen dühösen harczolt, hanem néhány földalatti furásait is igen szerencsésen gyujtotta el, visszatolattak a' két főoldalon a' miéink. Kivont karddal állja utját hátrálni kezdő övéinek Károly herczeg; Bádeni Lajos és Eugenius személyesen vezetik ujabb tüzbe a' megrémült Bajorokat, magok elől harczolnak mindenütt, sebet is kapnak, de szerencsére egyik sem veszedelmest. A' Magyarok vitézül felvergődtek a' törésig, 's bár álttörniök a' sokkal nagyobb számu ellenségen lehetetlen, kicsapását legalább, mi küldetésök' fő czélja volt, feltartóztatják, 's akadályoztatni azon oldalrol társaik' harczát nem engedik. Megvétettek végre, hallatlan erőlködés-, 's a' sebeseket nem számlálva, 2600, mások szerént 2900 császáriak, 400 brandenburgiak, 800 bajorok, 200 tisztek' eleste után, a' külső erősségek; császári zászlók lobogtak a' bástyákon, a' legelső egy köz magyar vitéz által feltüzve, kinek nevét nem, csak származását tudjuk, hogy győri fi volt; az ellenség, mellynek még nagyobb volt a' miénknél

vesztesége, a' belső várba szorult, 's most először felel a' basa: hogy a' várat feladnia lehetetlen, 's bizodalmát veti a' Profetában, hogy ez azt, mint eddig, ezután is mególtalmazza csuda-tevő hatalmával.

Károly, miután a' belső erősség' vivásához a' szükséges előkészületeket megtette, falrontó ágyuit az általellenben lévő hegyre nem kis bajjal felvonatta, sőt a' falak' egy részét is föld alatti furásaival fölvettette: hasonló föltételek alatt, mint először, ujra fölkéreti a' várat. Abdi jól tudta, hogy Constanczinápolyban közönséges könyörgések és predikacziók tartattak minden templomokban Buda' megmaradásáért; hogy több mint 10,000 ember imádkozott a' sultánnal a' főváros' egyik legnépesebb piaczán, az ostromnak Budától, a' pestisnek és háborunak a' birodalomtól elfordittatásáért; de ugyanő jól látta helyzete szorultságát is; azért szelidebben mint előbb de egész elhatározottsággal válaszolá: hogy Budát, az osman europai birodalomnak, sőt jeruzsálemnek is kulcsát, magát ugyan nem, de helyette akármely más magyar várat, többet is egynél, kész általengedni a' herczegnek, csak hagyjon fel az ostrommal. A' herczeg egyenesen csak Budát kivánván, végre ezt is megajánlá, azon föltétellel, ha a' háborunak azzal egészen vége szakad. Minthogy Károly ezt sem igéré meg; közelgetni mondatván különben is a' rég várt nagyvezér: Abdi az alkudozást abban hagyja.

Augustus 16 napján valósággal Budához 4 mértföldnyire, Ercsinél állott 60,000 emberével a' nagyvezér. Mit megértvén, a' várat ostrommal megvenni, mielőtt a' segitség elérkeznék, volt a' választófejedelem' akaratja, 's ezt olly hévvel sürgeté, hogy végre Károly is hosszas ellenzés után engedett. Megrohanák tehát ujra a' két fő oldalon seregeink a' várat, de csak hamar nagy vesz-

teséggel visszaverettek; 's látva, hogy hasztalan minden erőlködés, szándékjokkal felhagytak.

Az alatt közelebb mozdult, 's Hamsabeg és Budaörs közt tábort ütött Sulejman; Károly pedig lovasságát, 's minden erejét összevonván, besánczolta magát Buda körül olly móddal, hogy néki Budát ostromolni, a' mikor akarja, mindig hatalmában lehessen; a' nagyvezérnek ő hozzá vagy a' várhoz férni épen ne. A' fiatal, heves vérü Maximilian, 's vele a' fő hadi tisztek' nagy többsége, kikben több harczvágy, mint előrelátás volt, mind igen ellenzék a' sánczok közzé zárkozást, 's helyette azt javasláK, hogy, az ostromot rövid ideig abban hogyván, menjenek elibe — a' következés' inkább biztositására — egész táborukkal a' nagyvezérnek; de Károly dönthetetlen okokkal megmutatá; hogy ezt cselekedni, annyit tenne, mint az idei táborozás' nagy czélját — Buda' visszavételét — szántszándékkal elvetni szemök elől. Mert hogy a' nagyvezér fog-e' egy hamar nyilt csatába ereszkedni, az még bizonytalan; semmi bizonyosabb ellenben, mint hogy a' bátor, eszes várbasa használni fogja a' vártól távozásukat minden ostrom-készületeik' összszerombolására; 's ki tudja, nem talál-e még abban is, a' nagyvezérrel egyetértve, módot, hogy uj csapatokat szállit a' várba? Károly' állhatatossága, helyesb nézete csakugyan győzött; Buda bekerítve, Károly, seregeivel, sánczaiban maradott, csupán Heussler generált rendelvén néhány huszár-osztályokkal a' közel eső sz. Pál-völgyéhez, merről várta az első megtámadtatást.

Sulejman, miután táborállásunkat maga, néhány könnyü lovasok' kiséretiben, megvisgálta, hadi tanácsot tartott 's meghatározá, kerüljön bár mibe, segitő seregeket küldeni a' várba. Illy szándékkal kiválaszt jobb szárnyáról 8000 janczárt és spahit, mind a' legbátrabbakat, kik-

nek azon felül jutalommal sem mulasztá el éleszteni tüzöket, mindennek közzülök, ki táborunkon keresztül a' várba jutánd 20 aranyat igérvén, 's előre hármat mindjárt fejenként nékik e' summából ki is fizetvén. Kettős, természet- és pénzvágy ébresztette dühösséggel rohantak ezek aug. 14d. Heusslerre, 's már zavarba hozták csapatjait, midőn a' segitségire sietö Pálfi 's több generalok által magok sokkal nagyobb zavarban 30 zászló, 11 ágyu, 10 társzekér 's 3000 halott' hátrahagyásával visszaveretnek. Más nap bal szárnyát ereszté ellenünk Sulejman, 's ekkor ismét elvesztvén 2000 embert, nagy sietséggel, Ercsi megé, 3 mértföldnyire visszavonúlt; de aug. 19d. éjjel ujra, nagy vigyázattal visszatért 2000 válogatott spahi, 's ugyanannyi, lóra ültetett jancsár' [6]) kiséretiben; mielőtt viradni kezdett volna, sánczainkat megtámadta 's a' várbeliek' kicsapásától is segittetve, mintegy 500-at vitézei közzül, többnyire sebekkel rakva, beszállitott a' várba. Mintha a' veszély már elháritva, mintha a' diadal már kezében lett volna, minden ágyuit kisütteté öröme' jeléül Abdi; mig két, az ellenség' kezibe került levele nyilván hirdeté igen szorúlt állapotját. A' következett napokon négyszer állitotta csatarendbe, négyszer vonta vissza, hogy csatáznia ne kelljen, seregeit Sulejman; végre aug. 30d. uj próbát tett; de hadai' nagy részével maga akkor is csak messzeről nézte, mint próbáltak néhány bátor gyalog és lovas ezredei (3000 jancsár, 1500 tatár) több izben sánczainkon keresztül törni, mint verettek mindannyiszor vissza, mig nem Pálfitól és Schöningtől körülkeritve, minthogy magokat megadni nem akarák, mindnyájan összevagdaltattak, de részünkről is igen véres harez után, mellyben Károly herczegnek is veszélyben forgott élete, megöletett oldala mellett egy ágyugolyóbis által lovászmestere; el estek több jeles tiszteink, köztök Mercy, egyike legkitünöbb alvezéreinknek. Egy, két sebből vérző török, eltökélve nem boszulatlan

veszni, egyenesen az öltözete, fegyverei, egész külseje által kitetsző generalnak (Mercynek) tart, annak egy csapással ketté hasitja fejét, miután több tiszteket földre terit körülte, 's akkor a' minden felöl reá fordult csata' 's vett számtalan sebei' következésében, elért czélja', kitöltött boszuja' öröm-érzeti közt összeroskad maga. A' kisded örsereg ez nap is, mint annyiszor, dicsősséggel nem csak visszaveré a' Bajoroknak egy igen heves rohanását, hanem falai közzül kijöni, a' bajor táborra ütni bátorkodott, 's abban nem kevés kárt, zavart okozott. Annyival könnyebb lett volna a' nagyvezérnek, ha bátorságán nem mulik, Abdival kezet fogva, a' szorongatott vár' szabaditására valamit tenni; annyival megfoghatatlanabb veszteglése nagy táborával. De ő ugy látszik, egészen megváltozott táborunkkal szemközt; első szerencsétlen próbatétele óta felejtve lön előtte kötelesség, becsület, fogadás, minden, csak urának öt büntetetlenségéről előre bizonyossá tevő kegyelme nem.

Ezen közben megérkeztek, 's a' nagyvezértől akadályozatlan, táborunkkal egyesültek Scherffenberg és Caraffa, amaz Erdélyből tizenkétezer, ez Felső-Magyarországból 8000 emberrel. Maximilián 's a' vele egyetértők ujra nyilt csatát sürgetének; határozottan, mint előbb is, ostrom- és sánczaikban maradás mellett nyilatkozék Károly. Innen keserü összeszólalkozások. Épen jókor megjön Bécsből udvari főcancellar gróf Strattman; kibékitője lesz a' két, czélzatiban egyiránt tiszta, csak az eszközök' megválasztásában különböző pártnak; Károly' értelme ismét győz, 's meghatároztatik Budának, a' nagyvezér' szemeláttára, ostrommal megvétele. De mielőtt ezt tennék, Károly, vért kimélőleg, fölkéreti még egyszer a' várat. Abdit ha saját gondolkozása, a' becsületre, eddig szerzett hirére sokat tartása, a' kötelesség érzete engedték volna is, nem engedé egy pillanatig is kétkedni a' sultán paran-

csa, melly csak a' vár' falain dicső- vagy a' vesztőhelyen gyalázatos halál közt engedett néki 's övéinek választást. Elhatározottan felelé azért habozás nélkül: hogy maga 's vitézei elszánvák vagy megvédni a' várat, vagy omladéki között keresni hős halált.

E' válasz' vétele után mindjárt más nap, sept. 1-én meg akarta Károly rohantatni a' várat, melly, miólta a' nagyvezér közelében volt is, szüntelen lövöldöztetvén, mindenfelől tetemesen meg volt rongálva: de Maximilian, hogy vitézeinek a' várhoz jutást könnyitse, egy napot kérvén még az omladékoknak a' maga oldalán utból eltakarítására, következő napra haladt a' végviadal.

Hétfőn, sept. 2d. estveli 6 órakor adá hat ágyu a' jelt az általános megtámadásra. Előre, hogy a' várba a' víz felől se juthasson semmi segitség, a' Duna, Budán feljül egy szigetnél, erős lánczokkal áltköttetett; 's hogy az ostromlók háboritatlan dolgozhassanak, Károly seregei' egy részével hátra maradt, a' nagyvezérrel, ha kivántatni fog, maga személyesen küzdendő. Az adott jelre minden felől egyszerre a' várnak esvén a' miéink, elkezdődik a' viadal, egyike a' legmegátalkodottabbaknak, mellyek valaha vár felett folytak. Kettőztetik erejöket ostromlók, ostromlottak, azok, mivel mindent, a' legjobbat, ezek, mivel semmit nem reménylenek, Abdi — hol legjobban összeromolva a' vár, legkevesebb a' megtámadás, legszembetünőbb a' veszedelem — a' bécsi oldaloni törésre áll leghátrabbjaival; halált megvetve rohannak rájok a' miéink, legelől az a' baró d'Asti, ki első volt közelebb az érsekujvári, — első akar lenni most a' budai várfal' meghágásában, — 's lesz az első áldozat; rettenthetetlenül lépnek helyére társai, nagy részint önként vállalkozottak, 's kik osztozni akarának dicsőségében, osztoznak többnyire halálában. De míg itt egyetlen férfiunak lelke, kar-

ja' hatalma, kétessé teszi győzedelmünket; kivíva már az, 's a' vár kezünkben a' viziváros felől. Oroszlání erő — 's bátorsággal küzd ott Magyarjaival, 's maga legelső ki hág a' kőfalra Petneházi, Tökölinek egykor, most a' császárnak szolgálatjában ezredes; utána rettenetes vezéröknek, győzedelem' bizodalmával, a' lelkes katonák; fegyverök alatt elhull minden, mi ellent áll. Ide siet most a' bécsi oldalról Abdi; de itt már nincs emberi erő, melly segithessen; amott távoztával sülyed bátorsága vitézeinek, hanyatlik szerencséjök; hátrál mindenütt a' törökség, harczolva a' bátrak, futva, menekvésről gondoskodva a' félénkek; nyomokban az ingerült diadalmas ellenség, fegyvertelent, rangra, nemre, korra tekintés nélkül soká feltartóztatott boszujának áldozó; a' harczolók' vad lármája 's győztesek örömriadási között elhangzanak az esdeklők' jajai, a' haldoklók' hergései; hasztalan a' térdre hullva irgalomért könyörgés, hasztalan a' fehér zászlók lobogtatása; semmit nem hall, nem lát a' bosszú- és győzedelemittas katona, csak egy forog mindig mindenütt szeme, lelke előtt, a' hoszas ostromban kiállott sok szenvedései' 's elhullott rokonai' képe, a' másfélszázados nemzeti csúfos rabiga, a' sok vér, melly annak széttöréséért keresztyén erekből most és valaha folyt. Leírhatatlan az öldöklés' dühe, az ijedtség' és tolongás' zavara. Teritvék holtakkal a' tüz- és vértől párolgó utszák; kétségbe esve futkosnak a' buvóhelyet, menedéket keresők; zugok, földalatti boltozatok, pinczék fogadnak bé sokakat, sokan, kik illyeket közel nem értek, ilyedtökben, a' halál elől a' halál' karjai közzé, a' Duna' véres habjaiba vetik magokat. Csak egy maroknyi sereg tartja még magát a' zsidóutczában, a' kétségbeesés' megátalkottságával harczolva nem a' győzedelemért, hanem hogy minél drágábban adja el életét. Egy ősz bajnok küzd legelől közöttök; két kard villog két kezében; testhalom körülte; ősz és kap sebeket; de lankadatlan ereje, mignem egy lövés találja messziről, mire

kihull gyilkos aczélja kezéből, 's élet nélkül rogyik a' halottrakásra. A' vitéz várbasa Abdi az. Társai dicsöen, mint ő, végezék pályájokat; legtöbben mellette hullottak el; kevesen, karddal kezökben, a' királyi kastélyba vonúltak, ott többekkel egyesülve újabb csatát kezdtek, 's rövid de dühös önvédelem után, mind levágattak. — A' nagyvezér, megfoghatatlan, egy magas domb' tetejéről nézte öszvedugott karokkal a' harcz' fordulatait, övéi' szorongattatását, mindnyájoknak, a' várnak, velek az osman uraságnak Magyarországon, egész nyugoton, siralmas enyésztét. Midőn látta, hogy vesztve minden, félelem, szégyen, bánat miatt magán kivül siet táborába, rögtön indulót fúvat, 's nyakra főre — hogy ne üzettethessék, maga után a' hidakat mindenütt felégetve — Belgrádba szalad. Innen küldi tudósitását udvarához, hogy Budát, 160,000 vakmerő keresztyénnel szemközt megtartania lehetetlen volt; de mentve táborа; fenn a' jobb jövendő' reménye. A' nagyur 's a' diván, mint istentől büneikért rájok mért csapást tekintik a' nagy veszteséget [7]), hálákat adnak a' sereg mégmaradásáért, 's megtartója a' nagyvezér, büntetés helyett, jutalmakkal és dicsérelekkel halmoztatik.

A' bévett várban soká dult a' vér és zsákmány után lihegő katona még azután is, midőn nem volt többé, ki fegyverrel álljon ellent. A' fővezéreknek elő kellett egész tekintetöket venni, hogy az öldöklést megszüntessék, 's a' rendet helyre állitsák. Igy maradt életben mindöszsze mintegy 2000 török, férfi, asszony, gyermek — vegyes sokaság, urakból most mind szolgák leendők. A' foglyok közt volt az albasa Csonkabég is, ki nem sokára megkeresztelkedvén, keresztatyja — a' császárról, Leopold nevet, 's ingadatlan erős lelkülete, tiszteiben hivsége, pontossága által köz tiszteletet, nemességet 's ezredesi rangot nyert új hitsorsosi között. Találtatott a' várban 400 kisebb-nagyobb rendü ágyu; sok mosár, sok pus-

kapor, mindenféle hadi- 's élelmi szer, 's — bár sokat megemésztett a' láng, sokat elástak, sokat elküldtek előre, — nem megvetendő kincs és drágaság. Seregeinknek ez nap csak két, vagy legfeljebb három száz, — de az egész ostrom alatt 20,000nél több hija esett. — Más nap a' seregek' urának, az ellenségen adott diadalért, tartozott hálaját a' megilletődés' szent könnyei, vig énekek és ágyu-dörgések közt fizette le a' diadalmas sereg 's megszabaditott város; az egész haza, a' közös atyai kormány' jóvoltiban részesülő minden testvér országok, minden europai keresztyén tartományok visszahangzák örömét; 's a' kegyes császár Leopold, örökitni hálaját, és a' dicső nap' emlékét, kinyerte a' pápától, hogy sept. 2dika, mellyen Buda a' török jármot lerázta, sz. István első magyar király' emlékezetére szenteltessék.

Jegyzés.

1.) Egyébiránt is olly nagy volt a' drágaság országunkban, hogy egy posonyi mérő buza széltire elment 12. talléron, tavasz felé többön is.

2.) Igaz neve Ibrahim; Sajtán — magyarul Sátán — nevét vette rendkivüli munkássága- 's bátorságától, mellyet több alkalommal, közelebb, mint budai parancsnok, felebbi esztendőben a' vár' megszállásakor mutatott.

3.) Tábornok, kisebb, nagyobb sereg' vezére — Général en Chef — rendesen mindjárt a' nagyvezér után való.

4.) Buda, miolta 1541ben Soliman ravaszsággal el foglalá, négy nagy ostromot állott ki, 1542, 1598, 1602, és 1684-ben. 1599-ben, mire Fényes Elek: Magyarország Statist. II. d. K. 361. l. céloz, nem ostromoltatott a' vár, csak az akkori várbasa Soliman fogatott el néhány, Esztergomból lesködni a' vár alá ment katonáinktól. Hammer és Feszler még több, amaz 6, ez 10 ostromot emlitnek, az év-számok kitétele nélkül; az első nyilván hibásan; a' második az általunk emlitett 4 ostromhoz hihetően hozzá számlálja a' várnak előbbi, ostromnélküli elfoglaltatásait is, mellyeket mi, a' tudni kivánók' kedvéért, évszámrenddel ide följegyzünk: 1526ban a' mohácsi veszedelem után el foglalta Budát Soliman ostromnélkül; 1527 elvette Ferdinánd Zápolyától ostrom nélkül; 1529 vissza vette Zápolya ostrom- 's török segitséggel; 1530, 1540, 1541 ostromoltatta Ferdinánd Rogendorf 's Vels vezére által, mind háromszor siker nélkül; következett Soliman által (1541) ostrom nélkül elfoglaltatása, 's ugy a' többi mint feljebb.

5.) Miller: Epit. vicissit. Bud. p. 78. az 1526-tól 1686-ig, és igy a' most leirandó utólsó ostromot is bele számlálva, a' Budáért vérzett keresztyének' számát legalább is egy millióra teszi.

6.) Istvánfi' folytatója azt irja, hogy Sulejman vitézeit mind Magyar ruhába öltözteté; de Hammer (Gesch. des Osm. Reiches) erről hallgat, mint szintén Wagner is in Hist. Leop.

7.) Buda bár rangra az Osman' birodalom' városai közt (a' 3 fejedelmilak Konstanczinapoly, Drinapoly és Brusa, a' 3. szent város Mekka, Medina és Jeru'salem, Kairo a' hasonlithatatlan, Damascus a' paradicsomként illatozó, Bagdad az idvesség' háza után) csak tizedik, — igen fontos volt m. a. a' Törökök előtt, ugy tekintetvén általok mint az Islamnak Europában vég bástyája, az osman birodalommak zárja és kulcsa; honnan „a' szent harcz' háza" neve is közöttök. Becsét nem kevéssé nevelte szemökben egészséges levegője, kies fekvése, 's a' nálok oly igen becses, meleg ferdőkkel bővölködése. Innen megmagyarázható mit Wagner (Hist. Leop. P. I. p. 724.) ir: hogy mintha fél birodalmukat vesztették volna el, akként fájlalták, 's soká népdalokban siraták Budának elvesztét a' Törökök.

Vándordalok.

I.

Hagyj csak egyszer még 's utolszor
Hagyj, imádott lényem,
Szép szemednek csillagába
Andalodva néznem;

Hagyj fürödni, homlokadnak
Ködborúlatában,
Hol nekem hit és reménység
Fénylett hajdanában;

Hagyj örömmel bút, keservet, —
Kinnal kéjt cserélni,
És a' multat és jövendöt
Egy huzamban élni;

Hagyj pihenni karjaid közt
Egy rövidke perczig,
Tud talán e' sziv dobogni
Még, ha fölmelegszik;

Hagyj bucsúzó csókjaimban
Ajkidhoz foradnom,
'S ennyi üdv után örökre
Tőled elszakadnom.

II.

Indulok világutamra
Csendes hajlokom körébül,
Hol felém csak bú sötétlett
Gyász jövendőm tükörébül.

Ajkamon sürű fohász kel,
Mély, panaszló nyögdeléskint;
'S ifjuságom angyalának
Haldokolva végbucsút int;

Arczomon a' kinözöntül
Égető könyük csorognak,
'S keblemen, eláztatólag,
Sóstengerré összefolynak.

És szerelmem hamvas üszke,
Még utolszor fölvilágit, —
Síri fáklya, melly mutatja
Vándorútam pusztaságit.

III.

Állok véghantodon
Szülö hazám,
Mellyben sok perczemet
Elátkozám;
'S ha volt is üdvösebb
Pillantatom,
Keserven kelle azt
Megváltanom.

Állok véghantodon
'S levetkezem
Mit egykoron czimül
Adál nekem,
A' honfi — e' dicső
Magas nevet,
Mellynél kitüntetőbb
Alig lehet.

'S állok véghantodon
Nem honfi már,
Hanem zarándok és
Világpolgár,
Kinek hazája lesz
Nyugot, kelet, —
A' merre sorsviszály
Haragja vet.

IV.

Kitárul reszkető karom
Ölelni földedet,
Mellyre záporkint hullatom
Fiúi könnyemet;
Szülöttidben csalatkozám;
Te hü 's igaz valál hazám.

Fogaddjad esküvésemet
Midőn kibujdosom,
Hogy szende nyájas képedet
Szivemben hordozom,
'S a' míg koporsóm eltakar
Leszek külhonban is — magyar.

'S hogy álmom édesebb legyen
Hazám határin tul,
Maroknyi port viszek velem,
Siromba — vánkosul;
Igy bármi távol ég alatt
Tőled nyerem nyugalmamat.

V.

Örök bucsut vevék
Keblem barátitul,
'S kilépni nem tudok
A' hon határibul.

Ónsullyal nyom, maraszt,
Minden lépésemen,
Szivem két magzata:
Barátság, szerelem.

Ah! én nem hordozom
Ez ikreket velem;
Mert bujdosásomat
Velök csak terhelem.

Kitépem szivemet
'S szerette magzatit:
Ne súlyositsa meg
A' vándor útait.

VI.

A' madárnak lombos ágon
Fészke van 's hazája;
A' futó vad elvonulhat
Erdők zúgolyába.

A' folyam lezúg 's nyugot lel
Tenger mély ölében;
Szél, vihar, lecsillapulhat
Sziklák rejtekében;

Föllegeknek bérczi ormon
Biztos a' tanyája;
A' nap elhalad 's lenyugszik
Rózsasátorába.

'S én, az ég rokonszülöttje,
Im, hazátlan bolygok,
'S nem tudom, zarándokútam
Végeződni hol fog.
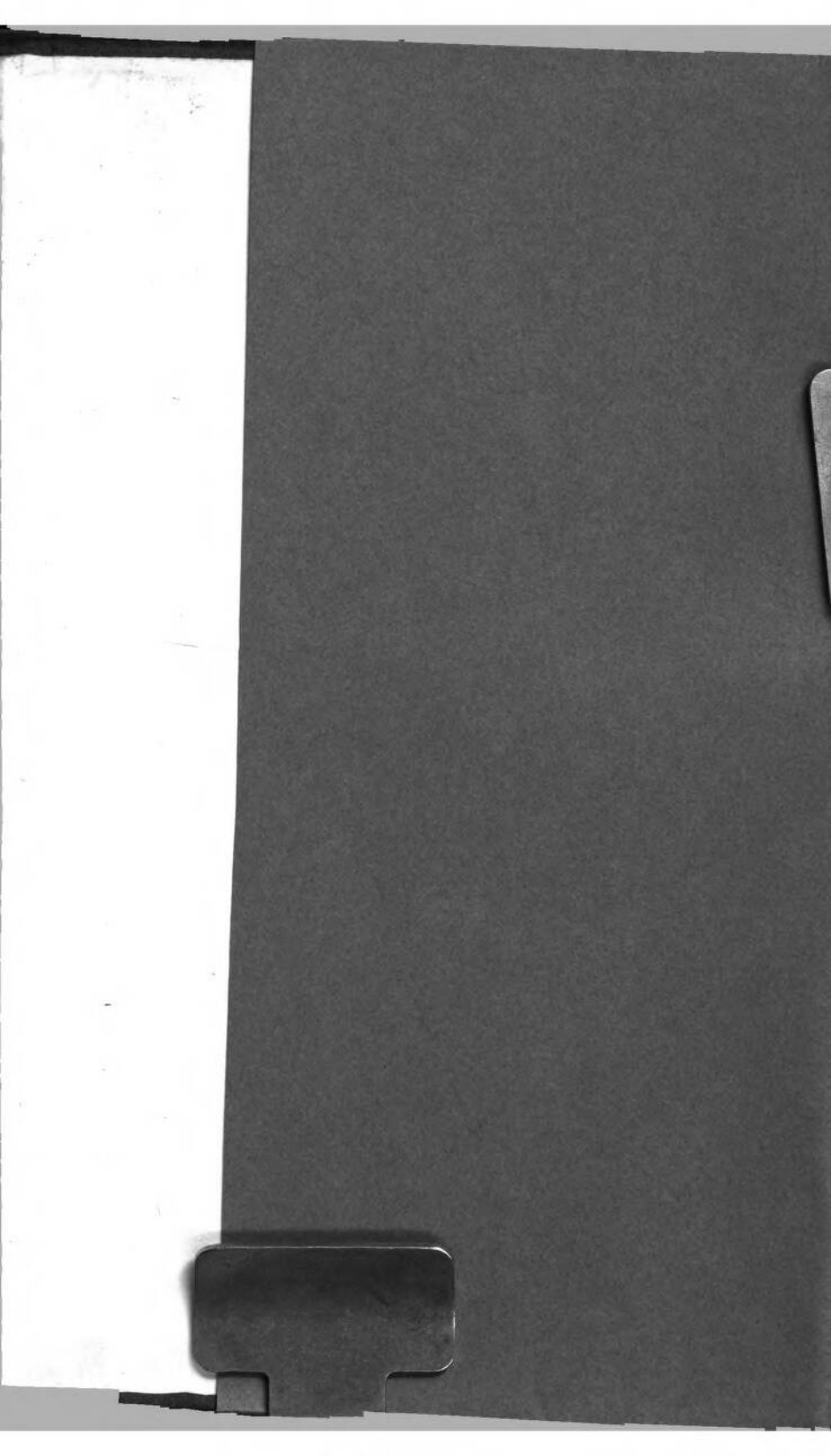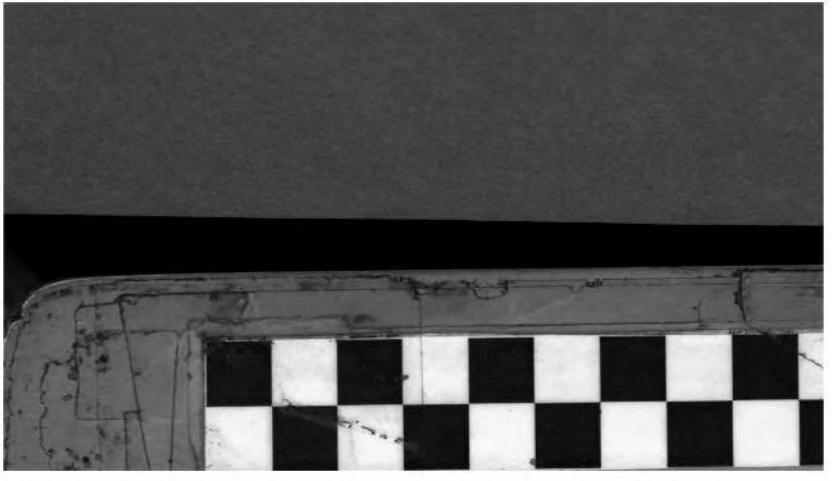
KUNOSS.